

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Наукова бібліотека

Сергій Васильович КІВАЛОВ

**ВЧЕНИЙ, ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ,
ПОЛІТИК, ЛЮДИНА**

Біобібліографічний покажчик

Трете видання,
перероблене і доповнене

Одеса
«Юридична література»
2014

УДК 347.96(477.7)(092)(01)+378.634(477.7-25Щд)(092)(01)+340(477)+341.231.14
ББК 67(4Укр)я1+74.58(4Укр-2Од)я1+67.412.1
К 382

Серія
*«Вчені Національного університету
“Одеська юридична академія”»*

В и п у с к 22

Показчик продовжує серію «Вчені Національного університету “Одеська юридична академія” і присвячується науковій, професійній, педагогічній та громадсько-політичній діяльності президента Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України та Академії педагогічних наук України, заслуженого юриста України, народного депутата України, голови Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя С. В. Ківалова.

Підготовка показчика проводилася за фондами наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» та бібліотек м. Одеси. Усі виявлені публікації описано за існуючими правилами, систематизовано та сформовано за хронологічним принципом. Відбір документів закінчено 20 квітня 2014 року.

Матеріали, не переглянуті *de visu*, відмічені астериском (*).

Допоміжний апарат складається з алфавітного показчика назв друкованих праць, показчика імен, показчика періодичних та продовжуваних видань, показчика абрєвіатур.

Для науковців, студентів, юридичної громадськості та широкого кола читачів.

У к л а д а ч і:
С. І. Єленич, Т. Ю. Іванійчук, Т. М. Стефанчишена

Наукові редактори:
В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна

У підготовці показчика брали участь:
***І. С. Корзюк, О. М. Дем'яненко, О. С. Деревніна,
Н. О. Красницька, Т. Ю. Обухова, Л. А. Таран***

Переклад на англійську: ***М. Е. Алексєєв, Н. І. Зубченко***

Национальный университет
«ОДЕССКАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ АКАДЕМИЯ»

Научная библиотека

Сергей Васильевич КИВАЛОВ

**УЧЕНЫЙ, ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ,
ПОЛИТИК, ЧЕЛОВЕК**

Биобиблиографический указатель

Третье издание,
переработанное и дополненное

Одесса
«Юридична література»
2014

УДК 347.96(477.7)(092)(01)+378.634(477.7-25Щд)(092)(01)+340(477)+341.231.14
ББК 67(4Укр)я1+74.58(4Укр-2Од)я1+67.412.1
К 382

Серия
*«Ученые Национального университета
“Одесская юридическая академия”»*

В ы п у с к 22

Указатель продолжает серию «Ученые Национального университета “Одесская юридическая академия”» и посвящается научной, профессиональной, педагогической и общественно-политической деятельности президента Национального университета «Одесская юридическая академия», доктора юридических наук, профессора, академика Национальной академии правовых наук Украины и Академии педагогических наук Украины, заслуженного юриста Украины, народного депутата Украины, председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам верховенства права и правосудия С. В. Кивалова.

Подготовка указателя проводилась по документам из фонда научной библиотеки Национального университета «Одесская юридическая академия» и библиотек г. Одессы. Все выявленные публикации описаны по существующим правилам, систематизированы и сформированы по хронологическому принципу. Отбор документов закончен 20 апреля 2014 года.

Материалы, не пересмотренные *de visu*, отмечены астериском (*).

Вспомогательный аппарат состоит из алфавитного указателя названий печатных трудов, указателя имен, указателя периодических и продолжающихся изданий, указателя аббревиатур.

Для научных работников, студентов, юридической общественности и широкого круга читателей.

Составители:

С. И. Еленич, Т. Ю. Иванийчук, Т. М. Стефанчишена

Научные редакторы:

В. Н. Дрёмин, М. Н. Солодухина

В подготовке указателя принимали участие:

***И. С. Корзюк, О. М. Демьяненко, Е. С. Деревнина,
Н. Е. Красницкая, Т. Ю. Обухова, Л. А. Таран***

Перевод на английский язык: ***Н. Э. Алексеев, Н. И. Зубченко***

© Еленич С. И., Иванийчук Т. Ю.,
Стефанчишена Т. М., составление, 2014
© НУ ОЮА, 2014

ISBN 978–966–419–178–1

National university
«ODESSA LAW ACADEMY»
Scientific library

Sergiy Vasylyovych **KIVALOV**

SCIENTIST, STATESMAN,
POLITICIAN, PERSON

Biobibliographical index

Third edition,
revised & enlarged

Odesa
«Yurydychna literatura»
2014

УДК 347.96(477.7)(092)(01)+378.634(477.7-25ЩД)(092)(01)+340(477)+341.231.14
ББК 67(4Укр)я1+74.58(4Укр-2Од)я1+67.412.1
К 382

Series
«*Scientists of National University*
“*Odessa Law Academy*”»

Issue 22

The index continues the series «Scientists of National University “Odessa Law Academy”» and dedicated to the scientific, professional, pedagogical and sociopolitical activity of the President of National University «Odessa Law Academy», Doctor of Law, Professor and Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine and of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, People’s Deputy of Ukraine, Head of the Committee of Verkhovna Rada of Ukraine on the Rule of Law and Justice S. V. Kivalov.

The preparation of index was carried out based on the fund of scientific documents from the library of the National University «Odessa Law Academy» and libraries in Odessa. All identified publications described under the existing rules, systematized and formed in chronological order. The selection of documents completed on the 20th of April, 2014.

Materials that do not amended de visu, marked by Asterisk (*).

Accessory apparatus consists of an alphabetical index of names of printed works, index of names, and index of periodicals and publications, index of abbreviations.

For researchers, students, the legal community and the general public.

Compilers:
S. I. Elenich, T. Yu. Ivanichuk, T. M. Stefanchyshena

Scientific editors:
V. N. Dryomin, M. N. Solodukhina

The index section was prepared by
***O. M. Demyanenko, O. S. Derevnina, I. S. Korzyuk,
N. O. Krasnytska, T. Yu. Obuhova, L. A. Taran***

Translation into English ***N. E. Alekseev, N. I. Zubchenko***

ISBN 978–966–419–178–1

© Elenich S. I., Ivanichuk T. Yu.,
Stefanchyshena T. M., compilation, 2014
© NU OLA, 2014

БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

Сергій Васильович Ківалов — відомий український політик, державний та громадський діяч, народний депутат України III—VII скликань, президент Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, академік, заслужений юрист України, керівник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України, академік Національної академії педагогічних наук України, голова Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя, широко відомий в Україні та за її межами фахівець з адміністративного права та процесу, митного права, теорії державного управління.

Народився 1 травня 1954 р. в місті Тирасполі. Після проходження служби у Збройних Силах на Далекому Сході (1972—1974) вступає до Свердловського державного юридичного інституту на судово-прокурорський факультет (спеціальність — «правознавство»). В 1980—1985 рр. навчається в аспірантурі, викладає, займається громадською діяльністю. Сергій Васильович неодноразово бував у «гарячих точках» — Вірменії, Азербайджані, Ленінakanі, Сухумі, у 1986 р. приймав участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Після успішного захисту у 1986 р. кандидатської дисертації за темою «Управління автомобільними шляхами загального користування в РРФСР (адміністративно-правові питання)» Сергій Васильович приймає рішення змінити напрям діяльності і спробувати себе як практикуючий юрист. З 1985 р. по 1990 р. працював в органах внутрішніх справ: заступником начальника МУВС УВС Свердловської області (1985—1986), командувачем підрозділу оперативного реагування ППС УВС Свердловської області (1986—1987), старшим викладачем, начальником циклу адміністративного права та адміністративної діяльності Одеської школи міліції (1987—1989). З 1989 р. почав викладацьку діяльність за сумісництвом на юридичному факультеті Одеського державного університету імені І. І. Мечникова на посаді старшого викладача кафедри державного і міжнародного права. В 1990 р. він остаточно переходить працювати в цей навчальний заклад. У 1991 р. був обраний доцентом і призначений заступником декана юридичного факультету. У 1993 р., після створення на базі юридичного факультету ОДУ ім. І. І. Мечникова Юридичного інституту, призначений на посаду проректора з навчальної роботи.

У 1996 р. захистив докторську дисертацію на тему: «Організаційно-правові основи митної справи в Україні». Цього ж року була створена перша в Україні кафедра морського і митного права, яку очолив Сергій Васильович. У 1997 р. йому присвоєно звання професора.

У травні 1997 р. колектив Юридичного інституту обрав С. В. Ківалова ректором цього навчального закладу. В грудні 1997 р. постановою Кабінету Міністрів України інститут був реорганізований в Одеську державну юридичну академію, яку очолив С. В. Ківалов.

Сергій Васильович веде широку громадську діяльність, бере активну участь у суспільно-політичному житті України. У 1990 р. він був обраний депутатом Жовтневої ради народних депутатів м. Одеси, головою постійної комісії з питань законності і правопорядку; у 1994 р. — депутатом Одеської міської ради народних депутатів, головою постійної комісії з питань законності і правопорядку.

В 1998 р. Сергій Васильович Ківалов був вперше обраний народним депутатом України, очолював підкомітет парламентської реформи і парламентського контролю Комітету Верховної Ради України з питань правової політики.

У 1998 р. на з'їзді представників вищих юридичних навчальних закладів та наукових установ Сергія Васильовича було обрано членом Вищої ради юстиції, а з 2002 по 2004 р. він очолював цей конституційний орган, беручи безпосередню участь у реалізації судової реформи, формуванні кадрового потенціалу судової гілки влади.

У 2002 р. він вдруге обирається народним депутатом України. Керував підкомітетом з питань законодавчого забезпечення політичної реформи і організації парламентського контролю Комітету Верховної Ради з питань правової політики. З лютого по грудень 2004 р. С. В. Ківалов очолював Центральну виборчу комісію.

У квітні 2003 р. його обрано академіком Академії педагогічних наук України, у 2010 р. — дійсним членом (академіком) Національної академії правових наук України.

Сьогодні народний депутат України Сергій Васильович Ківалов очолює парламентський комітет з питань верховенства права та правосуддя. Він входить до складу груп з міжпарламентських зв'язків з Китайською Народною Республікою, зі Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, з Республікою Польща, з Державою Ізраїль, з Республікою Індонезія та іншими країнами.

Указом Президента України призначений членом Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Протягом декількох років, як представник України в Парламентській

асамблеї Ради Європи, є членом Комітету з юридичних питань і прав людини. За дорученням цього комітету працював над проблемою удосконалення діяльності та виконання рішень Європейського суду з прав людини. У січні 2013 р. С. В. Ківалов на засіданні ПАРЕ вперше від України виступив доповідачем і представив доповідь «Забезпечення життєздатності Страсбурзького суду: структурні недоліки в країнах-учасниках», яка була одногосно підтримана депутатами.

Творчі надбання С. В. Ківалова втілені в понад 500 наукових працях. Йому належить пріоритет у створенні та обґрунтуванні нових наукових напрямів — митного та морського права, концептуального забезпечення проведення судової та адміністративної реформ. Також до основних напрямів наукових досліджень входять проблеми вдосконалення законодавства щодо функціонування системи державної служби в Україні, традиції та новачії в сучасному українському державотворенні, державна політика в галузі освіти, проблеми та перспективи розвитку юридичної освіти та формування правової культури суспільства, шляхи удосконалення європейської системи захисту прав людини тощо. Він приймав участь у підготовці таких праць, як «Основи правознавства» (2000–2013), «Введення в українське право» (2005, 2009), «Адміністративне право України» (2008, 2009, 2011), «Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар» (2009), «Судоустрій України» (2010, 2011), «Заохочувальні адміністративні процедури» (2011), «Проходження служби в органах прокуратури: адміністративно-правове регулювання» (2011), «Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом: монографія» (2011), «Державна служба в Україні: навчальний посібник» (2011), «Публічна служба в Україні» (2011), «Предметна підсудність в адміністративному судочинстві» (2012), «Адміністративне судочинство в Україні: теорія, правове регулювання, практика» (2013), «Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства» (2013), «Дисциплінарна відповідальність державного службовця в Україні: питання теорії і правового регулювання» (2013), «Правова доктрина України. Т. 2, 5» (2013) та ін. Деякі праці видані мовами багатьох зарубіжних країн. За цикл робіт «Комплекс наукових досліджень проблем судово-правової реформи в Україні у 2001–2011 роках та їх використання у фаховій підготовці юристів» С. В. Ківалов став лауреатом Державної премії України в галузі освіти.

Сергій Васильович входить до складу багатьох редколегій відомих українських та зарубіжних юридичних наукових видань. Очо-

лює спеціалізовау вчену раду по захисту кандидатських та докторських дисертацій Національного університету «Одеська юридична академія», є головою Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. Під його науковим керівництвом підготовлено близько 50 кандидатів та докторів юридичних наук. Результат законотворчої роботи — сотні законопроектів, внесених у порядку законодавчої ініціативи.

За плідну і сумлінну діяльність С. В. Ківалов відзначений багатьма нагородами та відзнаками: «Заслужений юрист України» (1998), повний кавалер ордена «За заслуги» (1997, 1999, 2002), орден князя Ярослава Мудрого V ступеня, IV ступеня (2004, 2011), «Почесний працівник прокуратури України» (2000), лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2011), лауреат Державної премії України в галузі освіти (2011), йому присвоєно класний чин державного радника юстиції I класу (2010) тощо.

З ініціативи Сергія Васильовича та при його безпосередній участі на території НУ «ОЮА» було зведено перший в Україні студентський храм — церкву Святої мучениці Тетяни, покровительки студентства. За заслуги перед церквою нагороджений багатьма церковними нагородами та відзнаками, серед яких: орден «Святого Князя Володимира» IV ступеня (1999) та II ступеня (2007); орден Преподобного Сергія Радонезького III ступеня (2000), II ступеня (2004) та I ступеня (2006); орден «Різдво Христове» за увагу до церковних заслуг (2003); орден Преподобного Іллі Муромця за увагу до церковних заслуг (2003); орден Преподобного Нестора Літописця I ступеня за заслуги перед церквою (2004) тощо.

С. В. Ківалов удостоєний багатьох іноземних нагород та відзнак: Кавалер «Великої стрічки» «Орден Незалежності» Іорданії вищого ступеня (2003); Кавалер (Командор) Національного Ордену Лівану Кедрa III ступеня (2003); Почесна відзнака Союзу болгарських командос «Слава і честь» (2007); Орден Всесвітньої асоціації юристів «Орден справедливості» I ступеня (2008); почесний професор Віденського міжнародного університету (2008) тощо.

Сергій Васильович Ківалов неодноразово ставав лауреатом та переможцем конкурсів: у 2008 р. — Всеукраїнського конкурсу «Юрист року» у номінації «Юрист — державний діяч» та щорічного конкурсу «Найвпливовіший чоловік Одеси»; у 2010 р. — загальнонаціональної програми «Людина року» в номінації «Юрист року»; у 2012 р. — Почесна грамота Рейтингу популярності «Народне визнання» у номінації «За зміцнення іміджу України на міжнародній арені»; у 2013 р. — Всеукраїнського конкурсу «Юрист року» у номінації «Юрист — державний діяч» тощо.

Вже багато років він є головою опікунської ради Одеського міського притулку для дітей № 2.

За особливі заслуги перед рідним містом Сергій Васильович Ківалов удостоєний звання «Почесний громадянин м. Одеси» (2004), а в 2013 р. — «Почесний громадянин Одеської області».

БИОГРАФИЧЕСКИЙ ОЧЕРК

Сергей Васильевич Кивалов — известный украинский политик, государственный и общественный деятель, народный депутат Украины III—VII созывов, президент Национального университета «Одесская юридическая академия», доктор юридических наук, профессор, академик, заслуженный юрист Украины, руководитель Южного регионального центра Национальной академии правовых наук Украины, академик Национальной академии педагогических наук Украины, глава Комитета Верховной Рады Украины по вопросам верховенства права и правосудия, широко известный в Украине и за ее пределами специалист в области административного права и процесса, таможенного права, теории государственного управления.

Родился 1 мая 1954 г. в г. Тирасполе. После прохождения службы в Вооруженных Силах на Дальнем Востоке (1972—1974) поступает в Свердловский государственный юридический институт на судебно-прокурорский факультет (специальность — «правоведение»). В 1980—1985 гг. учится в аспирантуре, преподает, занимается общественной деятельностью. Сергей Васильевич неоднократно бывал в «горячих точках» — Армении, Азербайджане, Ленинкане, Сухуми, в 1986 г. принимал участие в ликвидации последствий Чернобыльской катастрофы.

После успешной защиты в 1986 г. кандидатской диссертации по теме «Управление автомобильными дорогами общего пользования РСФСР (административно-правовые вопросы)» Сергей Васильевич принимает решение изменить направление деятельности и попробовать себя в качестве практикующего юриста. С 1985 по 1990 гг. работал в органах внутренних дел: заместителем начальника МУВС УВС Свердловской области (1985—1986), командующим подразделением оперативного реагирования ППС УВС Свердловской области (1986—1987), старшим преподавателем, начальником цикла административного права и административной деятельности Одесской школы милиции (1987—1989). С 1989 г. по совместительству начал преподавательскую деятельность на юридическом факультете Одесского государственного университета имени И. И. Мечникова на должности старшего преподавателя кафедры государственного и международного права. В 1990 г. был избран доцентом и назначен заместителем декана юридического факультета. В 1993 г., после создания на базе юридического факультета ОГУ им. И. И. Мечникова Юридического института, назначен на должность проректора по учебной работе.

В 1996 г. защитил докторскую диссертацию на тему: «Организационно-правовые основы таможенного дела в Украине». В этом же году была создана первая в Украине кафедра морского и таможенного права, которую возглавил Сергей Васильевич. В 1997 году ему присвоено звание профессора.

В мае 1997 г. коллектив Юридического института избрал С. В. Кивалова ректором этого учебного заведения. В декабре 1997 г. постановлением Кабинета Министров Украины институт был реорганизован в Одесскую государственную юридическую академию, которую возглавил С. В. Кивалов.

Сергей Васильевич ведет широкую общественную деятельность, принимает активное участие в общественно-политической жизни Украины. В 1990 г. он был избран депутатом Жовтневого совета народных депутатов г. Одессы, главой постоянной комиссии по вопросам законности и правопорядка; в 1994 г. — депутатом Одесского городского совета народных депутатов, главой постоянной комиссии по вопросам законности и правопорядка.

В 1998 г. Сергей Васильевич Кивалов был впервые избран народным депутатом Украины, возглавлял подкомитет парламентской реформы и парламентского контроля Комитета Верховной Рады по вопросам правовой политики.

В 1998 г. на съезде представителей высших юридических учебных заведений и научных учреждений Сергей Васильевич был избран членом Высшего Совета Юстиции, а с 2002 по 2004 г. возглавлял этот конституционный орган, принимая непосредственное участие в реализации судебной реформы, формировании кадрового потенциала судебной ветви власти.

В 2002 г. он во второй раз избирается народным депутатом Украины. Руководил подкомитетом по вопросам законодательного обеспечения политической реформы и организации парламентского контроля Комитета Верховной Рады по вопросам правовой политики. С февраля по декабрь 2004 г. С. В. Кивалов возглавлял Центральную избирательную комиссию.

В апреле 2003 г. он был избран академиком Академии педагогических наук Украины, в 2010 г. — действительным членом (академиком) Национальной академии правовых наук Украины.

Сегодня народный депутат Украины Сергей Васильевич Кивалов возглавляет парламентский комитет по вопросам верховенства права и правосудия. Он входит в состав групп по межпарламентским связям с Китайской Народной Республикой, с Соединенным Королевством Великобритании и Северной Ирландии; с Республи-

кой Польша, с Государством Израиль, с Республикой Индонезия и другими странами.

Указом Президента Украины назначен членом Европейской комиссии «За демократию через право» (Венецианская комиссия). На протяжении нескольких лет, как представитель Украины в Парламентской ассамблее Совета Европы, является членом Комитета по правовым вопросам и правам человека. По поручению данного комитета работал над проблемой усовершенствования деятельности и исполнения решений Европейского Суда по правам человека. В январе 2013 г. на заседании ПАСЕ впервые от Украины С. В. Кивалов выступил докладчиком и представил доклад «Обеспечение жизнеспособности Страсбургского суда: структурные недостатки в государствах-участниках», который единогласно был поддержан депутатами.

Творческие достижения С. В. Кивалова воплощены более чем в 500 научных работах. Ему принадлежит приоритет в создании и обосновании новых научных направлений — таможенного и морского права, концептуального обеспечения проведения судебной и административной реформ. К основным направлениям научных исследований относятся также проблемы усовершенствования законодательства о функционировании системы государственной службы в Украине, традиции и новации в современном украинском государственном строительстве, государственная политика в области образования, проблемы и перспективы развития юридического образования и формирования правовой культуры общества, пути совершенствования европейской системы защиты прав человека и т.д. Он принимал участие в подготовке таких работ, как «Основы правознавства» (2000—2013), «Введение в украинское право» (2005, 2009), «Адміністративне право України» (2008, 2009, 2011), «Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар» (2009), «Судоустрій України» (2010, 2011), «Заохочувальні адміністративні процедури» (2011), «Проходження служби в органах прокуратури: адміністративно-правове регулювання» (2011), «Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом: монографія» (2011), «Державна служба в Україні: навчальний посібник» (2011), «Публічна служба в Україні» (2011), «Предметна підсудність в адміністративному судочинстві» (2012), «Адміністративне судочинство в Україні: теорія, правове регулювання, практика» (2013), «Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства» (2013), «Дисциплінарна відповідальність державного службовця в Україні: питання теорії і правового регулювання» (2013),

«Правова доктрина України. Т. 2, 5» (2013) и др. Некоторые работы изданы на языках зарубежных государств. За цикл работ «Комплекс наукових досліджень проблем судово-правової реформи в Україні у 2001—2011 роках та їх використання у фаховій підготовці юристів» С. В. Кивалов стал лауреатом Государственной премии Украины в сфере образования.

Сергей Васильевич входит в состав многих редакционных коллегий известных украинских и зарубежных юридических научных изданий. Он возглавляет специализированный ученый совет по защите кандидатских и докторских диссертаций Национального университета «Одесская юридическая академия», является главой Южного регионального центра Национальной академии правовых наук Украины. Под его научным руководством подготовлены более 50 кандидатов и докторов юридических наук. Результат законотворческой работы — сотни законопроектов, внесенных в порядке законодательной инициативы.

За плодотворную и добросовестную деятельность С. В. Кивалов удостоен многих наград и знаков отличия, среди которых: «Заслуженный юрист Украины» (1998), полный кавалер ордена «За заслуги» (1997, 1999, 2002), орден князя Ярослава Мудрого V степени, IV степени (2004, 2011), «Почетный работник прокуратуры Украины» (2000), лауреат Премии имени Ярослава Мудрого (2011), лауреат Государственной премии Украины в отрасли образования (2011), ему присвоен классный чин государственного советника юстиции I класса (2010) и т.д.

По инициативе Сергея Васильевича и при его непосредственном участии на территории НУ «ОЮА» был возведен первый в Украине студенческий храм — церковь Святой мученицы Татианы, покровительницы студентов. За заслуги перед церковью награжден многими церковными наградами и знаками отличия, среди которых: орден «Святого Князя Владимира» IV степени (1999) и II степени (2007); орден Преподобного Сергия Радонежского III степени (2000), II степени (2004) и I степени (2006); орден «Рождество Христово» за внимание к церковным заслугам (2003); орден Преподобного Ильи Муромца за внимание к церковным заслугам (2003); орден Преподобного Нестора Летописца I степени за заслуги перед церковью (2004) и т.д.

С. В. Кивалов удостоен многих иностранных наград и знаков отличия: Кавалер «Большой Ленты» «Орден Независимости» Иордании высшей степени (2003); Кавалер (Командор) Национального Ордена Ливана Кедрa III степени (2003); Почетный знак отличия Союза болгарских командос «Слава и честь» (2007); Орден Все-

мирной ассоциации юристов «Орден справедливости» I степени (2008); Почетный профессор Венского международного университета (2008) и т.д.

Сергей Васильевич Кивалов неоднократно становился лауреатом и победителем конкурсов: в 2008 г. — Всеукраинского конкурса «Юрист года» в номинации «Юрист — государственный деятель» и ежегодного конкурса «Самый влиятельный мужчина Одессы»; в 2010 г. — общенациональной программы «Человек года» в номинации «Юрист года»; в 2012 г. ему вручена Почетная грамота Рейтинга популярности «Народное признание» в номинации «За укрепление имиджа Украины на международной арене» (2012); в 2013 г. — Всеукраинского конкурса «Юрист года» в номинации «Юрист — государственный деятель» и т.д.

Уже много лет он является главой опекунского совета Одесского городского приюта для детей № 2.

За особые заслуги перед Одессой Сергей Васильевич Кивалов удостоен звания «Почетный гражданин г. Одессы» (2004), а в 2013 г. — «Почетный гражданин Одесской области».

PROFILE

Sergiy V. Kivalov is a prominent Ukrainian politician, statesman and public figure, People's Deputy of Ukraine of III–VII convocations, President of the National University “Odessa Academy of Law”, Doctor of Law, Professor and Academician, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Head of the Verkhovna Rada of Ukraine Committee for rule of law and justice, well known as an expert in administrative law and process, customs law and theory of state administration.

Sergiy V. Kivalov was born in the city of Tiraspol on May 1, 1954. After the service in the Armed Forces in the Far East (1972–1974), Sergiy Kivalov entered Sverdlovsk State Law Institute, Judicial and Prosecution Faculty (specialty “jurisprudence”). In 1980–1985, he continued his education as a postgraduate student, taught and actively participated in social activities. He was among the fighters with the aftermaths of the Chernobyl disaster in 1986 and worked in “hot points” several times — in Armenia, Azerbaijan, Leninakan and Sukhumi.

In 1986, after successful defense of his Doctoral thesis “Management of public highways in the Russian Federation (administrative legal issues)” Sergiy V. Kivalov decided to change the direction of his activities and become a practicing lawyer. From 1985 to 1990, he worked in law enforcement bodies as Deputy Chief of Main Internal Affairs Department of Sverdlovsk region (1985–1986), commander of Sverdlovsk regional operative response unit (Patrol service) in 1986–1987; he later became Senior lecturer at Odessa school of militia (1987–1989) being in charge of the course of administrative law and administrative procedure. In 1989, simultaneously with this work, he began his academic career at the Law Faculty of Odessa I. I. Mechnikov State University as a senior lecturer of the Department of state and international law. In 1990, he finally turns to full time work at this educational institution. In 1991, he was elected Associate Professor and appointed Deputy Dean of the Law Faculty. In 1993, the Law Institute was established on the basis of the Law Faculty of Odessa State University and S. Kivalov was appointed Pro-rector for academic work.

In 1996, S. Kivalov defended the Doctoral thesis “Organizational legal principles of operation of customs in Ukraine”. In the same

year, the Department of marine and customs law was created for the first time in Ukraine and it was headed by S. V. Kivalov. In 1997, he was granted the academic rank of Professor.

In May 1997, the academic staff of the Law Institute elected S. V. Kivalov Rector of the Institute. In December 1997, the Cabinet of Ministers of Ukraine issued a decree on reorganization of the Institute into Odessa State Academy of Law, which was headed by S. V. Kivalov.

Sergiy V. Kivalov has always been engaged in public activities and participated in social and political life of Ukraine. In 1990, he was elected People's Deputy in Zhovtnevy electoral district of Odessa where he headed the standing committee for legality, law and order. In 1994, he was elected People's Deputy of Odessa municipal council and Head of the standing committee for legality, law and order.

In 1998, Dr Kivalov was elected People's Deputy of Ukraine for the first time; in the Parliament he headed the subcommittee for parliamentary reform and the Verkhovna Rada of Ukraine parliamentary control of the legal policy.

In 1998, S. V. Kivalov was elected member of the High Council of Justice at the Congress of representatives of higher legal educational and scientific institutions. From 2002 to 2004, he headed this constitutional body and directly participated in the implementation of the judicial reform and selection of the personnel for the judicial branch of power.

In 2002, he was elected to the Verkhovna Rada (Ukrainian Parliament) for the second time. He ran the subcommittee for legal provision of political reform and organization of parliamentary control of the legal policy. From February to December 2004, S. Kivalov headed the Central Electoral Commission.

In April 2003, Dr Kivalov was elected Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; in 2010, he was elected full member (academician) of the National Academy of Legal Sciences Ukraine.

At present, People's Deputy of Ukraine Sergiy V. Kivalov heads the Parliamentary Committee for rule of law and justice. He is a member of the Groups of inter-parliamentary relations with China, the United Kingdom of Great Britain, Poland, Israel, Indonesia and other countries.

By the Decree of the President of Ukraine he was appointed member of the European Commission "For Democracy through Law" (Venice Commission). For several years, he has been representing Ukraine in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe being a member

of the Committee for legal affairs and human rights. On behalf of the Committee he has dealt with the problem of improvement of the activities and implementation of the decisions of the European Court of Human Rights. In January 2013, S. Kivalov, speaking on behalf of Ukraine for the first time at the meeting of PACE, presented the report “Ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in the participating countries”, which was unanimously supported by the deputies.

Dr Kivalov’s creative achievements are found in over 500 scientific works; he has priority in creating and substantiating the new scientific school — customs law and marine law, conceptual development of judicial and administrative reforms. In addition, the main areas of his research include the problem of improvement of the legislation on the civil service system in Ukraine, traditions and innovations in the modern Ukrainian state formation, state policy in the field of education, problems and prospects of development of legal education and formation of the legal culture of the society, ways to improve the European system of human rights protection, etc. He has participated in the preparation of a great number of works including “Fundamentals of Law” (2000–2013), “Introduction to Ukrainian Law” (2005–2009), “Administrative Law of Ukraine” (2008, 2009, 2011), “The Code of Administrative Procedure of Ukraine: Scientific and Practical Commentary” (2009), “The judicial system of Ukraine” (2010, 2011), “Incentive administrative procedures” (2011), “Service in the prosecution: administrative and legal regulation” (2011), “Administrative proceedings in cases relating to the election process: monograph” (2011), “Civil Service in Ukraine: Tutorial” (2011), “Public Service in Ukraine” (2011), “Subject under the jurisdiction of the administrative proceedings” (2012), “Administrative proceedings in Ukraine: theory, regulation and practice” (2013), “Civil Service in Ukraine: theoretical and legal description in the context of legal reform” (2013), “The disciplinary liability of public officials in Ukraine: theory and regulation” (2013), “Legal doctrine of Ukraine, volumes 2 and 5” (2013) and many others. Some works have been published in the languages of many foreign countries. For the series of works “Complex research of the issues of judicial reform in Ukraine in 2001–2011 and their application for professional training of lawyers” S. Kivalov was awarded the State Prize of Ukraine in the field of education.

Sergiy Kivalov is a member of the editorial boards of a number of noted Ukrainian and foreign legal scientific publications. He heads specialized scientific council for defense of candidate’s and doctoral

theses in the National University “Odessa Academy of Law” and he is the Chairman of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences Ukraine. Nearly 50 candidates and doctors of law prepared their works under his scientific supervision. Dr Kivalov's legislative work in the Parliament resulted in hundreds of bills introduced under the legislative initiative.

For his fruitful and conscientious activities S. V. Kivalov was awarded numerous prizes, orders and honours, which include the title Honoured Lawyer of Ukraine (1998), the Orders of Merit (1997, 1998, 2002), the orders of Yaroslav the Wise V Class, IV Class (2004, 2011), the title Honored Member of the Prosecution Service of Ukraine (2000), laureate of Yaroslav the Wise prize (2011), laureate of the State Prize of Ukraine in the field of education (2011); he was granted the rank of State Councilor of Justice of I Class (2010) and the list goes on.

On the initiative of Sergiy Kivalov and with his direct participation the first student's church in Ukraine — the Church of the Holy Martyr Tatiana, patroness of students, was built in the NU “OAL”. The Russian Orthodox Church awarded him with many church orders and distinctions, including the order of “Prince Saint Volodymyr” IV Class (1999), II class (2007), the order of Sergiy Radonezhskiy III, (2000), II (2004) and I Classes (2006), the “Order of Christmas” for religious labors (2003); the Order of St. Ilya Muromets for religious merits (2003), the Order of Saint Nestor the Chronicler of the I degree for his services to the Church (2004), etc.

S. Kivalov has been honored with many international awards and distinctions: Commander of the “Big Ribbon”, “The Order of Independence” of Jordan, the highest degree (2003); Commander of the National Order of the Cedar of Lebanon, III degree (2003); Honor of the Union of Bulgarian Commandos “Glory and Honor” (2007); Order of the World Association of Lawyers “Order of Justice”, I degree (2008); Honorary Professor of the International University of Vienna (2008) and many others.

Sergey V. Kivalov repeatedly became the laureate and winner of 2008 All-Ukrainian competition “Lawyer of the Year” in the category “Lawyer and Statesman” and the annual contest “the most influential man of Odessa”; in 2010 — the national program “Person of the Year” in the category “Lawyer of the Year”; in 2012 — Diploma Rating “Public Recognition” in the nomination “For consolidation of Ukraine's image on the international arena” (2012); in 2013 — All-Ukrainian competition “Lawyer of the Year” in the category “Lawyer and Statesman”, etc.

For many years he has been the chairman of the board of trustees of Odessa city orphanage № 2.

For special merits to the native city Sergey V. Kivalov was awarded the title “Honorary citizen of Odessa” (2004), and in 2013 — “Honorary citizen of Odessa region”.

ОСНОВНІ ВІХИ ГРОМАДСЬКОЇ, ПОЛІТИЧНОЇ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ С. В. КІВАЛОВА У ДОКУМЕНТАХ

Офіційні документи

1997

Про відзначення працівників підприємств, установ і організацій Одеської області : Указ Президента України від 2 жовт. 1997 р. : [про нагородження С. В. Ківалова орденом «За заслуги» III ступеня] // Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1105%2F97>.

Про Координаційну раду з питань судово-правової реформи : Указ Президента України від 8 жовт. 1997 р. : [про включення С. В. Ківалова до складу Координаційної ради з питань судово-правової реформи при Президентові України] // Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1128%2F97>.

1998

Про відзначення нагородами України : Указ Президента України від 6 жовт. 1998 р. : [при присвоєння С. В. Ківалову почесного звання «Заслужений юрист України»] // Верховна Рада України : офіційний сайт. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1115%2F98>.

1999

Про відзначення нагородами України з нагоди 8-ї річниці незалежності України : Указ Президента України від 21 серп. 1999 р. : [про нагородження С. В. Ківалова орденом «За заслуги» II ступеня] // Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1051%2F99>.

Про присвоєння С. Ківалову класного чину : Указ Президента України від 6 жовт. 1999 р. : [державний радник юстиції III класу] // Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282%2F99>.

2000

Про Комісію з підготовки змін до Конституції України та інших законопроектів, що впливають з рішень всеукраїнського референдуму за народною ініціативою : Указ Президента України від 29 трав. 2000 р. : [про включення С. В. Ківалова до складу комісії з підготовки змін до Конституції України та інших законопроектів] // Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=727%2F2000>.

2002

Про відзначення державними нагородами України: Указ Президента України від 22 серп. 2002 р. : [про нагородження С. В. Ківалова за значний особистий внесок у державне будівництво, багаторічну сумлінну працю та високий професіоналізм орденом «За заслуги» І степеня] // Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=748%2F2002>.

Про організацію роботи з підготовки законопроектів про внесення змін до Конституції України та виборчих законів : Указ Президента України від 3 жовт. 2002 р. : [про включення С. В. Ківалова до складу Комісії з опрацювання законопроектів про внесення змін до Конституції України та виборчих законів] // Офіційний вісник України. — 2002. — № 41. — Ст. 1903 ; Голос України. — 8 жовт. — С. 1 ; Урядовий кур'єр. — 9 жовт. — С. 7.

2003

Про присвоєння С. Ківалову класного чину : Указ Президента України від 23 серп. 2003 р. : [державний радник юстиції 2-го класу] // Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=905%2F2003>.

2004

Про нагородження С. Ківалова орденом князя Ярослава Мудрого : Указ Президента України від 30 квіт. 2004 р. : [За визначний особистий внесок у розвиток державного будівництва, плідну громадсько-політичну і науково-педагогічну діяльність та з нагоди 50-річчя від дня народження] // Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=494%2F2004>.

Про склад Національної конституційної ради : Указ Президента України від 18 лют. 2008 р. : [про включення С. В. Ківалова до складу Національної конституційної ради] // Офіційний вісник України. — 2008. — № 5. — Ст. 230 ; Урядовий кур'єр. — 20 лют. — С. 3.

2010

Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з підготовки концепції судово-правової реформи : постановою Верховної Ради України від 23 груд. 2009 р. № 1789-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 11. — Ст. 113.

Члени Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з підготовки концепції судово-правової реформи: С. В. Ківалов та ін.

Питання Комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права : указ Президента України від 9 груд. 2010 р. № 1116/2010 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 95. — Ст. 3379.

Члени Комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права: С. В. Ківалов та ін.

Про присвоєння класного чину [про присвоєння класного чину державного радника юстиції 1-го класу державному раднику 2-го класу С. В. Ківалову] : указ Президента України від 20 серп. 2010 року; № 835/2010 // Юридичний вісник. — 2010. — № 4. — С. 112.

Про Робочу групу з питань реформування кримінального судочинства : Указ Президента України від 17 серп. 2010 р. № 820/2010 // Офіційний вісник Президента України. — 2010. — № 25. — Ст. 807.

Члени Робочої групи з питань реформування кримінального судочинства: С. В. Ківалов та ін.

Про Робочу групу з питань судової реформи : Указ Президента України 24 берез. 2010 р. № 440/2010 // Офіційний вісник Президента України. — 2010. — № 12. — Ст. 405.

Члени Робочої групи з питань судової реформи: С. В. Ківалов та ін.

Сергія Ківалова обрано Головою Наглядової ради «Фундації сприяння правосуддю» // Юридична газета. — 2010. — 21—27 черв. — С. 18.

2011

Про відзначення державними нагородами України з нагоди 20-ї річниці незалежності України [Електронний ресурс] : указ Президента України від 23 серп. 2011 р. № 845/2011. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/845/2011>.

Про нагородження С. В. Ківалова орденом князя Ярослава Мудрого IV ступеня за значний особистий внесок у становлення незалежності України, утвердження її суверенітету та міжнародного авторитету, заслуги у державотворчій, соціально-економічній, науково-технічній, культурно-освітній діяльності, сумлінне та бездоганне служіння Українському народові.

Про робочу групу з питань реформування прокуратури та адвокатури : розпорядження Президента України від 22 листоп. 2011 р. № 362/2011-рп // Урядовий кур'єр. — 2011. — 1 груд. (№ 224).

Члени робочої групи з питань реформування прокуратури та адвокатури: С. В. Ківалов та ін.

Про затвердження Положення про Науково-консультативну раду Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та визначення її персонального складу [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ від 30.09.2011 № 6. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_006740-11.

Члени Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (Секція судоустрою і статусу суддів): С. В. Ківалов та ін.

2012

Про деякі питання Національного антикорупційного комітету : указ Президента України від 16 берез. 2012 р. № 201/2012 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 22. — Ст. 828.

Члени Національного антикорупційного комітету: С. В. Ківалов та ін.

Про Комітет з питань реформування правоохоронних органів : указ Президента України від 6 квіт. 2012 р. № 252/2012 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 28. — Ст. 1046.

Члени Комітету з питань реформування правоохоронних органів: С. В. Ківалов та ін.

Про Конституційну Асамблею : указ Президента України від 17 трав. 2012 р. № 328/2012 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 39. — Ст. 1449.

Члени Конституційної Асамблеї: С. В. Ківалов, А. Р. Крусян, М. В. Афанасьєва та ін.

Про присудження Державних премій України в галузі освіти 2012 року [Електронний ресурс] : указ Президента України від 06.10.2012 № 583/2012 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 77. — Ст. 3101. — С. 22 ; Те ж саме // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/583/2012>.

Про присудження Державної премії України в галузі освіти 2012 року у номінації «Наукові досягнення в галузі освіти» за цикл робіт «Комплекс наукових досліджень проблем судово-правової реформи в Україні у 2001–2011 роках та їх використання у фаховій підготовці юристів» С. В. Ківалову, Ю. Є. Полянському, В. В. Долежану, М. В. Косюті.

Про робочу групу з питань реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : розпорядження Президента України від 25 січ. 2012 р. № 26/2012-рп // Офіційний вісник Президента України. — 2012. — № 4. — Ст. 138.

Члени робочої групи з питань реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні.

Про робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків : розпорядження Президента України від 30.05.2012 № 98/2012-рп // Офіційний вісник Президента України. — 2012. — № 19. — Ст. 449.

Члени робочої групи з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків: С. В. Ківалов та ін.

Про затвердження складу Акредитаційної комісії : постанова Кабінету Міністрів України від 31 трав. 2012 р. № 490 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 42. — Ст. 1623.

Члени Акредитаційної комісії: С. В. Ківалов та ін.

2013

Про комітети Верховної Ради України сьомого скликання : постанова Верховної Ради України від 25 груд. 2012 р. № 11-VII // Відомості Верховної Ради. — 2013. — № 38. — Ст. 506.

Члени Комітету з питань верховенства права та правосуддя: С. В. Ківалов та ін.

Про призначення С. Ківалова членом Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) : указ Президента України від 4 лют. 2013 р. № 63/2013 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 4. — Ст. 165.

Склад Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Вишого адміністративного суду України від 25 лют. 2013 р. № 3 // Верховна Рада України : офіц. вебсайт. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0003760-13>. -

Члени Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України: С. В. Ківалов та ін.

Загальні матеріали

1998

Ківалов Сергій Васильович // Адвокат. — 1998. — № 1. — С. 8.

Ківалов Сергій Васильович // Вчені-юристи України : довідник / Верховна Рада України, Ін-т законодавства. — К., 1998. — С. 83—84.

Ківалов С. В. // Вища рада юстиції України. — К., 1998. — С. 17.

Фундамент правового государства : [С. В. Кивалов рассказывает о подготовке в Одесской юридической академии специалистов в области морского права и работе по обеспечению законодательной базой проводимых рыночных реформ] // Морские ведомости. — 1998. — 2 мая.

1999

Одеська державна юридична академія: історія і сучасність / голов. ред. С. В. Ківалов. — О.: Юрид. л-ра, 1999. — 248 с.

С. В. Ківалов див.: с. 31–34, 61–67.

Чебыкин А. С. Кивалов и В. Малахов — члены-корреспонденты Академии педагогических наук Украины : [об избрании С. В. Кивалова членом-корреспондентом Академии педагогических наук Украины] / А. Чебыкин // Одесские известия. — 1999. — 23 дек. — С. 1.

2000

Золотая Фортуна : [С. В. Кивалов — обладатель «Серебряного меча в петлице»] // Киевские ведомости. — 2000. — 17 марта. — С. 20.

Кивалов С. В. нагороджений орденом «Святого Князя Володимира» IV ступеня, володар «Кришталевого меча» та «Срібного меча в петлиці» // Золота фортуна. — 2000. — 6—13 груд. — С. 3—9.

Кивалов Сергій Васильович // Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — О., 2000. — Т. 3 : К—П. — С. 60—61.

Кивалов Сергій Васильович, президент Одеської національної юридичної академії // Золота книга ділової еліти України : презентаційний альманах : у 4 т. — К., 2000. — Т. 2. — С. 23 ; Т. 4. — С. 50—51.

Міжнародний рейтинг популярності та якості «Золота Фортуна» вшановує трудову еліту Одещини : [о нагородженні С. В. Кивалова Почетним дипломом рейтинга] // Голос України. — 2000. — 8 сент. — С. 6 ; Урядовий кур'єр. — 9 верес. — С. 10.

Найвищі міжнародні нагороди Української Православної церкви : [о нагородженні С. В. Кивалова орденом «Святого князя Володимира» IV ступені] // Голос України. — 2000. — 13 мая. — С. 11 ; Урядовий кур'єр. — 13 трав. — С. 15.

Одеса — центр становлення юридичної науки : [о прийнятті ОГЮА в Європейську асоціацію університетів і нагородженні С. В. Кивалова орденом «Святой Князь Владимир» IV ступені] // Персонал. — 2000. — № 1. — С. 35.

Победители рейтинга «Золотая Фортуна», обладатели высшей награды — серебряной статуи «Богиня Фортуна с золотым мечом» : [С. В. Кивалов] // Киевские ведомости. — 2000. — 21 янв. — С. 21.

Сторінка літопису славетних нагород : [о нагородженні С. В. Ківалова орденом «Святой Князь Владимир» IV степені] // Голос України. — 2000. — 20 окт. — С. 11.

Чудова мить перемоги! Третина краших видань в Україні належить видавництву «Юрінком Інтер» : [про нагородження С. В. Ківалова, голови редакційної колегії журналу «Торговельне мореплавання», спеціальною відзнакою за висвітлення вузькоспеціальної тематики правового регулювання торговельного мореплавання] // Юридичний вісник України. — 2000. — 5—11 жовт. — С. 5.

2001

Ківалов Сергій Васильович // Визначні юристи сьогодення / Спілка юристів України. — К., 2001. — С. 202—203.

Ківалов Сергій Васильович // Освіта. — 2001. — 4—11 лип. — С. 10.

Ківалов Сергій Васильович // Україна. 10 років незалежності: 500 впливових особистостей. — К., 2001. — С. 101.

Ківалов Сергій Васильович // Хто є хто в Україні: біограф. довід. — К. : Наук. т-во ім. П. Могили, 2001. — С. 188.

Ківалов Сергій Васильович // Юридична енциклопедія. — К., 2001. — Т. 3 : К—М. — С. 108.

Обрано голову Вищої ради юстиції України : [про обрання С. В. Ківалова головою Вищої ради юстиції України] // Юридичний вісник України. — 2001. — 2—8 черв. — С. 2.

Председателем Высшего совета юстиции избран Сергей Кивалов // Голос Украины. — 2001. — 30 мая. — С. 2 ; Вечерняя Одесса. — 29 мая.

Сергій Ківалов, голова Вищої ради юстиції, народний депутат України // Золота книга української еліти : інформ.-іміджевий альм. : у 6 т. — К., 2001. — Т. 3. — С. 210—211.

Сергій Ківалов: президент Одеської національної юридичної академії // Золота книга української еліти : інформ.-іміджевий альм. : у 6 т. — К., 2001. — Т. 6. — С. 50—51.

Сергій Ківалов: штрихи до портрета // Освіта. — 2001. — 7—14 лют. — С. 5.

2002

Державні нагороди юристам : [про нагородження С. В. Ківалова орденом «За заслуги» І ступеня] // Урядовий кур'єр. — 2002. — 10 жовт. — С. 2 ; Слово. — 11 окт. — С. 3.

Історія Одеської національної юридичної академії / голов. ред. С. В. Ківалов. — О.: Юрид. л-ра, 2002. — 340 с.: ілюстр.
С. В. Ківалов див.: с. 5, 65–71.

Кивалов Сергей Васильевич, президент Одесской национальной юридической академии // Деловая жизнь. — 2002. — С. 2.

Ківалов Сергій Васильович // Вища рада юстиції. — К., 2002. — С. 5.

Ківалов Сергій Васильович — президент Одеської національної юридичної академії // Ректор третього тисячоліття : довідково-біогр. вид. / авт.-упоряд. В. Болгов ; МОН України. — К., 2002. — Вип. 1. — С. 52–53.

Самые деятельные юристы года : [С. В. Кивалов — в лучшей десятке рейтинга газеты] // Юридическая практика. — 2002. — 24 дек. — С. 1, 8.

2003

Високі нагороди до Дня незалежності України : [про присвоєння С. В. Ківалову класного чину державного радника юстиції 2-го класу] // Вісник прокуратури. — 2003. — № 9. — С. 127.

Высший совет юстиции : решение [о пребывании С. В. Кивалова на должности председателя Высшего совета юстиции] // Голос Украины. — 2003. — 28 февр. — С. 5.

Довгань М. До загальних зборів Академії педагогічних наук України : [про обрання С. В. Ківалова членом Академії педагогічних наук України] / М. Довгань // Педагогічна газета. — 2003. — Лют. (№ 2). — С. 4.

Загальні збори Академії педагогічних наук України : [про обрання С. В. Ківалова членом Академії педагогічних наук України] // Вища освіта України. — 2003. — № 2. — С. 133.

Кращі юридичні видання : [про присудження С. В. Ківалову першої премії V Всеукраїнського конкурсу в номінації «Юридичні підручники» за глибокий науковий аналіз основних принципів адміністра-

тивного права в книзі: Адміністративне право України / за заг. ред С. В. Ківалова. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 896 с.] // Юридичний вісник України. — 2003. — 4—10 жовт. — С. 4—10.

Нове поповнення Академії педагогічних наук України : [про обрання С. В. Ківалова членом Академії педагогічних наук України] // Освіта. — 2003. — 9—16 квіт. — С. 1.

Переможців визначили у 8 номінаціях : [про включення доктора юридичних наук, професора С. В. Ківалова до складу комісії V Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання] // Юридичний вісник України. — 2003. — 27 верес.—3 жовт. — С. 3.

Підсумки V Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання : [про присудження першої премії в номінації «Юридичні посібники» книзі: Адміністративне право України / за заг. ред С. В. Ківалова. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 896 с.] // Часопис Київського університету права. — 2003. — № 4. — С. 102.

Таємним голосуванням обрано дійсних членів і членів-кореспондентів АПН : [про обрання С. В. Ківалова членом Академії педагогічних наук України] // Освіта України. — 2003. — 23 квіт. — С. 4—7.

Юридический «Оскар» : [о выступлении С. В. Кивалова на торжествах, посвященных награждению победителей Всеукраинского конкурса «Юрист года», состоявшихся в ОНЮА] // Вечерняя Одесса. — 2003. — 9 окт.

2004

Кивалов Сергей Васильевич, глава Центральной избирательной комиссии Украины, представлен к награждению Крестом Почета «Святой Князь Александр Невский» ко Дню Победы над немецко-фашистскими захватчиками // Известия в Украине. — 2004. — 27 февр. — С. 7.

Новый глава Высшего совета юстиции : [председатель ЦИК Украины С. В. Кивалов сложил полномочия главы ВСЮ] // Голос Украины. — 2004. — 12 марта. — С. 2.

Сергей Васильевич Кивалов : к 50-летию со дня рождения. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 16 с.

О присвоении Кивалову Сергею Васильевичу звания «Почетный гражданин г. Одессы» : решение городского совета № 2650-XXIV // Одесский вестник. — 2004. — 24 июня. — С. 3.

2006

[Руководители комитетов Верховной Рады Украины] : [С. В. Кивалов возглавил Комитет Верховной Рады Украины по вопросам правосудия] // Сегодня. — 2006. — 19 июля. — С. 3.

2007

10 років пошуків і здобуття: історія в подіях : [про історію створення та діяльності ЦВК України, яку у 2004—2005 рр. очолював С. В. Кивалов] // Вісник центральної виборчої комісії. — 2007. — № 4. — С. 42—57.

Сергея Кивалова нагородили : [о награждении С. В. Кивалова Почетной грамотой Центральной избирательной комиссии Украины] // Голос Украины. — 2007. — 17 нояб. — С. 2.

Список обраних народних депутатів України : [об избрании С. В. Кивалова народным депутатом Украины] // Урядовий кур'єр. — 2007. — 27 жовт. — С. 5—10.

Тріумфальне десятиліття: Одеська національна юридична академія. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 236 с.

2008

Одеська національна юридична академія (ОНЮА) : [про успішний розвиток Одеської національної юридичної академії — провідного вищого навчального закладу України у сфері юридичної освіти. Президент Академії — С. В. Кивалов] // Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 601—602.

The department of administrative and financial law // Triumphant decade: Odessa national academy of law / ed. by S. V. Kivalov. — О. : Jurydychna literatura, 2008. — P. 85—86.

Triumphan Decade : Odessa National Academy of Law / Chief editor S. V. Kivalov. — Odessa : Jurydychna Literatura, 2008. — 236 p.

2010

Котова М. Сергей Кивалов назначен докладчиком ПАСЕ по вопросам реформирования Европейского Суда по правам человека / М. Котова // Слово. — 2010. — 25 нояб. — С. 2.

Радишевская Е. Сергей Кивалов назначен заместителем представителя Венецианской комиссии от Украины / Е. Радишевская // Слово. — 2010. — 8 апр. — С. 11.

2011

Голова Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя, Президент Національного університету «Одеська юридична академія» Сергій Ківалов став лауреатом конкурсу «Людина року» в номінації «Юрист року» // Міграція. — 2011. — № 3. — С. 2.

Кивалов представит Україну в Совете Европы // Вечерняя Одесса. — 2011. — 6 сент. — С. 1.

Милошевич С. Сергей Кивалов — в тройке самых результативных депутатов Верховной Рады / С. Милошевич // Слово. — 2011. — 27 окт. — С. 1.

Національна академія правових наук України — вища дослідницька установа у галузі юриспруденції : [зазначено, що у складі Національної академії правових наук створюється Південний регіональний центр, який очолив доктор юридичних наук, академік НАПрН України С. Ківалов] // Право України. — 2011. — № 1. — С. 304–312.

2012

Дмитро Табачник урочисто вручив Державні премії в галузі освіти 2012 року [Електронний ресурс] // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245813150

«...21 листопада 2012 року в Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту нагороджено лауреатів Державної премії України в галузі освіти 2012 року. Відповідний Указ про присудження Державних премій України в галузі освіти 2012 року (Указ № 583/2012) 6 жовтня 2012 року підписав Президент України Віктор Янукович. Дипломами та Почесними знаками лауреатів Державної премії України в галузі освіти 2012 року нагороджені творчі колективи авторів, роботи яких було відзначено за вагомий внесок у розвиток сучасної освіти, значні наукові досягнення:

— у номінації «Наукові досягнення в галузі освіти»: за цикл робіт «Комплекс наукових досліджень проблем судо-

во-правової реформи в Україні у 2001-2011 роках та їх використання у фаховій підготовці юристів» — С. В. Ківалову, Ю. Є. Полянському, М. В. Косюті, В. В. Долежану...».

Додін Є. В. Розвиток науки морського та митного права в Національному університеті «Одеська юридична академія»: [про внесок наукових праць С. В. Ківалова у розвиток науки митного права] / Є. В. Додін // Митна справа. — 2012. — № 5. — С. 3—11.

Керівництво Національного університету «Одеська юридична академія»: Ківалов Сергій Васильович // Літопис Національного університету «Одеська юридична академія» (до 165-річчя Одеської школи права і 15-річчя університету). — О., 2012. — С. 34—35.

Ківалов Сергій Васильович // Кавалери та лауреати державних нагород України. Одеська область: енциклопедія / уклад. Ю. І. Бузько. — О.: Південноукр. ін-т біогр., 2012. — С. 75, 78—79, 81, 95, 107, 126, 453.

Копыленко А. Новаторский поиск на ниве подготовки научных кадров / Александр Копыленко // Голос Украины. — 2012. — 27 июня. — С. 16.

О номинировании С. В. Кивалова, Ю. Е. Полянского, В. В. Долежана и М. В. Косюты на соискание Государственной премии Украины 2012 г. в сфере образования.

«...Целенаправленное научное осмысление образовательных процессов в НУ ОЮА (предыдущее название — Одесская национальная юридическая академия) началось в 2001 году с накопления результатов, заложенных в «Комплекс научных исследований проблем судебно-правовой реформы в Украине в 2001-2011 годах и их использование в профессиональной подготовке юристов», и материализовалось в документах, представленных на соискание Государственной премии Украины 2012 года в сфере образования...».

Крылов К. Два праздника одной академии / Константин Крылов // 2000. — 2012. — 7 дек. — В6.

О присуждении Государственной премии Украины С. В. Кивалову, Ю. Е. Полянскому, В. В. Долежану, М. В. Косюте.

Медведська Л. Дмитро Табачник вручив Державні премії в галузі освіти 2012 року / Л. Медведська // Слово. — 2012. — 26 листоп. — С. 3.

«Міністр освіти і науки, молоді та спорту Дмитро Табачник привітав лауреатів Державної премії України в

галузі освіти 2012 року, які стали переможцями цього багатоступінчастого змагання. «Надзвичайно приємно відзначити плідну працю, наукові та творчі досягнення, що стали запорукою визнання та великої поваги освітян України», — зазначив Міністр у вітальному слові...». Про вручення Державної премії України в галузі освіти 2012 року у номінації «наукові досягнення в галузі освіти» за цикл робіт «Комплекс наукових досліджень проблем судово-правової реформи в Україні у 2001-2011 роках» С. В. Ківалову, Ю. Є. Полянському, В. В. Долежану, М. В. Косюті.

Одесский депутат Сергей Кивалов вошел в состав Комитета по реформированию правоохранительных органов // Региональный вестник. — 2012. — 11 апр. — С. 4.

Перелік робіт, поданих на здобуття Державної премії в галузі освіти у 2012 році // Освіта України. — 2012. — 2 квіт. — С. 6–11.
Номінація «Наукові досягнення в галузі освіти»: Національний університет «Одеська юридична академія» — за цикл робіт «Комплекс наукових досліджень проблем судово-правової реформи в Україні у 2001–2011 роках». Колектив: С. В. Ківалов, Ю. Є. Полянський, В. В. Долежан, М. В. Косюта.

Поздравляем с заслуженной наградой! // Слово. — 2012. — 11 окт. — С. 3.

Коллектив НУ ОЮА поздравляет С. В. Кивалова, Ю. Е. Полянского, В. В. Долежана, М. В. Косюту с присуждением государственных наград в области образования 2012 года.

Присуждены Госпремии Украины в области образования // Вечерняя Одесса. — 2012. — 11 окт. — С. 1.

О присуждении Государственной премии Украины в номинации «Научные достижения в области образования» за цикл работ «Комплекс научных исследований проблем судебно-правовой реформы в Украине в 2001–2011 годах и их использование в профессиональной подготовке юристов» С. В. Кивалову, Ю. Е. Полянскому, В. В. Долежану, М. В. Косюте.

Шаповал В. Модернізація юридичної освіти як передумова успіху в проведенні судової реформи / Володимир Шаповал // Голос України. — 2012. — 2 черв. — С. 4.

2013

Вітання С. В. Ківалова з днем народження // Юридичний вісник України. — 2013. — 27 квіт. — 10 трав. — С. 2.

Нагребельний В. Про стан та основні напрями розвитку фундаментальних правових досліджень в Україні : [про затвердження С. В. Ківалова членом Координаційної ради на базі Інституту держави і права ім. В. М. Корецького] / В. Нагребельний, Д. Бусуйок // Право України. — 2013. — № 3. — С. 504—515.

Проекти нової редакції Закону України «Про вищу освіту»: Круглий стіл Академії адвокатури України та журналу «Адвокат»: [зокрема, про обговорення проекту закону №1187, внесеного народним депутатом С. В. Ківаловим] // Адвокат. — 2013. — № 2. — С. 4—10.

Рабінович П. Практика Європейського суду з прав людини : [про доповідь С. В. Ківалова на засіданні Комітету Парламентської Асамблеї Ради Європи в Парижі в листопаді 2012 року] / П. Рабінович // Юридичний вісник. — 2013. — № 1. — С. 166—167.

Члени Національної академії правових наук України : фото : [С. В. Ківалов] // Право України. — 2013. — № 9. — С. 333—345.

Бібліографічні видання

Адміністративне право України : бібліографія / упоряд. В. І. Курило // Юридичний вісник України. — 2004. — 24—30 квіт. — Бібліогр.: с. 1, 12.

Сергій Васильович Ківалов. Вчений, державник, політик, людина : біобібліографічний покажчик / уклад.: Л. А. Таран, Л. В. Арюпіна ; наук. ред. А. І. Паньков. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 78 с. — (Сер. «Вчені Одеської національної юридичної академії» ; вип. 1).

Оборотов Юрій Миколайович : біобібліографічний покажчик / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 36 с. — (Сер. «Вчені Одеської національної юридичної академії» ; вип. 3). — Див за імен. покажчиком.

Орзіх Марко Пилипович : біобібліографічний покажчик / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 120 с. — (Сер. «Вчені Одеської національної юридичної академії» ; вип. 2). — Див за імен. покажчиком.

Черкес Марко Юхимович : біобібліографічний покажчик / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред. Ю. М. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 52 с. — (Сер. «Вчені Одеської національної юридичної академії» ; вип. 4). — Див за імен. покажчиком.

Додін Євген Васильович : біобібліографічний покажчик / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред. Ю. М. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — С. 3-5. — (Сер. «Вчені Одеської національної юридичної академії» ; вип. 5). — Див за імен. покажчиком.

Сирота Іван Михайлович : біобібліографічний покажчик / уклад. Т. М. Стефанчишена ; наук. ред. Ю. М. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 52 с. — (Сер. «Вчені Одеської національної юридичної академії» ; вип. 6). — Див за імен. покажчиком.

Червоний Юрій Семенович : біобібліографічний покажчик / уклад.: С. І. Єленич, Т. Ю. Іванійчук ; наук. ред. Ю. М. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 68 с. — (Сер. «Вчені Одеської національної юридичної академії» ; вип. 7). — Див за імен. покажчиком.

Долежан Валентин Володимирович : біобібліографічний покажчик / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред. Ю. М. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 80 с. — (Сер. «Вчені Одеської національної юридичної академії» ; Вип. 8). — Див за імен. покажчиком.

Одеська школа права. Книги вчених ОНЮА у фонді наукової бібліотеки. 1997—2007 / уклад.: Л. А. Таран, С. І. Єленич ; наук. ред.: Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 168 с. — Див за імен. покажчиком.

Ківалов Сергій Васильович = Кивалов Сергей Васильевич = Kivalov Serqiy Vasylyovych : біобібліогр. покажч. / уклад.: Т. М. Стефанчишина, Л. А. Таран ; наук. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА, наук. б-ка. — 2-ге вид., переробл. і допов. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 208 с., 13 арк. вкл. — (Вчені Одеської національної юридичної академії ; вип. 10).

Ківалов Сергій Васильович : біобібліогр. покажч. / уклад.: Т. М. Стефанчишена, Л. А. Таран, Л. В. Арюпіна ; наук. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 184 с. — (Вчені Одеської національної юридичної академії ; вип. 10).

Музиченко Петро Павлович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред. Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна ; ОНЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 68 с. — (Вчені Одеської

національної юридичної академії ; вип. 11). — Див за імен. покажчиком.

Харитонов Євген Олегович : біобібліографічний покажчик / уклад. Т. Ю. Іванійчук ; наук. ред.: Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 156 с. — (Сер. «Вчені Одеської національної юридичної академії» ; вип. 9). — Див за імен. покажчиком.

Чанишева Галія Інесівна : біобібліогр. покажч. / уклад. Т. Ю. Іванчук ; наук. ред. Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна ; ОНЮА, наук. б-ка. — Ю. : Юрид. л-ра, 2009. — 64 с. — (Вчені Одеської національної юридичної академії ; вип. 12). — Див за імен. покажчиком.

Мирошниченко Наталія Анатоліївна : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна ; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 44 с. — (Вчені Одеської національної юридичної академії ; вип. 13). — Див за імен. покажчиком.

Національний університет «Одеська юридична академія» — шлях до успіху : бібліогр. покажч. / уклад.: Л. А. Таран, С. І. Єленич ; наук. ред.: Ю. М. Оборотов, В. О. Туляков, М. М. Солодухіна ; МОН України, НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 256 с. — Див за імен. покажчиком.

Овчиннікова Альбіна Петрівна : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред. Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна ; ОНЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 40 с. — (Вчені Одеської національної юридичної академії ; вип. 14). — Див за імен. покажчиком.

Одесская школа международного права : библиография / авт.-сост. Т. Р. Короткий, С. С. Нестеренко ; под ред. М. Е. Черкеса ; ОНЮА, Междунар. гуманит. ун-т. — О. : Фенікс, 2010. — 104 с.

Орзіх Марко Пилипович : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — 2-ге вид. переробл. та допов. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 124 с. — (Вчені Національного університету «Одеська юридична академія» ; вип. 16). — Див за імен. покажчиком.

Царьова Людмила Кузьмівна : біобібліогр. покажч. / уклад. Т. М. Стефанчишена ; наук. ред.: В. О. Туляков, М. М. Солодухіна ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 32 с. —

(Вчені Національного університету «Одеська юридична академія» ; вип. 15). — Див за імен. покажчиком.

Додін Євген Васильович : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. Ю. М. Оборотов ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 76 с. — (Вчені Національного університету «Одеська юридична академія» ; вип. 17). — Див за імен. покажчиком.

Івакін Олексій Аркадійович : біобібліогр. покажч. / уклад.: Т. М. Стефанчишена, І. В. Шамша ; наук. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 44 с. — (Вчені Національного університету «Одеська юридична академія» ; вип. 18). — Див за імен. покажчиком.

Шульга Микола Миколайович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 48 с. — (Вчені Національного університету «Одеська юридична академія» ; вип. 19). — Див за імен. покажчиком.

Одеська школа права. Книги вчених Національного університету «Одеська юридична академія» у фонді наукової бібліотеки. 2008—2011 : бібліогр. покажч. / уклад.: С. І. Єленич, Л. А. Таран, А. Г. Касімова ; наук. ред.: С. В. Ківалов, В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — 136 с. — Укр., рос., англ. та нім. мовами. — Див за імен. покажчиком.

Полянський Юрій Євгенович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юридична література, 2013. — 72 с. — (Вчені Національного університету «Одеська юридична академія» ; вип. 21). — Див за імен. покажчиком.

Тіщенко Валерій Володимирович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Фенікс, 2012. — 64 с. — (Вчені Національного університету «Одеська юридична академія» ; вип. 20). — Див за імен. покажчиком.

Веб-сайти

Верховна Рада України [Електронний ресурс] : веб-сайт. — Режим доступу: <http://gapp.rada.gov.ua/mps/info/page/2320>.

Національна академія правових наук України [Електронний ресурс] : веб-сайт. — Режим доступу: http://www.apgnu.kharkiv.org/Academics/Kivalov_S_V.html

Рада Європи [Електронний ресурс] : веб-сайт. — Режим доступу: <http://hub.coe.int/ru/>

Національна академія педагогічних наук України [Електронний ресурс] : веб-сайт. — Режим доступу: <http://naps.gov.ua/ua/structure/members/active/>

Національний університет «Одеська юридична академія» [Електронний ресурс] : веб-сайт. — Режим доступу : <http://www.onua.edu.ua/>

Міжнародний гуманітарний університет [Електронний ресурс] : веб-сайт. — Режим доступу : <http://mgu.com.ua/>

Ківалов Сергій Васильович [Електронний ресурс] : веб-сайт. — Режим доступу : <http://kivalov.com.ua/>

Законотворча діяльність

На сесії Верховної Ради України IV скликання

0898 07.03.2003 «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу законів про працю України»

0939 14.05.2002 про національний заклад (установу) України

1230 17.06.2002 про працівників органів досудового слідства та їх соціальний захист

1231 17.06.2002 про внесення змін і доповнень до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (щодо учасників бойових дій Великої Вітчизняної війни) 760-IV

1371 12.07.2002 про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2002 рік»

2263 13.01.2004 про внесення змін і доповнень до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (щодо осіб, які проводили роботи на вибухонебезпечних ділянках дна моря)

2361 30.10.2002 про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального і Виправно-трудового кодексів України (щодо осіб, які сприяли розкриттю організованої злочинності)

3050 31.01.2003 про соціальні і правові гарантії Президенту України, що припинив виконання повноважень

3201 05.03.2003 про основні засади парламентського контролю в Україні

4173 19.09.2003 про внесення змін до Закону України «Про Вищу раду юстиції»

4543 19.12.2003 про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності технологічних парків» (щодо створення (УМБІЦЕНТ) (м. Одеса))

На сесії Верховної Ради України

V скликання

2039 04.09.2006 про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо початку діяльності апеляційних адміністративних судів

2155/П 20.10.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо вручення копії постанови про порушення кримінальної справи)

2210/П 20.10.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо публічного вибачення від імені держави)

2216/П 15.12.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 112 Кримінально-процесуального кодексу України

2276/П 02.11.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо порядку вилучення документів

2281/П 01.11.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру» (щодо одержання права на зайняття адвокатською діяльністю)

2294/П 15.11.2006 про прийняття за основу проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» щодо забезпечення касаційного розгляду цивільних справ

2345/П 14.12.2006 про прийняття за основу проекту Закону про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України (щодо усунення мовної дискримінації)

2362/П 12.12.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо здійснення розгляду справи російською мовою)

2363/П 12.12.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про статус суддів» (щодо права на заняття судової посади)

2380/П 12.12.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального ко-

дексу України (щодо використання російської мови в господарському процесі)

2381/П 12.12.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» (щодо провадження судочинства державною та російською мовами)

2382/П 12.12.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо мови слідчих та судових документів)

2489/П 13.03.2007 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України (щодо оскарження ухвал господарських судів)

2552/П 20.02.2007 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до статті 72 Закону України «Про судоустрій»

2566 16.11.2006 про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України

2566/П 22.12.2006 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України

2677/П 07.06.2007 про прийняття за основу проекту Закону України про адвокатську діяльність

2697/П 17.05.2007 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо звільнення та призначення посадових осіб)

2763 18.12.2006 про закони і законодавчу діяльність

2779 19.12.2006 про загальні засади парламентського контролю в Україні

2819/П 26.04.2007 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України (щодо забезпечення позову)

2823/П 03.04.2007 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення доповнення до Господарського процесуального кодексу України (щодо строку підписання рішення суду)

2828/П 06.03.2007 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до ст. 25 Господарського процесуального кодексу України (щодо процесуального правонаступництва)

На сесії Верховної Ради України VI скликання

1080/П 25.06.2009 про прийняття за основу проекту Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо компетенції адміністративних судів

1122-1П 22.10.2009 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» щодо адміністративних посад в судах

3211/П 13.03.2009 про повернення на доопрацювання суб'єкту права законодавчої ініціативи проекту Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо розгляду справ колегією суддів)

3214/П 22.01.2009 про проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо обов'язковості внесення судових рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень)

3291/П 19.11.2009 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про мирових суддів територіальних громад

3456/П 19.11.2009 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо підстав звільнення від доказування)

3604 14.01.2009 про проведення парламентських слухань: «Про стан правосуддя в Україні» (18 березня 2009 року)

4324/П 20.05.2009 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження автоматизованої системи документообігу в адміністративних судах

4349/П 12.10.2009 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо обов'язку суду у разі зупинення дії нормативно-правового акта в порядку забезпечення позову направляти відомості про це для внесення до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів України)

4375 12.05.2009 про внесення змін до статті 17 Закону України «Про Вищу раду юстиції» (щодо процедури складення присяги)

4375/П 15.05.2009 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 17 Закону України «Про Вищу раду юстиції» щодо процедури складення присяги

4376 16.04.2009 про внесення змін до статті 217 Регламенту Верховної Ради України (щодо присяги членів Вищої ради юстиції)

4396/П 18.05.2009 про проекти законів України про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо зняття мораторію на отримання заробітної плати у виконавчому провадженні щодо підприємств паливно-енергетичного комплексу та про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення захисту трудових прав громадян

4525/П 25.08.2009 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 16 Господарського процесуального кодексу України щодо виключної підсудності справ

4618/П 08.10.2009 про відхилення проекту Закону України про внесення змін та доповнень до Закону України «Про доступ до судових рішень» (нова редакція)

4742/П 11.11.2009 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо уніфікації процедур оскарження судових рішень в цивільному, адміністративному і господарському судочинстві)

4806/П 21.10.2009 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оскарження рішення третейського суду та видачі виконавчих листів за рішенням третейських судів

5020/П 23.10.2009 про зняття з розгляду Закону України про внесення змін до статті 184 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо підсудності адміністративних справ судам апеляційної інстанції)

5144 17.09.2009 про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо усунення неточностей в процедурі оскарження результатів загальнонаціональних виборів)

0885/П 17.05.2010 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України

1057/ПІ 19.04.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про статус суддів» (щодо права на заняття судової посади особою, яка володіє державною і російською мовами)

1059/П 19.04.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» (щодо провадження судочинства державною та російською мовами)

1074 19.05.2010 про внесення змін до Закону Української РСР «Про мови в Українській РСР» (щодо мови судочинства)

2175/П 15.03.2010 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про третейські суди» (щодо надання права утворення судів громадським організаціям незалежно від їх статусу)

2213/ПІ 31.03.2010 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України

2417/П 21.05.2010 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін та доповнень до окремих статей Господарського процесуального кодексу України щодо удосконалення та приведення у відповідність з процесуальним законодавством України

2543/П 18.05.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо звільнення суддів, обраних безстроково

3104/П 10.12.2010 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України

3188/П 31.05.2010 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» (щодо забезпечення єдності судової практики)

3669/П 16.11.2010 про зняття з розгляду проекту Закону України про внесення зміни до статті 18 Закону України «Про виконавче провадження» щодо виконання рішення іноземного суду

3671/П 21.05.2010 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо розгляду заяви про відвід судді)

3672/П 16.12.2010 про зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до статей 8 і 61 Цивільного процесуального кодексу України щодо законодавства, відповідно до якого суд вирішує справи

4045/П 16.12.2010 про зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень

4072/П 14.06.2010 про відкликання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо компенсації витрат на правову допомогу)

4192/П 10.12.2010 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо застави)

4400/П 19.04.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України (щодо запровадження автоматизованої системи документообігу)

4401/П 19.04.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження автоматизованої системи документообігу в загальних судах

4476/П 17.02.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо автоматизованого розподілу справ між суддями на випадковій основі)

4508/П 18.05.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку вручення судових повісток

4546/П 16.11.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до статті 56 Господарського процесуального кодексу України щодо порядку надсилання копії позовної заяви

4604/П 01.07.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо процесуального правонаступництва

5038/П 16.12.2010 про зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо моменту набрання законної сили ухвалою господарського суду

5077/П 17.11.2010 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до статей 98 та 119 Цивільного процесуального кодексу України (щодо відомостей про індивідуальний ідентифікаційний номер сторін у цивільній справі)

5151/П 16.12.2010 про відкликання проекту Закону України про присяжних виконавців

5165/П 17.02.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо забезпечення безумовного виконання судових рішень)

5284/П 20.10.2010 про проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо витрат зі здійснення правосуддя адміністративними судами

5322/П 10.03.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо оскарження рішення третейського суду та отримання виконавчого листа

5348/П 19.02.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до деяких законодавчих актів України (щодо ліквідації Військової судової колегії Верховного Суду України)

5370/П 17.11.2010 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зменшення навантаження на суди

5420/П 02.06.2010 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення розумного строку розгляду справ у судах)

6106/П 25.05.2010 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо порядку оскарження дій чи бездіяльності виборчих комісій)

6109/П 14.04.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження

6118 27.02.2010 про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України та врегулювання порядку утворення та ліквідації судів)

6120/П 03.12.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо врегулювання порядку відкликання апеляційної чи касаційної скарги)

6145/П 17.12.2010 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо забезпечення змагальності сторін при розгляді кримінальних справ у судах)

6169/П 16.11.2010 про зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Рішень Конституційного Суду України від 16.05.2007 р. та 22.12.2009 р. і вдосконалення законодавчого регулювання роботи Вищої ради юстиції

6247/П 17.05.2010 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо підсудності та особливостей провадження по окремих категоріях адміністративних справ

6274/П 17.05.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо запровадження скороченого провадження

6316/П 23.12.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо вжиття заходів забезпечення позову при визнанні та виконанні рішення іноземного суду

6322/П 02.06.2010 про зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо реалізації повноважень Вищої ради юстиції)

6331/П 13.05.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» щодо органів суддівського самоврядування

6358/П 20.10.2010 про прийняття за основу проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»

6359/П 16.11.2010 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо розгляду справ відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей

6407/П 17.11.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до статті 81 Цивільного процесуального кодексу України щодо визначення порядку сплати витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справ про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні

6450/П 03.06.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про судоустрій і статус суддів

6501/П 23.12.2010 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо вдосконалення порядку оскарження постанов органу дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи)

6503/П 18.11.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо граничного розміру компенсації витрат на правову допомогу

6544/П 23.12.2010 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України (щодо деяких питань визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню)

6608/П 17.12.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо підсудності спорів)

6670/П 20.10.2010 про проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про третейські суди» щодо підвідомчості справ у сфері захисту прав споживачів третейським судам

7148/П 21.10.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до розділу XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо передачі справ, пов'язаних із соціальними виплатами

7192/П 03.12.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо визначення підсудності адміністративних справ)

7274 21.10.2010 про надання згоди на затримання та арешт (взяття під варту) судді Іванівського районного суду Одеської області Доніна В.Є.

7311 29.10.2010 про внесення зміни до розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо забезпечення касаційного розгляду кримінальних і цивільних справ)

7410 01.12.2010 про внесення зміни до розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо порядку розгляду матеріалів відносно призначення кандидатів на посаду судді, зарахованих до резерву

7451 10.12.2010 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді)

7451/П 23.12.2010 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді

2011

5371/П 14.01.2011 про проект Закону України про внесення змін до статті 328 Цивільного процесуального кодексу України щодо забезпечення права на касаційне оскарження

5371/П1 14.12.2011 про зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до статті 328 Цивільного процесуального кодексу України щодо забезпечення права на касаційне оскарження

5393/П 04.02.2011 про зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо укладення мирової угоди

6035/П 01.03.2011 про відкликання і зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до статті 130 Цивільного процесуального кодексу України щодо скасування обов'язкового характеру попереднього судового засідання в цивільному судочинстві та оформлення його результатів самостійною ухвалою

6040/П 04.02.2011 про відкликання проекту Закону України про внесення змін до статті 116 Господарського процесуального кодексу України щодо порядку видачі наказу господарського суду

6144/П 04.02.2011 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо звернення стягнення на окремі види доходів

6348/П 01.03.2011 про відкликання проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо уточнення визначення суб'єктів, які мають право звертатися до суду

6367/П 04.02.2011 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про третейські суди» щодо забезпечення права на третейський розгляд

6702/П 13.01.2011 про відкликання проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо експертного забезпечення правосуддя у кримінальних справах)

6709/П 13.01.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до Кримінально-процесуального кодексу України щодо вручення копії постанови про порушення кримінальної справи особам, інтересів яких стосується кримінальна справа, порушена за фактом вчинення злочину

7026/П 30.06.2011 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до статті 16 Господарського процесуального кодексу України щодо встановлення підсудності

7143/П 02.06.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості господарським судам справ за участю органів Антимонопольного комітету України

7220/П 30.06.2011 про відкликання проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо повернення заяви та скарги судом

7235/П 14.01.2011 про відкликання проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо удосконалення судового контролю та статусу підозрюваного

7284/П 14.01.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до статті 131 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо стажу роботи судді)

7311/П 09.12.2011 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про внесення зміни до розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення касаційного розгляду кримінальних і цивільних справ

7369/П 12.01.2011 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про доступ до судових рішень» щодо окремих питань ведення Реєстру

7371/П 18.03.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення у відповідність із Конституцією України та уніфікації положень процесуального законодавства

7386/П 11.07.2011 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до статей 36, 127 і 205 Цивільного процесуального кодексу України щодо питань, відповідно до яких суд вирішує справи

7396/П 11.10.2011 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до статті 48 Господарського процесуального кодексу України щодо оплати за проведення судової експертизи

7447/П 26.01.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення роботи Верховного Суду України

7447/П1 19.05.2011 про направлення на повторне друге читання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення роботи Верховного Суду України

7464/П 13.01.2011 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо усунення обмеження права вільного вибору захисника)

7467/П 17.02.2011 про повернення на доопрацювання суб'єкту права законодавчої ініціативи проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо строків звернення до суду

7467/ПІ 09.12.2011 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо строків звернення до суду

7481/П 12.04.2011 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про медіацію

8032/П 15.06.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо повноважень Науково-консультативної ради при Верховному Суді України

8034/П 18.04.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо адміністративного судочинства

8084/П 07.04.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо експертного забезпечення правосуддя у кримінальних справах

8084/ПІ 20.12.2011 про направлення на повторне друге читання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо експертного забезпечення правосуддя у кримінальних справах

8137/П 30.06.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про медіацію

8156/П 30.06.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до статті 96 Цивільного процесуального кодексу України щодо вимог, за якими може бути виданий судовий наказ

8246-2 11.04.2011 про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо приведення окремих положень чинного законодавства у відповідність до Рішення Конституційного Суду України)

8246-2П 11.05.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення окремих положень чинного законодавства у відповідність до Рішення Конституційного Суду України

8257 17.03.2011 про надання згоди на затримання та арешт (взяття під варту) судді Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області Кучеренка В. В.

8258 17.03.2011 про надання згоди на затримання та арешт (взяття під варту) судді Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області Кучеренко Н.В.

8259 17.03.2011 про надання згоди на арешт (взяття під варту) судді Кодимського районного суду Одеської області Следя В. М.

8288/П 13.09.2011 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо вдосконалення порядку оприлюднення податкової декларації судді

8307/П 25.10.2011 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» щодо спрощення процедури поновлення виконавчого провадження у зв'язку із закінченням дії мораторію на задоволення вимог кредиторів банку

8393/П 16.06.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу

8411/П 11.10.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статей 361 і 362 Цивільного процесуального кодексу України щодо підстав перегляду рішення чи ухвали суду

8501/П 07.10.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 99 Кодексу адміністративного судочинства України щодо строків оскарження нормативно-правових актів

8508/П 25.10.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 37 Закону України «Про виконавче провадження» щодо збільшення обсягів дохідної частини бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування

8553/П 11.07.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо накладення арешту на морські судна

8568 26.05.2011 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо порядку розгляду питань про обрання на посаду судді)

8578/П 17.11.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо удосконалення касаційного розгляду кримінальних справ)

8579/П 02.09.2011 про відхилення проекту Закону України про визнання деяких законів України такими, що втратили чинність

8658/П 02.09.2011 про відхилення проекту Закону України про визнання такими, що втратили чинність деяких законів України

8706/П 20.10.2011 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо запобігання затягуванню розгляду справи

8710/П 09.12.2011 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судوустрій та статус суддів» щодо прав та обов'язків судді

8730 01.07.2011 про внесення змін до статті 55 Бюджетного кодексу України (щодо доповнення переліку захищених видатків Державного бюджету України)

8732/П 21.10.2011 про відхилення проекту Закону України про внесення зміни до статті 17 Кримінально-процесуального кодексу України (щодо колегіального розгляду судами кримінальних справ)

8736 01.07.2011 про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення окремих положень адміністративного судочинства)

8736/П 07.07.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень адміністративного судочинства

8758/П 22.09.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо особливостей провадження у справах про видворення іноземців та осіб без громадянства

8771 07.07.2011 про внесення зміни до статті 10 Закону України «Про Вищу раду юстиції» щодо приведення у відповідність із Законом України «Про судоустрій і статус суддів»

8774/07.07.2011 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проведення перевірок фінансово-господарської діяльності судів

8774/П 09.12.2011 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проведення перевірок фінансово-господарської діяльності судів

9035/П 24.10.2011 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо форми звертання до суду у судовому засіданні

9039/П 08.11.2011 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до статті 271 Кримінально-процесуального кодексу України (щодо порядку звернення до суду)

9052/П 02.11.2011 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо провадження у справах про обмеження реалізації права на мирні зібрання

9073 26.08.2011 про засади державної мовної політики

9107/П 08.11.2011 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до статті 257 Кримінально-процесуального кодексу України щодо слухань судами кримінальних справ про злочини, вчинені у складі організованої групи або злочинної організації

9127/П 09.09.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про гарантії держави щодо виконання судових рішень

9151/П 06.10.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розгляду справ Верховним Судом України

9191/П 23.12.2011 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо права на проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису без додаткового рішення суду)

9222/П 09.12.2011 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо вдосконалення адміністративного судочинства

9273/П 22.11.2011 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до статті 98 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

9282 11.10.2011 про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо приведення у відповідність з Законом України «Про судоустрій та статус суддів»)

9302 18.10.2011 про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо приведення у відповідність з Законом України «Про судоустрій та статус суддів»)

9318 20.10.2011 про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України (щодо приведення у відповідність з Законом України «Про судоустрій та статус суддів»)

9352 27.10.2011 про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України (щодо приведення у відповідність з Законом України «Про судоустрій і статус суддів»)

9458/П 23.12.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» щодо вдосконалення механізму виконання рішень та висновків

9502 25.11.2011 про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної правової допомоги)

9535/П 09.12.2011 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства

2012

1233/П 13.01.2012 про відкликання проекту Кримінально-процесуального кодексу України

2178/П 11.04.2012 про відкликання проекту Господарського процесуального кодексу України

2777/П 11.04.2012 про відкликання проекту Кодексу господарського судочинства

7447/П2 26.03.2012 про зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення роботи Верховного Суду України

8500/П 02.04.2012 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення неупередженості під час автоматичного розподілу справ

8508/П1 24.05.2012 про направлення на повторне друге читання проекту Закону України про внесення змін до статті 37 Закону України «Про виконавче провадження» щодо збільшення обсягів дохідної частини бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування

8568/П 15.05.2012 про відкликання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо порядку розгляду питань про обрання на посаду судді

9013/П 11.05.2012 про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо третейських угод

9089/П 20.04.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо відмови від позову

9123/П 18.06.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо стажу роботи судді та забезпечення розгляду судових справ

9124/П 02.04.2012 про проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» щодо забезпечення права власності боржника на єдине житло та земельну ділянку, на якій воно розміщене

9144/П 20.04.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень

9203/П 13.04.2012 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Цивільно-процесуального кодексу України щодо посилення вимог до зберігання речових доказів на всіх етапах судового провадження

9219/П 30.01.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 35 Господарського процесуального кодексу України щодо підстав звільнення від доказування

9231/П 02.04.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» щодо контролю за виконанням судових рішень

9243/П 10.02.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення доповнень до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо недопущення порушення соціальних гарантій суддів)

9248/П 11.05.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо обмежень при забезпеченні позову

9250/П 11.05.2012 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо уточнення деяких питань, що стосуються процедури заочного розгляду справ

9282/П 18.05.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо приведення у відповідність з Законом України «Про судоустрій та статус суддів»

9318/П 11.04.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо приведення у відповідність з Законом України «Про судоустрій та статус суддів»

9324/П 21.02.2012 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо вдосконалення розгляду справ, які стосуються стягнення неустойки за прострочення сплати аліментів

9352/П 18.05.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо приведення у відповідність з Законом України «Про судоустрій і статус суддів»

9419/П 26.03.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення організації роботи судової системи

9422/П 24.04.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо повноважень суддів при розгляді справ та забезпечення об'єктивності і неупередженості

9426/П 09.02.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо набрання законної сили судовими рішеннями в адміністративних справах, які виконуються негайно

9468/П 11.04.2012 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до статті 3 Закону України «Про доступ до судових рішень» щодо вдосконалення умов доступу громадян до рішень судів загальної юрисдикції

9550/П 18.05.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо удосконалення положень про розгляд цивільних справ у порядку наказного провадження

9556/П 10.02.2012 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до статті 81 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо працівників Національної школи суддів України)

9613/П 18.06.2012 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо присяги судді та етики ведення судового процесу)

9674/П 08.02.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору

9740 20.01.2012 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення окремих положень організації судової влади

9740/П 10.02.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення окремих положень організації судової влади

9753 26.01.2012 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні у режимі відеоконференції

9753/П 10.02.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні у режимі відеоконференції

9758/П 18.05.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо провадження у справах про обмеження реалізації права на мирні зібрання

9784/П 18.05.2012 про повернення на доопрацювання суб'єкту права законодавчої ініціативи проекту Закону України про внесення змін до статті 117 Кодексу адміністративного судочинства України щодо заборони застосування засобів забезпечення позову

9791/П 13.04.2012 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо адміністративних посад в судах

10001 07.02.2012 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права особи на перегляд судових рішень

10030 09.02.2012 про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення порядку розгляду окремих категорій справ

10030/П 20.03.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення порядку розгляду окремих категорій справ

10076 17.02.2012 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення окремих положень діяльності Верховного Суду України

10076/П 05.06.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення окремих положень діяльності Верховного Суду України

10076-1П 05.06.2012 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання окремих положень діяльності Верховного Суду України

10132/П 31.05.2012 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до «Прикінцевих положень» Господарського процесуального кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної влас-

ності під час проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні

10142/П 20.04.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання судових рішень)

10143 01.03.2012 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо Єдиної бази електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень

10158/П 18.05.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення судового контролю

10193/П 20.04.2012 про відхилення проектів законів України про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» (щодо включення експертного підрозділу Державної митної служби України до переліку суб'єктів судово-експертної діяльності)

10287/П 17.05.2012 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до статті 328 Цивільного процесуального кодексу України щодо підстав відмови у відкритті касаційного провадження

10301-1 19.04.2012 про медіацію

10309/П 01.06.2012 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реальної відкритості правосуддя

10341/П 18.06.2012 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо уточнення деяких положень щодо трудового стажу і винагороди суддів)

10342/П 01.06.2012 про повернення на доопрацювання суб'єкту права законодавчої ініціативи проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо уніфікації окремих положень стосовно поняття «треті особи»)

10425/П 05.06.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів

10552/П 07.06.2012 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення боротьби з тероризмом

10662 22.06.2012 про внесення змін до статті 195 Податкового кодексу України (щодо закупівлі сировини для завантаження виробничих потужностей нафтопереробних заводів України)

10689 03.07.2012 про внесення змін до статті 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо відрядження суддів для роботи в міжнародній судовій установі, юрисдикція якої визнана Україною)

11049/П 14.09.2012 про прийняття за основу проектів законів України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»

11069/П 09.10.2012 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до статті 7 Закону України «Про Вищу раду юстиції» щодо обмежень для членства у Вищій раді юстиції

11215/П 20.11.2012 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення доступу до судових рішень)

На сесії Верховної Ради України VIII скликання

2012

0926 12.12.2012 про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги)

0929 12.12.2012 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення окремих положень організації судової влади

1187 28.12.2012 про вищу освіту

1188 28.12.2012 про внесення змін до Податкового кодексу України щодо врегулювання окремих питань оподаткування в системі вищої освіти

1189 28.12.2012 про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо врегулювання окремих питань організації фінансово-економічних відносин в системі вищої освіти

2013

1115/П 19.04.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо адвокатської мантиї

1150/П 11.03.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 99 Кодексу адміністративного судочинства України щодо строків оскарження нормативно-правових актів

2027а/П 11.09.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження наказної форми судового процесу в господарському судочинстві

2054/П 05.04.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до частини третьої статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо окремих питань спеціальної підготовки кандидата на посаду судді

2078/П 07.06.2013 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реальної відкритості правосуддя

2081/П 22.03.2013 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про доступ до судових рішень» щодо вдосконалення умов доступу громадян до рішень судів загальної юрисдикції

2112а 23.05.2013 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо виплати суддівської винагороди суддям ліквідованих судів)

2112а/П 16.12.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо виплати суддівської винагороди суддям ліквідованих судів

2112/П 07.06.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо виключення положень про визнання доказами показань з чужих слів

2116а/П 24.12.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 167 Кодексу адміністративно-

го судочинства України щодо порядку направлення або вручення судового рішення особам, які беруть участь у справі

2144/П 14.03.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 21 Закону України «Про судову експертизу» щодо кадрового забезпечення

2183/П 10.06.2013 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до статті 96 Цивільного процесуального кодексу України

2186а/П 24.12.2013 про повернення на доопрацювання суб'єкту права законодавчої ініціативи проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення адміністративного судочинства

2203/П 07.10.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення функцій Верховного Суду України

2237/П 29.10.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» щодо забезпечення виконання судових рішень

2268/П 10.09.2013 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання рішень міжнародних організацій з метою захисту прав людини

2269/П 07.10.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення судової системи України у відповідність до європейських стандартів, забезпечення конституційного статусу Верховного Суду України як найвищого судового органу та безумовного виконання рішень Європейського суду з прав людини

2272/П 24.04.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо удосконалення положень про статус працівників апарату суду)

2300а/П 25.12.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо умов проходження стажування для

отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю

2305/П 23.09.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо скасування відеоконференцій

2306/П 06.09.2013 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гарантування права громадян на звернення до міжнародних органів з захисту прав людини

2333/П 11.09.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо підсудності справ

2340 19.02.2013 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо удосконалення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України)

2349/П 21.06.2013 про відхилення проекту Закону України про ліквідацію Вищого адміністративного суду України

2369 21.02.2013 про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та статусу працівників Державної судової адміністрації України)

2369/П 02.08.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та статусу працівників Державної судової адміністрації України

2370/П 11.09.2013 про відхилення проекту Закону України про внесення зміни до статті 96 Цивільного процесуального кодексу України щодо виключення з переліку вимог, за якими може бути видано судовий наказ, вимог про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг

2393/П 23.09.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо об'єднання справ в одне провадження

2399/П 15.05.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо виконання судових рішень

2425а-1 03.07.2013 про медіацію

2455а 02.07.2013 про внесення змін до Закону України «Про державну службу» (щодо правового статусу працівників апаратів вищих спеціалізованих, апеляційних та місцевих судів)

2471 05.03.2013 про внесення зміни до статті 29 Закону України «Про Вищу раду юстиції» (щодо вдосконалення порядку внесення подання про призначення на посаду судді вперше)

2510/П 11.09.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо перегляду судових актів

2519а/П 06.09.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо розміру щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування

2522/П 20.06.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо права на безоплатну вторинну правову допомогу окремих категорій осіб

2556/П 17.10.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо порядку надсилання копій апеляційної та касаційної скарги

2654/П 10.10.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення адміністративного судочинства

2660/П 20.09.2013 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо оскарження відмови Вищим господарським судом України у допуску справи до провадження у Верховному Суді України

2686 02.04.2013 про внесення змін до статті 189 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо уточнення підстав відмови у відкритті апеляційного провадження)

2698/П 18.04.2013 прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення обмежень у провадженні господарської діяльності

2708/П 20.09.2013 про направлення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання одержання копії судового рішення

2709/П 20.09.2013 про повернення на доопрацювання суб'єкту права законодавчої ініціативи проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права на розгляд скарги у суді касаційної інстанції

2710/П 11.09.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо удосконалення інституту наказного провадження

2711/П 02.07.2013 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо кваліфікаційних вимог для обрання судді до суду вищого рівня

2741 05.04.2013 про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо правового статусу працівників апарату Верховного Суду України)

2741/П 01.06.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правового статусу працівників апарату Верховного Суду України

2743 05.04.2013 про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо удосконалення положень судового захисту іноземців та осіб без громадянства)

2804 15.04.2013 про внесення змін до деяких законодавчих актів України (про приведення у відповідність із Рішенням Конституційного Суду України від 11 липня 2012 року № 15-рп/2012 щодо гласності роботи народних депутатів України, що виражається у відкритому голосуванні по кожному питанню)

3017/П 16.12.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до статті 131 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо стажу роботи судді)

3088/П 25.12.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо уточнення підстав для визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню

3501/П 18.12.2013 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про Вищу раду юстиції» щодо удосконалення порядку розгляду питань про звільнення суддів з посад за порушення присяги

3510 29.10.2013 про внесення змін до статті 129 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо виплати суддям за роботу, яка передбачає доступ до державної таємниці

3655 20.11.2013 про оголошення природної території Куяльницького лиману Одеської області курортом державного значення

3721 03.12.2013 про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо удосконалення правового статусу, організації та порядку діяльності Конституційного Суду України

3722 03.12.2013 про Заяву Верховної Ради України: «Про необхідність внесення змін до Угоди про Асоціацію України з ЄС з метою захисту інституту сім'ї та традиційних цінностей в Україні»

3768/П 18.12.2013 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо посадового окладу суддів

2014

2019/П 15.01.2014 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення європейських стандартів публічності у судовій системі

2042/П 25.02.2014 про повернення на доопрацювання проекту Постанови Верховної Ради України про виконання рішення Європейського суду з прав людини у справі № 21722/11 «Олександр Волков проти України»

2203-ІП 24.03.2014 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення єдності судової практики

2425а-І/П 28.02.2014 про прийняття за основу проекту Закону України про медіацію

2504а/П 17.02.2014 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вручення копії протоколу обшуку

2556а/П 13.01.2014 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо оскарження ухвал суду

2615а/П 02.04.2014 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до статті 242 Кримінального процесуального кодексу України щодо встановлення індивідуально-психологічних особливостей підозрюваного чи обвинуваченого в кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі насильницькі злочини

3035/П 26.03.2014 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про виконання рішень судів з питань соціального захисту громадян в Україні

3037/П 02.04.2014 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо проведення допиту

3084/П 28.02.2014 про повернення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму застосування заходів реагування під час здійснення нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності

3131/П 02.04.2014 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підтвердження повноважень захисника

3510/П 01.04.2014 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 129 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо виплати суддям за роботу, яка передбачає доступ до державної таємниці

3721/П 23.01.2014 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо удосконалення правового статусу, організації та порядку діяльності Конституційного Суду України

3745/П 01.04.2014 про направлення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо перегляду та роз'яснення рішень та висновків

3862/П 08.04.2014 про відхилення проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про Вищу раду юстиції» щодо вдосконалення діяльності

3866/П 08.04.2014 про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про Вищу раду юстиції» щодо граничних строків проведення перевірки

3893 16.01.2014 про внесення змін до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань»

4014/П 01.04.2014 про направлення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо забезпечення реалізації статті 152 Конституції України у частині визнання неконституційними дій органу влад

4052/П 01.04.2014 про направлення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін і доповнень до Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо перегляду висновків та рішень Конституційного Суду України

4154/П 18.04.2014 про відхилення проекту Закону України про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про Конституційний Суд України»

4269/П 14.03.2014 про прийняття за основу проекту постанови Верховної Ради України про внесення змін до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду, щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які привели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року

4318 28.02.2014 про призначення тимчасово виконуючого обов'язки голови Печерського районного суду міста Києва

4378/П 12.03.2014 про прийняття за основу проекту Закону України про відновлення довіри до судової системи України

4389/П 12.03.2014 про прийняття за основу проекту Закону України про реабілітацію осіб, які були незаконно засуджені

Нагороди, почесні звання та відзнаки

Державні нагороди та відзнаки

Орден «За заслуги» III ступеня (1997)

Орден «За заслуги» II ступеня за самовіддану працю, визначні особисті заслуги в державному будівництві, соціально-економічному, науково-технічному і культурному розвитку України та з нагоди 8-ї річниці незалежності України (1999)

Орден «За заслуги» I ступеня за значний особистий внесок у державне будівництво, багаторічну сумлінну працю та високий професіоналізм (2002)

Орден князя Ярослава Мудрого V ступеня за визначний особистий внесок у розвиток державного будівництва, плідну громадсько-політичну і науково-педагогічну діяльність та з нагоди 50-річчя від дня народження (2004)

Орден князя Ярослава Мудрого IV ступеня за значний особистий внесок у становлення незалежності України, утвердження її суверенітету та міжнародного авторитету, заслуги у державотворчій, соціально-економічній, науково-технічній, культурно-освітній діяльності, сумлінне та бездоганне служіння Українському народові (2011)

Почесне звання «Заслужений юрист України» присвоєно за значний особистий внесок у реалізацію державної правової політики, вагомі заслуги у зміцненні законності і правопорядку, високий професіоналізм (1998)

Лауреат Державної премії в номінації «Наукові досягнення в сфері освіти» за цикл робіт «Комплекс наукових досліджень проблем судово-правової реформи в Україні в 2001–2011 роках і їх використання в професійній підготовці студентів» за вагомий внесок у розвиток сучасної освіти, значні наукові досягнення (2012)

Присвоєння класного чину державного радника юстиції III класу (1999)

Присвоєння класного чину державного радника юстиції II класу (2003)

Присвоєння класного чину державного радника юстиції I класу (2010)

Інші нагороди та відзнаки

Медаль Жукова (1998)

Нагрудний знак «Почесний працівник прокуратури України» за бездоганну роботу в органах прокуратури (2000)

Почесний диплом переможця міжнародного рейтингу популярності «Золота Фортуна» (2000)

Почесна відзнака Державної податкової адміністрації в Одеській області (2001)

Ювілейна відзнака «10 років Прикордонним військам України» (2001)

Почесна ювілейна відзнака Вищого арбітражного суду України I ступеня (2001)

Диплом I ступеня Криворізького навчального центру Одеської національної юридичної академії за вагомий внесок у розвиток Криворізького навчального центру (2001)

Диплом номінанта альманаху «Золота книга української еліти» за заслуги в розбудові економіки та вагомий внесок у створення гідного міжнародного іміджу України (2001)

Медаль Міністерства оборони України «10 років Збройним Силам України» (2002)

Почесна грамота Міністерства внутрішніх справ України за багаторічну плідну співпрацю на благо держави, досягнення вагомих успіхів у її розбудові, зміцненні конституційного ладу, всебічне сприяння органам внутрішніх справ у виконанні покладених на них обов'язків та з нагоди 11-ї річниці Дня міліції України (2002)

Диплом редакції газети «Одеські вісті» за відданість спорту вищих досягнень (2002)

Почесний диплом громадського об'єднання «Марафон совісті» (2002)

Почесна відзнака Верховного Суду України «За вірність закону» (2003)

Відзнака Державної податкової адміністрації України «За честь і службу» (2003)

Почесний знак Комітету сприяння правоохоронним органам України «За вагомий внесок» I ступеня (2003)

Диплом учасника загальноукраїнського видання «500 впливових особистостей» «Україна — рік 2003» (2003)

Диплом Голови Конституційного Суду України за видатний особистий внесок у розвиток вітчизняної юридичної освіти і науки, становлення України як суверенної і незалежної демократичної, соціальної, правової держави (2004)

Почесна грамота Кабінету Міністрів України за вагомий особистий внесок у реалізацію державної правової політики зміцнення законності та забезпечення правопорядку, реалізації конституційних виборчих прав громадян України (2004)

Почесна грамота Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за особистий внесок у захист конституційних прав людини в Україні з нагоди 50-ліття від дня народження (2004)

Почесна відзнака Державної митної служби України «13 років Державній митній службі України» (2004)

Почесна відзнака Одеської національної юридичної академії «Почесний професор» (2004)

Почесна грамота Головного управління Державної служби України за багаторічну сумлінну працю, зразкове виконання службових обов'язків (2004)

Почесний громадянин м. Одеси (2004)

Почесний знак Комітету сприяння правоохоронним органам України «За заслуги» (2004)

Почесний знак Комітету сприяння правоохоронним органам України «За боротьбу із злом» I ступеня (2004)

Медаль «Одеса і одесити у третьому тисячолітті» (1794—2004) (2004)

Медаль Міністерства оборони України «15 років Збройним Силам України» (2006)

Пам'ятний нагрудний знак «85 років органам держбезпеки Одещини» (2006)

Нагрудний знак «За захист прав людини» від Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (2007)

Почесна грамота Центральної виборчої комісії України за вагомий особистий внесок у забезпечення реалізації конституційних виборчих прав громадян України та з нагоди 10-ї річниці утворення Центральної виборчої комісії (2007)

Почесний знак Вищого адміністративного суду України за вагомий внесок у розвиток правосуддя (2007)

Медаль Державної прикордонної служби України «15 років Державній прикордонній службі України» (2007)

Почесна відзнака Міністерства внутрішніх справ України «Закон і честь» (2007)

Подяка від Генеральної прокуратури України за багаторічну плідну співпрацю з органами прокуратури, спрямовану на підготовку висококваліфікованих прокурорів і слідчих, значний внесок у розвиток правової держави і юридичної науки, активну участь у розробці законодавчих актів, що регулюють діяльність прокуратури, та з нагоди 10-ї річниці Одеської національної юридичної академії (2007)

Подяка від організаторів виставки «Сучасна освіта в Україні — 2007» Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України за плідну організаторську роботу по інноваційному розвитку освіти України (2007)

Почесна відзнака Державної митної служби України за сприяння митним органам (2007)

Почесна відзнака Пенсійного фонду України (2007)

Подяка Державної податкової адміністрації за активне сприяння органам Державної податкової служби у виконанні покладених на них завдань та з нагоди 10-ї річниці від дня утворення Одеської національної юридичної академії (2007)

Почесна відзнака голови Одеської обласної державної адміністрації «75 років утворення Одеської області» (2007)

Почесна відзнака Симферопольської міської ради «Звезда славы и почета» (2007)

Почесна відзнака Міністерства юстиції України «90 років Міністерству юстиції України» (2008)

Орденська відзнака Одеського апеляційного суду «Честь. Справедливість. Закон» за вагомий особистий внесок у зміцнення правосуддя (2008)

Почесна грамота Державної податкової адміністрації України за активне сприяння органам Державної податкової служби у виконанні покладених на них завдань та з нагоди Дня Одеської національної юридичної академії (2008)

Переможець щорічного рейтингу La PRIORI «Найвпливовіший чоловік Одеси» (2008)

Почесна відзнака Союзу юристів України «Переможець всеукраїнського конкурсу «Юрист року 2008» у номінації «Юрист — державний діяч» (2008)

Нагрудний знак «70 років Одеському військовому округу» (Південне оперативне командування, 2009)

Почесна відзнака Спілки юристів України — ювілейна медаль «70 років Військовій прокуратурі Одеського військового округу» (2009)

Академік Міжнародної академії транспорту (2009)

Почесна відзнака Державної податкової адміністрації в Одеській області (2010)

Нагрудний знак «За заслуги перед містом» II ступеня (2010)

Медаль «За сприяння Збройним Силам України» (2010)

Лауреат загальнонаціональної програми «Людина року 2010» в номінації «Юрист року» (2010)

Нагрудний знак «Почесна відзнака Конституційного Суду України» за вагомий внесок у становлення правової держави, розвиток демократії, досягнення в області пропаганди юридичних знань, практичного застосування права, забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина (2011)

Відзнака за значний внесок у розвиток селища Затока (2011)

Орден «За благородство помислів і справ» I ступеня (2012)

Медаль «За розвиток науки, техніки та освіти» — відзнака Міністерства внутрішніх справ України (2012)

Почесна відзнака Вишого господарського суду України «Знак Пошани» (2012)

Почетна грамота. Рейтинг популярності «Народне визнання», номінація «За зміцнення іміджа України на міжнародній арені» (2012)

Почесна грамота «Національний університет «Одеська юридична академія — титул «Лідер міжнародної діяльності» (2012):

Переможець Всеукраїнського конкурсу «Юрист року 2013» у номінації «Юрист — державний діяч». Союз юристів України. (2013)

Почесний громадянин Одеської області (2013)

Знак Пошани «Гетьман всієї України П. П. Скоропадський» (2013)

Грамота Одеської обласної державної адміністрації за сприяння розвитку спорту (2013)

Церковні нагороди та відзнаки

Орден Української Православної Церкви «Святого Князя Володимира» IV ступеня з присвоєнням титулу «Лицар Ордена Святого Князя Володимира» за високі досягнення та заслуги перед українським народом та Українською Православною Церквою (1999)

Орден Руської Православної Церкви Преподобного Сергія Радонезького III ступеня (2000)

Орден Української Православної Церкви «Різдво Христове» за увагу до церковних заслуг (2003)

Орден Української Православної Церкви Преподобного Іллі Муромця за увагу до церковних заслуг (2003)

Орден Руської Православної Церкви Преподобного Сергія Радонезького II ступеня (2004)

Орден Української Православної Церкви Преподобного Нестора Літописця I ступеня за заслуги перед церквою (2004)

Орден Руської Православної Церкви Преподобного Сергія Радонезького I ступеня (2006)

Орден Української Православної Церкви Рівноапостольного Князя Володимира II ступеня за увагу до церковних заслуг та у зв'язку з 10-річчям Одеської національної юридичної академії (2007)

Подяка Української Православної Церкви за внесок у будівництво Свято-Воскресенського Кафедрального собору Української Православної Церкви (2008)

Грамота Святої Православної Церкви (2010)

Грамота Української Православної Церкви в день заснування загальноосвітньої церковно-приходської школи при Національному університеті «Одеська юридична академія» (2011)

Орден Української Православної Церкви Святого благовірного князя Київського Ярослава Мудрого за заслуги перед Українською Православною Церквою (2012)

Іноземні нагороди, відзнаки

Кавалер «Великої стрічки» «Орден Незалежності» Іорданії вищого ступеня (2003)

Кавалер (Командор) Національного Ордена Лівану Кедр III ступеня за заслуги перед державою (2003)

Хрест Поваги «Святий князь Олександр Невський» до Дня Перемоги над німецько-фашистськими загарбниками (2004)

Медаль Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації фракції «Єдина Росія» (2007)

Орден Придністровської Молдавської Республіки за внесок у справу підготовки висококваліфікованих кадрів у галузі юриспруденції для Придністровської Молдавської Республіки, значні організаторські і професійні досягнення у зв'язку із 10-літтям з дня заснування Одеської національної юридичної академії (2007)

Почесна грамота Конституційного Суду Придністровської Молдавської Республіки (2007)

Почесна відзнака Союзу болгарських командос «Слава і честь» (2007)

Медаль Верховного Суду Російської Федерації «Верховний Суд Росії — 80 років» (2008)

Орден Всесвітньої асоціації юристів «Орден справедливості» І ступеня за вагомий внесок у зміцнення законності і верховенства права у світі (2008)

Почесний професор Віденського міжнародного університету (2008)

Орден Дружбы за внесок у розвиток і зміцнення дружби і співпраці між Росією і Україною (Російська Федерація, 2009)

Диплом «За содействие в развитии парламентского сотрудничества и интеграционных процессов между Россией и Украиной» (Російська Федерація, 2012)

Медаль А. С. Пушкина (Російська Федерація, 2013)

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ОСНОВНИХ ПРАЦЬ С. В. КІВАЛОВА

Окремі видання

1986

1. Управление автомобильными дорогами общего пользования в РСФСР (административно-правовые вопросы) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Свердлов. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко. — Свердловск, 1986. — 20 с. — Библиогр.: с. 17.

2. Управление автомобильными дорогами общего пользования в РСФСР (административно-правовые вопросы) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Свердлов. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко. — Свердловск, 1986. — 212 с. — Библиогр.: с. 188—212.

1988

3. Задания и методологические рекомендации по выполнению контрольных работ и проведению практических занятий по курсу «Советское административное право»: Общая и Особенная часть / МВД СССР, Одес. сред. шк. милиции. — О., 1988. — [Б. п.].

1990

4. Правовой режим автомобильных дорог в условиях перестройки народнохозяйственного комплекса. — Х. : ХЮРИ, 1990. — [Б. п.].

5. Советское административное право (Общая и Особенная часть) : прогн. для специализир. шк. милиции и шк. подготовки начальствующего состава МВД СССР. — М., 1990. — [Б. п.].

1991

6. Методические рекомендации руководителям производственной практики по специальности «Правоведение». — О. : ОГУ, 1991. — [Б. п.].

1992

7. Основы государства и права : учеб. пособие / соавт.: Ю. Е. Полянский, Г. М. Ясинский, Г. И. Пузанова [и др.] ; под ред. А. С. Ва-

сильева, М. Ф. Орзиха ; МО Украины, ОГУ им. И. И. Мечникова. — О., 1992. — 129 с.

1993

8. Основы государства и права : учеб. пособие / соавт.: Ю. Е. Полянский, Г. М. Ясинский, Г. И. Пузанова [и др.] ; под ред. А. С. Васильева, М. Ф. Орзиха ; МО Украины, ОГУ им. И. И. Мечникова. — 2-е изд., доп. и перераб. — О., 1993. — 296 с.

1994

9. Организационно-правовые основы таможенного дела в Украине (Общая часть) : учеб. пособие. — О. : [б. и.], 1994. — 72 с.

10. Основы государства и права : учеб. пособие / соавт.: Ю. Е. Полянский, Г. И. Пузанова, Г. М. Ясинский ; под ред. А. С. Васильева, М. Ф. Орзиха ; ОГУ им. И. И. Мечникова, Юрид. ин-т. — О., 1994. — 165 с.

1995

11. Средства осуществления таможенной политики Украины : учеб. пособие по курсу «Таможенное право Украины» / ОГУ им. И. И. Мечникова, Юрид. ин-т. — О. : Астропринт, 1995. — 127 с.

12. Таможенное право России : учеб. пособие / соавт. Д. Н. Бахрах. — Екатеринбург : Диамант, 1995. — 176 с.

1996

13. Организационно-правовые основы таможенного дела в Украине : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 : защищена 30.11.1996 / ОГУ им. И. И. Мечникова. — О., 1996. — 417 с. — Библиогр. : с. 400—417.

14. Організаційно-правові основи митної справи в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / ОДУ ім. І. І. Мечникова. — О., 1996. — 50 с. — Бібліогр. : с. 46—47.

15. Таможенное право: административная ответственность за нарушение таможенных правил / ОГУ им. И. И. Мечникова, Юрид. ин-т. — О., 1996. — 176 с.

1998

16. Державне управління: теорія і практика / співавт.: В. Б. Авер'янов, М. П. Орзіх, Ю. П. Битяк [та ін.]; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — 432 с.

17. Митне право : практикум. — О., 1998. — 138 с.

18. Таможенное право Украины (служба в таможенных органах) : учеб. пособие. — О. : Астропринт, 1998. — 148 с.

2000

19. Основы правознавства : навч. посіб. / співавт.: О. М. Баймуратов, Л. Р. Біла, Є. В. Додін [та ін.]; за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха. — К. : Знання, 2000. — 358 с. — (Вища освіта XXI століття).

20. Основы правоведения : учеб. пособие / соавт.: Л. Р. Біла, Ю. Е. Полянский [и др.]; под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзіха; МОН України, ОГЮА. — О. : Астропринт, 2000. — 356 с. — (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

21. Парламентское право Украины и Азербайджана: достижения и просчеты. 1917—1920 : монография / соавт.: М. Ф. Орзіх, П. П. Музыченко, М. А. Дамирли. — О. : Юрид. л-ра, 2000. — 120 с.
Рец.: Александрова А. Парламентское право: история вопроса / А. Александрова // Слово. — 2001. — 6 апр. — С. 3.

2001

22. Адміністративне право України : навч.-метод. посіб. / співавт. Л. Р. Біла ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2001. — 304 с.

23. Митна політика України : підручник / співавт. Б. А. Кормич ; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2001. — 256 с.

Рец.: Фрицький О. Ф. Митна політика України / О. Ф. Фрицький // Митна справа. — 2001. — № 4. — С. 95—96.

24. Основы правознавства : навч. посіб. / співавт.: Л. Р. Біла, Ю. Є. Полянський [та ін.]; за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха; ОНЮА. — 2-ге вид., випр. і допов. — К. : Знання, 2001. — 364 с. — (Вища освіта XXI століття).

25. Основы правоведения Украины : учеб. пособие / соавт.: П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крыжановский ; ОНЮА. — Х. : Одиссей, 2001. — 256 с.

2002

26. Административное право Украины : учеб.-метод. пособие / соавт. Л. Р. Біла ; МОН України, ОНЮА. — 2-е изд., перераб. и доп. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 320 с.

27. Адміністративне право України : навч.-метод. посіб. / співавт. Л. Р. Біла ; МОН України, ОНЮА. — 2-ге вид., переробл. і допов. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 312 с.

28. Виконавча влада і адміністративне право / співавт.: В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, В. М. Шаповал ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К. : Ін Юре, 2002. — 668 с.

29. Курсова робота : метод. рекомендації / співавт. Л. Р. Біла ; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 12 с.

30. Організація державної служби в Україні : навч.-метод. посіб. / співавт. Л. Р. Біла ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 328 с.

Рец.: Якимчук М. Організація державної служби в Україні / М. Якимчук // Юридический вестник. — 2003. — № 4. — С. 124—125.

31. Основы правознавства України : навч. посіб. / співавт.: П. П. Музыченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський ; ОНЮА. — Х. : Одиссей, 2002. — 304 с.

32. Основы правоведения Украины : учеб. пособие / соавт.: П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крыжановский ; ОНЮА. — 2-е изд., доп. и перераб. — Х. : Одиссей, 2002. — 336 с.

33. Практикум зі спецкурсу «Організація державної служби в Україні» / співавт.: Л. Р. Біла, О. В. Тодощак ; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 104 с.

34. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. Т. І. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; [комент. тексту: С. Ківалов, П. Музиченко ; тексти давньорус. та латин. мовами опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков ; пер. тексту на укр. мову здійсни-

ли: П. Музиченко, А. Паньков, Т. Спотар]. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 464 с., 2 л. ілюстр. — Бібліогр.: с. 455—460.

Із змісту: Передмова / співавт.: А. Паньков, П. Музиченко. — С. 5—11; Історіографічний огляд / співавт. П. Музиченко. — С. 12—17; Короткий коментар загальної спрямованості норм Статуту 1529 р. / співавт. П. Музиченко. — С. 18—36.

2003

35. Административное право Украины: учебник / соавт.: В. Б. Аверьянов, Е. В. Додин [и др.]; под общ. ред. С. В. Кивалова; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 920 с.

36. Адміністративне право України: підручник / співавт.: В. Б. Авер'янов, Є. В. Додін [та ін.]; за ред. С. В. Кивалова; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 896 с.

*Перша премія в номінації «Юридичні посібники»
V Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання.*

37. Державна служба в Україні: підручник / співавт. Л. Р. Біла; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 368 с.

38. Основы правознавства: навч. посіб. / співавт.: Л. Р. Біла, Ю. Є. Полянський; за ред. С. В. Кивалова, М. П. Орзіха; МОН України, ОНЮА. — 5-те вид., переробл. і допов. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 352 с.

39*. Основы правознавства України: навч. посіб. / співавт.: П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський. — 2-ге вид., переробл. і допов. — Х. : Одиссей, 2003. — 334 с.

40. Основы правоведения: учеб. пособие / соавт.: Л. Р. Би́ла, Ю. Е. Полянский [и др.]; под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзиха; МОН Украины, ОНЮА. — 5-е изд., перераб. и доп. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 376 с.

41*. Основы правоведения Украины: учеб. пособие / соавт.: П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крыжановский; ОНЮА. — 3-е изд., доп. и перераб. — Х. : Одиссей, 2003. — 366 с.

42. Правничий довідник для професійних суддів / співавт.: П. П. Музиченко, В. В. Дудченко, М. Р. Аракелян [та ін.]; за заг. ред. С. В. Кивалова; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 600 с.

Із змісту: Переднє слово. — С. 5–6 ; Розд. IX. Законодавство про державну службу. — С. 193–284 ; Розд. XVIII. Митне право / співавт. Є. В. Додін. — С. 573–596.

Рец.: Лук'янець Д. [Рецензія] / Д. Лук'янець // Nova книга. — 2003. — № 11–12. — С. 55.

43. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; [тексти староукр. мовою опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков ; пер. тексту на укр. мову здійснили: Л. Бондар, П. Музиченко, А. Паньков ; комент. зробили: С. Ковальова, М. Крумаленко, П. Музиченко]. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 560 с., 2 л. ілюстр. — Бібліогр.: с. 551–556.

Із змісту: Передмова / співавт.: А. Паньков, П. Музиченко. — С. 3–14 ; Історіографічний огляд / співавт.: А. Паньков, П. Музиченко. — С. 15–20.

2004

44. Административное право Украины : учебник / соавт.: В. Б. Аверьянов, Е. В. Додин [и др.] ; под общ. ред. С. В. Кивалова ; МОН України, ОНЮА. — Х. : Одиссей, 2004. — 880 с.

45. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. У 2 т. Т. 1. Загальна частина / співавт.: В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк [та ін.] ; голов. ред. В. Б. Авер'янов. — К. : Юрид. думка, 2004. — 583 с.

Із змісту: Розд. 7, гл. 18, § 3. Управління державною службою. — С. 318–323 ; Розд. 8, гл. 21, § 3. Парламентський контроль / співавт. М. П. Орзіх. — С. 365–368.

46. Закон України «Про вибори Президента України» : наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, Д. А. Бекерська, Л. Р. Біла, К. М. Вітман [та ін.] ; ОНЮА. — К. : Консультант, 2004. — 437 с.

47. Основи правознавства : навч. посіб. / співавт.: Л. Р. Біла, Ю. Є. Полянський [та ін.] ; за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха ; МОН України, ОНЮА. — 8-ме вид., переробл. і допов. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 352 с.

48. Основи правознавства України : навч. посіб. / співавт.: П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський ; ОНЮА — 4-те вид., допов. та переробл. — Х. : Одиссей, 2004. — 368 с.

49. Основы правоведения : учеб. пособие / соавт.: Л. Р. Биля, Ю. Е. Полянский [и др.] ; под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзиха ; МОН України, ОНЮА. — 7-е изд., доп. и перераб. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 384 с.

50. Основы правоведения Украины : учеб. пособие / соавт.: П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крыжановский ; ОНЮА. — 4-е изд., доп. и перераб. — Х. : Одиссей, 2004. — 384 с.

51. Парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади в Україні : монографія / співавт. І. К. Залюбовська. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 152 с.

52. Прямa мовa : [інтерв'ю] / розмову вів Т. Федюк. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 206 с.

53. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. У 2 кн. Кн. 1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; [текст староукр. мовою опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков ; пер. тексту на укр. мову здійснили: С. Ковальова, П. Музиченко, А. Паньков]. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 672 с.

Із змісту: Передмова / співавт.: А. Паньков, П. Музиченко. — С. 3—17.

54. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. У 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; [текст староукр. мовою опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков ; пер. тексту на укр. мову здійснили: С. Ковальова, П. Музиченко, А. Паньков]. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 568 с., 2 л. ілюстр. — Бібліогр.: с. 556—565.

Із змісту: Історіографічний огляд / співавт.: А. Паньков, П. Музиченко. — С. 3—12 ; Післямова / співавт.: А. Паньков, П. Музиченко. — С. 523—527.

2005

55. Административное право Украины : учебник / соавт.: В. Б. Аверьянов, Е. В. Додин [и др.] ; под общ. ред. С. В. Кивалова ; МОН України, ОНЮА. — Х. : Одиссей, 2005. — 880 с.

56. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. У 2 т. Т. 2. Особлива частина / голов. ред. В. Б. Авер'янов. — К. : Юрид. думка, 2005. — 624 с.

Із змісту: Гл. 4. Адміністративно-правове регулювання і державне управління у сфері реалізації митної політики. — С. 62—83.

57. Введение в украинское право / под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова ; МОН Украины, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — 616 с.

Из содерж.: Предисловие. — С. 3—5 ; Разд. 2.1. Правовая политика Украины в эпоху постмодерна / соавт. Ю. Н. Оборотов. — С. 122—127 ; Разд. 2.5. Европейское образовательное пространство и юридическое образование в Украине / соавт. Ю. Н. Оборотов. — С. 165—172 ; Разд. 4.2. Административное право Украины. — С. 256—282 ; Заключение. — С. 577—578.

58. Обґрунтування щорічних планів Програми розвитку державної служби на 2005—2010 роки / С. В. Ківалов, М. О. Баймуратов, М. Д. Василенко [та ін.] ; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — 44 с.

59. Основи правознавства : навч. посіб. / співавт.: Л. Р. Біла, Ю. Є. Полянський [та ін.] ; за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха ; МОН України, ОНЮА. — 8-ме вид., переробл. і допов. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — 360 с

60*. Основи правознавства України : навч. посіб. / співавт.: П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський ; МОН України, ОНЮА. — 5-те вид., допов. та переробл. — Х. : Одиссей, 2005. — 368 с.

61. Основы правоведения Украины : учеб. пособие / соавт.: П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крыжановский ; МОН Украины, ОНЮА. — 5-е изд. — Х. : Одиссей, 2005. — 384 с.

62. Правничий довідник для професійних суддів / співавт.: П. П. Музиченко, В. В. Дудченко, М. Р. Аракелян [та ін.] ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; МОН України, ОНЮА. — 2-ге вид., випр. та допов. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — 640 с.

Із змісту: Передне слово. — С. 3—5 ; Розд. IX. Законодавство про державну службу. — С. 150—287 ; Розд. XVIII. Митне право / співавт. Є. В. Додін. — С. 609—636.

2006

63. Административное право Украины : учебник / соавт.: В. Б. Аверьянов, Е. В. Додин [и др.]; под общ. ред. С. В. Кивалова ; МОН України, ОНЮА. — Х. : Одиссей, 2006. — 880 с.

64. Адміністративне право України : навч.-метод. посіб. / співавт. Л. Р. Біла ; МОН України, ОНЮА. — О. : Фенікс, 2006. — 488 с.

65. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, О. І. Харитонova, О. М. Пасенюк, М. Р. Аракелян [та ін.]; за ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонової. — Х. : Одиссей, 2006. — 552 с.

66*. Основи правознавства України : навч. посіб. / співавт.: П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський ; МОН України, ОНЮА. — 6-те вид. — Х. : Одиссей, 2006. — 368 с.

67. Основы правоведения Украины : учеб. пособие / соавт.: П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крыжановский ; МОН України, ОНЮА. — 6-е изд. — Х. : Одиссей, 2006. — 384 с.

68. Таможенная политика и таможенное право в Украине. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 360 с. — (Антология правовой мысли. Одесская школа права).

Рец.: Додин Е. В. Таможенная политика и таможенное право в Украине в историческом и новом контекстах / Е. В. Додин // Митна справа. — 2006. — № 2. — С. 94—95.

2007

69. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. У 2 т. Т. 1. Загальна частина / співавт.: В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк [та ін.]; голов. ред. В. Б. Авер'янов. — К. : Юрид. думка, 2007. — 592 с.

Із змісту: Розд. 8, гл. 21, § 3. Парламентський контроль / співавт. М. П. Орзіх. — С. 367—370.

70. Адміністративне процесуальне (судове) право України / співавт.: Л. Р. Біла, О. І. Бедний [та ін.]; за заг. ред. С. В. Ківалова. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 312 с.

71. Господарський кодекс України : наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, О. І. Харитонova, Є. О. Харитонов [та ін.]. — Х. : Одиссей, 2007. — 831 с.

72. Закон України «Про державну службу»: наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла; ОНЮА. — О.: Фенікс, 2007. — 316 с.

73*. Кодекс адміністративного судочинства України: наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, О. І. Харитонов, О. М. Пасенюк [та ін.]; за ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонов. — 2-ге вид. — Х.: Одіс-сей, 2007. — 552 с.

74. Основи правознавства України: навч. посіб. / співавт.: П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський; МОН України, ОНЮА. — 7-ме вид., допов. та переробл. — Х.: Одіссей, 2007. — 440 с.

75. Основы правоведения Украины: учеб. пособие / соавт.: П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крыжановский; МОН Украины, ОНЮА. — 7-е изд., исправ. и доп. — Х.: Одиссей, 2007. — 472 с.

2008

76. Адміністративне право України: навч.-метод. посіб. / співавт. Л. Р. Біла; МОН України, ОНЮА. — 3-тє вид., переробл. і допов. — О.: Фенікс, 2008. — 394 с.

77. Адміністративне право України: навч.-метод. посіб. / співавт. Л. Р. Біла; МОН України, ОНЮА. — 4-тє вид., переробл. і допов. — О.: Фенікс, 2008. — 388 с.

78. Гражданский процессуальный кодекс Украины: науч.-практ. комент. / С. В. Кивалов, Ю. С. Червоний, В. О. Ермолаева [и др.]; отв. ред. Ю. С. Червоний; ОНЮА. — Х.: Одиссей, 2008. — 792 с.

79. Закон України «Про державну службу»: наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла. — О.: Фенікс, 2008. — 692 с.

80. Кодекс адміністративного судочинства України: наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, О. І. Харитонов, О. М. Пасенюк [та ін.]; за ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонов. — 3-тє вид. — Х.: Одіс-сей, 2008. — 560 с.

81. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / С. В. Ківалов, Ю. С. Червоний [та ін.]; за ред. Ю. С. Червоно-го. — К.; О.: Юрінком Інтер, 2008. — 504 с.

82. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / С. В. Ківалов, Ю. С. Червоний [та ін.]; за ред. Ю. С. Червоного. — К. ; О. : Юрінком Інтер, 2008. — 656 с.

83. Основи правознавства України : навч. посіб. / співавт.: П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський ; МОН України, ОНЮА. — 8-ме вид., стер. — Х. : Одиссей, 2008. — 440 с.

84. Основы правоведения Украины : учеб. пособие / соавт.: П. П. Музиченко, Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крыжановский ; МОН Украины, ОНЮА. — 8-е изд. — Х. : Одиссей, 2008. — 472 с.

2009

85. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. У 2 т. Т. 2. Особлива частина / С. В. Ківалов [та ін.]; відп. ред. В. Б. Авер'янов ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Юрид. думка, 2009. — 600 с.

86. Введение в украинское право / соавт.: Ю. Н. Оборотов [и др.]; под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова ; МОН Украины, ОНЮА. — 2-е изд., перераб. и доп. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 768 с.

Из содерж.: Предисловие. — С. 5–7 ; Разд. 2.2. Правовая политика и апология права / соавт. Ю. Н. Оборотов. — С. 137–144 ; Разд. 2.7. Развитие юридического образования в Украине / соавт. Ю. Н. Оборотов. — С. 196–206 ; Разд. 4.2. Административное право. — С. 299–325 ; Заключение. — С. 714–715.

87. Гражданский процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / С. В. Кивалов, Ю. С. Червоний, В. О. Ермолаева [и др.]; отв. ред. Ю. С. Червоний. — Изд. 2-е. — Х. : Одиссей, 2009. — 792 с.

88. Закон України «Про державну службу» : наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова. — 2-ге вид., змінене і допов. — О. : Фенікс, 2009. — 692 с.

Рец.: Оліфер В. І. [Рецензія] / В. І. Оліфер // Митна справа. — 2009. — № 2. — С. 15–16.

89. Испытание законом. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 280 с.

90. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova [та ін.];

за заг. ред. С. В. Ківалова [та ін.]. — К. : Правова єдність, 2009. — 656 с.

91*. Основи правознавства : навч. посіб. / співавт.: Л. Р. Біла, Ю. Є. Полянський [та ін.]; за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха ; МОН України, ОНЮА. — 12-те вид., переробл. і допов. — О. : Юрид. л-ра, 2009.

92. Основи правознавства України : навч. посіб. / співавт.: П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський. — 9-те вид., допов. та переробл. — Х. : Одиссей, 2009. — 480 с.

93*. Основы правоведения : учеб. пособие / соавт.: Л. Р. Би́ла, Ю. Е. Полянский [и др.]; под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзиха ; МОН Украины, ОНЮА. — 12-е изд., доп. и перераб. — О. : Юрид. л-ра, 2009.

94. Перспективи судово-правової реформи : зб. наук. публ. / співавт.: М. В. Косюта, Ю. Є. Полянський, В. В. Долежан ; за ред. С. В. Ківалова. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 744 с. — (Антологія юридичної думки. Одеська школа права).

Із змісту: Передмова. — С. 5–8 ; Публікації С. В. Ківалова. — С. 9–220.

Державна премія України в галузі освіти 2012 року у номінації «Наукові досягнення в галузі освіти» за цикл робіт «Комплекс наукових досліджень проблем судово-правової реформи в Україні у 2001-2011 роках»

95. Публічна служба в Україні : підручник / співавт. Л. Р. Біла-Тіунова ; ОНЮА — О. : Фенікс, 2009. — 688 с.

2010

96. Господарське право : підручник / співавт.: О. П. Подцерковний [та ін.]; за ред. О. П. Подцерковного. — Х. : Одиссей, 2010. — 610 с.

97. Окреме провадження в цивільному процесі України : навч. посіб. / співавт.: Р. М. Мінченко [та ін.]; за ред. Р. М. Мінченко ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2010. — 224 с.

98. Основы правоведения Украины : учеб. пособие / соавт.: П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. А. Крыжановский ; МОН Украины, ОНЮА. — Изд. 9-е. — Х. : Одиссей, 2010. — 464 с.

99. Судебная реформа в Украине: разочарования и надежды. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 273 с.

100. Цивільне право України (традиції та новації) : монографія / співавт.: Є. О. Харитонов, В. В. Дудченко [та ін.] ; за заг. ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитонової, Т. С. Ківалової ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2010. — 700 с.

101. Fundamentals of Ukrainian law / Authors: Efremova, Yu. N. Oborotov, V. V. Dudchenko, V. V. Zavalnyuk, M. Ph. Orzikh [et al.] ; ed. by: S. V. Kivalov, Yu. N. Oborotov, V. A. Tulyakov ; engl. version: V. Y. Mizetskaya, I. Y. Bailo, N. E. Alexeev ; transl.: N. V. Vareshkina, Y. V. Yulinetskaya — 2nd ed., rev., suppl. — O. : Yuryd. lit., 2010. — 596 p. + CD-ROM.

2011

102. Адміністративне право України : навч. посіб. / співавт. Л. Р. Біла-Тіунова ; НУ ОЮА. — 5-те вид., переробл. і допов. — О. : Фенікс, 2011. — 400 с.

103. Господарське процесуальне право : підручник / С. В. Ківалов, О. П. Подцерковний [та ін.] ; за ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Картузова. — Х. : Одиссей, 2011. — 400 с.

104. Державна служба в Україні : навч. посіб. / співавт.: Л. Р. Біла-Тіунова, К. М. Зубов, Г. В. Фоміч ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — Вид. 2-ге, переробл. та допов. — О. : Фенікс, 2011. — 184 с.

105. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» : наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, Є. Л. Стрельцов [та ін.] ; відп. ред.: С. В. Ківалов, Є. Л. Стрельцов. — Х. : Одиссей, 2011. — 344 с.

106. Заохочувальні адміністративні процедури : монографія / співавт.: Л. Р. Біла-Тіунова, Д. А. Козачук ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2011. — 167 с.

107. Окреме провадження в цивільному процесі України : навч. посіб. / співавт.: К. М. Глиняна, Р. Ф. Гонгало [та ін.] ; за ред. Р. М. Мінченко ; НУ ОЮА. — К. : КНТ, 2011. — 225 с.

108. Основи правознавства України : навч. посіб. / співавт.: П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський. — 10-те вид., допов. та переробл. — Х. : Одиссей, 2011. — 400 с.

109. Основы правоведения Украины : учеб. пособие / соавт.: П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. А. Крыжановский ; МОН-молодежьспорт Украины, НУ ОЮА. — 10-е изд., с изм. и доп. — Х. : Одиссей, 2011. — 440 с.

110. Проходження служби в органах прокуратури: адміністративно-правове регулювання : монографія / співавт. С. І. Нечипоренко ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2011. — 187 с.

111. Публічна служба в Україні : підручник / співавт. Л. Р. Біла-Тіунова ; МОН України, НУ ОЮА. — 2-ге вид. — О. : Фенікс, 2011. — 688 с.

112. Судустрій України : підручник / співавт.: Ю. Є. Полянський, М. В. Косюта, В. В. Долежан ; за ред. С. В. Ківалова ; МОН-молодьспорт України, НУ ОЮА. — К. : Юрінком Інтер, 2011. — 385 с.

2012

113. Адміністративне право України в умовах реформування : навч. посіб. / співавт.: Л. Р. Біла-Тіунова, О. В. Бачеріков, К. В. Бондаренко ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — 172 с.

114. Адміністративне право України : навч. посіб. / співавт.: Л. Р. Біла-Тіунова ; НУ ОЮА. — Вид. 6-те, стер. — О. : Фенікс, 2012. — 399 с.

115. Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом : монографія / співавт. О. В. Бачеріков ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — 202 с.

116. Предметна підсудність в адміністративному судочинстві : монографія / співавт: С. В. Білуга, А. О. Неугодніков ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — 203 с.

2013

117. Адміністративне судочинство в Україні: теорія, правове регулювання, практика : монографія / співавт.: Л. Р. Біла-Тіунова [та ін.] ; за заг. ред. С. В. Ківалова, Л. Р. Білої-Тіунової. — О. : Фенікс, 2013. — 394 с.

118. Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства : монографія / співавт.: Л. Р. Біла-Тіунова [та ін.] ; за заг. ред. С. В. Ківалова, Л. Р. Білої-Тіунової. — О. : Фенікс, 2013. — 438 с.

119. Дисциплінарна відповідальність державного службовця в Україні: питання теорії і правового регулювання : монографія / співавт.: Л. Р. Біла-Тіунова, Л. М. Корнута ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2013. — 247 с.

120. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, С. М. Міщенко [та ін.] ; за заг. ред. С. В. Ківалова [та ін.] ; НУ ОЮА. — Х. : Одиссей, 2013. — 1104 с.

121. Основи правознавства України : навч. посіб. / співавт.: П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський ; НУ ОЮА. — 12-те вид., допов. та переробл. — Х. : Одиссей, 2013. — 400 с.

122. Основы правоведения Украины : учеб. пособие / соавт.: П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крыжановский ; МОН-молодежьспорт Украины, НУ ОЮА. — 12-е изд., с изм. и доп. — Х. : Одиссей, 2013. — 433 с.

123. Особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування у судовому порядку : монографія / співавт.: Л. Р. Біла-Тіунова, І. С. Козій ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2013. — 256 с.

124. Правова доктрина України. У 5 т. Т. 2. Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. — Х. : Право, 2013. — 864 с.

Із змісту: Підрозд. 2.8. Теоретико-правові засади адміністративного судочинства: проблеми і перспективи / співавт. Л. Р. Біла-Тіунова. — С. 328—348 ; підрозд. 4.4. Європейський суд з прав людини: нові виклики і перспективи. — С. 731—754.

125. Правова доктрина України. У 5 т. Т. 5. Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. — Х. : Право, 2013. — 1240 с.

Із змісту: Підрозд. 4.1. Судова реформа України: ретроспектива і перспектива. — С. 686—704.

126. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України : наук.-практ. комент. / [С. В. Ківалов, В. Д. Берназ, А. М. Притула] ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; Міжнар. гуманіт. ун-т. — О. : Фенікс, 2013. — 188 с.

127. Провадження у справах щодо видворення іноземців та осіб без громадянства в адміністративному суді : монографія / співавт. М. М. Аракелян. — О. : Фенікс, 2013. — 220 с.

128. Процесуальні форми перегляду судових рішень адміністративними судами України : монографія / співавт.: Ю. Л. Шеренін, А. В. Стрельников ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2013. — 171 с.

129. Уголовный процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. комент. / С. В. Кивалов, С. Н. Мищенко [и др.] ; под ред. С. В. Кивалова [и др.] ; НУ ОЮА. — Х. : Одиссей, 2013. — 1185 с.

2014

130. Вибрані праці / уклад. та відп. ред.: Л. Р. Біла-Тіунова, А. О. Неугоди́ков, О. В. Тодощак ; НУ ОЮА, каф. адмін. і фінанс. права. — О. : Фенікс, 2014. — 1088 с.

130а. Цивільний процес України : підручник / [С. В. Ківалов та ін.] ; за заг. ред. Р. М. Мінченко. — Херсон : Олди-плюс, 2014. — 719 с.

Публікації в книгах та збірниках наукових праць

1983

131. О координации деятельности республиканских органов управления дорожным хозяйством // Вопросы государства и права и социального управления : межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т. — Свердловск, 1983. — С. 38—42.

132. Правовое положение производственного управления строительства и эксплуатации автомобильных дорог // Вопросы теории и практики административно-правового регулирования : межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т. — Свердловск, 1983. — С. 52—53.

1985

133. Управление автомобильными дорогами как субъект административного права // Субъекты советского административного права : межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т. — Свердловск, 1985. — С. 122—127.

1990

134. Правовой режим автомобильных дорог в условиях перестройки народно-хозяйственного комплекса // Збірник наукових праць Харківського юридичного інституту. — Х., 1990. — С. 91—93.

1991

135. Роль производственной практики студентов в учебном процессе // Актуальные проблемы гуманитарной подготовки студентов : материалы региональной межобл. науч.-метод. конф. (г. Одесса, 28—29 марта 1991 г.). — О., 1991. — С. 8—9.

1993

136. Державний контроль в Україні // Проблеми сучасної політики та шляхи її здійснення : Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, квіт. 1993 р.) : тези доп. і виступів / МО України, ОДУ ім. І. І. Мечникова. — О., 1993. — С. 354—355.

137. Навчання студентів теорії та історії конституціоналізму на державно-конституційних традиціях // Україна: становлення незалежності. Зміст і методика висвітлення в курсах соціальних та гуманітарних наук : Всеукр. наук.-метод. конф. (м. Одеса, жовт. 1993 р.) : доповіді і виступи / МО України, ОДУ ім. І. І. Мечникова. — О., 1993. — Ч. 2. — С. 68—70.

1995

138. Понятие и виды таможенного режима // Вестник Днепропетровского университета. Правоведение. — Днепропетровск, 1995. — Вып. 2. — С. 224—233.

139. Суть і структура митної справи // Українське національне відродження: проблеми, прогнози, державна політика : наук.-практ. конф. / Півд. наук. центр НАН України, ОДУ ім. І. І. Мечникова. — О., 1995. — С. 34—35.

1996

140. Дисциплинарная и материальная ответственность должностных лиц таможенных органов // Преступность, социальный контроль и права человека : материалы II Междунар. причерномор. социально-девиантол. симп. (г. Одесса, 23–27 сент. 1996 г.). — О., 1996. — Т. 1. — С. 51–56.

141. Система нарушений таможенных правил // Актуальные проблемы государства и права : сб. науч. тр. / Юрид. ин-т ОГУ им. И. И. Мечникова. — О., 1996. — Вып. 3. — С. 174–182.

1997

142. Вища юридична освіта на півдні України: вчора, сьогодні, завтра // Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя Юридичного інституту ОДУ) : зб. наук. пр. / МО України, Юрид. ін-т ОДУ ім. І. І. Мечникова. — О., 1997. — С. 3–11.

143. Деякі аспекти сучасного розвитку економіки і митне право // Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя Юридичного інституту ОДУ) : зб. наук. пр. / МО України, Юрид. ін-т ОДУ ім. І. І. Мечникова. — О., 1997. — С. 116–125.

144. Понятие и основные черты таможенного дела в Украине // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МО України, Юрид. ін-т ОДУ ім. І. І. Мечникова, ОДЮА. — О., 1997. — Вип. 3–4. — С. 3–9.

145. Прохождение службы должностными лицами таможенных органов // Вісник Одеського державного університету (гуманітарні науки). — О., 1997. — № 1. — С. 136–142.

1998

146. К читателям // Конституция для океанов (UNCLOS 82) : учеб.-метод. пособие / под ред. С. В. Кивалова. — О. : ИНКО Сервис, 1998. — С. 3–5.

147. Одеська юридична академія — її буття і прагнення // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МО України, ОДЮА. — О., 1998. — С. 3–11.

1999

148. Введение // Правовое обеспечение конституционных прав граждан на обращения : учеб. пособие / сост. С. В. Кивалов. — О., 1999. — С. 3—4.

149. К читателям / соавт. М. Е. Черкес // Проблемы вхождения Украины в европейское правовое пространство : монография / под ред. С. В. Кивалова, М. Е. Черкеса. — О. : Юрид. л-ра, 1999. — С. 3—4.

150. Международное сотрудничество и проблемы реформирования законодательства в сфере борьбы с экономической преступностью // Проблемы боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15-16 груд. 1998 р.). — Х., 1999. — С. 162—169.

151. Правильна класифікація — основа боротьби з контрабандою // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників: Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади / НДІ «Проблеми людини». — К., 1999. — Т. 18. — С. 292—294.

152. Правове регулювання митної справи // Державне управління в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К., 1999. — С. 183—207.

153. Систематизация морского и таможенного законодательства // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОДЮА, Південно-укр. центр гендер. дослідж. — О., 1999. — Вип. 6—7. — С. 3—7.

2000

154. Актуальні проблеми протидії правопорушенням в економічній сфері // Економіка України: реалії, перспективи розвитку ринкових відносин : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників: Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади / НДІ «Проблеми людини», Запоріж. держ. техн. ун-т, Запоріж. обл. держ. адмін. — К., 2000. — Т. 20. — С. 665—668.

155. Актуальні проблеми протидії правопорушенням в економічній сфері // Правосуддя — гарант законності у сфері економічних правовідносин : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників: Президенту України, Верховній Раді

України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади / НДІ «Проблеми людини», Вищий арбітражний суд України, Донец. обл. держ. адмін. — К., 2000. — Т. 21. — С. 441—444.

156. Боротьба з тероризмом: міжнародно-правові принципи // Тероризм і боротьба з ним : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників: Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади / НДІ «Проблеми людини», Антитерористичний центр при СБ України, ОНЮА. — К., 2000. — Т. 19. — С. 235—238.

157. Вступне слово // Проблеми розвитку держави і права України в сучасних умовах : тези доп. учасників Всеукр. студент. наук. конф. (м. Одеса, 30—31 берез. 2000 р.) / МОН України, ОДЮА. — О., 2000. — С. 3—4.

158. Закон України «Про вибори Президента України» — новий етап реформи виборчого права // Вибори Президента України—99: проблеми теорії і практики : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16—17 берез. 2000 р.). — К., 2000. — С. 2—5.

159. Международно-правовые принципы борьбы с терроризмом // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2000. — Вип. 8. — С. 3—8.

160. Основні тенденції трансформації освіти // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОДЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2000. — Вип. 8. — С. 3—10.

161. Ступенева освіта в Україні: досвід Одеської національної юридичної академії // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2000. — Вип. 9. — С. 3—9.

2001

162. Вступление // «Храм и вечный музей искусства»: страницы двухвековой истории культуры Одессы на фоне городского театра / В. С. Максименко. — О. : Юрид. л-ра, 2001. — С. 3.

163. Вступна промова // Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, жовт. 2000 р.) / за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха. — О., 2001. — С. 18—23.

164. Деякі аспекти судового захисту прав людини в Україні в європейському вимірі // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2001. — Вип. 12. — С. 3—7.

165. До питання про проект Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2001. — Вип. 12. — С. 3—9.

166. К читателям // Таможенная система Украины (структура и организация деятельности) : учеб.-метод. пособие / сост.: Е. В. Додин, С. А. Кузнецов ; под ред. С. В. Кивалова. — О., 2001. — С. 3.

167. Митна політика як важлива складова державної політики // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2001. — Вип. 10—11. — С. 742—744. — Рец. на кн.: Державно-правовий механізм митної політики України / А. Б. Кормич. — О. : Астропринт, 2000. — 180 с.

168. Наукова діяльність Одеської національної юридичної академії в 2000 році // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2001. — Вип. 11. — С. 3—20.

169. Основні завдання реформування адміністративного права // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2001. — Вип. 11. — С. 350—354.

170. Парламентський контроль в Україні: законопроектні обґрунтовування // Парламентаризм в Україні: теорія та практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-й річниці з дня проголошення незалежності України та 5-й річниці з дня прийняття Конституції України (м. Київ, 26 черв. 2001 р.). — К., 2001. — С. 411—416.

171. Состояние и развитие законодательства Украины о морском транспорте // Международное морское право и Черноморский регион : материалы семинара (г. Одесса, 12—17 нояб. 2001 г.) / под ред. Е. В. Додина ; Укр. мор. партия, ОНЮА. — О., 2001. — С. 5—10.

172. Теоретико-методологические основы реформирования высшего образования в Украине // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2001. — Вип. 10—11. — С. 3—8.

2002

173. Актуальні проблеми судового захисту прав людини в Україні і міжнародні стандарти // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2002. — Вип. 13–14. — С. 3–9.

174. Гармонизация уголовного права в Европе и украинское законодательство // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2002. — Вип. 14. — С. 11–16.

175. Місце і роль Вищої ради юстиції в правовій системі України та проблеми підготовки юридичних кадрів // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2002. — Вип. 15. — С. 3–11.

176. Наукова діяльність Одеської національної юридичної академії в 2001 році // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2002. — Вип. 16. — С. 3–28.

177. Одеська школа теорії адміністративного реформування / співавт. Л. Р. Біла // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / МОН України, ОНЮА. — О., 2002. — Т. 1. — С. 5–15.

178. Правовий статус державного секретаря міністерства // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2002. — Вип. 16. — С. 288–292.

179. Предупреждение морского терроризма и пиратства // Одесса—2002 : Пятая Междунар. выст.-симп. по судоходству, судостроению, судоремонту и развитию портов (г. Одесса, 5–18 окт. 2002 г.) : офиц. кат. — О., 2002. — С. 120–121.

180. Спеціальні адміністративні режими: сутність та правове регулювання // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / МОН України, ОНЮА. — О., 2002. — Т. 1. — С. 159–171.

181. Суди і право — на службу людині : [інтерв'ю] / авт. тексту І. Шаров // 100 сучасників: роздуми про Україну : худож.-публіцист. вид. / І. Шаров. — К. : Преса України, 2002. — С. 163–166.

2003

182. Вступительное слово // Гражданский кодекс Украины : комментарий / под общ. ред. Е. О. Харитоновой, О. М. Калитенко. — Х. : Одиссей, 2003. — Т. 1. — С. 7–8.

183. Законодательное регулирование противодействия организованной преступности // Информационное обеспечение противодействия организованной преступности : сб. науч. ст. / под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремина. — О., 2003. — С. 5–11.

184. Изучение римского права в Украине как часть исследования украинской традиции частного права // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2003. — Вип. 17. — С. 3–7.

185. Концептуальні засади розвитку сучасної юридичної освіти // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2003. — Вип. 16. — С. 3–9.

186. Международное и национально-правовое регулирование противодействия терроризму // Социально-правовые аспекты терроризма : монография / под ред. С. В. Кивалова, В. Н. Дремина ; ОНЮА, Одес. информ.-аналит. центр противодействия организованной преступности. — О. : Фенікс, 2003. — С. 7–21.

187. Основні напрямки реформування адміністративного права // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2003. — Вип. 19. — С. 3–9.

188. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2003. — Вип. 18. — С. 3.

189. Передне слово // Цивільний кодекс України : коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонova, О. М. Калитенко. — Х. : Одиссей, 2003. — С. 5.

190. Правовий статус Головного управління державної служби України // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2003. — Вип. 18. — С. 285–292.

191. Предисловие // Коррупция: региональные и отраслевые тенденции : сб. науч. ст. / под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремина. — О., 2003. — С. 3–6.

192. Проблеми підготовки кадрів в системі професійно-технічної освіти // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2003. — Вип. 17. — С. 3–16.

193. Провадження у державній службі // Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К. : Факт, 2003. — С. 317–332.

194. Слово до читача / співавт. І. О. Вакарчук // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права, держави і політології : матеріали I Всеукр. конф. молодих науковців, аспірантів і студентів, присвяч. пам'яті д. ю. н., проф. П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова (м. Львів, 11–12 груд. 2002 р.) / голов. ред. П. М. Рабінович ; МОН України, ОНЮА, ЛНУ ім. І. Франка, Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування АПрН України. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — С. 7–8.

195. Теоретичні аспекти поняття посадової особи у державній службі // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / МОН України, ОНЮА. — О., 2003. — Т. 2. — С. 3–10.

2004

196. Дорогие читатели, уважаемые коллеги // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник / відп. ред. М. П. Коваленко ; Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2004. — Вип. 1. — С. 3.

197. Міжнародний гуманітарний університет на шляху до Болонського процесу // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник / відп. ред. М. П. Коваленко ; Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2004. — Вип. 1. — С. 6–11.

198. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2004. — Вип. 21 — С. 3.

199. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2004. — Вип. 22. — С. 3.

200. Передне слово // Цивільний кодекс України : коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калитенко. — 2-ге вид. — Х. : Одиссей, 2004. — С. 5.

201. Регіональні особливості державної політики в галузі освіти (аналіз досвіду Одеської області) // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2004. — Вип. 19. — С. 3–12.

202. Слово до читача / співавт. І. О. Вакарчук // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали II Всеукр. конф. мол. науковців, аспірантів і студ., присвяч. пам'яті д. ю. н., проф. П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова (м. Одеса, 5–6 груд. 2003 р.) / голов. ред. П. М. Рабінович ; МОН

України, ОНЮА, ЛНУ ім. І. Франка, Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування АПРН України. — О.: Юрид. л-ра, 2004. — С. 9—10.

203. Теоретичні питання державного контролю як засобу забезпечення законності у сфері державного управління // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / МОН України, ОНЮА. — О., 2004. — Т. 3. — С. 3—20.

2005

204. Адміністративне процесуальне право: предмет, джерела, правовідносини // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / МОН України, ОНЮА. — О., 2005. — Т. 4. — С. 5—18.

205. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2005. — Вип. 24. — С. 3.

206. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2005. — Вип. 25. — С. 3—4.

207. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2005. — Вип. 26. — С. 3—4.

208. Предисловие // Личность и право : монография / М. Ф. Орших. — О.: Юрид. л-ра, 2005. — С. VI—X.

209. Принципи адміністративного судочинства України як основоположні засади формування адміністративної юстиції // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2005. — Вип. 26. — С. 5—18.

210. Слово до читача // Використання сучасних інформаційних технологій у підготовці та професійній діяльності правознавців : матеріали І молодіж. наук. конф. (м. Одеса, 25 берез. 2005 р.) / відп. ред. С. Л. Ємельянов. — О., 2005. — С. 5.

211. Слово до читача / співавт. І. О. Вакарчук // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали III Всеукр. конф. мол. науковців, аспірантів і студ., присвяч. пам'яті видатних вчених-юристів д. ю. н., проф. П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова (м. Львів, 4—5 берез. 2005 р.) / голов. ред. П. М. Рабінович ; МОН України, ОНЮА, ЛНУ ім. І. Франка, Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування АПРН України. — О., 2005. — С. 7—8.

2006

212. Адміністративна дієздатність // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 12.

213. Адміністративна правоздатність // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 13.

214. Адміністративна юрисдикція // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 13.

215. Адміністративне законодавство // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 13–14.

216. Адміністративне право України // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 14.

217. Адміністративне провадження // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 14–15.

218. Адміністративне процесуальне право: проблеми категоріального апарату // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — Т. 5. — С. 5–19.

219. Адміністративний процес // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 17.

220. Адміністративний суд // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 17–18.

221. Адміністративні правовідносини // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 18.

222. Адміністративно-правова норма // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 18.

223. Біографічний нарис // Орзих Марко Пилипович : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, наук. б-ка. — О., 2006. — С. 8—10.

224. Вища рада юстиції // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 54.

225. Вступительное слово // Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / под ред. Е. О. Харитонов. — Х. : Одиссей, 2006. — С. 3—4.

226. Державне управління // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 91.

227. Динаміка сучасної професійної освіти // Правове життя сучасної України : тези доп. 9-ї звіт. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу ОНЮА (м. Одеса, 26 квіт. 2006 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов. — О., 2006. — С. 5—8.

228. Духовное обеспечение развития украинского права // Право, держава, духовність: шляхи розвитку та взаємодії : тези Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 3 верес. 2006 р.) / відп. ред.: Ю. М. Оборотов, Г. І. Чанишева ; ОНЮА. — О. : Фенікс, 2006. — С. 5—8.

229*. Міжнародна конференція «Політичні підходи до університетської ідентичності», 14—15 верес. 2006 р., Болонья (Італія).

230. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — Вип. 27. — С. 3—4.

231. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — Вип. 28. — С. 3—4.

232. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — Вип. 29. — С. 3—4.

233. Передмова // Боротьба зі злочинністю та права людини : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. — О., 2006. — С. 3—5.

234. Передмова // Збірник тез наукових робіт учасників I Всеукраїнської цивілістичної наукової конференції студентів та аспірантів (м. Одеса, 24—25 лют. 2006 р.) / упоряд.: В. В. Денисюк,

О. Є. Степановський, А. Р. Чанишева [та ін.] ; ОНЮА. — О., 2006. — С. 3.

235. Передмова // Оборотов Юрій Миколайович : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, наук. б-ка. — О., 2006. — С. 3–6.

236. Передмова // Право, держава, духовність: шляхи розвитку та взаємодії : тези Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 3 верес. 2006 р.) / відп. ред.: Ю. М. Оборотов, Г. І. Чанишева ; ОНЮА. — О., 2006. — С. 3–4.

237. Передмова // Правова держава в дослідженнях правників-початківців : матеріали 9-ї звіт. наук. конф. (м. Одеса, 28 трав. 2006 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов. — О., 2006. — С. 3.

238. Передмова // Правове регулювання перевезень в Україні : навч. посіб. / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. І. Сафончик [та ін.] ; за ред. Є. О. Харитонova. — Х., 2006. — С. 4–5.

239. Передмова // Черкес Марко Юхимович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА, наук. б-ка. — О., 2006. — С. 3–5.

240. Посадова особа // Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О., 2006. — С. 287.

241. Предисловие // Сборник научных трудов / Е. В. Додин ; ОНЮА. — О. : Полиграф, 2006. — Т. 1, кн. 1. — С. VII–XIV.

242. Проблеми регіональної політики в суспільній думці // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О., 2006. — Вип. 29. — С. 3–9.

243. Проблемы правового регулирования торгового мореплавания // Проблемы правового забезпечення підприємницької діяльності, пов'язаної з морем : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 берез. 2006 р.) / ОНЮА. — О. : Фенікс, 2006. — С. 10–12.

244. Реформа судової системи України в контексті міжнародно-правових стандартів правосуддя // Боротьба зі злочинністю та права людини : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. — О. : Фенікс, 2006. — С. 6–15.

245. Слово до читача // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали IV Всеукр. наук. конф.

правників-початківців, присвяч. пам'яті видатних учених-юристів П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова (м. Одеса, 10–11 листоп. 2006 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов ; МОН України, ОНЮА, ЛНУ ім. І. Франка, Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — С. 5–6.

2007

246. Адміністративна і судова реформи в Україні: взаємозв'язок і перспективи // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2007. — Вип. 35. — С. 5–10.

247. Адміністративний суд як учасник адміністративного судочинства // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / МОН України, ОНЮА. — О., 2007. — Т. 6. — С. 5–17.

248. Вступне слово // Зона вільної торгівлі Україна — Європейський Союз та європейська інтеграція: правові та економічні аспекти : зб. ст. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 черв. 2007 р.) / редкол.: С. В. Ківалов, Ю. М. Оборотов, В. О. Туляков [та ін.] ; відп. ред. М. П. Орзіх. — О. : Фенікс, 2007. — С. 4.

249. До читача // Правова держава в дослідженнях правників-початківців : матеріали 10-ї ювілейної наук. конф. (м. Одеса, 18–19 трав. 2007 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — С. 3.

250. Забезпечення одеського регіону кадрами вищої кваліфікації як головна функція вищих навчальних закладів // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2007. — Вип. 31. — С. 3–11.

251. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2007. — Вип. 30. — С. 3–4.

252. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2007. — Вип. 31. — С. 3–4.

253. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2007. — Вип. 32. — С. 3–4.

254. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2007. — Вип. 33. — С. 3–4.

255. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2007. — Вип. 34. — С. 3–4.

- 256.** Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2007. — Вип. 35. — С. 3—4.
- 257.** Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2007. — Вип. 36. — С. 3—4.
- 258.** Передмова // Визначальні тенденції генезису державності і права : зб. наук. пр. — Миколаїв, 2007. — С. 3—4.
- 259.** Передмова // Додін Євген Васильович : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА, наук. б-ка. — О., 2007. — С. 3—5.
- 260.** Передмова // Збірник тез наукових робіт учасників II Всеукраїнської цивілістичної наукової конференції студентів та аспірантів (м. Одеса, 30—31 берез. 2007 р.) / упоряд.: А. Р. Чанишева, А. А. Мкртчян, М. В. Матійко [та ін.] ; ОНЮА. — О., 2007. — С. 3.
- 261.** Передмова // Сирота Іван Михайлович : біобібліогр. покажч. / уклад. Т. М. Стефанчишена ; наук. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА, наук. б-ка. — О., 2007. — С. 3—6.
- 262.** Передмова // Сучасна система та структура митних органів України : навч. посіб. / Є. В. Додін, О. П. Федоров. — Л., 2007. — С. 3—6.
- 263.** Передмова // Червоний Юрій Семенович : біобібліогр. покажч. / уклад.: С. І. Єленич, Т. Ю. Іванійчук ; наук. ред.: Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна ; ОНЮА, наук. б-ка. — О., 2007. — С. 3—6.
- 264.** Передмова // Ювенальна політика та ювенальна юстиція в сучасній державі : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 21—22 верес. 2007 р.) / за заг. ред. Ю. М. Оборотова ; ОНЮА. — О., 2007. — С. 3—4.
- 265.** Предисловие // Сборник научных трудов / Е. В. Додин ; ОНЮА. — О., 2007. — Т. 2. — С. 5—9.
- 266.** Предисловие // Хозяйственное процессуальное право Украины : учебник / Е. О. Харитонов, Е. И. Харитонов, В. М. Коссака [и др.] ; под ред. Е. И. Харитоновой. — Х., 2007. — С. 4—5.
- 267.** Предисловие к научно-практическому комментарию Гражданского процессуального кодекса Украины // Гражданский процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатый, В. О. Ермолаева [и др.]. — Х., 2007. — С. 4—5.

268. Судова реформа в Україні: проблеми правової регламентації // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2007. — Вип. 32. — С. 5–17.

269. Сучасні тенденції розвитку права України // Визначальні тенденції генезису державності і права : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. «Треті Прибузькі юрид. читання» / за ред. В. І. Терентьева, О. В. Козаченка. — Миколаїв, 2007. — С. 5–8.

270. Шановні колеги, дорогі друзі! : [виступ президента ОНЮА С. В. Ківалова перед трудовим колективом 30 серп. 2007 р.] // Триумфальне десятиліття: Одеська національна юридична академія / голов. ред. С. В. Ківалов. — О., 2007. — С. 5–21.

271. Юридична освіта і Болонський процес // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2007. — Вип. 30. — С. 3–10.

272. Dear colleagues, friends! : [Speech delivered President of ONLA S. V. Kivalov to the staff of Academy on August 30, 2007] // Triumphant decade: Odessa national academy of law / ed. by S. V. Kivalov. — О., 2007. — P. 5–20.

2008

273. Вступ // Кримінологія в Україні та протидія злочинності : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. — О., 2008. — С. 3–5.

274. Вступительное слово // Избранные труды по криминалистике / В. П. Колмаков ; сост. В. В. Тищенко. — О., 2008. — С. 5–7.

275. Вступне слово // Правова держава в дослідженнях правників-початківців : матеріали 11-ї Всеукр. студент. наук. конф. (м. Одеса, 16–17 трав. 2008 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА. — О., 2008. — С. 3.

276. К читателям // Морское право / А. Ф. Федоров ; сост.: Т. В. Аверочкина, Е. В. Додин, С. А. Кузнецов. — О. : Фенікс, 2008. — С. 5–6.

277. Методика визначення якості професійної підготовки // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2008. — Вип. 34. — С. 3–9.

278. Основні питання щодо удосконалення Кодексу адміністративного судочинства України // Наукові праці Одеської національ-

ної юридичної академії / МОН України, ОНЮА. — О., 2008. — Т. 7. — С. 5—15.

279. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2008. — Вип. 37. — С. 3—4.

280. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2008. — Вип. 38. — С. 3—4.

281. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2008. — Вип. 39. — С. 3—4.

282. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2008. — Вип. 40. — С. 3—4.

283. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2008. — Вип. 41. — С. 3—5.

284. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2008. — Вип. 42. — С. 3—4.

285. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2008. — Вип. 43. — С. 3—5.

286. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2008. — Вип. 44. — С. 3—5.

287. Передмова // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : зб. ст. V Всеукр. наук. конф. правників-початківців (м. Львів, 2007 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов ; МОН України, ОНЮА, ЛНУ ім. І. Франка, Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування АПрН України. — О. ; Л., 2008. — С. 3.

288. Передмова // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали Міжнар. наук. конф. мол. науковців, аспірантів і студ., присвяч. пам'яті видатних вчених-юристів П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова, (м. Одеса, 21—22 листоп. 2008 р.) / за заг. ред. Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА, ЛНУ ім. І. Франка, Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування АПрН України. — О., 2008. — С. 3—4.

289. Передмова // Господарсько-процесуальне право : підручник / за ред. О. І. Харитонової. — К., 2008. — С. 3—4.

290. Передмова // Долежан Валентин Володимирович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА, наук. б-ка. — О., 2008. — С. 3—5.

291. Передмова // Життя І. В. Шерешевського як духовна єдність між поколіннями юристів : матеріали наук. конф. / за заг. ред. Є. О. Харитонova. — О., 2008. — С. 3—4.

292. Передмова // Збірник тез наукових робіт учасників III Міжнародної цивілістичної конференції студентів та аспірантів (м. Одеса, 4—5 квіт. 2008 р.) / упоряд.: А. Р. Чанишева [та ін.] ; ОНЮА. — О., 2008. — С. 3.

293. Передмова // Правове життя сучасної України : тези доп. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 18—19 квіт. 2008 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов. — О., 2008. — С. 3.

294. Передмова // Римське право і сучасність : матеріали V Міжнар. наук.-метод. конф. (м. Одеса, 30—31 трав. 2008 р.) / уклад.: Н. Ю. Голубева, В. О. Гончаренко, О. М. Лукавецька [та ін.] ; за заг. ред. Є. О. Харитонova ; ОНЮА. — О., 2008. — С. 6—7.

295. Передмова // Сучасний вимір держави та права : зб. наук. пр. / за ред. В. І. Терентьева, О. В. Козаченка ; Миколаїв. навч. центр ОНЮА. — Миколаїв, 2008. — С. 3-4.

296. Передмова // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри : тези Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 13—14 черв. 2008 р.) / за заг. ред. Ю. М. Оборотова ; ОНЮА. — О., 2008. — С. 3—4.

297. Передне слово // Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova [та ін.] ; за ред. Є. О. Харитонova. — Х., 2008. — С. 5—6.

298. Предисловие // Уголовный кодекс Украины в анекдотах / сост.: С. В. Кивалов, В. А. Туляков, Д. А. Балобанова ; под ред. С. В. Кивалова. — О., 2008. — С. 3—4.

299. Предисловие к научно-практическому комментарию Гражданского процессуального кодекса Украины // Гражданский процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. comment. / Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатый, В. О. Ермолаева [и др.]. — Х., 2008. — С. 4—5.

300. Шановні студенти-правники! // Три національні моделі Верховної Ради України: досвід та перспективи / за заг. ред. Ю. М. Оборотова. — О., 2008. — С. 3.

301. Шляхи реформування судоустрою в Україні // Сучасний вимір держави та права : зб. наук. пр. / за ред. В. І. Терентьева, О. В. Козаченка. — Миколаїв, 2008. — С. 5–7.

2009

302. Вступне слово // Правова держава в дослідженнях правників-початківців : матеріали англомов. секції 11-ї Міжнар. студент. наук. конф. (м. Одеса, 22-23 трав. 2009 р.) / уклад.: В. Я. Мізецька [та ін.] ; ОНЮА, СНТ. — О., 2009. — С. 3–4.

303. Вступне слово // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу (м. Одеса, 5–6 черв. 2009 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА. — О., 2009. — С. 3.

304. Вступне слово // Система фінансового права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27–28 трав. 2009 р.). — О., 2009. — С. 3–4.

305. Действенный хозяйственный суд — залог экономического развития Украины // 200 [Двісті] років господарського судочинства в Україні. Сучасне і майбутнє : матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 4–5 груд. 2008 р.) / Одес. апеляц. госп. суд, Вищ. госп. суд України, Держ. судова адмін. України, Рада Європи. — О., 2009. — С. 119–125.

306. Компетенція адміністративного суду: проблеми правового регулювання // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу (м. Одеса, 5–6 черв. 2009 р.). — О., 2009. — С. 255–257.

307. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2009. — Вип. 45. — С. 3–4.

308. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2009. — Вип. 46. — С. 3–4.

309. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2009. — Вип. 47. — С. 3–4.

310. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2009. — Вип. 48. — С. 3–4.

311. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2009. — Вип. 49. — С. 3–4.

312. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2009. — Вип. 50. — С. 3—4.

313. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2009. — Вип. 51. — С. 3—4.

314. Передмова // Збірник тез наукових робіт учасників IV Міжнародної цивілістичної конференції студентів та аспірантів (м. Одеса, 4—5 квіт. 2009 р.). / упоряд.: А. Р. Чанишева, М. В. Матійко [та ін.]; ОНЮА. — О., 2009. — С. 3—4.

315. Передмова // Харитонов Євген Олегович : біобібліогр. покажч. / уклад. Т. Ю. Іванійчук ; наук. ред.: Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна ; ОНЮА, наук. б-ка. — О., 2009. — С. 3—5.

316. Передмова // Чанишева Галія Інасівна : біобібліогр. покажч. / уклад. Т. Ю. Іванійчук ; наук. ред.: Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна ; ОНЮА, наук. б-ка. — Ю. : Юрид. л-ра, 2009. — С. 3—6.

317. Предисловие // Сборник научных трудов / Е. В. Додин ; ОНЮА. — Л., 2009. — Т. 3. — С. VI—XI.

318. Проблемы развития системы финансового права на современном этапе // Система фінансового права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27—28 трав. 2009 р.). — О., 2009. — С. 7—10.

319. Стратегічні напрями реформування інституту освіти в Україні // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2009. — Вип. 36. — С. 3—9.

320. Шановні студенти-правники! // II [Другий] етап Всеукраїнської студентської олімпіади з правознавства / за заг. ред. Ю. М. Оборотова. — О., 2009. — С. 3.

2010

321. Адміністративно-правова природа відносин у сфері проходження служби в органах прокуратури // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2010. — Т. 9. — С. 5—20.

322. Вступне слово // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу (м. Одеса,

21–22 трав. 2010 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА. — О., 2010. — С. 3.

323. Дефініція публічної служби та її адитивні ознаки // Генезис публічного права = The Genesis of public law = Генезис публічного права: від становлення до сучасності : зб. наук. пр. / за ред. С. В. Ківалова [та ін.] ; Півд. регіон. центр НАПрН України, МОН України, Європ. орг. публ. права, НУ ОЮА, Миколаїв. навч. центр [та ін.]. — Миколаїв, 2010. — С. 3–4.

324. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, НУ ОЮА. — О., 2010. — Вип. 52. — С. 3–4.

325. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, НУ ОЮА. — О., 2010. — Вип. 53. — С. 3–4.

326. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, НУ ОЮА. — О., 2010. — Вип. 54. — С. 3–4.

327. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, НУ ОЮА. — О., 2010. — Вип. 55. — С. 3–4.

328. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, НУ ОЮА. — О., 2010. — Вип. 56. — С. 3–4.

329. Передмова // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали Міжнар. щоріч. наук. конф. мол. вчених, аспірантів і студ., присвяч. пам'яті видат. учених-юристів П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова (м. Одеса, 11–13 лют. 2010 р.) / редкол.: Ю. М. Оборотов, П. М. Рабінович ; ОНЮА, СНТ. — О. ; Л., 2010. — С. 3–4.

330. Передмова // Верховенство права очима правників-початківців : матеріали Міжнар. студент. наук. конф. (м. Одеса, 14–15 трав. 2010 р.) / за заг. ред. Ю. М. Оборотова ; ОНЮА, СНТ. — О., 2010. — С. 3–4.

331. Передмова // Мирошніченко Наталія Анатоліївна : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна ; ОНЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — С. 3–7.

332. Передмова // Національний університет «Одеська юридична академія» — шлях до успіху : бібліогр. покажч. / уклад.: Л. А. Таран, С. І. Єленич ; наук. ред.: Ю.М. Оборотов, В. О. Туляков, М. М. Солодухіна ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О., 2010. — С. 3—4.

333. Передмова // Овчиннікова Альбіна Петрівна : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред. Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна ; ОНЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — С. 3—6.

334. Передмова // Орзіх Марко Пилипович : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — 2-ге вид. переробл. та допов. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — С. 3—8.

335. Передмова // Правове забезпечення соціальної сфери : матеріали І-ї Міжнар. наук. конф. студ. та аспірантів (м. Одеса, 26—27 берез. 2010 р.) / за заг. ред. Ю. М. Оборотова ; ОНЮА. — О., 2010. — С. 3—4.

336. Передмова // Римське право і сучасність (Шерешевські читання) : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 4 груд. 2010 р.) : у ... ч. / за заг. ред. Є. О. Харитонова ; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України, Ужгород. нац. ун-т. — О., 2010. — [Ч. 1]. — С. 3—4.

337. Передмова // Сучасна цивілістика : тези наук. робіт учасників 5-ї Міжнар. цивілістичної наук. конф. студ. та аспірантів (м. Одеса, 31 берез. — 1 квіт. 2010 р.) : в 2 кн. / відп. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА. — О., 2010. — Кн. 1. — С. 3—4.

338. Перспективы совершенствования системы уголовной юстиции и судебная реформа // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. — О., 2010. — Вип. 54. — С. 7—10.

339. Предисловие // Сборник научных трудов / Е. В. Додин ; НУ ОЮА. — Л., 2010. — Т. IV. — С. 3—5.

340. Привітальне слово // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали Міжнар. щоріч. наук. конф. мол. вчених, аспірантів і студ., присвяч. пам'яті видат. учених-юристів П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова (м. Одеса, 26—27 листоп. 2010 р.) / за заг. ред. В. О. Тулякова ; НУ ОЮА, СНТ, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — О., 2010. — С. 3.

341. Роль Венецианской комиссии в реализации судебной реформы в Украине // *Держава і право у світлі сучасної юридичної думки* / редкол.: О. Ф. Андрійко, В. П. Горбатенко, В. Н. Денисов [та ін.]. — К., 2010. — С. 171–177.

342. Сутнісна характеристика державної служби // *Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу* (м. Одеса, 21–22 трав. 2010 р.). — О., 2010. — С. 283–285.

343. Шановні колеги // *Розбудова демократичного суспільства після Нюрнберзького трибуналу : зб. ст.* / Півд. регіон. центр НАПрН України, НУ ОЮА. — О., 2010. — С. 5–6.

344. Theoretical and Legal Foundations of Administrative law and Administrative Procedure: Ukraine // *The Concepts and methods of reasoning of the new public law.* — [2010]. — P. 409–424.

2011

345. Важливий етап реформи кримінальної юстиції: про нове кримінально-процесуальне законодавство // *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 58. — С. 7–17.

346. Виборчий спір як різновид публічно-правового спору // *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Т. 10. — С. 7–19.

347. Визначальні напрямки правової політики сучасної держави // *Новітні наукові дослідження держави і права — 2011 : [у 2 т.] : зб. наук. пр.* / Півд. регіон. центр НАПрН України, МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — Миколаїв : Ліон, 2011. — Т. 1. — С. 7–12.

348. Вітальне слово // *Юридичні клініки в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. «круглого столу» з представниками юрид. клінік України* (м. Одеса, 28 жовт. 2011 р.) / редкол.: С. В. Ківалов, В. В. Завальнюк [та ін.] ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2011. — С. 3–5.

349. Вплив міжнародного кримінального правосуддя на світовий правопорядок // *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 57. — С. 7–17.

350. Вступительная статья // Морское право. Источники : в 3 ч. — О. : Фенікс, 2011. — С. 5. — (Серия «Энциклопедия морского права»).

351. До 85-річчя М. М. Шульги // Шульга Микола Миколайович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — С. 3—4.

352. Захист Конституційним Судом України прав та свобод людини і громадянина: можливості та проблеми // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 61. — С. 7—16.

353. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 57. — С. 3—4.

354. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 58. — С. 3—4.

355. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 59. — С. 3—4.

356. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 60. — С. 3—4.

357. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 61. — С. 3—4.

358. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 62. — С. 3—4.

359. Передмова // Додін Євген Васильович : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — С. 3—6.

360. Передмова // Івакін Олексій Аркадійович : біобібліогр. покажч. / уклад.: Т. М. Стефанчишена, І. В. Шамша ; наук. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — С. 3—7.

361. Право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом: проблеми теорії і правового регулювання // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 59. — С. 7–21.

362. Правове регулювання оскарження рішень суб'єктів владних повноважень в адміністративних судах // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 62. — С. 7–14.

363. Правовий конфлікт в діяльності органів виконавчої влади: сутнісна характеристика // Людина і закон: публічно-правовий вимір / за ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, О. В. Козаченка. — Миколаїв, 2011. — С. 5–7.

364. Предисловие // Сборник научных трудов / Е. В. Додин ; НУ ОЮА. — Л., 2011. — Т. V. — С. 3–5.

365. Привітання // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу (м. Одеса, 20–21 трав. 2011 р.) : [у 3 т.] / відп. ред. В. М. Дрьомін. — О. : Фенікс, 2011. — Т. 2. — С. 3–4.

366. Технології професійної підготовки як інструмент впливу на ефективність професійної діяльності // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2011. — Вип. 41. — С. 3–9.

367. Уважаемые коллеги! // Новітні наукові дослідження держави і права — 2011 : [у 2 т.] : зб. наук. пр. / за ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, О. В. Козаченка ; НУ ОЮА. — Миколаїв : Іліон, 2011. — Т. 1. — С. 3–6.

368. Шановні колеги! // II [Другі] Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції пам'яті В. П. Колмакова : матеріали (м. Одеса, 18–19 берез. 2011 р.) / за заг. ред. В. М. Дрьоміна. — О. : Фенікс, 2011. — С. 3–4.

369. Шановні колеги! // Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського : матеріали Міжнар. конф. (м. Одеса, 22–23 жовт. 2011 р.) / відп. ред. М. І. Пашковський ; НУ ОЮА, Центр міжнар. права і правосуддя. — О. : Фенікс, 2011. — С. 3–4.

370. Шановні колеги // III [Треті] Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції пам'яті професора В. П. Колмакова : зб.

матеріалів (м. Одеса, 4–5 листоп. 2011 р.) / за заг. ред. В. М. Дрьоміна ; Ін-т прокуратури та слідства НУ ОЮА, СНТ. — О. : Фенікс, 2011. — С. 3–4.

371. Щодо проблеми визначення предметної підсудності в адміністративному судочинстві // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 63. — С. 7–14.

372. Юридичний інтерес у змісті права фізичної особи на захист в адміністративному суді // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу (м. Одеса, 20–21 трав. 2011 р.) : [у 3 т.]. — О. : Фенікс, 2011. — Т. 2. — С. 5–20.

373. Theoretical and Legal Foundations of Administrative Law and Administrative Procedure: Ukraine // European Review of Public Law. — 2011. — Vol. 23, N 1(Spring). — P. 409–424.

374. Foreword // EU Economic law : Textbook / ed. by: O. Vyshnyakov, Y. Yulinetska ; NU OAL. — Odessa : Yuryd. lit., 2011. — P. 3–4.

2012

375. Вступне слово // Літопис Національного університету «Одеська юридична академія» (до 165-річчя одеської школи права і 15-річчя університету) / голов. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. — О., 2012. — С. 5–6.

376. Вступне слово // Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «8-мі Прибузькі юрид. читання», присвяч. 15-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165-річчю одес. школи права», 23–24 листоп. 2012 р. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України, Миколаїв. комплекс НУ ОЮА. — Миколаїв, 2012. — С. 3–4.

377. Вступне слово // Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції : тези Другої Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті проф. О. В. Сурілова (м. Одеса, 30–31 берез. 2012 р.) / за заг. ред. Ю. М. Оборотова ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3–4.

378. «Дисфункции» национальных правовых систем в контексте реформирования Европейского суда по правам человека //

Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Т. 11. — С. 9—18.

379. Дослідження станів розвитку системи освіти: бази даних та їх правовий зміст // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2012. — Вип. 46. — С. 3—9.

380. Європейський суд з прав людини як орган наднаціональної юрисдикції // Права человека и наднациональная юрисдикция : материалы Междунар. науч. семинара, посвящ. основанию Нац. ун-та «Одес. юрид. акад.», 165-летию одес. школы права (г. Одеса, 29 марта 2012 г.) / отв. за вып. Н. И. Пашковский ; НУ ОЮА. — О. : Феникс, 2012. — С. 5—13.

381. Інноваційні положення Закону «Про державну службу» // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 листоп. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — Т. 2. — С. 5—8.

382. Короткий нарис становлення та розвитку Національного університету «Одеська юридична академія» // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 листоп. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — Т. 1. — С. 6—10.

383. Наукові трактовки моделювання як метод дослідження та його застосування для аналізу процесу розвитку системи освіти // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2012. — Вип. 44. — С. 3—10.

384. Обеспечение эффективной деятельности Европейского суда по правам человека в современных условиях: внутренний и внешний факторы // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Вип. 64. — С. 7—15.

385. Особливі публічно-правові спори, що належать до юрисдикції адміністративних судів // Лідерство в державному управлінні / ред. кол.: В. В. Толкованов [та ін.]. — О., 2012. — С. 9—14.

386. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Вип. 63. — С. 3—4.

387. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Вип. 64. — С. 3—4.

388. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Вип. 65. — С. 3—4.

389. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Вип. 66. — С. 3—4.

390. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Вип. 67. — С. 3—4.

391. Передмова // Актуальні проблеми права інтелектуальної власності : зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 10-й річниці святкування Міжнар. дня інтелектуальної власності (м. Одеса, 16 черв. 2010 р.) / відп. ред. О. І. Харитонova ; ОНЮА. — О. : Вид. В. В. Букаєв, 2010. — С. 3—5.

392. Передмова // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали Міжнар. щоріч. наук. конф. мол. вчених, аспірантів і студ., присвяч. пам'яті видат. учених-юристів П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова (м. Одеса, 17—18 листоп. 2012 р.) / за заг. ред. Ю. М. Оборотова ; НУ ОЮА, СНТ, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3—4.

393. Передмова // Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі : матеріали «круглого столу» (м. Одеса, 9 жовт. 2012 р.) / за заг. ред. Є. О. Харитонova ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3—4.

394. Передмова // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали конф. (м. Одеса, 2—3 листоп. 2012 р.) / відп. за вип. М. І. Пашковський ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3—4.

395. Передмова // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Т. 11. — С. 5—6.

396. Передмова // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Т. 12. — С. 5–6.

397. Передмова // Одеська школа права. Книги вчених Національного університету «Одеська юридична академія» у фондї наукової бібліотеки. 2008–2011 : бібліогр. покажч. / уклад.: С. І. Єленич, Л. А. Таран, А. Г. Касімова (англ. мова) ; наук. ред. С. В. Ківалов, В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра. — С. 3–5.

398. Передмова // Права человека и наднациональная юрисдикция : материалы Междунар. науч. семинара, посвящ. основанию Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.», 165-летию одес. школы права (г. Одесса, 29 марта 2012 г.) / отв. за вып. Н. И. Пашковский ; НУ ОЮА. — О. : Феникс, 2012. — С. 3–4.

399. Передмова // Правове забезпечення соціальної сфери : матеріали 3-ї Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та мол. вчених (м. Одеса, 24 берез. 2012 р.) / за заг. ред. В. М. Дрьоміна ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3–4.

400. Передмова // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу, присвяч. 15-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165-річчю одес. школи права (м. Одеса, 20–21 квіт. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — Т. 2. — С. 3–4.

401. Передмова // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу, присвяч. 15-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165-річчю одес. школи права (м. Одеса, 20–21 квіт. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — Т. 3. — С. 3–4.

402. Передмова // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 верес. 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова. — О., 2012. — С. 11–12.

403. Передмова // Римське право і сучасність (Шерешевські читання) : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 11 трав. 2012 р.) / НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3–4.

404. Передмова // Сучасна цивілістика : тези наук. робіт учасників 7-ї Міжнар. цивіліст. наук. конф. студ., аспірантів та мол.

вчених (м. Одеса, 30 берез. 2012 р.) / відп. ред. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3—4.

405. Передмова // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 листоп. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — Т. 1. — С. 3—5.

406. Передмова // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 листоп. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — Т. 2. — С. 3—4.

407. Передмова // Тіщенко Валерій Володимирович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; НУ ОЮА, наук. 6-ка. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3—5.

408. Передмова // Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І. В. Шерешевського: «Основи цивільного законодавства СРСР 1961 року та їх вплив на формування сучасного цивільного законодавства України» (до 50-річчя прийняття «Основ цивільного законодавства СРСР 1961 р.») : матеріали наук. Інтернет-конф. (м. Одеса, 9 груд. 2012 р.) / за ред. Є. О. Харитонова ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3—4.

409. Передмова // Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І. В. Шерешевського: «Підґрунтя формування цивільного законодавства України» : матеріали Інтернет-конф. (м. Одеса, 7 груд. 2012 р.) / за заг. ред. Є. О. Харитонова ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — С. 8—9.

410. Предисловие // Актуальні проблеми філософії права: правова аксіологія : матеріали Міжнар. «круглого столу» (м. Одеса, 9 груд. 2011 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3—4.

411. Предисловие // Уголовный кодекс Украины в анекдотах и карикатурах / сост.: В. А. Туляков, Д. А. Балобанова ; под ред. С. В. Кивалова. — К. : Еженедельник «2000» : Довіра, 2012. — С. 3—4.

412. Приветствие // Права людини в сучасному світі : матеріали 8-ї студент. наук. конф., присвяч. Дню прав людини та з нагоди 15-річчя Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165-річчя одес. школи

права (м. Кривий Ріг, 10–14 груд. 2012 р.) / НУ ОЮА. — Кривий Ріг : Щербенок С. Г., 2012. — С. 10–11.

413. Привітальне слово // Економіко-правовий розвиток сучасної України : матеріали 1-ї Всеукр. наук. конф. студ., аспірантів та мол. вчених (м. Одеса, 16–17 берез. 2012 р.) / за заг. ред. В. М. Дрьоміна ; НУ ОЮА, СНТ. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3–4.

414. Привітальне слово // Економіко-правовий розвиток сучасної України : матеріали II Всеукр. наук. конф. студентів, аспірантів та мол. вчених (м. Одеса, 23–24 листоп. 2012 р.) / за ред.: О. М. Кібік, О. П. Подцерковного ; НУ ОЮА, СНТ. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3–5.

415. Привітання // Верховенство права очима правників-початківців : матеріали Всеукр. студент. наук. конф., присвяч. 15-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165-річчя одес. школи права (м. Одеса, 26 квіт. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; СНТ НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3–4.

416. Привітання = Приветствие = Welcoming speech // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 верес. 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова. — О., 2012. — С. 5–12.

417. Привітання // Проблеми захисту прав людини: міжнародно-правові та національні аспекти : матеріали наук. студент. конф., присвяч. 15-річчю заснування Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.», 165-річчю одес. школи права, Міжнар. дню захисту прав людини (м. Одеса, 10 груд. 2012 р.) / відп. за вип. М. І. Пашковський. — О. : Фенікс, 2012. — С. 3–4.

418. Принципи державної служби у новому Законі «Про державну службу // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Вип. 68. — С. 7–15.

419. Проблеми правового регулювання провадження у справах про видворення іноземців та осіб без громадянства // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2012. — Вип. 67. — С. 7–18.

420. Процесуальні форми у діяльності адміністративних судів: правова природа і правове регулювання // Актуальні проблеми

держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Вип. 65. — С. 7–20.

421. Розгляд рішень виборчих спорів в адміністративному судочинстві: проблеми правового регулювання // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу, присвяч. 15-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165-річчю одес. школи права (м. Одеса, 20–21 квіт. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2012. — Т. 2. — С. 5–8.

422. Роль Центральной избирательной комиссии в организации избирательного процесса в Украине // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2012. — Вип. 47. — С. 3–9.

423. Структурные/системные недостатки в правовых системах государств-участников и жизнеспособность системы Конвенции о защите прав человека и основных свобод // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 верес. 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова. — О., 2012. — С. 13–22.

424. Теоретичний аспект інституту підсудності в адміністративному судочинстві // Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «8-мі Прибузькі юрид. читання», присвяч. 15-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165-річчю одес. школи права» (м. Миколаїв, 23–24 листоп. 2012 р.) / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України, Миколаїв. комплекс НУ ОЮА. — Миколаїв, 2012. — С. 5–9.

425. Шановні колеги! // Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського : матеріали Міжнар. конф. (м. Одеса, 22–23 жовт. 2010 р.) / НУ ОЮА, Центр Міжнар. права і правосуддя. — О., 2010. — С. 3–4.

426. Шановні колеги! // IV [Четверті] Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції пам'яті проф. В. П. Колмакова : зб. матеріалів, присвяч. 15-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165-річчю одес. школи права / НУ ОЮА. — О. : Баскаков Ю. О., 2012. — С. 3–4.

427. Шановні читачі! // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». — Чернівці, 2012. — Вип. 1. — С. 6—8.

2013

428. Базові принципи формування верифікованих описів системи освіти // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2013. — Вип. 48. — С. 3—10.

429. Вплив еволюції Європейського суду з прав людини на ефективне виконання рішень та застосування його практики // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20—21 верес. 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова. — О., 2013. — С. 17—32.

430. Вступительное слово // Сборник научных трудов / В. П. Колмаков ; сост.: В. В. Тищенко, О. П. Вашук, И. П. Гресько ; НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2013. — С. 5—7.

431. Вступне слово // Духовні засади сучасного правогенезису : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «IX Прибузькі юрид. читання» (м. Миколаїв, 29—30 листоп. 2013 р.) / відп. ред. С. В. Ківалова. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 3—4.

432. Категорія кримінальних проступків у контексті доктрин кримінального та кримінального процесуального права // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, НУ ОЮА. — О., 2013. — Вип. 69. — С. 7—16.

433. Міжнародно-правові та національні механізми удосконалення виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20—21 верес. 2013 р.) / за ред. С. В. Ківалова. — О., 2013. — С. 17—33.

434. Моделювання як метод дослідження системи вищої освіти // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2013. — Вип. 49. — С. 3—15.

435. Необхідно підвищувати авторитет судової влади // Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи : інформ.-аналіт. матеріали до дискусії «Судова реформа 2010 р.: чи

наближає вона правосуддя в Україні до європейських норм і стандартів?» (м. Київ, 4 квіт. 2013 р.). — К., 2013. — С. 99–101.

436. Нова редакція ст. 10 Кримінального кодексу України: до питання про узгодженість із Кримінальним процесуальним кодексом України // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10–11 жовт. 2013 р.). — Х., 2013. — С. 27–30.

437*. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2013. — Вип. 68. — С. 3–4.

438*. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2013. — Вип. 69. — С. 3–4.

439*. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2013. — Вип. 70. — С. 3–4.

440. Передмова // Комп'ютерне забезпечення роботи слідчого та прокурора на стадії досудового розслідування : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. В. Ківалова ; НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2013. — С. 6–7.

441. Передмова // Матеріали XVI звітної студентської наукової конференції (м. Одеса, 20 квіт. 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА, СНТ. — О. : Фенікс, 2013. — Т. 1. — С. 5–7.

442*. Передмова // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / МОН України, НУ ОЮА. — О., 2013. — Т. 13. — С. 3–4.

443. Передмова // Полянський Юрій Євгенович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; науч. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солонухіна ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — О. : Юрид. л-ра, 2013. — С. 3–5.

444. Передмова // Правове забезпечення соціальної сфери : зб. матеріалів IV Міжнар. наук. конф. студ., аспірантів та мол. вчених (м. Одеса, 23 берез. 2013 р.) / за заг. ред. Г. І. Чанишевої ; НУ ОЮА. — О., 2013. — С. 3–4.

445. Передмова // Сучасна цивілістика : матеріали VIII Міжнар. цивілістичної наук. конф., студ., аспірантів та мол. вчених (м. Одеса, 29–30 берез.) / від. за вип. Є. О. Харитонов. — О. : Юрид. л-ра, 2013. — С. 3–4.

446. Підсудність та підвідомчість справ щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / МОН України, НУ ОЮА. — О., 2013. — Т. 13. — С. 7—14.

447. Право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом: матеріально-правова і процесуально-правова сутність // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 16—17 трав. 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О., 2013. — Т. 1. — С. 5—8.

448. Предисловие // Актуальні проблеми філософії права. Аксіосфера права та держави : матеріали Міжнар. «круглого столу» (м. Одеса, 13 груд. 2012 р.) / за ред. Ю. М. Оборотова ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2013. — С. 3—4.

449. Предисловие // Розвиток методології сучасної юриспруденції : матеріали 3-ї Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 12 квіт. 2013 р.) / відп. ред. Ю. М. Оборотов ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2013. — С. 3—4.

450*. Предметна підсудність в адміністративному судочинстві: сутність та правова природа // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2013. — Вип. 68. — С. 16—29.

451. Привітання // Матеріали XVI звітної студентської наукової конференції (м. Одеса, 20 квіт. 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА, СНТ. — О. : Фенікс, 2013. — Т. 1. — С. 3—4.

452. Привітання // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали четвертої Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8—9 листоп. 2013 р.) / НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2013. — С. 3—4.

453. Привітання = Приветствие = Welcoming speech // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20—21 верес. 2013 р.) / за ред. С. В. Ківалова. — О., 2013. — С. 5—16.

454. Привітання президента «Національного університету «Одеська юридична академія» // Правове життя сучасної України : тези

доп. Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 16—17 трав. 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О., 2013. — Т. 1. — С. 3—4.

455. Принципи державної служби у новому законі «Про державну службу» // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2013. — Вип. 68. — С. 7—15.

456. Проблемы функционирования Европейского суда по правам человека в контексте структурных системных недостатков национальных правовых систем государств-участников // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. пр. / за ред. С. В. Ківалова, Ю. С. Шемшученка, У. Е Батлера [та ін.] ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2013. — С. 4—6.

457. Юридична школа півдня України: виклики ХХІ ст. (про діяльність Південного регіонального центру Національної академії правових наук України) // Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. — 2013. — № 2. — С. 328—331.

458. Юрисдикція та підсудність адміністративних судів: питання теорії та правового регулювання // Духовні засади сучасного правогенезису : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «ІХ Прибузькі юрид. читання» (м. Миколаїв, 29—30 листоп. 2013 р.). — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 5—8.

2014

459. Методологічний зміст ефективності управління системою освіти // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О., 2014. — С. 3—12.

460*. Передмова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, НУ ОЮА. — О., 2014. — Вип. 71—72. — С. 3—4.

461. Передмова // Матеріали XVII Звітної студентської наукової конференції : у 3 т. (м. Одеса, 26 квіт. 2014 р.). — О. : Юрид., л-ра, 2014. — Т. 1. — С. 3—4.

462. Türkiye-Ukrayna Karşılaştırmalı Ceza Hukuku Sempozyumu II'nin «AB Ülkelerinin Hukuki Düzenlemeleri: Karşılaştırmalı Bakış Açılıarı» (28.09 — 01.10.2012 — Odessa / Ukrayna) = Turkey-Ukraine Comparative Criminal Law Symposium — II «Legal Policy of EU Countries: Comparative Aspects»

(28. 09 — 01.10.2012 — Odessa / Ukraine) / Editör: Prof. Dr. h. c. Yener Ünver. — Seçkin / Hukuk, 2014. — P. 209–239. — Текст: турец., англ.

Електронні документи

463. Обеспечение эффективности Страсбургского суда: структурные недостатки в государствах-участниках : отчет : док. № 13087, 7 янв. 2013 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://onua.edu.ua>.

464. Ensuring the Viability of the Strasbourg Court: Structural Deficiencies in States Parties. Reference to committee : Doc. 12370, 07 January 2013 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19245&lang=en>

Публікації в журналах

1985

465. Административная ответственность за повреждение автомобильных дорог / соавт. Д. Н. Бахрах // Автомобильные дороги. — 1985. — № 1. — С. 28–35.

1988

466. О дорогах и дорожниках // За безопасность движения. — 1988. — № 8. — С. 12–14.

1989

467*. Происшествия на закрытых территориях // Советская милиция. — 1989. — № 12. — С. 31–33.

1994

468. К истории становления конституционализма в Украине // Юридический вестник. — 1994. — № 1. — С. 111–113.

1995

469. Митне право у системі адміністративного права // Юридический вестник. — 1995. — № 1. — С. 124–127.

1996

470. Митне розслідування // Право України. — 1996. — № 8. — С. 49–52.

471. Обжалование постановления таможенного органа о наложении административного взыскания // Юридический вестник. — 1996. — № 2. — С. 88–92.

472. Служба в таможенных органах // Юридический вестник. — 1996. — № 4. — С. 72–75.

1997

473. Вища юридична освіта на Півдні України: вчора, сьогодні, завтра // Юридический вестник. — 1997. — № 4. — С. 112–118.

1998

474. Юридична освіта та її реформування очима фахівців: [участь у дискусії «круглого столу»] // Адвокат. — 1998. — № 2. — С. 55–56.

1999

475. Журналу «Юридический вестник» — п'ять років // Право України. — 1999. — № 2. — С. 30.

476. Парламентський контроль в умовах державно-правової реформи в Україні / співавт. М. П. Орзіх // Юридический вестник. — 1999. — № 4. — С. 66–71.

477. Правильная квалификация — основа борьбы с контрабандой // Митна справа. — 1999. — № 1. — С. 29–32.

478. Торговое мореплавание: проблемы и перспективы правового регулирования // Торговое мореплавание. — 1999. — № 1. — С. 5–12.

2000

479. Деякі питання судово-правової реформи // Вісник прокуратури. — 2000. — № 1. — С. 25–28.

480. Наши кадры — наше богатство // Пассаж. — 2000. — № 3. — С. 93–94.

481. Одесса — центр становления юридической науки // Золота фортуна. — 2000. — № 2. — С. 186.

482. ОНЮА была, есть и будет! // Пассаж. — 2000. — № 12. — С. 76.

483. Прокуратура початку третього тисячоліття // Вісник прокуратури. — 2000. — № 4. — С. 23–25.

484. Пути совершенствования законодательства о морском и речном транспорте Украины // Торговое мореплавание. — 2000. — № 1. — С. 5–6.

485. Систематизация морского и таможенного законодательства // Юридический вестник. — 2000. — № 1. — С. 58–61.

486. Таможенное право в Украине: национальное и международное / соавт. Е. В. Додин // Митна справа. — 2000. — № 4. — С. 13–19.

2001

487. Кримінологічна політика у сфері боротьби з організованою злочинністю / співавт. В. М. Дрьомін // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. — 2001. — № 4. — С. 28–33.

488. Митна політика та національна безпека / співавт. Б. А. Кормич // Митна справа. — 2001. — № 4. — С. 3–16.

489. Митна політика як важлива складова державної політики // Митна справа. — 2001. — № 1. — С. 3–6.

490. Основні форми та методи проведення митної політики / співавт. Б. А. Кормич // Митна справа. — 2001. — № 6. — С. 3–16.

491. Правове регулювання принципів, функцій та форм митної політики / співавт. Б. А. Кормич // Митна справа. — 2001. — № 5. — С. 3–13.

492. Юбилей профессора В. Б. Аверьянова : [поздравление с 50-летием известного ученого, доктора юридических наук, профессора, члена-корреспондента Академии правовых наук Украины, заслуженного юриста Украины, заведующего отделом проблем государственного управления и административного права Института государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины Вадима Борисовича Аверьянова] // Митна справа. — 2001. — № 3. — С. 3–4.

2002

493. Джерела митного права // Митна справа. — 2002. — № 4. — С. 3—11.

494. Какой мы видим морскую доктрину Украины / соавт.: В. Безкоровайный, В. Куратченко, А. Кузьмин [и др.] // Альманах Киевской городской ассоциации ветеранов-подводников. — 2002. — № 1. — С. 6—19.

495. Кодекс судебной чести // Человек и закон. — 2002. — № 11. — С. 53—55.

496. Митне законодавство зарубіжних країн // Митна справа. — 2002. — № 5. — С. 17—20.

497. Митне право: система та динаміка розвитку // Митна справа. — 2002. — № 1. — С. 3—7.

498. Основні принципи митної політики України в сучасний період // Митна справа. — 2002. — № 6. — С. 7—12.

499. Слово до читача // Суспільство, держава, право. — 2002. — Вип. 1: Цивільне право. — С. 4—5.

500. Тлумачення Конституційним Судом України правоположень про діяльність Вищої ради юстиції // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 3. — С. 71—74.

2003

501. Митниця України — минуле і сучасність // Митна справа. — 2003. — № 1. — С. 123—126. — Рец. на кн.: Українська митниця на шляху до відродження та розвитку: правові та історичні аспекти / А. Павлов. — К.: Акцент, 2002. — 417 с.

502. Об'єднати зусилля в ім'я якісного проведення судової реформи // Право України. — 2003. — № 3. — С. 26—30.

503. Предупреждение коррупции в таможенных органах // Митна справа. — 2003. — № 3. — С. 3—4.

504. Скарбниця історії митної справи // Митний брокер. — 2003. — № 1. — С. 88—90. — Рец. на кн.: Українська митниця на шляху відродження та розвитку: правові та історичні аспекти / А. Павлов. — К.: Акцент, 2002. — 417 с.

505. Стипендії Генерального прокурора — студентам Одеської національної юридичної академії // Вісник прокуратури. — 2003. — № 9. — С. 129.

506. Хозяйственный суд на поле брани : [про ситуацію, що склалася у господарському суді Запорізьської області] // Человек и закон. — 2003. — № 1–2. — С. 54–56.

2004

507. Використання історичного досвіду роботи Одеської митниці для підвищення ефективності здійснення митної справи в Україні. Ч. 1 // Митна справа. — 2004. — № 4. — С. 82. — Початок.

508. Використання історичного досвіду роботи Одеської митниці для підвищення ефективності здійснення митної справи в Україні. Ч. 2 // Митна справа. — 2004. — № 5. — С. 82. — Закінч.

509. Демократия дорогого стоит // Человек и закон. — 2004. — № 6. — С. 2–5.

510. Захисники прав людини потребують захисту // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 10. — С. 2–4.

2005

511. Основи морської доктрини України підготовлено // Горожанин. — 2005. — № 9. — С. 18–19.

2006

512. В журналістах ціную, перш за все, об'єктивність, правдивість, лаконічність, незалежність та етичність // Журналіст України. — 2006. — № 3. — С. 1, 10.

513. Нельзя построить словом, если разрушаешь делом : [інтерв'ю] // Журналіст. — 2006. — № 3. — С. 11–13.

514. Передмова // Часопис цивілістики. — 2006. — № 1. — С. 4.

515. Професору Додіну Євгену Васильовичу — 75 років! // Митна справа. — 2006. — № 1. — С. 97–98.

516. Українська юстиція на шляху до європейських стандартів // Вісник Верховного Суду України. — № 6. — 2006. — С. 12–16.

517. Чи відповідає українська судова система європейським стандартам? // Політика і час. — 2006. — № 10. — С. 38–41.

2007

518. Адміністративістика як об'єкт наукових пошуків: запрошення до обговорення // Часопис адміністративістики. — 2007. — № 1. — С. 4–7.

519. Дорогі читачі! // Вісник Вищого адміністративного суду України. — 2007. — № 1. — С. 8.

520. На захисті національних інтересів держави // Митна справа. — 2007. — № 3. — С. 3–7.

521. Проведення адміністративної реформи та реформи адміністративного права України потребує прискорення // Вісник прокуратури. — 2007. — № 7. — С. 126–127.

522. Розвиток та становлення Одеської школи морського та митного права // Митна справа. — 2007. — № 6. — С. 3–8.

523. Сучасна система та структура митних органів України // Митна справа. — 2007. — № 5. — С. 3–6.

524. Сьогодні ми не маємо часу на плавні еволюційні процеси // Вісник Вищого адміністративного суду України. — 2007. — № 1. — С. 20–23.

525. Шляхи зміцнення кадрового потенціалу прокуратури // Вісник прокуратури. — 2007. — № 3. — С. 15–22.

2008

526. 95-летие профессора Колмакова В. П. // Митна справа. — 2008. — № 4. — С. 3–4.

527. Межі та процедура конституційних перетворень в Україні // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 2. — С. 43–46.

528. Наша академія є провідним вищим навчальним закладом у галузі юридичної освіти // Губернатор. — 2008. — Серп. (№ 28). — С. 30–33.

2009

529. Міжнародне кримінальне правосуддя: від Нюрнберзького військового трибуналу до Міжнародного кримінального суду // Альманах міжнародного права. — 2009. — Вып. 1. — С. 5–18.

530. На вирішальному етапі реформування судоустрою, судочинства і прокуратури // Вісник прокуратури. — 2009. — № 4. — С. 3—8.

531. Науково-аналітичному журналу «Митна справа» — 10 років // Митна справа. — 2009. — № 1. — С. 3—4.

532. Понятие таможенного дела и таможенной политики Украины и их правовое обеспечение // Митна справа. — 2009. — № 2. — С. 9—14.

2010

533. Право физического лица на судебную защиту в административном суде // European Review of Public Law. — 2010. — Vol. 22, N 3 (Autumn). — P. 897—910.

534. Рецензія на монографію О. О. Кравченко «Контрабанда» // Митна справа. — 2010. — № 3. — С. 4—7.

535. Ювілей професора Марка Пилиповича Орзіха (до 85-річчя з дня народження, 70-річчя трудової та 55-річчя науково-педагогічної діяльності) // Право України. — 2010. — № 10. — С. 263—267.

536. Юридична наука Одеси: доба формування і становлення // Часопис цивілістики. — 2010. — № 10. — С. 5—11.

2011

537. Проект КПК України: проблеми та перспективи прийняття // Вісник прокуратури. — 2011. — № 6. — С. 6—14.

538. Судові новації в дії // Віче. — 2011. — № 11. — С. 30—31.

2012

539. Кафедра адміністративного і фінансового права / співавт. Л. Біла-Тіунова // Юридичний вісник. — 2012. — № 4. — С. 40—47.

540. Национальный университет «Одесская юридическая академия» — лидер юридической науки и образования Украины // Митна справа. — 2012. — № 4. — С. 3—9.

541. Национальный университет «Одесская юридическая академия» — лидер юридической науки и образования Украины // Юридичний вісник. — 2012. — № 4. — С. 7—15.

542. Переднє слово // Часопис цивілістики. — 2012. — № 12. — С. 4.

543. Роль верховних судів держав — учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у подоланні структурних/системних недоліків національних правових систем // Право України. — 2012. — № 11/12. — С. 63–72.

544. Сильна прокуратура по-європейськи — вимога часу // Вісник прокуратури. — 2012. — № 7. — С. 16–23.

545. Справедливе правосуддя має бути гарантовано кожному громадянину // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. — 2012. — № 1. — С. 4–9.

2013

546. До питання про співвідношення категорій «адміністративна юстиція», «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство» // Право України. — 2013. — № 5. — С. 354–361.

547. Потенціал юридичної науки — на відновлення морської галузі України // Митна справа. — 2013. — № 2. — С. 94–96.

548. Путь Украины в Европу лежит через Венецию // FOREIGN AFFAIRS CHRONICLES. — 2013. — № 1. — С. 52–68.

549. Теоретико-правові засади адміністративного судочинства: проблеми і перспективи // Право України. — 2013. — № 12. — С. 193–207.

Публікації в газетах

1990

550. Какой быть муниципальной милиции? // Знамя коммунизма. — 1990. — 18 авг.

1991

551. Кому возглавлять совет? // Вечерняя Одесса. — 1991. — 17 янв.

1997

552. Ювілейне зібрання правознавців : [виступ на наук.-практ. конф. «Юридична освіта та правова держава», що відбулася в Юридичному інституті Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова] / записав І. Козінцев // Юридичний вісник України. — 1997. — 27 листоп.—3 груд. — С. 12–13.

1998

553. Без порядка в законах невозможна стабільність // Одеський вестник. — 1998. — 13 июня. — С. 3.

554. Даже маленькая практика стоит большой теории : [о задачах подкомитета парламентского контроля Верховной Рады Украины] // Голос Украины. — 1998. — 17 нояб. — С. 5.

555. Закон хорош, когда он действует : [о путях выхода страны из кризиса] // Слово. — 1998. — 25 дек. — С. 2.

556. Обращение народного депутата Украины Сергея Васильевича Кивалова // Одесский вестник. — 1998. — 19 авг.

557. Отвечает Сергей Васильевич Кивалов, доктор юридических наук, профессор, ректор Одесской государственной юридической академии : [ответ на открытое письмо директора системы детских городских библиотек, зам. председателя Ассоциации библиотечарей Г. Я. Лазаревой по поводу включения в предвыборную программу кандидата в народные депутаты Украины защиту библиотек как очагов культуры] // Одесский вестник. — 1998. — 19 марта. — С. 7.

1999

558. Высокую награду воспринимаю как аванс // Слово. — 1999. — 6 авг. — С. 2.

559. Избегать ошибок намного дешевле, нежели их исправлять : [о ситуации в ЧМП] // Слово. — 1999. — 9 апр. — С. 1–2.

560. Кто не подчиняется законам, тот лишается их защиты // Одесские известия. — 1999. — 28 дек.

561. Наша роль и место на Балканах // Голос Украины. — 1999. — 23 июль. — С. 3.

562. Парламентский контроль и государственно-правовая реформа / соавт. М. Ф. Орзих // Голос Украины. — 1999. — 2 нояб. — С. 6.

563. Правознавство: час змін // Чорноморські новини. — 1999. — 10 черв.

564. Украина должна отстаивать свои экономические интересы на Балканах // Слово. — 1999. — 23 июля. — С. 3.

2000

565. Без права на усталость. У того, кто слишком долго думает, чтобы сделать добро людям, нет времени быть добрым : [отчет народного депутата Украины С. В. Кивалова] // Одесские известия. — 2000. — 12 янв. ; Слово. — 21 янв. — С. 4.

566. Вы чьи, старики? : [народный депутат Украины С. В. Кивалов рассказывает о своей предвыборной программе, в которой большое внимание отведено социальной помощи пенсионерам] // Одесские известия. — 2000. — 26 окт.

567. Истины ради. Судебная реформа должна получить государственный приоритет // Одесские известия. — 2000. — 10 марта.

568. Итоги уходящего года : [о правовой реформе в Украине] // Юг. — 2000. — 30 дек.

569. На рівні світових стандартів : [про високі стандарти навчання в ОНЮА] // Чорноморські новини. — 2000. — 27 січ.

570. Национальный авторитет может быть основан только на интересах народа и при его поддержке // Комсомольская правда в Украине. — 2000. — 11 мая. — С. 10.

571. Новая веха прокуратуры : [о проекте Закона Украины «О прокуратуре»] // Голос Украины. — 2000. — 28 нояб. — С. 8.

572. От апостола Матфея, собиравшего для Рима подати, до наших дней // Киевские ведомости. — 2000. — 20 нояб. — Рец. на кн.: Українська митниця: вчора, сьогодні, завтра / Л. Деркач. — К. : Книга, 2000.

573. Отчет народного депутата Украины С. В. Кивалова // Одесский вестник. — 2000. — 12 янв. — С. 5 ; Вестник региона. — 14 янв. — С. 3.

2001

574. Академія — це шалена робота // Освіта. — 2001. — 4–11 лип. — С. 10.

575. Бриллиант науки весьма деликатный // Голос Украины. — 2001. — 27 февр. — С. 2.

576. Высший совет юстиции — не карающая дубина // Одесские известия. — 2001. — 26 июня.

577. Закон — для всех закон // Петровна. — 2001. — 11 июля.

578. Как защитить Человека и Природу? // Слово. — 2001. — 2 марта. — С. 2.

579. На полпути осталось формирование судейского корпуса // Голос Украины. — 2001. — 25 дек. — С. 4.

580. УМ-партия поможет Украине стать великой морской державой // Слово. — 2001. — 16 марта. — С. 3.

2002

581. За морську могутність України : передвиборна програма Української морської партії // Урядовий кур'єр. — 2002. — 23 лют. — С. 4 ; Голос України. — 15 берез. — С. 7.

582. И над судьями — судья : [о деятельности ВСЮ] // Слово. — 2002. — 25 янв. — С. 4.

583. Кидати випускника напризволяще — злочин // Освіта. — 2002. — 27 берез.—3 квіт. — С. 4.

584. Митне законодавство зарубіжних країн // Митна газета. — 2002. — Верес. (№ 17). — С. 1, 2. — Рец. на кн.: Митне законодавство зарубіжних країн / А. Павлов ; за ред. З. О. Буричка. — Тернопіль, 2002. — 615 с.

585. Новий судоустрій — очікувані надії // Юридичний вісник України. — 2002. — 1–7 черв. — С. 1, 2–3.

586. Предвыборная программа // Одесские известия. — 2002. — 15 марта.

587. Приоритеты обновления судебной власти // Голос Украины. — 2002. — 12 марта. — С. 6.

588. Про європейський вибір нашої країни // Урядовий кур'єр. — 2002. — 30 серп. — С. 4.

589. Соединяя традиции и современность: Путешествие в страну «Академия» // Слово. — 2002. — 30 авг. — С. 3.

590. Человек в судейской мантии не должен калечить судьбы людей // Слово. — 2002. — 11 окт. — С. 3.

591. Чим активніше ми контролюємо діяльність судової системи, тим активніша критика в наш бік // Закон і бізнес. — 2002. — 28 груд. — С. 3.

592. Якщо не поставити заслін, за кілька років правосуддя в Україні здійснюватимуть спритні посередності // Закон і бізнес. — 2002. — 7 груд. — С. 1–2.

2003

593. В основе нашей идеологии — развитие морской отрасли // Морякъ. — 2003. — 10 окт. — С. 1.

594. В стране нет органа, которому бы подчинялся Высший совет юстиции // Столичные новости. — 2003. — 4–11 марта; Слово. — 14 марта. — С. 3; Окна. — 15 марта. — С. 2–3.

595. Відсвяткувавши п'ятиріччя, Вища рада юстиції наступного дня працювала у робочому режимі // Слово. — 2003. — 4 апр. — С. 1.

596. Депутатський запит // Окна. — 2003. — № 45. — С. 5.

597. Меня поразила надпись на главной площади югославского города — «Добро дошли, Укрбат!» — буквами стометровой величины // Комсомольская правда в Украине. — 2003. — 21–28 февр. — С. 22.

598. Об'єднати зусілля в ім'я якісного проведення судової реформи // Слово. — 2003. — 28 февр. — С. 3.

599. Судебная реформа. Шаг за шагом // Урядовий кур'єр. — 2003. — 23 січ. — С. 6.

600. Судочинство, насамперед, справа відповідальна // Закон і бізнес. — 2003. — 12 лип. — С. 2–3.

601. Таможня Украины — прошлое и современность // Таможенная газета. — 2003. — Февр. (№ 2). — С. 1, 24.

602. Юридическая консультация // Реклама. — 2003. — 28 февр. — С. 8 ; 14 марта. — С. 21.

2004

603. Бюллетени будут иметь 12 степеней защиты // Юг. — 2004. — 4 сент. — С. 3.

604. Второй тур выборов будет непременно // Миг. — 2004. — № 32–33. — С. 8–10.

605. На засадах верховенства права : [інтерв'ю] // Урядовий кур'єр. — 2004. — 12 жовт. — С. 7.

606. Общество нужно убедить в том, что выборы пройдут честно // Украина и мир сегодня. — 2004. — 23–29 окт. — С. 4.

607. 7 лет исполнилось Одесской национальной юридической академии // Слово. — 2004. — 4 дек. — С. 2.

608. Такой закон — беда для нашего общества // Реклама Порто-Франко. — 2004. — 19 нояб. — С. 1.

2005

609. С Днем Академии : [поздравление с Днем рождения Одесской национальной юридической академии] // Журналіст. — 2005. — 5 груд. — С. 1.

2006

610. Держава не забезпечує належне фінансування судової влади // Закон і бізнес. — 2006. — 21–27 жовт. — С. 8.

611. Куда ведет нас Болонский процесс? // Слово. — 2006. — 13 окт. — С. 11.

612. «Мы сорвали антиконституционный заговор. И продолжим бороться за стабильность, согласие и процветание в Украине» // Слово. — 2006. — 21 июля. — С. 1, 3.

613. От Нюрнбергского военного трибунала к Международному уголовному суду: позиция Украины должна быть последовательной // Голос Украины. — 2006. — 23 сент. — С. 3.

614. Украинская юстиция на пути к европейским стандартам // Голос Украины. — 2006. — 13 мая. — С. 7.

615. Цікаво було б, якби Європейський суд розглянув таку справу... : [інтерв'ю] // Юридична газета. — 2006. — 28 верес. — С. 1.

2007

616. Абсолютно все було зроблено відповідно до чинного законодавства // Юридична газета. — 2007. — 8 лют. — С. 3.

617. Вердикт експертів «Transparency International»: медлить с реформой судебной системы Украины больше нельзя // Голос Украины. — 2007. — 12 июня. — С. 4.

618. [Выступление на конференции, посвященной ключевым проблемам реформирования судебной системы Украины, проходившей в ОНЮА] // Слово. — 2007. — 9 февр. — С. 13.

619. Высший совет юстиции Украины получил временное право на назначение судей на административные должности исключительно на законных основаниях // Голос Украины. — 2007. — 14 июня. — С. 6.

620. Государственные интересы всегда должны быть выше политических, а законные права, честь и достоинство человека выше всяких политических игр и спекуляций : [интервью] / вела М. Анисимова // Слово. — 2007. — 27 июля. — С. 4—5.

621. Для встречи с ветеранами я отложил все дела... // Слово. — 2007. — 23 февр. — С. 11.

622. До чого призведе подвійне призначення суддів на адміністративні посади? : [актуальне питання] // Судовий випуск. — 2007. — 26 черв. — С. 16-17.

623. Если рухнет судебная система, то рухнет и все государство // Слово. — 2007. — 25 мая. — С. 3.

624. Независимость государства измеряется свободой и независимостью каждого гражданина // Слово. — 2007. — 24 авг. — С. 1.

625. Одесса — одна из красивейших женщин в мире! : [интервью] // Слово. — 2007. — 31 авг. — С. 16.

626. Открыть национальные курсы по ликвидации юридической безграмотности // Голос Украины. — 2007. — 29 нояб. — С. 3.

627. Почему судей назначают пожизненно? // Деловая Одесса. — 2007. — 12 янв. — С. 7.

628. Правила примирення. У цивілізованій державі суди діють для людей, а не навпаки // Закон і бізнес. — 2007. — 7 квіт. — С. 10–11.

629. Председатель Комитета Верховной Рады Украины по вопросам правосудия Сергей Кивалов — о ситуации в стране : [интервью] // Слово. — 2007. — 13 апр. — С. 13.

630. Судебная реформа в Украине: проблемы юридической регламентации // Голос Украины. — 2007. — 13 марта. — С. 5 ; 14 марта. — С. 5.

631. Судебная реформа продолжается, и парламентский комитет по вопросам правосудия должен быть в ее авангарде // Голос Украины. — 2007. — 19 дек. — С. 3 ; Слово. — 28 дек. — С. 3.

632. У пастці реформ. Судова влада не повинна стати незалежною від народу // Закон і бізнес. — 2007. — 1–7 дек. — С. 9.

633. Я вам честно признаюсь, передо мной настоящая дилемма. Не знаю, что и делать с этой историей // Слово. — 2007. — 21 сент. — С. 2.

2008

634. Быть юристом — это большая ответственность. Готовить юристов — значит, быть в ответе за их профессиональную деятельность : [поздравление сотрудников академии с Днем рождения академии и работников прокуратуры с их профессиональным праздником] // Слово. — 2008. — 28 нояб. — С. 1.

635. В стране идет избирательный процесс // Голос Украины. — 2008. — 16 окт. — С. 2.

636. Вера помогает жить и созидать // Слово. — 2008. — 25 апр. — С. 1.

637. Закон должен быть одинаков для всех, или О дамокловом мече, нависшем над независимостью судей // Голос Украины. — 2008. — 12 февр. — С. 6–7 ; Слово. — 15 февр. — С. 1, 4–5.

638. Извольте выполнять судебные решения, господа! // Слово. — 2008. — 1 февр. — С. 3.

639. Народные депутаты продолжают работу // Голос Украины. — 2008. — 10 окт. — С. 3.

640. Понятия «алкоголь», «наркотики» и «юрист европейского уровня» несовместимы // Слово. — 2008. — 4 июля. — С. 4.

641. Право должно служить людям, а не обслуживать власть // Слово. — 2008. — 3 окт. — С. 1.

642. Пять лет — это много и мало : [о пятилетию Международного гуманитарного университета] // Джерело. — 2008. — № 6. — С. 8—9.

643. Пути усовершенствования конституционных основ судостроительства и судопроизводства // Голос Украины. — 2008. — 24 июня. — С. 6—7.

2009

644. Вісті з Венеціанської комісії трохи перебільшені. Її висновок відзначає і позитив у змінах закону про вибори Президента // Голос України. — 2009. — 20 жовт. — С. 3.

645. 28 июня мы отмечаем национальный праздник — День Конституции Украины // Слово. — 2009. — 26 июня. — С. 1—2.

646. Дело Змеинового — урок для украинской власти // Юг. — 2009. — 12 февр. — С. 4 ; Слово. — 13 февр. — С. 1, 3 ; Одесские известия. — 19 февр. — С. 3.

647. Держава може отримати дві державні судові адміністрації, що воюють між собою // Юридична газета. — 2009. — 7 лип. — С. 11.

648. До 350-річчя Переяславської ради // Голос України. — 2009. — 3 лют. — С. 1, 5.

649. Жизнь по Основному Закону // Одесские известия. — 2009. — 27 июня. — С. 2.

650. Жить по Конституции // Комсомольская правда Украина. Одесский выпуск. — 2009. — 26 июня—5 июля. — С. 14.

651. Конституция может быть несовершенной. Но это не значит, что ее можно не выполнять // Вечерняя Одесса. — 2009. — 27 июня. — С. 1—2.

652. Люди повинні самі обирати суддів // Юридичний вісник України. — 2009. — 21—27 берез. — С. 1, 5.

653. Реформа созрела // Аргументы и факты в Украине. — 2009. — Апр. (№ 15). — С. 11.

654. Слово в защиту законопроектов о судоустройстве и статусе судей: не подменяйте дискуссию лоббизмом // Голос Украины. — 2009. — 21 февр. — С. 9–10.

655. Супротивники судової реформи лише доб'ються, що зміни будуть радикальнішими, а їх звинуватять у всіх бідах // Юридичний вісник України. — 2009. — 11–17 лип. — С. 1, 8–9.

656. Точка зрения // Юридическая практика. — 2009. — 1 дек. — С. 7.

2010

657. Венецианская комиссия до этих пор с нетерпением ожидала действенных мер по осуществлению судебной реформы // Голос Украины. — 2010. — 9 июня. — С. 4–5.

658. Венецианская комиссия приветствует намерение украинских властей продолжить работу по усовершенствованию законодательства о судоустройстве // Региональный вестник. — 2010. — 20 окт. — С. 7.

659. Венецианская комиссия считает, что Украина должна жить по Конституции 1996 года // Заря региона. — 2010. — 22 дек. — С. 5.

660. Дальше консервировать проблемы судебной власти мы не имеем морального права // 2000. — 2010. — 9/15 июля. — С. В2.

661. Нашим судьям нужна настольная книга // 2000. — 2010. — 12–18 нояб. — С. В7.

662. Никто не может упрекнуть нас, что мы игнорируем замечания европейских юристов // Комсомольская правда Украина. Одесский выпуск. — 2010. — 23 окт. — С. 4.

663. Открытие филиала ОНЮА в Киеве — еще один шаг в развитии юридического образования Украины // Аргументы и факты в Украине. — 2010. — № 12. — С. 23.

664. При Международном гуманитарном университете открылся Одесский медицинский институт // Слово. — 2010. — 27 мая. — С. 6.

665. Рассмотрение дел в судах будет существенно ускорено // 2000. — 2010. — 27 авг.—2 сент. — С. В7.

666. Сегодня у нас есть уникальная возможность наконец-то осуществить давно назревшие реформы // Комсомольская правда Украина. Одесский выпуск. — 2010. — 2—11 июля. — С. 12—16.

667. Суд — не акционерное общество // 2000. — 2010. — 11—17 июня. — С. А1, В1, 7.

668. Судебная реформа: нужны решительные действия // Зеркало недели. — 2010. — 3—9 апр. — С. 6.

669. Судебная реформа: от слов — к делу! // 2000. — 2010. — 21—27 мая. — С. А1, В1, 3—4.

670. У каждого свой путь к Богу // Слово. — 2010. — 28 янв. — С. 3.

671. У меня больше надежд, чем разочарований // 2000. — 2010. — 5—11 нояб. — С. В6.

672. У нас есть все, чтобы сделать нашу судебную систему эффективной // Комсомольская правда Украина. Одесский выпуск. — 2010. — 11—20 июня. — С. 10.

673. У нас общая цель — построить правовое европейское государство // 2000. — 2010. — 20—26 авг. — С. В7.

2011

674. В этом году поступить в Одесскую юридическую академию будет проще // 2000. — 2011. — 11—17 марта. — С. В7.

675. Выход из патовой ситуации в деле Иванова // 2000. — 2011. — 21—27 янв. — С. В2.

676. Качество правосудия — наш приоритет // Комсомольская правда Украина. Одесский выпуск. — 2011. — 15—24 июля. — С. 6.

677. На КАСУ очікують зміни // Юридичний вісник України. — 2011. — 13—19 черв. — С. 2—3.

678. На шляху до європейських стандартів незалежності служителів Феміди // Голос України. — 2011. — 15 груд. — С. 3.

679. Наш принцип — если что-то делаешь, то непременно хорошо! // Слово. — 2011. — 1 сент. — С. 1, 5.

680. Наші студенти перемагають у різноманітних змаганнях! // Слово. — 2011. — 28 нояб.—4 дек. — С. 11.

681. Новые факультеты — новые возможности // Слово. — 2011. — 17 марта. — С. 11.

682. Реформы — это не единовременный акт // 2000. — 2011. — 25 февр.—3 марта. — С. А5.

683. Уверен, что судебная реформа значительно улучшит качественный состав судей // Голос Украины. — 2011. — 24 февр. — С. 3.

684. «Универсальных солдат» готовят в Одессе // Жизнь в Одессе. — 2011. — 30 марта—10 апр. — С. 5.

2012

685. Будем прощаться с металлическими клетками в зале суда : [интервью] / беседовал Сергей Медведь // Комсомольская правда Украина. Одесский выпуск. — 2012. — 16 янв. — С. 7.

686. Вопрос об исполнении Украиной решений Европейского суда по правам человека является первоочередным! // Слово. — 2012. — 24 мая. — С. 3.

687. Мы имеем обязательства перед Советом Европы и стараемся их выполнять // Сегодня. — 2012. — 28 апр. — С. 3.

688. На шляху до побудови громадянського суспільства : [інтерв'ю] // Думська площа. — 2012. — 20 лип. — С. 2.

689. Оптимизация работы Европейского суда по правам человека позволит улучшить качество рассматриваемых дел // Региональный вестник. — 2012. — 25 апр. — С. 4.

690. Профессиональное ориентирование надо начинать как можно раньше : [интервью] / взял Денис Семенов // Комсомольская правда Украина. Одесский выпуск. — 2012. — 4 сент. — С. 10.

691. Свою премию я перечислю в детский дом // Слово. — 2012. — 11 окт. — С. 3.

692. Сильна прокуратура по-європейськи — вимога // Голос України. — 2012. — 8 черв. — С. 5—6.

693. Создание «Национального бюро» поможет украинцам обращаться в Европейский суд по правам человека // Комсомоль-

ская правда Украина. Одесский выпуск. — 2012. — 28 апр. — С. 9 ;
Региональный вестник. — 9 мая. — С. 4.

694. Украина на пути в «многоязычный» клуб Европейского Союза // Комсомольская правда Украина. Одесский выпуск. — 2012. — 23 июня. — С. 10.

695. Украина научит работать Страсбургский суд : [интервью] // беседу вела Л. Липская // Сегодня. — 2012. — 1 февр. — С. 5.

2013

696. Венецианская комиссия — это высшая школа европейской демократии : [интервью] / вел Виктор Андреев // Слово. — 2013. — 4 апр. — С. 5.

697. Венеціанська комісія — це вища європейська школа демократії : інтерв'ю вела Лора Лепська // Голос України. — 2013. — 3 квіт. — С. 4.

698. Избиение мирной демонстрации в любом случае недопустимо // Слово. — 2013. — 5 дек. — С. 4.

699. Мы никому не позволим игнорировать интересы одесситов // Слово. — 2013. — 25 апр. — С. 4.

700. Наш законопроект «О прокуратуре» на экспертизе в Венецианской комиссии // Голос Украины. — 2013. — 15 авг. — С. 2.

702. Перед украинским правосудием открываются новые перспективы : [интервью] / беседовал Сергей Медведь // Комсомольская правда Украина. Одесский выпуск. — 2013. — 9 янв. — С. 7.

703. Поступ судової реформи в Україні // Юридичний вісник України. — 2013. — 23 лют.—2 берез. — С. 4.

704. 100% трудоустройства : [интервью] // 2000. — 2013. — 31 мая—6 июня. — С. В1, В8.

705. Університетська автономія передбачає відповідальність за рівень освіти випускника ВНЗ // Освіта України. — 2013. — 25 лют. — С. 4.

2014

706. Під час кризи верховенство права особливо важливе // Голос України. — 2014. — 14 берез. — С. 5.

**С. В. КІВАЛОВ — УКЛАДАЧ, РЕДАКТОР,
ЧЛЕН НАУКОВИХ РАД ТА РЕДАКЦІЙНИХ КОЛЕГІЙ**

1997

707. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 4 / голов. ред. С. В. Ківалов ; М-во освіти України, ОДЮА. — О., 1997. — 304 с.

708. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 1—2 / редкол.: В. В. Ківалов [та ін.] ; Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Астропринт, 1997. — 196 с.

709. Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя Юридичного інституту ОДУ) : зб. наук. пр. / голов. ред. С. В. Ківалов. — О. : Астропринт, 1997. — 280 с.

1998

710. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОДЮА. — О. : Астропринт, 1998. — 140 с.

711. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 5 / голов. ред. С. В. Ківалов ; М-во освіти України, ОДЮА. — О. : Астропринт, 1998. — 337 с.

712. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 3—4 / редкол.: В. В. Ківалов [та ін.] ; ОДЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Астропринт, 1998. — 140 с.

713. Конституция для океанов (UNCLOS 82) : учеб.-метод. пособие / сост.: Е. В. Додин, С. А. Кузнецов ; под ред. С. В. Кивалова. — О. : ИНКО Сервис, 1998. — 250 с. — (Б-ка журн. «Торговое мореплавание» ; № 3/II).

714. Порядок и условия прохождения службы в таможенных органах Украины / сост.: Е. В. Додин, С. А. Кузнецов ; под ред. С. В. Кивалова. — О., 1998. — 69 с.

715. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 1. А—Г / редкол.: Ю. С. Шемшученко, А. С. Васильєв, С. В. Ківалов [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Укр. енцикл., 1998. — 672 с.

1999

716. Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. Вип. 6, ч. 1 / голов. ред. С. В. Ківалов ; М-во освіти України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 1999. — 320 с.

717. Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. Вип. 6, ч. 2 / голов. ред. С. В. Ківалов ; М-во освіти України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 1999. — 280 с.

718. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 5 / редкол.: В. В. Ківалов [та ін.] ; ОДЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Астропринт, 1999. — 323 с.

719. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 6—7 / редкол.: В. В. Ківалов [та ін.] ; ОДЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Астропринт, 1999. — 455 с.

720. Материальное обеспечение и социальная защита сотрудников таможенной службы : учеб. пособие / сост.: Е. В. Додин, С. А. Кузнецов ; под ред. С. В. Кивалова. — О., 1999. — 64 с. — (Б-ка журн. «Торговое мореплавание» ; № 9/1).

721. Одеська державна юридична академія: історія і сучасність / голов. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 1999. — 248 с. : ілюстр.

722. Организация подготовки и переподготовки сотрудников таможенной службы : учеб. пособие / сост.: Е. В. Додин, С. А. Кузнецов ; под ред. С. В. Кивалова. — О., 1999. — 40 с. — (Б-ка журн. «Торговое мореплавание» ; № 8/1).

723. Правовое обеспечение конституционных прав граждан на обращения : учеб. пособие / сост. С. В. Кивалов. — О., 1999. — 44 с. — (Б-ка журн. «Торговое мореплавание» ; № 9/11).

724. Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою: аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Ківалов, Л. В. Багрій-Шахматов [та ін.] ; НДІ «Проблема людини». — К., 1999. — 663 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 18).

725. Проблемы вхождения Украины в европейское правовое пространство : монография / Н. А. Дремина, А. А. Делинский [и др.] ;

под ред. С. В. Кивалова, М. Е. Черкеса. — О. : Юрид. л-ра, 1999. — 116 с.

726. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 2. Д—З / редкол.: Ю. С. Шемшученко, А. С. Васильєв, С. В. Ківалов [та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Укр. енцикл., 1999. — 741 с.

2000

727. Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. Вип. 7 / голов. ред. С. В. Ківалов ; М-во освіти України, ОНЮА. — О. : Астропринт, 2000. — 293 с.

728. Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. Вип. 8 / голов. ред. С. В. Ківалов ; М-во освіти України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2000. — 260 с.

729. Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. Вип. 9 / голов. ред. С. В. Ківалов ; М-во освіти України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2000. — 330 с.

730. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 8 / редкол.: В. В. Ківалов [та ін.] ; ОДЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Юрид. л-ра, 2000. — 448 с.

731. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 9 / редкол.: В. В. Ківалов [та ін.] ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Юрид. л-ра, 2000. — 649 с.

732. Бекерская Д. А. Налоговое право и налоговое законодательство в Украине : учеб. пособие / Д. А. Бекерская ; под общ. ред. С. В. Кивалова. — О. : Юрид. л-ра, 2000. — 224 с.

733. Економіка України: реалії, перспективи розвитку ринкових відносин : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Ківалов [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», Запоріж. держ. техн. ун-т, Запоріж. обл. держ. адмін. — К., 2000. — 725 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 20).

734. Основи правознавства України : навч. посіб. / за ред. С. В. Кивалова, М. П. Орзіха. — К. : Знання, 2000. — 358 с. — (Вища освіта XXI століття).

735. Основы правоведения : учеб. пособие / под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзиха ; МОН України, ОГЮА. — О. : Астропринт, 2000. — 356 с.

736. Правосуддя — гарант законності у сфері економічних правовідносин : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Кивалов, Л. В. Багрій-Шахматов [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», Вищ. арбітраж. суд України, Донец. обл. держ. адмін. — К., 2000. — 554 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 21(1)).

737. Правосуддя — гарант законності у сфері економічних правовідносин : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Кивалов, Л. В. Багрій-Шахматов [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», Вищ. арбітраж. суд України, Донец. обл. держ. адмін. — К., 2000. — 335 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 21(2)).

738. Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Кивалов, Л. В. Багрій-Шахматов [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», Координац. комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, ОНЮА. — К., 2000. — 730 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 22).

739. Проблеми розвитку держави і права України в сучасних умовах : тези доп. учасників Всеукр. студент. наук. конф. (м. Одеса, 30—31 берез. 2000 р.) / за ред. С. В. Кивалова ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2000. — 472 с.

740. Тероризм і боротьба з ним : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Кивалов, Є. В. Додін [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», Антитерорист. центр при СБ Украї-

ни, ОНЮА. — К., 2000. — 580 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 19).

2001

741. Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. Вип. 10 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2001. — 379 с.

742. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 11 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2001. — 764 с.

743. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 12 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2001. — 424 с.

744. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 10—11 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Юрид. л-ра, 2001. — 760 с.

745. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 12 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Юрид. л-ра, 2001. — 800 с.

746. Балух В. С. Одесский арбитражный суд : два века истории / В. С. Балух, А. А. Сурилов ; отв. ред. В. С. Балух ; рец.: С. В. Кивалов [и др.]. — О. : Юрид. л-ра, 2001. — 328 с.

747. Економічні злочини : попередження і боротьба з ними : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Ківалов, Л. В. Багрій-Шахматов [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», Координац. комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, Комітет Верховної Ради України з питань правової політики, Нац. акад. внутр. справ України, ОНЮА. — К., 2001. — 820 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 25).

748. Жінка в Україні : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Ківалов, Л. І. Кормич [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», Нац. рада жінок України, Політ. рада при

Президентові України, Укр. акад. держ. упр. при Президентові України, ОНЮА. — К., 2001. — 648 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 23).

749. Корупція і боротьба з нею : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Ківалов, Л. В. Багрій-Шахматов [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», Координац. комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, ОНЮА. — К., 2001. — 330 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 22).

750. Основи правознавства : навч. посіб. / за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха. — 2-ге вид., випр. і доп. — К. : Знання, 2001. — 364 с. — (Вища освіта ХХІ століття).

751. Податкова політика в Україні : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади. Кн. 1 / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Ківалов, Л. І. Кормич [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», М-во фінансів України, Держ. податкова адм. України. — К., 2001. — 600 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 26).

752. Податкова політика в Україні : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади. Кн. 2 / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Ківалов, Л. І. Кормич [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», М-во фінансів України, Держ. податкова адм. України. — К., 2001. — 796 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 26).

753. Соціальне партнерство — механізм реалізації прав людини, розбудови правової держави, громадянського суспільства : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Ківалов, Л. В. Багрій-Шахматов [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», Політ. рада при Президентові України, МВД України, Народно-демократична партія, Партія підприємців і промисловців України, Партія регіонів, партія «Жінки України». — К., 2001. — 778 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 24).

754. Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, жовт. 2000 р.) / за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха. — О., 2001. — 336 с.

755. Таможенная система Украины (структура и организация деятельности) : учеб.-метод. пособие / сост.: Е. В. Додин, С. А. Кузнецов ; под ред. С. В. Кивалова. — О., 2001. — 151 с. — (Б-ка журн. «Торговое мореплавание» ; Т. 10/1).

756. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 3. К—М / редкол.: Ю. С. Шемшученко, А. С. Васильев, С. В. Ківалов [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Укр. енцикл., 2001. — 792 с.

2002

757. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 13 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 224 с.

758. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 14 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 168 с.

759. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 15 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 280 с.

760. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 13—14 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 976 с.

761. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 15 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 480 с.

762. Історія Одеської національної юридичної академії / голов. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 340 с. : ілюстр.

763. Жінка в Україні : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади / редкол.: А. І. Комарова, С. В. Ківалов, Л. І. Кормич [та ін.] ; НДІ «Проблема людини», Нац. рада жінок України, Політ. рада при Президентові України, ОНЮА. — К., 2002. — 580 с. — (Міжвідомчий науковий збірник ; т. 28).

764. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. 1 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 328 с.

765. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. Т. І. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; [комент. тексту: С. Ківалов, П. Музиченко ; тексти давньорус. та латин. мовами опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков ; пер. тексту на укр. мову здійснили: П. Музиченко, А. Паньков, Т. Спотар]. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 464 с., 2 л. ілюстр. — Бібліогр.: с. 455–460.

766. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 4. Н–П / редкол.: Ю. С. Шемшученко, А. С. Васильєв, С. В. Ківалов [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Укр. енцикл., 2002. — 768 с.

2003

767. Административное право Украины : учебник / под общ. ред. С. В. Кивалова ; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 920 с.

768. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова ; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 896 с.

769. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 16 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 742 с.

770. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 17 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 136 с.

771. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 18 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 968 с.

772. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 19 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 432 с.

773. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 20 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 200 с.

774. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 21 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 352 с.

775. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 16 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 720 с.

776. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 17 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 392 с.

777. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 18 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 351 с.

778. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. 2 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 224 с.

779. Основы правоведения : учеб. пособие / под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзиха. — 5-е изд., перераб. и доп. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 376 с. — (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

780. Правничий довідник для професійних суддів / за заг. ред. С. В. Ківалова. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 600 с.

781. Социально-правовые аспекты терроризма : монография / под ред. С. В. Кивалова, В. Н. Дремина. — О. : Фенікс, 2003. — 232 с.

782. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; [тексти староукр. мовою опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков ; пер. тексту на укр. мову здійснили: Л. Бондар, П. Музиченко, А. Паньков ; комент. зробили: С. Ковальова, М. Крумаленко, П. Музиченко]. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 560 с., 2 л. ілюстр. — Бібліогр. : с. 551–556.

783. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 5. П—С / редкол.: Ю. С. Шемшученко, А. С. Васильєв, С. В. Ківалов [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Укр. енцикл., 2003. — 736 с.

2004

784. Административное право Украины : учебник / под общ. ред. С. В. Кивалова ; МОН України, ОНЮА. — Х. : Одиссей, 2004. — 880 с.

785. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. У 2 т. Т. 1. Загальна частина / редкол.: В. Б. Авер'янов (голов. ред.), С. В. Кивалов [та ін.] — К. : Юрид. думка, 2004. — 584 с.

786. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 22 / голов. ред. С. В. Кивалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 1072 с.

787. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 23 / голов. ред. С. В. Кивалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 352 с.

788. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 19 / голов. ред. С. В. Кивалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Юрид л-ра, 2004. — 456 с.

789. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 20 / голов. ред. С. В. Кивалов; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Фенікс, 2004. — 382 с.

790. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 21 / голов. ред. С. В. Кивалов; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Фенікс, 2004. — 288 с.

791. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 22 / голов. ред. С. В. Кивалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Фенікс, 2004. — 306 с.

792. Англо-український словник юридичних термінів : словник / за ред. С. В. Кивалова ; ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 600 с.

793. Закон України «О выборах Президента Украины» : комментарий / под общ. ред. С. В. Кивалова, М. А. Баймуратова ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 488 с.

794. Закон України «Про вибори Президента України» : наук.-практ. комент. / за заг. ред. С. В. Кивалова, М. О. Баймуратова ; МОН України, ОНЮА. — К. : Консультант, 2004. — 440 с.

795. Збірник нормативно-правових актів з питань організації та проведення виборів Президента України 31 жовтня 2004 року. Вип. 1

/ голов. ред. С. В. Ківалов ; Центральна виборча комісія. — К. : Ін Юре, 2004. — 83 с.

796. Збірник нормативно-правових актів з питань організації та проведення виборів Президента України 31 жовтня 2004 року. Вип. 2 / голов. ред. С. В. Ківалов ; Центральна виборча комісія. — К. : Ін Юре, 2004. — 79 с.

797. Збірник нормативно-правових актів з питань фінансового та матеріально-технічного забезпечення територіальних виборчих комісій з виборів Президента України 31 жовтня 2004 року. Вип. 3 / голов. ред. С. В. Ківалов ; Центральна виборча комісія. — К. : Ін Юре, 2004. — 114 с.

798. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 1 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2004. — 192 с.

799. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. 3 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 270 с.

800. Основы правоведения : учеб. пособие / под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзиха ; МОН Украины, ОНЮА. — 7-е изд., доп. и перераб. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 384 с. — (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

801. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. У 2 кн. Кн. 1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; [текст староукр. мовою опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков ; пер. тексту на укр. мову здійснили: С. Ковальова, П. Музиченко, А. Паньков]. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 672 с.

802. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. У 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; [текст староукр. мовою опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков ; пер. тексту на укр. мову здійснили: С. Ковальова, П. Музиченко, А. Паньков]. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 568 с.

803. Судовий захист прав власності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 черв. 2004 р.) / голов. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 168 с.

804. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 6. Т—Я / редкол.: Ю. С. Шемшученко, А. С. Васильєв, С. В. Ківалов [та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К.: Укр. енцикл., 2004. — 768 с.

805. History of Odesa national academy of law / ed. by S. V. Kivalov, M. P. Orzikh. — О.: Юрид. л-ра, 2004. — 188 р.

2005

806. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 24 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О.: Юрид. л-ра, 2005. — 416 с.

807. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 25 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О.: Юрид. л-ра, 2005. — 303 с.

808. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 26 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О.: Юрид. л-ра, 2005. — 302 с.

809. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 23 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О.: Фенікс, 2005. — 175 с.

810. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 24 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О.: Фенікс, 2005. — 213 с.

811. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 25 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О.: Фенікс, 2005. — 400 с.

812. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 26 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О.: Фенікс, 2005. — 504 с.

813. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 27 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О.: Фенікс, 2005. — 232 с.

814. Введение в украинское право / под общ. ред. С. В. Кивалова и Ю. Н. Оборотова ; МОН Украины, ОНЮА. — О.: Юрид. л-ра, 2005. — 616 с.

815. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 2 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2005. — 144 с.

816. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 3 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2005. — 128 с.

817. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. 4 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — 224 с.

818. Основи правознавства : навч. посіб. / за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха ; МОН України, ОНЮА. — 8-ме вид., переробл. і допов. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — 360 с. — (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

819. Правничий довідник для професійних суддів / за заг. ред. С. В. Ківалова ; МОН України, ОНЮА. — 2-ге вид., випр. та допов. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — 640 с.

820. Практика виборчого процесу в Україні та проблеми його правового регулювання : зб. тез та доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18—19 листоп. 2005 р.) / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — 176 с.

2006

821. Административное право Украины : учебник / под общ. ред. С. В. Кивалова ; МОН Украины, ОНЮА. — Х. : Одиссей, 2006. — 880 с.

822. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 27 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 452 с.

823. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 28 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 312 с.

824. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 29 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 364 с.

825. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 28 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Фенікс, 2006. — 526 с.

826. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 29 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. — О. : Фенікс, 2006. — 624 с.

827. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / С. В. Ківалов, О. І. Харитонова, О. М. Пасенюк, М. Р. Аракелян [та ін.] ; за ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонової. — Х. : Одиссей, 2006. — 552 с.

828. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 4 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2006. — 158 с.

829. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 5 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2006. — 77 с.

830. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. 5 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 288 с.

831. Оборотов Юрій Миколайович : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 36 с. — (Вчені Одеської національної юридичної академії ; вип. 3).

832. Орзіх Марко Пилипович : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. А. Таран ; наук. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 120 с. — (Вчені Одеської національної юридичної академії ; вип. 2).

833. Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 404 с.

2007

834. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. У 2 т. Т. 1. Загальна частина / редкол.: В. Б. Авер'янов, С. В. Ківалов [та ін.]. — К. : Юрид. думка, 2007. — 592 с.

835. Адміністративне процесуальне (судове) право України / за заг. ред. С. В. Ківалова. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 312 с.

836. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 30 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 196 с.

837. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 31 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 304 с.

838. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 32 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 404 с.

839. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 33 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 332 с.

840. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 34 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 392 с.

841. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 35 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 512 с.

842. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 36 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 504 с.

843. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 30 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2007. — 620 с.

844. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 31 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2007. — 328 с.

845. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 32 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2007. — 488 с.

846. Зона вільної торгівлі Україна — Європейський Союз та європейська інтеграція: правові та економічні аспекти : зб. ст. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 черв. 2007 р.) / редкол.: С. В. Ківалов, Ю. М. Оборотов, В. О. Туляков [та ін.] ; відп. ред. М. П. Орзіх. — О. : Фенікс, 2007. — 246 с.

847. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / за ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитоновой. — 2-ге вид. — Х. : Одиссей, 2007. — 552 с.

848. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 6 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2007. — 162 с.

849. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 7 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2007. — 344 с.

850. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 8 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2007. — 162 с.

851. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. 6 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 316 с.

852. Тріумфальне десятиліття: Одеська національна юридична академія / голов. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 236 с.

2008

853. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 37 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 280 с.

854. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 38 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 340 с.

855. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 39 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 344 с.

856. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 40 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 356 с.

857. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 41 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 272 с.

858. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 42 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 276 с.

859. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 43 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 304 с.

860. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 44 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 256 с.

861. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 33 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2008. — 552 с.

862. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 34 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2008. — 344 с.

863. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 35 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2008. — 360 с.

864. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / за ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонової. — 3-тє вид. — Х. : Одиссей, 2008. — 560 с.

865*. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 9 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2008. — 162 с.

866. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 10 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2008. — 136 с.

867. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 11 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2008. — 130 с.

868. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 12, ч. 1 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2008. — 192 с.

869*. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 12, ч. 2 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2008. — 162 с.

870. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 13 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2008. — 139 с.

871. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. 7 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 328 с.

872. Уголовный кодекс Украины в анекдотах / сост.: С. В. Кивалов, В. А. Туляков, Д. А. Балобанова ; под ред. С. В. Кивалова. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — 376 с.

873. Triumphant decade: Odessa national academy of law / ed. by S. V. Kivalov. — O. : Jurydychna literatura, 2008. — 236 p.

2009

874. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 45 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 404 с.

875. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 46 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 329 с.

876. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 47 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 360 с.

877. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 48 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 376 с.

878. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 49 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 536 с.

879. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 50 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 476 с.

880. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 51 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 496 с.

881. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 36 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2009. — 372 с.

882. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 37 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2009. — 476 с.

883. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 38 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2009. — 844 с.

884. Введение в украинское право / под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова ; МОН Украины, ОНЮА. — 2-е изд., перераб. и доп. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 768 с.

885. Додин Е. В. Двустороннее соглашение Украины о торговом мореплаваннии : учеб. пособие / Е. В. Додин, С. А. Кузнецов, Т. В. Аверочкина ; под общ. ред. С. В. Кивалова ; МОН Украины, ОНЮА. — Л. : Сполом, 2009. — 380 с.

886. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. С. В. Ківалова. — К. : Правова єдність, 2009. — 656 с.

887. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 14. Сер. «Управління проектами та програмами» / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України. — О., 2009. — 128 с.

888. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 16. Сер. «Управління проектами та програмами» / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України. — О., 2009. — 132 с.

889. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. 8 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 328 с.

890. Перспективи судово-правової реформи : зб. наук. публ. / С. В. Ківалов, М. В. Косюта, Ю. Є. Полянський, В. В. Долежан ; за ред. С. В. Ківалова. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 744 с.

2010

891. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 52 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 476 с.

892. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 53 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 500 с.

893. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 54 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 332 с.

894. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 55 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 712 с.

895. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 56 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 368 с.

896. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 39 / голов. ред. С. В. Ківалов ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2010. — 720 с.

897. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 40 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2010. — 652 с.

898. Генезис публічного права = The Genesis of public law = Генезис публічного права : від становлення до сучасності : зб. наук. пр. / за ред. С. В. Ківалова [та ін.] ; Європ. орг. публ. права, НУ ОЮА. — Миколаїв : Іліон, 2010. — 428 с.

899. Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы : сб. науч. тр. : материалы 2-й Междунар. науч.-практ. конф., 16—17 апр. 2010 г. / отв. ред. И. И. Поляков ; МОН України, ОНЮА, Экономика-правовой фак. в г. Симферополе. — Симферополь : Крым-учпедгиз, 2010. — 592 с.

900. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Історія. Філософія. Політологія : зб. наук. пр. Вип. 1 / відп. ред. сер. В. Г. Пищемуха ; заст. відп. ред. сер. Н. І. Серебреннікова ; МОНмолодьспорт України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2010. — 95 с. — Вид. рада: С. В. Ківалов та ін.

901. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Вип. 15 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України. — О., 2010. — 226 с.

902. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 9 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2010. — 440 с.

903. Проблеми розвитку конституційного законодавства України : зб. висновків Європ. коміс. «За демократію через право» (Венеціан. коміс.) : [пер. з англ.] / Ін-т законодавства Верховної Ради України ; [заг. ред. В. М. Литвина, Голови Верховної Ради України, акад. НАН України ; упоряд.: В. О. Зайчук, С. В. Ківалов та ін.]. — К. : Парлам. вид-во, 2010. — 496 с.

904. Fundamentals of Ukrainian law / ed. by: S. V. Kivalov, Yu. N. Oborotov, V. A. Tulyakov ; engl. version: V. Y. Mizetskaya, I. Y. Bailo, N. E. Alexeev ; transl.: N. V. Vareskhina, Y. V. Yulinetskaya [et al.]. — 2nd ed., rev., suppl. — O. : Yuryd. lit., 2010. — 596 p.

2011

905. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 57 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 604 с.

906. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 58 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 532 с.

907. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 59 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 596 с.

908. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 60 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 584 с.

909. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 61 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 684 с.

910. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 62 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 756 с.

911. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 41 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2011. — 360 с.

912. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 42 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2011. — 352 с.

913. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 43 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2011. — 304 с.

914. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 1 / засновники: Президія АПрН України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого» ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2011. — 252 с.

915. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 2 / засновники: Президія АПрН України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого» ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2011. — 288 с.

916. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 3 / засновники: Президія АПрН України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого» ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2011. — 327 с.

917. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 4 / засновники: Президія АПрН України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого» ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2011. — 296 с.

918. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» : наук.-практ. комент. / відп. ред.: С. В. Ківалов, Є. Л. Стрельцов. — Х. : Одісей, 2011. — 344 с.

919. Конституція України : наук.-практ. комент. / редкол.: В. Я. Тацій, С. В. Ківалов [та ін.] ; НАПрН України. — 2-ге вид., переробл. і допов.— Х. : Право, 2011. — 1128 с.

920. Людина і закон: публічно-правовий вимір : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «VII Прибузькі юрид. читання», 25—26 листоп. 2011 р. / за ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, О. В. Козаченка ; Півд. регіон. центр НАПрН України, НУ ОЮА, Миколаїв. комплекс. — Миколаїв : Іліон, 2011. — 336 с.

921. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Історія. Філософія. Політологія : зб. наук. пр. Вип. 2 /

відп. ред. сер. В. Г. Пищемуха ; заст. відп. ред. сер. Н. І. Серебреннікова ; МОНмолодьспорт України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2011. — 110 с. — Вид. рада: С. В. Ківалов та ін.

922. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція : зб. наук. пр. Вип. 1 / відп. ред. сер. В. Д. Берназ ; заст. відп. ред. сер. А. А. Березовський ; МОНмолодьспорт України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2011. — 132 с. — Вид. рада: С. В. Ківалов та ін.

923. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція : зб. наук. пр. Вип. 2 / відп. ред. сер. В. Д. Берназ ; заст. відп. ред. сер. А. А. Березовський ; МОНмолодьспорт України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2011. — 214 с. — Вид. рада: С. В. Ківалов та ін.

924. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 10 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 440 с.

925. Новітні наукові дослідження держави і права — 2011 : зб. наук. пр. / за ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, О. В. Козаченко ; МОНмолодьспорт України, Півд. регіон. центр НАПрН України, НУ ОЮА, Миколаїв. комплекс. — Миколаїв : Іліон, 2011. — 300 с.

926. Патриотическое воспитание студентов в Национальном университете «Одесская юридическая академия»: специальная и военная подготовка / авт.-сост.: В. Е. Загородний, С. Н. Скурихин ; под общ. ред. С. В. Кивалова. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — 200 с.

927. Система фінансового права: проблеми теорії і правового регулювання : монографія / за заг. ред. С. В. Ківалова, Т. А. Латковської. — О. : Фенікс, 2011. — 236 с.

928. Судуострій України : підручник / С. В. Ківалов, Ю. Є. Полянський, М. В. Косюта, В. В. Долежан ; за ред. С. В. Ківалова ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — К. : Юрінком Інтер, 2011. — 385 с.

929. Юридичні клініки в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. «круглого столу» з представниками юрид. клінік України (м. Одеса, 28 жовт. 2011 р.) / редкол.: С. В. Ківалов [та ін.] ; НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2011. — 176 с.

2012

930. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 63 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — 604 с.

931. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 64 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — 620 с.

932. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 65 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — 704 с.

933. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 66 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — 532 с.

934. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 67 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — 768 с.

935. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 44 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2012. — 392 с.

936. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 45 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2012. — 400 с.

937. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 46 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2012. — 479 с.

938. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 47 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2012. — 400 с.

939. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 1 / засновники: Президія АПрН України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого» ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2012. — 302 с.

940. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 2 / засновники: Президія АПрН України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого» ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2012. — 312 с.

941. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 3 / засновники: Президія АПрН України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого» ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2012. — 320 с.

942. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 4 / засновники: Президія АПрН України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого» ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2012. — 410 с.

943. Держава, право і юридична думка у Балточорноморському регіоні: історія та сучасність : матеріали XXVI Міжнар. іст.-правової конф. «Держава, право і юридична думка у Балточорноморському регіоні: історія та сучасність» (м. Одеса, 27—29 квіт. 2012 р.) / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Міжнар. асоц. істориків права [та ін.]. — О. : Букаєв В. В., 2012. — 548 с.

944. Літопис Національного університету «Одеська юридична академія» (до 165-річчя одеської школи права і 15-річчя університету) / ред. кол.: С. В. Ківалов, В. В. Завальнюк, М. Р. Аракелян [та ін.] ; відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — 345 с.

945. Матеріали XXVI Міжнародної історико-правової конференції «Держава, право і юридична думка у Балточорноморському регіоні: історія та сучасність» (м. Одеса, 27—29 квіт. 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова, І. Б. Усенко [та ін.] ; Міжнар. асоц. істориків права, НУ ОЮА. — О. : Букаєв В. В., 2012. — 548 с.

946. Международный гуманитарный университет: триумфальное десятилетие = International humanitarian university: a decade of triumph : [докум.-худож. очерк] / [под ред. С. В. Кивалова]. — О. : Юрид. лит., 2012. — 199 с.

947. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція : зб. наук. пр. Вип. 3 / відп. ред. сер. В. Д. Берназ ; заст. відп. ред. сер. А. А. Березовський ; МОНмольспорт України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2012. — 208 с. — Вид. рада: С. В. Ківалов та ін.

948. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція : зб. наук. пр. Вип. 4 / відп. ред. сер. В. Д. Берназ ; заст. відп. ред. сер. А. А. Березовський ; МОНмольспорт України, Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2012. — 244 с. — Вид. рада: С. В. Ківалов та ін.

949. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 11 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — 488 с.

950. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 12 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — 416 с.

951. Одеська школа права. Книги вчених Національного університету «Одеська юридична академія» у фонді наукової бібліотеки. 2008—2011 : бібліогр. покажч. / уклад.: С. І. Єленич, Л. А. Таран, А. Г. Касімова (англ. мова) ; наук. ред. С. В. Ківалов, В. М. Дрьомін, М. М. Солодوخіна. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — 136 с.

952. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 верес. 2012 р. / за ред. С. В. Ківалова. — О. : Фенікс, 2012. — 520 с.

953. Уголовный кодекс Украины в анекдотах и карикатурах / [сост.: В. А. Туляков, Д. А. Балобанова ; под ред. акад. С. В. Кивалова]. — 2-е изд. — К. : Еженедельник «2000» : Довіра, 2012. — 319 с.

954. Уголовный кодекс Украины в анекдотах и карикатурах / сост.: В. А. Туляков, Д. А. Балобанова ; под ред. С. В. Кивалова. — 3-е изд. — К. : Еженедельник «2000» : Довіра, 2012. — 464 с.

2013

955*. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 68 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2013. — 768 с.

956*. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 69 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2013. — 768 с.

957*. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 70 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2013. — 768 с.

958. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 48 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2012. — 504 с.

959. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 49 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2013. — 391 с.

960. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 50 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2013. — 352 с.

961. Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 1 / засновники: Президія НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2013. — 320 с.

962. Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 2 / засновники: Президія НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2013. — 360 с.

963. Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 3 / засновники: Президія НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2013. — 325 с.

964. Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. Вип. 4 / засновники: Президія НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — Х., 2013. — 312 с.

965. Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства : монографія / за заг. ред. С. В. Ківалова, Л. Р. Білої-Тіунової. — О. : Фенікс, 2013. — 438 с.

966. Духовні засади сучасного правогенезису : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «ІХ Прибузькі юрид. читання» (м. Миколаїв, 29—30 листоп. 2013 р.) / відп. ред. С. В. Ківалов. — Миколаїв : Іліон, 2013. — 298 с.

967. Комп'ютерне забезпечення роботи слідчого та прокурора на стадії досудового розслідування : навч.-метод. посіб. / В. Є. Загородній, М. Г. Чорний, М. П. Калініченко [та ін.] ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2013. — 642 с.

968. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. С. В. Ківалова [та ін.] ; НУ ОЮА. — Х. : Одиссей, 2013. — 1104 с.

969. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 13 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2013. — 488 с.

970. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. пр. / за ред. С. В. Ківалова, Ю. С. Шемшученка, У. Е. Батлера [та ін.] ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, НУ ОЮА. — О. : Фенікс, 2013. — 352 с.

971. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20—21 верес. 2013 р.) / за ред. С. В. Ківалова. — О. : Фенікс, 2013. — 492 с.

972. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. С. В. Ківалова ; Міжнар. гуманіт. ун-т. — О. : Фенікс, 2013. — 188 с.

973. Уголовный процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. комент. / под ред. С. В. Кивалова [и др.] ; НУ ОЮА. — Х. : Одиссей, 2013. — 1185 с.

2014

974. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 71—72 / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, НУ ОЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2014. — 768 с.

975. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 51 / голов. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. — О. : Фенікс, 2014. — 496 с.

Періодичні видання

976. Альманах міжнародного права / гл. ред. С. В. Ківалов. — О. : Фенікс, 2009 — .

977. Вісник прокуратури : загальнодерж. фахове юрид. вид. / засновники: Ген. прокуратура України, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; редкол.: С. В. Ківалов. — К., 2000 — .

978. Європейські студії і право : електронне наук. вид. / голов. ред. С. В. Ківалов ; засновники: Укр. асоц. європ. студій, НУ ОЮА. — 2010 — . — Режим доступу до журн.: <http://www.irbis->

nbuy.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuy/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=juu_all&C21COM=S&S21CNR= 20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=PREF=&S21COLORTERMS=0&S21STR=esp

979. Митна справа : наук.-анал. журн., фак. вид. / засновники: ОНЮА, ТзОВ «Митна газета»; голов. ред. С. В. Ківалов. — Л., 1999 — .

980. Право України : наук.-практ. фахове вид. / засновники: НАПрН України, Конституційний Суд України [та ін.] ; наук. рада: С. В. Ківалов (з 2010—). — К., 2010 — .

981. Право Украины : научн.-практ. изд. / учредители: НАПрН Украины. Конституционный Суд Украины [и др.] ; науч. совет: С. В. Кивалов (з 2011—). — К., 2011 — .

982. Суспільство. Держава. Право : наук.-практ. журн. / засновник ОНЮА ; наук. рада: С. В. Ківалов [та ін.]. — О., 2002—2003.

983. Торговое мореплавание : науч.-производств. журн. / редкол.: С. В. Кивалов [и др.]. — О., 1999—2000.

984. Часопис адміністративістики / голов. ред. С. В. Ківалов. — О., 2008. — Вип. 1.

985. Часопис цивілістики : наук.-практ. журн. / голов. ред. С. В. Ківалов ; засновник НУ ОЮА. — О., 2006 — .

986. Юридичний вісник : наук.-публіцист. журн. / засновник НУ ОЮА ; голов. ред. М. П. Орзіх ; редкол.: С. В. Ківалов [та ін.]. — О., 1994 — . — Щокв. — З 1994—2008 назва журн. «Юридический вестник».

987. Юридичний вісник України : загальнонац. правова газета / ред. рада: С. В. Ківалов (з 2010—). — К., 2010 — .

988. Law of Ukraine : scientific-practical professional jornal / The Natioonal Academy of Legal Sciences of Ukraine, The Constitutional Court of Ukraine [и др.] ; sceintific council S. Kivalov. — К., 2011— .

**С. В. КІВАЛОВ — НАУКОВИЙ КЕРІВНИК
ТА НАУКОВИЙ КОНСУЛЬТАНТ**

1995

989. Біла Л. Р. Адміністративна відповідальність за порушення антимонопольного законодавства України : автореф. дис. ... юрид. наук : 12.00.07 / Біла Любов Романівна ; ОДУ ім. І. І. Мечникова. — О., 1995. — 24 с. — Бібліогр. : с. 22.

1996

990. Пахомов С. І. Митний контроль як засіб забезпечення митної справи в Україні (адміністративно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Пахомов Сергій Іванович ; ОДУ ім. І. І. Мечникова. — О., 1997. — 18 с. — Бібліогр. : с. 15.

1998

991. Гаверський В. В. Організаційно-правові основи становлення та розвитку державної митної служби в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Гаверський Віталій Валерійович ; ОДЮА. — О., 1998. — 16 с. — Бібліогр. : с. 14.

992. Развадовський В. Й. Адміністративна відповідальність за порушення норм, правил і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Развадовський Віктор Йосипович ; ОНЮА. — О., 1998. — 24 с. — Бібліогр. : с. 21.

2000

993. Шевченко В. М. Правила переміщення через митний кордон України підакцизних товарів та відповідальність за їх порушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Шевченко Валерія Марківна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2000. — 16 с. — Бібліогр. : с. 14.

2001

994. Тодощак О. В. Служба в митних органах України (адміністративно-правовий і соціально-правовий аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Тодощак Олег Володимирович ; ОНЮА. — О., 2001. — 20 с. — Бібліогр. : с. 17–18.

2002

995. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Додіна Євгенія Євгенівна ; ОНЮА. — О., 2002. — 21 с. — Бібліогр. : с. 18.

996. Залюбовська І. К. Парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади як засіб забезпечення законності у сфері державного управління : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Залюбовська Ірина Костянтинівна ; ОНЮА. — О., 2002. — 20 с. — Бібліогр. : с. 17.

997. Стахурський М. Ф. Питання реформування адміністративного процесу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Стахурський Микола Феодосійович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2002. — 20 с. — Бібліогр. : с. 15.

2003

998. Бедний О. І. Організаційно-правові основи служби в органах місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бедний Олег Ігорович ; ОНЮА. — О., 2003. — 19 с. — Бібліогр. : с. 15–16.

2004

999. Кравець В. Р. Атестація державних службовців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кравець Василь Романович ; ОНЮА. — О., 2004. — 20 с. — Бібліогр. : с. 17.

1000. Куций О. А. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав фізичних осіб у податкових правовідносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Куций Олександр Артемович ; ОНЮА. — О., 2004. — 20 с. — Бібліогр. : с. 15.

1001. Осадчий А. Ю. Організаційно-правове забезпечення оскарження громадянами незаконних дій органів виконавчої влади у судах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Осадчий Анастолій Юрійович ; ОНЮА. — О., 2004. — 20 с. — Бібліогр. : с. 16.

1002. Харитонova О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Харитонova Олена Іванівна ; ОНЮА. — О., 2004. — 36 с. — Бібліогр. : с. 27–33.

2006

1003. Неугодніков А. О. Правовий статус адміністративного суду в Україні: адміністративно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Неугодніков Андрій Олександрович ; ОНЮА. — О., 2006. — 20 с. — Бібліогр. : с. 17–18.

1004. Писаренко Г. М. Адміністративні послуги в Україні: організаційно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Писаренко Ганна Миколаївна ; ОНЮА. — О., 2006. — 20 с. — Бібліогр. : с. 16.

2007

1005. Зелінська Н. А. Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Зелінська Наталія Анатоліївна ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. — К., 2007. — 34 с. — Бібліогр. : с. 32–36.

2008

1006. Вишняков О. К. Апроксимація правового забезпечення цивільних майнових відносин в Україні до умов внутрішнього ринку Європейського Союзу : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Вишняков Олександр Костянтинівич ; ОНЮА. — О., 2008. — 36 с. — Бібліогр. : с. 27–33.

1007. Панова Н. С. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Панова Наталя Сергіївна ; ОНЮА. — О., 2008. — 24 с. — Бібліогр. : с. 21.

2009*

1008. Балух Д. В. Управління державною службою в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Балух Деніс Валерійович ; ОНЮА. — О., 2009. — 21 с. — Бібліогр. : с. 19.

1009. Вовк П. В. Захист прав, свобод та інтересів громадян в адміністративному суді першої інстанції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Вовк Павло В'ячеславович ; ОНЮА. — О., 2009. — 22 с. — Бібліогр. : с. 18–19.

* У 2009–2014 рр. автореферати дисертацій науковців, які захищені у спеціалізованих вчених радах НУ ОЮА.

1010. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Іванський Андрій Йосипович ; ОНЮА. — О., 2009. — 36 с. — Бібліогр. : с. 27—33.

1011. Орехова І. С. Державний контроль у сфері господарської діяльності: адміністративно-правові засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Орехова Ірина Сергіївна ; ОНЮА. — О., 2009. — 21 с. — Бібліогр. : с. 17.

1012. Самсін І. Л. Тлумачення актів законодавства України про оподаткування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Самсін Ігор Леонович ; ОНЮА. — О., 2009. — 18 с. — Бібліогр. : с. 14.

1013. Цуркан М. І. Особливості судового розгляду спорів щодо проходження публічної служби в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Цуркан Михайло Іванович ; ОНЮА. — О., 2009. — 18 с. — Бібліогр. : с. 15—16.

2010

1014. Дрьомін В. М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Дрьомін Віктор Миколайович ; ОНЮА. — О., 2010. — 40 с. — Бібліогр. : с. 29—37.

1015. Кобилянський К. М. Право фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кобилянський Костянтин Миколайович ; ОНЮА. — О., 2010. — 19 с. — Бібліогр. : с. 15—16.

1016. Маслова Я. І. Адміністративно-правові засади управління у сфері автомобільних доріг в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Маслова Яна Іванівна ; ОНЮА. — О., 2010. — 18 с. — Бібліогр. : с. 15—16.

1017. Осауленко С. В. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Осауленко Світлана Вікторівна ; ОНЮА. — О., 2010. — 19 с. — Бібліогр. : с. 15—18.

1018. Фоміч Г. В. Адміністративні процедури у публічній службі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Фоміч Ганна Вікторівна ; НУ ОЮА. — О., 2010. — 20 с. — Бібліогр. : с. 17—18.

2011

1019. Бачеріков О. В. Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бачеріков Олег Вадимович ; НУ ОЮА. — О., 2011. — 21 с. — Бібліогр. : с. 18.

1020. Гасанова А. К. Адміністративно-правові засади вирішення конфліктів у діяльності органів виконавчої влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Гасанова Антоніна Керимівна ; НУ ОЮА. — О., 2011. — 23 с. — Бібліогр. : с. 19.

1021. Нечипоренко С. І. Адміністративно-правові засади проходження служби в органах прокуратури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нечипоренко Сергій Ігорович ; НУ ОЮА. — О., 2011. — 20 с. — Бібліогр. : с. 17.

1022. Стець О. М. Адміністративно-правовий статус головного управління державної служби України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Стець Олег Миколайович ; НУ ОЮА. — О., 2011. — 19 с. — Бібліогр. : с. 16-17.

1023. Фесенко Л. І. Правовий статус Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у системі судового устрою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Фесенко Леонід Іванович ; НУ ОЮА. — О., 2011. — 20 с. — Бібліогр. : с. 18.

2012

1024. Аракелян М. М. Провадження у справах щодо видворення іноземців та осіб без громадянства в адміністративному суді : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Аракелян Марія Мінасівна ; НУ ОЮА. — О., 2012. — 21 с. — Бібліогр. : с. 17—18.

1025. Біла-Тіунова Л. Р. Службова кар'єра державного службовця: теорія та правове регулювання : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Біла-Тіунова Любов Романівна ; НУ ОЮА. — О., 2012. — 39 с. — Бібліогр. : с. 31—36.

1026. Білуга С. В. Предметна підсудність в адміністративному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Білуга Сергій Володимирович ; НУ ОЮА. — О., 2012. — 19 с.

1027. Гаврилюк Ю. О. Провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Вищої ради юстиції : автореф. дис. ...

канд. юрид. наук : 12.00.07 / Гаврилюк Юлія Олегівна ; НУ ОЮА. — О., 2012. — 20 с. — Бібліогр. : с. 16—17.

1028. Коваль В. М. Концептуальні засади юридичної інтерпретації у господарському судочинстві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Коваль Володимир Миколайович ; НУ ОЮА. — О., 2012. — 33 с. — Бібліогр. : с. 27—30.

1029. Шеренін Ю. Л. Процесуальні форми перегляду судових рішень адміністративними судами України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Шеренін Юрій Леонідович ; НУ ОЮА. — О., 2012. — 22 с.

2013

1030. Панфілов О. Є. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Панфілов Олег Євгенович ; НУ ОЮА. — О., 2013. — 22 с. — Бібліогр. : с. 18—19.

2014

1031. Джабурія О. В. Компетенція адміністративних судів щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Джабурія Олександр Валентинович ; НУ ОЮА. — О., 2014. — 22 с. — Бібліогр. : с. 18—19.

ВИБРАНІ ПРАЦІ С. В. КІВАЛОВА З АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Актуальні питання розвитку юридичної науки та освіти

ЮРИДИЧНА НАУКА ОДЕСИ: ДОБА ФОРМУВАННЯ І СТАНОВЛЕННЯ*

На сучасному етапі все більше зростає роль права у задоволенні потреб суспільства. У період переходу до ринкової економіки в Україні відчувається гостра потреба у постійному реформуванні та вдосконаленні законодавства. За таких умов особливого значення набуває розвиток юридичної науки, яка забезпечує розробку конкретних пропозицій та рекомендацій, що стосуються найважливіших сфер суспільного життя.

Отже, можна із впевненістю говорити про те, що забезпечення розвитку юридичної науки як у цілому, так і у окремих регіонах, обумовлене потребами сьогодення. При цьому для майбутніх досягнень у сфері юриспруденції величезне значення мають історичні витоки, що закладають фундамент новітніх досліджень.

Формування юридичної науки в Одесі тісно пов'язане із заснуванням у 1817 році престижного навчальний закладу закритого типу — Рішельєвського ліцею, який з часом був реформований у Новоросійський університет. Основи одеської юридичної науки були закладені видатними науковцями, які працювали у цьому навчальному закладі, тому історія розвитку юридичної науки в Одесі є невід'ємною від історії Новоросійського університету.

Історію Рішельєвського ліцею можна поділити на два періоди: перший — охоплював 1817—1837 рр., коли навчальний заклад був близьким до середнього типу; другий — 1837—1864 рр., коли за структурою, програмами, системою викладання ліцей став повністю вищим навчальним закладом¹.

* Друкується по вид.: Ківалов С. В. Юридична наука Одеси: доба формування і становлення // Часопис цивілістики. — 2010. — Вип. 10. — С. 5—11.

¹ Юридический институт Одесского государственного университета : исторический очерк / под общ. ред. докт. юрид. наук. акад. А. С. Васильева. — О. : АО БАХВА, 1996. — С. 11—12.

Статусу вищої на державному рівні юридична освіта в Рішельєвському ліцеї набула у 1847 році, коли випускники юридичного відділення Рішельєвського ліцею вперше отримали дипломи і значки державного зразка про вищу юридичну освіту².

У той час на юридичному відділенні Рішельєвського ліцею викладали римську словесність, енциклопедію та історію правознавства, російське законодавство і практичне судочинство. Крім того, читались загальні предмети: філософія, російська словесність, історія, статистика, а також богослов'я, церковна історія та церковне право. Викладали юридичні науки такі відомі правознавці, як П. М. Протопопов, П. В. Архангельський, В. А. Ліоновський, К. К. Цин та ін.

На початку 1840-х років у Рішельєвському ліцеї було відкрито камеральне відділення, на якому вивчались економіка з наукою про фінанси, наука про торгівлю та комерцію, фізика та фізична географія, хімія, природна історія, сільське господарство, технологія, архітектура та огляд російських законів. Тут готували фахівців-юристів у галузі державного і приватного права, державних службовців³.

Історично склалось так, що камеральне і юридичне відділення, які одержали згідно зі Статутом 1837 року статус «університетських факультетів» (а слухачі — звання університетського студента), стали попередниками спеціалізованої підготовки з публічно-правових наук на юридичному факультеті Новоросійського (потім — Одеського) університету. З його відкриттям з'явилося 11 кафедр (не враховуючи ліквідованої до початку роботи кафедри іноземних законодавств)⁴.

Значним етапом у становленні юридичної науки в Одесі стали події 1861 року, коли було прийнято рішення перетворити Рішельєвський ліцей на Новоросійський університет, урочисте відкриття якого відбулося 1(13) травня 1865 року.

Викладачі Новоросійського університету зробили значний внесок у розвиток вітчизняної юридичної науки, що підтверджує короткий огляд їхніх наукових біографій.

² Триумфальне десятиліття: Одеська національна юридична академія / гол. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — С. 23.

³ Юридический институт Одесского государственного университета : исторический очерк / под общ. ред. докт. юрид. наук. акад. А. С. Васильева. — О. : АО БАХВА, 1996. — С. 15.

⁴ Триумфальне десятиліття: Одеська національна юридична академія / гол. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — С. 26.

Олександр Михайлович Богдановський, випускник Московського університету, будучи директором Рішельєвського ліцею, брав активну участь у перетворенні Рішельєвського ліцею в імператорський Новоросійський університет. Після захисту дисертації на тему «Молодые преступники. Вопросы уголовного права и уголовной политики» у квітні 1870 р., О. М. Богдановського було затверджено в ступені доктора кримінального права та у званні ординарного професора. Тривалий час він плідно працював на кафедрі кримінального права Новоросійського університету. З 1887 по 1892 р. був деканом юридичного факультету Новоросійського університету, читав курс лекцій з дисциплін кримінального права.

О. М. Богдановський був не тільки досвідченим викладачем, юристом, а й видатним громадським діячем, почесним мировим суддею, головою Одеського міського з'їзду мирових суддів, головою педагогічної громади, членом Одеського товариства історії і старожитностей, присяжним засідателем Одеського окружного суду, членом Одеської міської управи і гласним Думи. Цікавою та плідною була його праця як редактора, видавця. Під його редакцією було видано «Собрание литературных статей Н. И. Пирогова», разом з О. І. Георгієвським він видав «Новороссийский литературный сборник», працю «О земледельческих колониях и исправительных школах во Франции, Англии и Германии», «Учебник уголовного права. Общая часть». У 1874 р. О. М. Богдановський з власної ініціативи взяв на себе обов'язок видавати щоденну газету «Южный вестник»⁵.

Ще одним видатним представником кафедри кримінального права Новоросійського університету був викладач кримінального судоустрою і судочинства Володимир Миколайович Палаузов. Початкове виховання він одержав у Рішельєвській гімназії, після якої з 1868 р. продовжив навчання на юридичному факультеті Новоросійського університету, який закінчив кандидатом у 1872 р. З 1 січня 1873 р. В. М. Палаузов був залишений при університеті для приготування до професорського звання.

У 1878 р. В. М. Палаузов захистив дисертацію на звання магістра карного права «До питання про форму участі народного елемента у кримінальній юстиції». Ця робота вперше у вітчизняній юридичній літературі містила фундаментальну розробку проблеми участі

⁵ Див., напр.: Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000. — Т. 1. — С. 124—127 ; Богдановський А. М. // Большая энциклопедия : в 22 т. / под ред. С. Н. Южакова. — СПб., 1900. — Т. 3. — С. 308.

народних представників у кримінальному судочинстві. У 1885 р., після захисту докторської дисертації «Постановка питань присяжним засідателям з російського права. Зміст питань», він був затверджений доктором карного процесу Новоросійського університету, а у 1886 р. призначений ординарним професором тієї ж кафедри.

За час наукової діяльності В. М. Палаузовим було написано і розроблено багато праць з карного права і процесу. Серед них — основні роботи про участь народних засідателів у карному судовиробництві, про апеляційне судочинство в карних і цивільних справах, зауваження до проектів загальної і особливої частини російського Карного кодексу та ін.⁶

Вчені-юристи Новоросійського університету внесли чимало нового в юридичну науку і практику. Так, Петро Павлович Цитович брав участь у розробленні проекту вексельного статуту, низки законів про акціонерні товариства, опублікував «Підручник торгового права». Професор Олександр Федорович Федоров був членом комісії з перегляду статуту фабричної і заводської промисловості, неодноразово брав участь у міжнародних конгресах: у Брюсселі — з питань адміністративного права, у Відні — з комерційної освіти, а також у з'їздах з експериментальної педагогіки у Петербурзі. Згодом він завідував кафедрою торгового права і торгового судочинства Новоросійського університету. У 1904 та 1917 рр. О. Ф. Федоров тимчасово був деканом юридичного факультету. Відомий він як фахівець у галузі міжнародного права. Його тритомне фундаментальне дослідження «Загальні адміністративні союзи держав» і «Підручник міжнародного права» набули загального визнання, вважались кращими дослідженнями в цій галузі⁷.

Видатні цивілісти, які працювали у Новоросійському університеті, заклали основи існуючої і нині школи цивілістики. Одним з найвидатніших представників цієї школи був професор Микола Львович Дювернуа, який відмовився у своїх наукових працях від пануючого у той час формально-догматичного підходу та прагнув

⁶ Див., напр.: Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета. Академические записки. — О., 1890. — С. 531—533; Професори Одеського (Новоросійського) університету: біогр. слов.: у 4 т. — О.: Астропринт, 2000. — Т. 3. — С. 389—390.

⁷ Див., напр.: Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета. Академические записки. — О., 1890; Професори Одеського (Новоросійського) університету: біогр. слов.: у 4 т. — О.: Астропринт, 2000.

посилити вплив науки на практичну юриспруденцію. Не менш важливими фігурами для цивілістичної науки Одеси були професор Віктор Ілліч Курдиновський, який мав сміливість у своїй монографії «Договори про право наслідування» критикувати праці графа М. М. Сперанського, відомого державного і політичного діяча, чия думку свого часу ніхто не смів заперечувати, професор Юрій Степанович Гамбаров, котрий у своєму «Курсі цивільного права» виступив проти догматичного підходу в юридичній науці, який, на думку вченого, включав критичне ставлення до позитивного права і гальмував творчий розвиток законодавства⁸.

Дуже широким було коло наукових інтересів професора Василя Даниловича Каткова. У 1910 р. він отримав ступінь магістра цивільного права після захисту дисертації «Передача векселя по надписи (индоссамент)» в ІНУ. Після цього він був призначений виконуючим обов'язки екстраординарного професора кафедри політекономії та статистики. В. Д. Катков викладав у Новоросійському університеті теорію політичної економії, історію економічних доктрин, теорію статистики, матеріальну статистику та за дорученням факультету — фінансове право. Йому належать праці з цивільного права («Передача векселя за надписом»), статистики («Нариси статистики економічної і культурної»), політичної економії, а також мовознавства⁹.

Значний вклад у розвиток поліцейського права зробив Михайло Михайлович Шпилевський. Після захисту в Московському університеті докторської дисертації «Полицейское право как самостоятельная отрасль правоведения», він був обраний екстраординарним, а потім — ординарним професором поліцейського права. З 8 квітня 1880 до 1 жовтня 1883 р. М. М. Шпилевський був секретарем юридичного факультету. Він був також одним із засновників Юридичного товариства при ІНУ. У своїх наукових працях він застосовував історичний метод, привів у зв'язок з вимогами суспільного життя різні правила, які входили у склад правил полі-

⁸ Див., напр.: Дювернуа Николай Львович // Новый энциклопедический словарь : в 29 т. / под ред. К. К. Арсеньева. — СПб. : Изд. общ. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 1911—1916. — Т. 11. — С. 366 ; Памятная книжка Одесского учебного округа на 1912/1913 год. — Ч. 1. — С. 16 ; Шерешевський І. В. Юридична наука та її діячі в Новоросійському університеті (1865—1965) // Ювілейна наукова сесія, присвячена 100-річчю ОДУ. Суспільні, історичні та юридичні науки. — О., 1965. — С. 83—87.

⁹ Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000. — Т. 3. — С. 44—45.

цейського права. Саму науку поліцейського права професор М. М. Шпилевський називав соціальною¹⁰.

У галузі міжнародного права плідно працював над проблемами магістр міжнародного права Ігнатій Олександрович Івановський. Він читав лекції з міжнародного права, виконував обов'язки секретаря юридичного факультету, одночасно його призначили викладачем політичної економії в Одеському комерційному училищі.

В цей час І. О. Івановський поєднував педагогічну та наукову діяльність. В 1887 р. в Одесі вийшла з друку робота, яка стала дуже популярною в наукових колах «О подготовке лиц, посвящающих себя консульской карьере, и о роли в этом отношении высших коммерческих школ»; її переклали багатьма мовами. Разом із тим, він активно працював над докторською дисертацією «Взаимное содействие государств в производстве следствий по делам уголовным». Надзвичайно популярною стала його наукова праця «Про подготовку осіб, які присвятили себе консульській кар'єрі, і роль у цьому вищих комерційних шкіл»¹¹.

Ще одним видатним представником плеяди вчених-міжнародників був екстраординарний професор Петро Євгенович Казанський. У 1901 р. П. Є. Казанський видав підручник «Введение в курс международного права». У 1902 р. — «Учебник международного права». В ці роки в Міністерстві народної освіти було підняте питання про реформування викладання на юридичних факультетах. П. Є. Казанський активно займався цими питаннями, написав ряд робіт на цю тему. Варто відзначити, що науково-методичні роботи П. Є. Казанського про постановку викладання міжнародного права на юридичних факультетах Росії були в той час рекомендовані для всіх вузів країни.

П. Є. Казанський також вів активну педагогічну і суспільну діяльність. 15 жовтня 1908 р. він був обраний деканом юридичного факультету Новоросійського університету. В 1911 р. — почесним мировим суддею Міської думи. 1 січня 1912 р. П. Є. Казанський за великі академічні заслуги був удостоєний чину дійсного статського радника¹².

¹⁰ Див., напр.: Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета. Академические записки. — О., 1890. — С. 538—539; Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000. — Т. 4. — С. 385—386.

¹¹ Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000. — Т. 2. — С. 419—421.

¹² Там само. — Т. 3. — С. 14—17.

Безцінне значення для юридичної науки мали праці дослідників римського права, які працювали у Новоросійському університеті. Світову славу мав декан юридичного факультету Дмитро Іванович Азаревич. У 1877 році він захистив у Новоросійському університеті докторську дисертацію на тему «Прекаріум з римського права», після чого йому присвоїли ступінь доктора громадянського і римського права. У 1889 році Д. І. Азаревич обирається ординарним професором кафедри римського права в Новоросійському університеті, очолює кафедру римського і цивільного права. У 1886—1887 рр. Д. І. Азаревич був деканом юридичного факультету Новоросійського університету. В 1887 р. він залишив Одесу і переїхав до Варшави, де його призначили ординарним професором по кафедрі громадянського працевлаштування і судоустрою університету. Значення робіт Д. І. Азаревича дуже велике. За свою педагогічну та наукову діяльність його відзначили орденами св. Володимира 3 ст., св. Анни 2 ст., св. Станіслава 2 ст.¹³

Не менш значимою фігурою був декан юридичного факультету, професор Олексій Васильович Куніцин. Після стажування у Берлінському університеті, де він навчався під безпосереднім керівництвом професора Савіньї, О. В. Куніцин отримав у 1834 році в Петербурзькому університеті ступінь доктора права, після чого був екстраординарним, а потім ординарним професором Харківського університету, викладав цивільне право, виконуючи водночас і обов'язки декана юридичного факультету, проректора і ректора. У 1866 році його було обрано ординарним професором Новоросійського університету. О. В. Куніцин опублікував багато праць, які здобули світову славу. Серед них — «Про заходи щодо запобігання неправосуддю за російським законодавством», «Про силу договору найму майна», «Духовні заповіді неповнолітнім» та ін.¹⁴

Розвиток юридичної науки в Одесі загальмували події 1917 року та наступні роки радянської влади, коли всі сфери життя, у тому числі і правового, розвивалися лише за вказівкою «зверху». Після 1917 року більшість викладачів покинули університет — одні емігрували за кордон, інші були звільнені.

З 1920 року починається новий період в історії юридичного факультету. Спочатку він був включений до структури Одеського інсти-

¹³ Див. напр.: Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета. Академические записки. — О., 1890. — С. 483, 501, 507, 621.

¹⁴ Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000. — Т. 2. — С. 156—158.

туту народного господарства. Однак у 1931 році юридичний факультет був ліквідований взагалі. Ї лише у 1947 році факультет відновили у складі Одеського державного університету. У 1954 році юридичний факультет Одеського держуніверситету було знову закрито, а студентів перевели до Львівського університету.

У липні 1961 року юридичний факультет (заочне і вечірне відділення) Одеського університету було відновлено у складі двох кафедр: державних і правових дисциплін (завідувач доцент І. А. Греков) та соціально-правових дисциплін (завідувач доцент І. О. Середа). У подальшому з'явилися і нові кафедри: цивільного права і процесу (завідувач доцент Ю. С. Червоний); державного і адміністративного права (завідувач професор І. М. Пахомов, пізніше професор Л. М. Стрельцов); теорії та історії держави і права (завідувач доцент І. А. Греков, потім — професор О. В. Сурілов). У 1967 році з приїздом до міста Одеси видатного фахівця-криміналіста, доктора юридичних наук, професора В. П. Колмакова, який став деканом юридичного факультету, від кафедри спеціальних юридичних дисциплін відокремилася кафедра криміналістики, кримінального права і процесу, на якій почали викладатися усі дисципліни кримінального профілю (завідувач професор В. П. Колмаков, пізніше — доцент І. В. Михайлов, доцент Є. В. Додін, професор Л. В. Багрій-Шахматов)¹⁵.

З 1967 року починається етап активного розвитку юридичного факультету. У цей період на факультеті проводиться активна науково-дослідна робота, видатними вченими формуються та розвиваються традиції одеської правової школи. Оскільки перелічити всі досягнення провідних науковців, які працювали у стінах ОДУ ім. І. І. Мечникова та своєю науковою діяльністю формували кращі традиції юридичної науки Одеси, досить складно, згадаємо тут лише завідувачів кафедр, під дбайливим керівництвом яких ці традиції розвивались.

Значну роль у цьому процесі відіграв завідувач кафедри теорії і історії держави та права, професор Олексій Васильович Сурілов, який очолив кафедру в 1968 році. Олексій Васильович — вчений з європейським ім'ям, автор біля 90 фундаментальних робіт з питань теорії та історії держави і права, серед яких 6 монографій. Його учнями захищено 27 кандидатських і 5 докторських дисертацій. Останньою значною роботою цього видатного науковця

¹⁵ Юридический институт Одесского государственного университета : исторический очерк / под общ. ред. докт. юрид. наук. акад. А. С. Васильева. — О. : АО БАХВА, 1996. — С. 35—36.

був підручник «Теорія держави і права», виданий навесні 1998 року у Києві¹⁶.

Видатні фахівці з радянського державного, адміністративного, фінансового права, радянського будівництва, а також державного права зарубіжних країн і міжнародного права працювали у той час на кафедрі державного і адміністративного права. Це, зокрема, такі відомі вчені, як доцент Ф. Г. Ліханов, професор І. Н. Пахомов, професор Л. М. Стрельцов, професор Д. Б. Левін, доцент Є. В. Додін.

Доктор юридичних наук, професор Лев Михайлович Стрельцов був надзвичайною людиною. Коло своїх наукових інтересів він визначив складною в ті роки проблемою національно-державного будівництва Союзу, правового становища радянських республік — суверенних держав — суб'єктів вищої форми федерації. Він приділяв особливу увагу різним аспектам проблеми суверенітету у внутрішньо-державному та міжнародно-правовому значенні, співвідношення суверенітету та компетенції, а також розгляду принципів та правових основ розмежування компетенції між Союзом та союзними республіками, конституційними та іншими гарантіями суверенітету союзних республік. У 1972 р. Л. М. Стрельцов видав монографію «Правове становище союзної республіки у складі Союзу РСР (на матеріалах України)» українською мовою¹⁷.

У 1979 році кафедру очолив професор Марко Пилипович Орзіх, фахівець в галузі загальної теорії держави і права, конституційного права, радянського будівництва і державного управління. Після захисту докторської дисертації на тему «Проблеми правового впливу на особу соціального суспільства», він неодноразово проходив стажування за кордоном: в Сегедському університеті (Угорщина, 1977), Американському університеті (Вашінгтон, 1995), Мерілендському університеті (США, 1995), Акадійському університеті (Канада, 1998), Школі права Галіфакса (Канада, 1993). Його науково-дослідні роботи відрізняються високою науковою культурою, соціально-політичним і філософським обґрунтуванням, теоретичним підходом і прикладною значущістю.

М. П. Орзіх брав участь у роботі наукових товариств «Знання», Союзу юристів СРСР, Асоціації політичних наук СРСР, Асоціації політичних наук України, Асоціації конституційного права Украї-

¹⁶ Див., напр.: Вчені-юристи України : довідник / за ред. М. Ф. Верменчук, М. Т. Кравчук. — К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1998. — С. 33–34 ; Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000. — Т. 4. — С. 177–181.

¹⁷ Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000. — Т. 4. — С. 159–164.

ни. Здійснює активну громадську діяльність як науковий радник Комісії з питань правової політики та судово-правової реформи Верховної Ради України, член Правління та експерт Фонду сприяння місцевому самоврядуванню при Президентові України, член Комісії координаційної ради з питань місцевого самоврядування при Президентові України, член робочої групи з розробки Концепції Програми муніципальної реформи в Україні, член робочої групи державної комісії з проведення в Україні адміністративної реформи, експерт інноваційного проекту Голодержслужби при Кабінеті Міністрів України, член Одеської обласної комісії з координації заходів щодо втілення в дію Конституції України, заступник голови Одеської обласної комісії з організації правової просвіти населення, радник Одеської міської ради¹⁸.

У галузі теорії державного управління дослідження проводив професор Анатолій Семенович Васильєв, фахівець в галузі адміністративного права і управління, автор монографії «Управлінські рішення у виробничих організаціях (правовий аспект)».

Помітний внесок у розвиток науки цивільного права та процесу було зроблено професором Юрієм Семеновичем Червоним, автором низки оригінальних теоретичних робіт, співавтором трьох видань підручника «Радянське цивільне право» (1976, 1980, 1986). У галузі римського права заслуговує на увагу робота доцента Іллі Веніаміновича Шерешевського «Представництво в римському цивільному праві», яка була удостоєна медалі. Його дослідження з проблеми «найманої праці» в Римі привернули увагу закордонних учених-юристів.

Ще одним видатним вченим, який залишив ґрунтовні дослідження із цивільного, а пізніше і з трудового права, був Павло Рафаїлович Стависький. Після закінчення з відзнакою юридичного факультету Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, П. Р. Стависький працював викладачем кафедри цивільного права, а згодом перейшов на кафедру трудового, колгоспного та земельного права. Викладацьку діяльність поєднував з адвокатською практикою. Одночасно займався різною суспільною роботою: був лектором обласного та республіканського відділення товариства «Знання», керував студентським науковим гуртком. П. Р. Стависький є автором 4 монографій та понад 100 статей¹⁹.

¹⁸ Див., напр.: Марк Пилипович Орзіх // Право України. — 1995. — № 2 ; Семидесятилетіє Марка Филипповича Орзиха // Юрид. вестн. — 1995. — № 3.

¹⁹ Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000. — Т. 4. — С. 175—177.

Величезне значення для науки трудового права мала діяльність Івана Омеляновича Середи. Іван Омелянович належав до аграрно-земельної школи права професорів Л. І. Дембо (Ленінградський університет) та І. С. Фукса (Харківський юридичний інститут).

В 1947–1953 рр. І. О. Серета працював викладачем Одеського державного університету. У 1948 р. був призначений деканом відродженого юридичного факультету, який очолював до 1953 р. І. О. Серета став засновником кафедри аграрного, екологічного та трудового права юридичного факультету, яку він очолював понад 20 років (1966–1987).

І. О. Серета був досвідченим організатором навчальної роботи, талановитим педагогом та вихователем студентської молоді. Він дав путівку в життя багатьом юристам. Сьогодні його учні працюють у різних державних та правових структурах України та за її межами. Під керівництвом І. О. Середи підготовлено чимало кандидатів та докторів юридичних наук, написано близько 100 наукових публікацій²⁰.

Безцінний внесок у вітчизняну юридичну науку зробив відомий учений-криміналіст, професор Віктор Павлович Колмаков. Він був нагороджений 7 медалями за заслуги в розвитку криміналістики і судової медицини. За 35 років наукової діяльності В. П. Колмаков опублікував біля 130 робіт, у більшості яких підтримувались і розвивались найважливіші і найактуальніші проблеми теорії і практики радянської криміналістики.

Вперше в радянській криміналістиці В. П. Колмаков почав розробляти питання криміналістичної профілактики злочинів. Значна увага в його роботах приділялась проблемам спеціальних методів криміналістики і слідчої тактики. Багато уваги професор В. П. Колмаков приділяв вченню про ідентифікацію. Ряд робіт вченого присвячено методикам експертного криміналістичного дослідження. Зокрема, він одним із перших в радянській криміналістиці звернув увагу на можливості експертного дослідження мікрослідів і мікронакладок, на специфіку виробництва певних трасологічних експертиз, віднесених ним до «судово-медичної трасології». В. П. Колмаков по праву вважається одним із основних творців наукової криміналістичної методики розслідування злочинів проти життя²¹.

²⁰ Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000. — Т. 4. — С. 167–169.

²¹ *Див., напр.:* Віктор Павлович Колмаков, 1913–1973 : (бібліографія) / сост. Е. М. Зенькова ; вступ. ст. И. В. Поетика. — О., 1975. — 13 с. ; Колмаков Виктор Павлович // Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. — М., 1997. — С. 95 ; Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000. — Т. 3. — С. 81–85.

З 1 вересня 1993 року на підставі рішення вченої ради Одеського державного університету юридичний факультет був реформований у Юридичний інститут, який успадкував кращі традиції факультету.

У 1997 році до Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти України головами Одеської, Миколаївської, Херсонської, Кіровоградської обласних державних адміністрацій та головою Кабінету Міністрів Автономної Республіки Крим було внесено пропозицію про нагальну необхідність створення на базі Юридичного інституту Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова нового навчального закладу — Одеської державної юридичної академії. Створення академії було продиктоване об'єктивною необхідністю впорядкування юридичної освіти в регіоні та забезпечення стабільного розвитку юридичної науки на Півдні України. Ця мета була реалізована постановою Кабінету Міністрів України від 2 грудня 1997 року № 1350 «Про утворення Одеської державної юридичної академії»²².

Вже через рік Одеська державна юридична академія стала членом в Асоціації європейських університетів, а в 2000 році академія отримала статус національного вищого навчального закладу. Указом Президента України від 2 вересня 2010 року № 893/2010 академія була реорганізована в Національний університет «Одеська юридична академія».

Таким чином, Національний університет «Одеська юридична академія» є наступником багатих традицій Одеської правової школи, які склалися з початку існування Рішельєвського ліцею, юридичного факультету, а згодом — Юридичного інституту ОДУ, студенти і викладачі якого у повному складі перейшли до нової структури — Одеської національної юридичної академії.

Сьогодні Національний університет «Одеська юридична академія» є центром не лише юридичної освіти, але й культури і науки Півдня України. У стінах Національного університету «Одеська юридична академія» продовжують свій розвиток започатковані ще у дореволюційні часи традиції юридичної науки, вирішуються проблеми вдосконалення законодавства та виховуються нові покоління юристів, на формування світогляду яких значно впливає викладацька і наукова діяльність їхніх вчителів. Молоді вчені Національного університету «Одеська юридична академія» проводять свої перші наукові дослідження, спираючись на великий досвід пред-

²² Триумфальне десятиліття: Одеська національна юридична академія / гол. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — С. 44.

ставників Одеської цивілістичної школи, висвітлюючи нове бачення споконвічних проблем юридичної науки.

Література

Юридический институт Одесского государственного университета : исторический очерк / под общ. ред. докт. юрид. наук. акад. А. С. Васильева. — О. : АО БАХВА, 1996. — 160 с.

Тріумфальне десятиліття: Одеська національна юридична академія / гол. ред. С. В. Ківалов. — О. : Юрид. л-ра, 2007. — 236 с.

Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета : ист. зап. экстраод. проф. А. И. Маркевича и акад. списки / [предисл. авт.]. — О. : Экон. тип. (б. Одесского вестника), 1890. — XV, [1], 734, [2], XC, IV с.

Орзих М. Ф. Публично-правовая подготовка студентов в Новороссийском университете // Юридический вестник. — 1994. — № 4.

Пережняк Б. Юридическое общество при Новороссийском университете / Б. Пережняк, М. Подрезова // Юридический вестник. — 1994. — № 4.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000.

Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания : в 22 т. / под ред. С. Н. Южакова. — 2-е изд. — СПб., 1900—1907.

Новый энциклопедический словарь : в 29 т. / под ред. К. К. Арсеньева. — СПб. : Изд. общ. Ф. А. Брокгауз — И. А. Ефрон, 1911—1916.

Памятная книжка Одесского учебного округа на 1912/1913 год. — О., 1913.

Шерешевський І. В. Юридична наука та її діячі в Новоросійському університеті (1865—1965) // Ювил. наук. сесія, присвячена 100-річчю ОДУ. Суспільні, історичні та юридичні науки. — О., 1965.

Вчені-юристи України : довідник / за ред. М. Ф. Верменчук, М. Т. Кравчук. — К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1998.

Марк Пилипович Орзіх // Право України. — 1995. — № 2.

Семидесятилетие Марка Филипповича Орзиха // Юридический вестник. — 1995. — № 3.

Виктор Павлович Колмаков, 1913—1973 : (библиография) / сост. Е. М. Зенькова ; вступ. ст. И. В. Поетика. — О., 1975.

Колмаков Виктор Павлович // Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. — М., 1997.

**НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
«ОДЕССКАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ АКАДЕМИЯ» — ЛИДЕР
ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ***

«Сегодня Университет — это и символ прошлого, и эталон сегодняшнего, и перспектива будущего. Был создан настоящий храм науки с вековыми учебно-воспитательными и культурными традициями, новейшими научными и образовательными открытиями» — эти приветственные слова официального сайта Национального университета «Одесская юридическая академия» отражают все, что было сделано, делается сегодня и то, к чему мы стремимся в будущем.

Национальный университет «Одесская юридическая академия» является преемником богатых традиций Одесской правовой школы, история которой уходит своими корнями еще в 1847 год (время существования юридического факультета Ришельевского лицея — первого высшего учебного заведения Одессы). В 1865 году юридический факультет вошел в состав Императорского Новороссийского университета. В 1997 году, когда юридической науке и образованию в Одессе исполнилось 150 лет, Юридический институт Одесского государственного университета им. И.И. Мечникова был преобразован в Одесскую государственную юридическую академию. Уже через год этот вуз приобрел членство в Ассоциации европейских университетов, а в 2000 году академия получила статус национального высшего учебного заведения. Указом Президента Украины от 2 сентября 2010 № 893/2010 Академия была реорганизована в Национальный университет «Одесская юридическая академия».

Университет — один из лидеров юридического образования Украины, как по качеству предоставляемых образовательных услуг, уровню квалификации преподавательского состава, так и по материально-техническим возможностям. Гармоничное сочетание плодотворного труда с высокой профессиональностью преподавательского состава, новейших учебных технологий с возможностями современной материально-технической базы позволило академии стать ведущим учебным заведением, координационным центром науки и образования юга Украины, известным далеко за ее границами.

* Печатается по изд.: Кивалов С. В. Национальный университет «Одесская юридическая академия» — лидер юридического образования Украины // Митна справа. — 2012. — № 4. — С. 3—9.

Главным стратегическим заданием Университета на современном этапе модернизации системы высшего образования Украины является обеспечение качества подготовки специалистов на уровне международных требований.

В основу стратегии развития Университета положены следующие приоритеты: модернизация и всестороннее совершенствование учебно-воспитательного процесса и профессионального образования; переход к инновационной модели с целью обеспечения высокого качества подготовки специалистов; интеграция в европейское и мировое образовательное сообщество; активное развитие научно-исследовательской работы и усиление влияния ее результатов на разрешение проблем в законодательстве и правоприменительной деятельности; усиление воспитательных компонентов в подготовке специалистов на основе систематической целенаправленной работы по развитию у студентов высоких моральных качеств, духовности, патриотизма, осознанного отношения к учебе, физического совершенствования; создание благоприятных материально-бытовых условий для проведения учебного процесса, работы преподавателей и сотрудников.

Значительный вклад нашего Университета в развитие высшего образования и юридической науки был неоднократно оценен руководством страны и общественностью. Наш вуз удостоен почетного звания «Лидер современного образования», наград «За высокие творческие достижения в совершенствовании содержания научно-воспитательного процесса», «Европейское качество образования», «Лидер современного образования», многочисленных наград Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины за весомый вклад в модернизацию и инновационное развитие национальной системы образования и других.

Все эти награды очередной раз подтверждают высокий статус и престиж нашего вуза, который сохранил и приумножил вековые традиции юридического образования на юге Украины, умело сочетая их с внедрением современных технологий, методик и направлений в учебном процессе.

В нашей повседневной работе мы сконцентрированы на поддержание высокого уровня образовательной деятельности, обеспечивающей подготовку специалистов соответствующих образовательного-квалификационных уровней и соответствующей государственным и международным стандартам высшего образования; осуществление образовательной деятельности, включающей учебную, научную, методическую, воспитательную, культурную деятельность, командировки студентов, аспирантов, докторантов, преподавателей.

давателей и сотрудников на стажировку в отечественных и зарубежных учебных, научных и других учреждениях; обеспечение приобретения студентами знаний, умений и навыков, подготовку их к профессиональной деятельности; осуществление научной, научно-технической, научно-информационной, творческой, художественной, культурно-воспитательной, спортивной и оздоровительной деятельности; обеспечение выполнения государственного заказа и договоров на подготовку специалистов с высшим образованием.

Вместе с преподаванием классических правовых дисциплин мы обеспечиваем условия для овладения студентами системой знаний о человеке, государстве и обществе, формирования социально зрелой, творческой личности с высокой правовой культурой, воспитания морально, психически и физически здорового поколения граждан, формирования гражданской позиции, патриотизма, собственного достоинства, готовности к трудовой деятельности, ответственности за свою судьбу, судьбу общества, государства и человечества, обеспечение высоких этических норм, юридической этики, атмосферы доброжелательности и взаимного уважения в отношениях между сотрудниками и студентами.

В Национальном университете «Одесская юридическая академия» осуществляется подготовка научных и научно-педагогических кадров, а также их аттестация, предоставляется возможность получения второго высшего образования, переподготовки и повышения квалификации кадров.

С первых дней самостоятельного существования Одесской государственной юридической академии, т.е. с 1997 года, она представляла собой современное (во всех смыслах) учебное заведение, иначе уже в 1998 году академии не было бы предоставлено членство в Ассоциации европейских университетов.

Развитие тесных связей нашего вуза с зарубежными учебными заведениями, а также международными организациями и учреждениями дало толчок в становлении нового направления его деятельности — предоставлении возможности студентам изучать выбранные ими учебные дисциплины на английском и немецком языках. Наши зарубежные партнеры: Европейский центр продолжения юридического образования (Кипр), Леавитт Институт международного развития, Саратовский государственный университет имени Н. Г. Чернышевского, Пензенский государственный университет, Университет Озйегин (Турция), Университет 19 Мая (Турция), Международная академия права и экономики (Швейцария), Зальцбургский университет (Австрия), Таджикский национальный университет, Люблинский католический университет им. Иоанна Пав-

ла II (Польша), Университет «Азербайджан» (Азербайджан), Академия гуманитарного образования (Россия), Бакинский государственный университет (Азербайджан), Американский университет (США), Университет Бордо IV имени Шарля Луи Монтескье (Франция), Букингемский университет (Великобритания), Университет Едитепе Стамбул (Турция), Университет Берн (Швейцария), Университет Тель-Авив (Израиль), Университет для иностранцев Перуджа (Италия), Европейская организация публичного права, Миссия Европейского Союза по приграничной помощи Украине и Молдове, Центр международных правовых исследований, Благотворительный фонд «Хайматгартен», Учебный и научно-исследовательский институт Организации Объединенных Наций и др. Благодаря настолько обширным международным связям Национальный университет «Одесская юридическая академия» в 2012 году был признан лидером международной деятельности на Международной выставке «Современные учреждения образования — 2012» (г. Киев).

Одной из первых в Украине в Одесской, тогда еще государственной, юридической академии была открыта бесплатная юридическая консультация «Pro Voпо», роль которой как в социальном разрезе помощи нуждающемуся в правовой помощи населению, так и для повышения квалификации и опыта студентов сложно переоценить. Успешное функционирование «Юридической клиники» по сей день свидетельствует о правильно избранном направлении развития нашего вуза, подчеркивает очень высокий уровень подготовки студентов, могущих оказывать достойное сопротивление вихрю суровых юридических проблем действительности.

Крайне полезным нововведением является открытие в 2009 году филиала кафедры хозяйственного права в Хозяйственном суде Одесской области, что позволило студентам и аспирантам нашего вуза получать не только теоретические, но и практические навыки, а научным сотрудникам Академии — заниматься научной работой.

Помимо классических форм занятий (лекций, семинаров), появляются все новые, позволяющие студентам наглядно продемонстрировать отдельные аспекты юриспруденции, в большей степени заинтересовать, развивать творческий подход к разрешению различных, даже самых привычных правовых вопросов. Различного рода дебаты, летние школы, «круглые столы», профориентационные экскурсии в высшие органы государственной власти и управления, моделирование судебных процессов, парламентское моделирование, брейн-ринги и многие другие проводимые в университете необычные учебные мероприятия значительно повышают уровень

профессиональной подготовки будущих юристов, делая акцент на практическое применение полученных теоретических знаний.

Стремительное развитие информационно-коммуникационной составляющей жизни общества, повышение роли всемирной паутины Интернет во всех сферах нашли свое отражение в учебном процессе Университета. Так, визитной карточкой вуза стали видеолекции ведущих профессоров и доцентов университета, с которыми можно ознакомиться на официальном сайте НУ «ОЮА», что дает не только возможность студентам повторить материал в удобное для них время, но и всем желающим познакомиться с некоторыми основами юриспруденции, а также лично убедиться в высоком уровне и качестве преподавания. Кроме того, значительно упрощена система поиска, изучения и обработки нормативной и специальной литературы, созданы электронные версии многих научных трудов ученых Университета, что значительно расширяет возможности студентов при подготовке к семинарским, практическим занятиям и сдаче зачетных и экзаменационных сессий.

Все это в свою очередь стало одной из главных предпосылок недавней победы Национального университета «Одесская юридическая академия» в конкурсе Совета Европы ТЕМПУС «Поддержка инноваций через совершенствование юридического обеспечения системы высшего образования в Украине» в составе консорциума с университетами Лунд (Швеция), Ковентри (Великобритания). Такое достижение не случайно, поскольку наш Университет во все времена шел в ногу со временем, внедряя на различных этапах своего развития новые методики, технологии обеспечения учебного процесса, отвечающие реалиям времени.

Сегодня важнейшей мировой тенденцией современного образования является его интеграция и интернационализация, ведущая к сближению стран, созданию условий для формирования единого мирового образовательного пространства. Присоединение Украины к Болонской декларации (2003 г.), принятой большинством европейских стран, означает движение нашей страны в направлении сближения образовательных систем. При этом, юридические вузы разных стран все активнее переходят к новым образовательным технологиям и такой переход в современных условиях возможен лишь на основе инноваций и использования инновационных технологий. В соответствии с международными стандартами инновация определяется как конечный результат инновационной деятельности, получивший воплощение в виде: нового или усовершенствованного продукта, внедренного на рынке; нового или усовершенствованного технологического процес-

са, используемого в практической деятельности; в новом подходе к социальным услугам.

Инновации в юридическом образовании — это актуально значимые и системно самоорганизующиеся нововведения, возникающие на основе разнообразия инициатив и новшеств, которые становятся перспективными для эволюции образования, позитивно влияя на развитие всех форм и методов обучения. Понятие «инновационная деятельность» применительно к развитию современного юридического образования может быть рассмотрена как целенаправленное преобразование содержания обучения и организационно-технологических основ образовательного процесса, направленное на повышение качества образовательных услуг, конкурентоспособности образовательных учреждений и их выпускников, обеспечение всестороннего личностного и профессионального развития обучающихся. Инновации в системе юридического образования имеют закономерный характер, их содержание, формы и способы осуществления зависят как от глобальных проблем развития человечества, так и от социально-экономических, правовых, духовных и политических процессов реформирования общества.

К современным тенденциям развития образования относятся такие, как диверсификация, индивидуализация, развитие опережающего и непрерывного образования, его интенсификация и компьютеризация.

Диверсификация проявляется в расширении разнообразных подходов к содержанию образования, с развитием новых дисциплин и специальностей, форм обучения, методов и технологий образования. На этой основе возникает новое качество специальностей и дисциплин, методов и технологий в управлении образованием. Не менее важной тенденцией является индивидуализация обучения, нацеленная на то, чтобы перейти от сложившейся в прошлом системы единообразного обучения для всех к современному качественному образованию для каждого. Такой подход может быть осуществлен посредством разработки разных образовательных программ в соответствии с индивидуальными возможностями как учащихся, так и преподавателей.

В условиях индивидуализации обучения юридическое образование должно быть непрерывным. Необходимость непрерывного современного образования обусловлена как потребностью человека к постоянному пополнению знаний в течение своей профессиональной деятельности, так и прогрессом науки и техники.

Современное инновационное образование — это опережающее образование, отличительной особенностью которого является раз-

работка передовых методов и способов приобретения знаний, формирующих личность в едином мировом информационно-образовательном пространстве. Суть опережающего образования заключается в том, чтобы обеспечить приоритетное развитие системы юридического образования на фоне других социально-экономических факторов.

Интенсификация образования оказывается необычайно востребованным процессом в условиях резкого увеличения потока информации. В связи с этим в системе юридического образования появляется механизм интенсификации знаний, основанный на новых методах информационного и методического обеспечения, структуры образовательной программы, комфортности условий получения образования.

Важнейшими направлениями компьютеризации юридического образования являются: формирование виртуальной информационной среды на уровне учебного заведения; системная интеграция информационных технологий в образовании, поддерживающих процессы обучения, научных исследований и организационного управления; построение и развитие единого образовательного информационного пространства; постоянное обеспечение новой научно-технической и научно-методической информации; создание широкой сети информационных центров, ориентированных на решение задач информационного обеспечения системы образования компьютерными программами.

Внедрение инновационных технологий в юридическое образование требует новых подходов в обучении на основе современных образовательных технологий, которые должны работать на креативное образование, способствуя творческому развитию личности каждого обучаемого.

Основным направлением преобразований должен стать переход от преимущественно информирующего обучения, базирующегося на освоении действующего законодательства и формирующего специалиста, ориентирующегося в многообразной правовой информации, к изучению основных положений юридической науки, выработанных ею и проверенных многолетней практикой правовых институтов, категорий и конструкций, сочетающихся с научным анализом законодательства и практикой его применения, основанных на использовании современных информационных технологий.

Отличительной особенностью образовательной программы по юриспруденции является ориентация на подготовку специалистов, способных к самостоятельной правовой деятельности, в т.ч. и законопроектной. Речь идет о целой системе формирования знаний,

навыков и умений, позволяющих анализировать современную ситуацию, находить адекватные решения, переводя их на язык жестких норм права. Такая подготовка возможна, когда профессиональное знание формируется не на узкоспециальной основе, а в широком контексте гуманитарного знания, предполагающего, что современный юрист хорошо знаком со спецификой правовых представлений, культурой, традициями, а также с реальной юридической практикой.

Кроме того, необходимым атрибутом профессиональной пригодности юриста в современном обществе является умение использовать информационные технологии, их инструментарий и методологию для работы с информацией.

Мы в нашем Университете делаем все для того, чтобы выпускники, получив диплом, были сразу же трудоустроены, начинали применять свои теоретические знания на практике. Многочисленные отзывы наших выпускников показывают, что теоретическая подготовка в Университете действительно является фундаментальной, понимание правовой системы нашего государства помогло им — уже давно практикующим юристам — стать успешными в самом начале своей карьеры и по многим пунктам обойти своих коллег — выпускников других вузов. И это неслучайно, ведь уровень научного потенциала нашего Университета и требования к студентам настолько высоки, что они становятся нормой их будущей жизни и эта требовательность к себе дисциплинирует, воспитывает чувство ответственности за принятые решения и, безусловно, определяет успех в профессии.

Литература

Информатизация высшего юридического образования / В. И. Кутузов, Л. П. Кутузова, И. А. Кулантаева, Т. Н. Тарасова // Вестник Оренбургского государственного университета. — 2001. — № 3. — С. 28—34.

Чхутиашвили Л. В. Современные тенденции развития образования в России [Электронный ресурс] / Л. В. Чхутиашвили. — Режим доступа: econorus.org/onim/uploadZqreo.doc.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ КАДРАМИ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК ГОЛОВНА ФУНКЦІЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*

Корінні зміни, що відбуваються в економіці, суттєво впливають на стан вищої та післядипломної освіти, на можливість працевлаштування випускників, надання їм першого робочого місця.

Глобалізація економіки, масовість вищої освіти породжують ряд проблем і суперечностей в системі вищої, професійно-технічної та післядипломної освіти.

У підходах до питань підготовки фахівців вищої кваліфікації до цього часу переважала стратегічна позиція — розширення доступу до вищої освіти.

Вона не втрачає актуальності і на майбутнє, бо відповідає світовим тенденціям, сприяє розвитку особистості, веде до зростання інтелектуального потенціалу нації.

Але реалізація цієї мети нашоветується на низку труднощів. Це не лише складна економічна ситуація в державі, а й регіональні диспропорції, пов'язані з обсягами підготовки фахівців, у тому числі з обсягами державного замовлення, ефективністю співпраці навчальних закладів з роботодавцями.

Важливого загальнодержавного значення набуває досягнення учнівською молоддю високого рівня кваліфікації та компетентності за умов проведення в Україні радикальних соціально-економічних перетворень, формування ринкових відносин, докорінної перебудови всього господарського механізму, згортання виробництва, закриття збиткових підприємств, значного збільшення масштабів вивільнення працездатних кадрів, формування нового ринку праці.

Сьогодні виникає потреба в адаптації випускників навчальних закладів та незайнятого населення до професійної діяльності чи її оновлення шляхом підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Основним об'єктивним протиріччям взаємодії системи освіти і соціальної сфери виступає протилежність між життєвими планами, прагненнями молоді до високого змісту і рівня освіти й усе ще величезними потребами суспільства в працівниках масових (нескладних, рутинних, ручної праці) професій, для яких досить

* Друкується по вид.: Ківалов С. В. Забезпечення Одеського регіону кадрами вищої кваліфікації як головна функція вищих навчальних закладів // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / НУ ОЮА, Південноукр. центр. гендерних проблем. — О., 2007. — Вип. 31. — С. 3—11.

базової освіти і професіонального навчання терміном у кілька місяців.

Відбувається конфлікт нереальних, відірваних від життя професійних планів, ціннісних орієнтацій молодих людей і дійсності.

Проблема ускладнюється за рахунок порушення соціальної справедливості (наявності багатих і бідних, нерівних можливостей в сфері отримання освіти).

Вирішення даного протиріччя полягає в досягненні рівності доступу до освіти і посад усім без винятку на основі конкуренції здібностей і виборності, у продуманій системі соціально-професійного просування людей відповідно до росту їх компетентності й освіти, а також у створенні оптимального співвідношення між потребами суспільства у працівниках і преференціями молоді.

Для цього необхідно якнайшвидше ліквідувати застарілі форми техніко-технологічної організації праці та сформувати науково поставлену систему діагностики здібностей, професійної орієнтації молоді, що допоможе їй будувати реальні життєві плани, мати запасні варіанти.

На цій основі суспільство може регулювати розподіл молоді в галузях освіти та працевлаштування з урахуванням особистісних інтересів і потреб, а також кваліфікації. При цьому потрібно враховувати не стільки найближчі економічні цілі держави, скільки соціальні довгострокові.

Освіта повинна стати гарантією для надійного і упевненого старту молоді людини на ринку праці, мобільної зміни видів та характеру діяльності у зв'язку з можливими змінами у структурі, організації і технології виробництва.

Працевлаштування молоді є складовою державної молодіжної політики, важливою проблемою суспільства, яке сьогодні об'єктивно не може гарантувати ефективної зайнятості всього працездатного населення, у тому числі й для такої його специфічної соціальної групи, як випускники вищих навчальних закладів.

На можливість їхнього працевлаштування впливають дисбаланс між попитом на робочу силу на ринку праці та пропозицією з боку вищої школи, яка в цілому зорієнтована на цей ринок, але ще недостатньо враховує його потреби.

Чинним законодавством передбачена значна кількість гарантій для молоді, що прагне працювати. Указом Президента України «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» встановлено, що особи, які навчалися за державні кошти, зобов'язані не менш ніж три роки працювати в державному секторі народного

господарства. Але мізерні заявки підприємств і організацій державної та муніципальної форм власності не дають змоги працевлаштувати усіх випускників у державному секторі.

Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням, затверджений Постановою Кабміну України «Про Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням», далеко не повністю виконується.

Головною причиною виникнення такої проблеми є зменшення кількості робочих місць та зростання чисельності випускників.

Вузи не мають державних замовлень на усіх випускників, не одержують до випуску, як це встановлено нормативами, повний перелік місць працевлаштування та умов, які будуть створені випускнику (забезпеченість житлом, розмір заробітної плати, інші соціальні гарантії).

Гострою залишається ситуація з працевлаштуванням найбільш соціально-незахищеної категорії — дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. Труднощі з працевлаштуванням такої молоді виникають через відсутність у них житла та проблеми його одержання. Одним із шляхів її вирішення може стати поступовий перехід на адресне бронювання робочих місць для цієї категорії.

Що стосується отримання освіти мешканцями сільської місцевості, то їх можливості обмежені дороговизною навчання і проживання в місті порівняно з доходами сімей у сільській місцевості. За цих умов доцільно було б активніше реалізувати державну політику щодо надання освітніх кредитів, передбачивши певні програми для випускників сільських шкіл. Умови повернення кредиту та його часткове погашення за рахунок місцевих бюджетів можна пов'язати з поверненням людини на роботу в свою місцевість.

На даний час продовжує домінувати процес самостійного пошуку роботи випускниками. Його результати практично не контролюються. Контролю підлягають тільки студенти, які навчались за держзамовленням, на стадії отримання направлення на роботу. Подальша інформація фактичного працевлаштування випускника у більшості випадків відсутня.

Потребує удосконалення на державному та регіональному рівнях координація служб зайнятості населення, галузевих відомств, роботодавців та вузів у сфері працевлаштування молодих фахівців, надання їм першого робочого місця.

За нинішніх умов традиційні стосунки навчального закладу і замовника вже не спрацьовують. Вони мають набути характеру

неперервності, складовими якого можуть стати: цільовий прийом або орієнтація студента на місце роботи вже на перших курсах, фахова практика, працевлаштування.

Перехід молоді від навчання до роботи відбувається сьогодні в досить непростих умовах, певні зміни відбулись у трудових ціннісних орієнтаціях молодого покоління, підвищуються вимоги щодо характеру та умов діяльності.

На систему вищої освіти регіону впливає багато чинників, що обумовлені демографічною, соціально-економічною ситуацією, потребами ринку освітніх послуг та ринку праці. Для цього потрібні: постійний моніторинг впливу на дані процеси факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, глибокі знання закономірностей розвитку та взаємодії відповідних ринків.

Моніторинг працевлаштування випускників дає змогу окреслити протиріччя у цьому напрямку діяльності вищих навчальних закладів та вжити ряд заходів щодо корегування стратегії їх діяльності.

Так, в Одеській області за 10 років на 3632 особи зменшився випуск фахівців, що навчалися за державним замовленням. Разом з тим, розглядаючи загальну ситуацію у сфері підготовки кадрів, Управління освітою Одеської обласної державної адміністрації та адміністрації ВНЗ не йдуть на зменшення масштабів підготовки і намагаються у нестабільній економічній ситуації при загальному дефіциті робочих місць привести зростаючі обсяги підготовки у відповідність з потребою країни у кадрах високої кваліфікації, не допустити значного рівня безробіття серед громадян з вищою освітою. А окремі навчальні заклади, наприклад ОНЮА, навіть збільшують держзамовлення.

З другого боку, важливо вирішити пріоритетне стратегічне завдання забезпечення науково-технічного прогресу у державі через систему підготовки: «наука — освіта — технології».

Наявний дисбаланс економічної і соціальної сфери вимагає проведення оперативного аналізу явищ, процесів і тенденцій, що дасть можливість ефективно реагувати на регіональному рівні в реальному масштабі часу на прояви негативних явищ і проблем, що виникають у сфері доступу до навчання, в процесі навчання та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів.

При формуванні державного замовлення на підготовку фахівців, перш за все, треба враховувати темпи розвитку економіки на кожному конкретному етапі, визначати поточні та перспективні потреби у фахівцях. Формування та розподіл державного замовлення розглядається як система, на яку динамічно впливають зовнішні і внутрішні фактори.

Не врегульованою досі залишається і проблема законодавчого вирішення питання щодо першого місця випускника. Управлінням освітою обласної адміністрації разом з радою ректорів одеських вузів було створено комісію у складі начальників управлінь облдержадміністрації, центра зайнятості, ректорів, провідних вчених вузів, юристів щодо підготовки проекту Постанови Кабміну «Про заходи по сприянню працевлаштуванню і адаптації до ринку випускників вищих навчальних закладів». Проект документа був підготовлений і направлений до Міністерства освіти та науки, але, на жаль, такого документа все ще не існує.

З метою вирішення проблем працевлаштування випускників в Одесі створені центри, сектори, відділи, бюро сприяння працевлаштуванню. Укладаються довгострокові угоди: «ректор — підприємство — студент»; запроваджено моніторинг визначення потреби у випускниках на ринку праці, проводяться наради, конференції, зустрічі студентів-випускників із замовниками кадрів, організовуються «круглі столи» з питань працевлаштування, де обговорюються вимоги роботодавців до молодих спеціалістів. Так, був проведений регіональний тур Всеукраїнського конкурсу бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді. Випускники вузів беруть участь у регулярних молодіжних «Ярмарках вакансій», які організуються на базі Одеського центру науково-технічної і економічної інформації, де вони знайомляться з умовами праці на підприємствах, фірмах, організаціях різних форм власності. Відвідує ярмарки близько 2 тис. студентів м. Одеси.

Однією з нових форм роботи є досвід діяльності молодіжного парламенту, який разом з вузами міста ініціював створення у 1999 році молодіжної біржі праці. Основною метою біржі було забезпечення молоді робочими місцями у вільний від занять період. З часом цей проект при підтримці обласного комітету молодіжних організацій був перетворений в довгострокову програму.

За час роботи біржі була надана допомога у тимчасовому працевлаштуванні майже 1800 чоловік, і більше 200 студентів працевлаштувалися на постійну роботу.

Традиційною формою працевлаштування випускників, які навчалися за рахунок державного бюджету, стали замовлення господарств, укладання договорів про цільову підготовку спеціалістів з міністерствами, відомствами та іншими державними установами та організаціями. Управління освіти приймає безпосередню участь в цій роботі.

У 2003 році вищі навчальні заклади вступили до Одеської обласної організації роботодавців. Спільна діяльність вузів та органі-

зації спрямована на посилення професійно-практичної підготовки студентів, розподіл випускників, надання їм першого робочого місця та соціального захисту.

Заслужовує на увагу досвід роботи окремих вузів. В Одеській національній юридичній академії відкрито «Громадську приймальню», «Юридичну клініку». Академія має можливості багаторівневої підготовки спеціалістів з гнучкою орієнтацією на ринок праці, що змінюється.

Навчальний комплекс академії різнопланово сполучає освітню, науково-дослідницьку, інноваційну діяльність.

Значною перевагою академії є унікальна здатність до створення міжгалузевих колективів.

Інноваційна освітня програма юридичної академії може бути сформульована наступним чином: формування та реалізація програм підготовки та перепідготовки кадрів, які користуються попитом на юридичному ринку праці, створення науково-освітньої системи просування інноваційних технологій в інфраструктуру ринка.

В Одеському національному політехнічному університеті створений і працює навчальний центр професійної реалізації студентів «Кар'єр-центр»; в Одеському економічному університеті при кафедрі управління трудовими ресурсами створено кадрове агентство «Успіх». Одним з напрямків роботи агентства є створення системи менеджменту трудових ресурсів та моніторинг ринку праці. Співробітниками агентства розроблено модуль психологічного тренінгу для підтримки студентів старших курсів, які бажають знайти роботу у провідних компаніях регіону. Тренінговим підрозділом «Наставник» здійснюється індивідуальна підготовка студентів з менеджменту та інформатики. Центром сприяння бізнесу «Інтмар» проводяться консалтингові сесії для студентів, які починають займатися підприємницькою діяльністю.

Моніторинг стану закріплення випускників на підприємствах, в установах та організаціях області свідчить, що у 2002 році тільки 54,2 % від загальної кількості випускників, що навчалися за держзамовленням, з'явилися і приступили до роботи згідно з направленнями. У 2004 році розпочали роботу 4644 особи (78,7 %), збільшена кількість фахівців, які отримали направлення на роботу за межі області. Випуск фахівців 2005 року становив 25 702 особи, з них 23 295 осіб закінчили державні навчальні заклади, 1377 комунальні, 1130 — приватні. Разом з тим, на 10 % зменшена кількість випускників, що отримали направлення на підприємства та організації області.

Середній показник випускників, які отримали направлення на роботу, по Україні у 2000 році складає 63,2 %, а по області у 2000 — 51 %; 2001 — 87 %; 2003 — 54,2 %; 2004 — 72,1 %; 2005 — 67 %.

Але стан працевлаштування випускників вузів Одеської області поки що залишається складним. За умов масовості вищої освіти держава ще не в змозі забезпечити фінансовими, матеріальними, людськими та організаційними ресурсами підготовку фахівців відповідно до мотивації молоді.

Має місце ряд негативних тенденцій, що характеризує посилення диспропорції та протиріч між ринком освітніх послуг та ринком праці. За умов зростання приросту обсягів прийому контингенту студентів зростає соціальне напруження на ринку праці серед молоді, яка здобула вищу освіту.

За цих обставин негативні тенденції щодо працевлаштування випускників можуть посилюватись у перспективі, якщо не вжити заходів, спрямованих на створення робочих місць, посилення соціального партнерства між навчальними закладами та роботодавцями.

Причини відмови випускників працювати за направленнями пов'язані з відсутністю житла у замовника та рівнем заробітної плати, що не задовольняє потреби молодих спеціалістів. Навіть працевлаштування за фахом не дає ніякої гарантії, що випускник саме там працюватиме.

Продовжує домінувати процес самостійного пошуку роботи випускниками. А це серйозна потенційна загроза для посилення диспропорції між структурою та обсягами підготовки кадрів з вищою освітою та ринком праці.

Відсутність чіткої маркетингової стратегії на ринку праці орієнтує підготовку не на потреби економіки, а на ажіотажний попит молоді на певні спеціальності, що створює умови для зростання безробіття за окремими спеціальностями.

Працевлаштування випускника не одразу після закінчення вузу є основою не тільки для втрати кваліфікації, старіння здобутих знань, але й моральних та психологічних проблем (статус безробітного, правова незахищеність).

Більшість випускників не зовсім задоволені знаннями та навичками, що отримали за роки навчання; роботодавці не завжди задоволені рівнем підготовки молодого фахівця і, маючи вибір, надають перевагу спеціалістам, які мають стаж практичної роботи.

Це серйозне упущення в діяльності почало виправлятися, коли у березні 2005 року на підсумковій колегії Міністерства освіти та

науки за участю ради ректорів вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації Одеського регіону було запропоновано зменшити частку державної компоненти стандартів вищої освіти, а варіативну частину навчального плану погоджувати з роботодавцями.

В Одеському регіоні проводилася робота по вдосконаленню механізму контролю за працевлаштуванням випускників, з тим щоб контролю підлягали не тільки ті, хто навчався за видатки державного замовлення, а й досліджувалась подальша інформація стосовно фактичного працевлаштування всіх випускників.

Управління освітою зобов'язало кадрові служби підприємств, організацій інформувати вищі навчальні заклади про прибуття молодого спеціаліста на роботу.

Потребує удосконалення система обміну інформацією, формування та постійна актуалізація єдиного банку даних про потребу в кадрах з вищою освітою.

Працевлаштування випускників повинно здійснюватись завдяки:

- ефективній формі взаємодії навчальних закладів із підприємствами та установами, що дасть змогу вивчити потребу в фахівцях у різних регіонах і разом із роботодавцями на початку навчального року визначити місця майбутнього працевлаштування випускників;

- системі зворотного зв'язку з роботодавцями (відгуки про якісну підготовку фахівців, побажання; створення у навчальних закладах структурних підрозділів з питань працевлаштування своїх випускників по типу кар'єр-центрів, кадрових агентств тощо для допомоги студентам (випускникам) адаптуватися до вимог ринку праці);

- удосконаленню механізму стимулювання роботодавців щодо створення нових робочих місць для випускників вузів, а також стимулюванню до підприємницької діяльності фахівців із вищою освітою.

Сьогодні важливо сконцентрувати увагу на створенні робочих місць, соціальному захисті молоді після закінчення вузу.

Треба зобов'язати випускаючі кафедри сформувати перелік базових підприємств, організацій, установ та укласти з ними відповідні угоди на проходження навчально-виробничих практик студентами; провести серед роботодавців моніторингові дослідження щодо їх бачення технологій, процедур та правил організації й проведення навчально-виробничих практик, узагальнити результати моніторингу, визначити сильні та слабкі сторони забезпечення якісної професійно-практичної підготовки студентів, визначити бар'єри, що перешкоджають її реалізації та внести пропозиції щодо їх подолання.

Знання, уміння та навички, котрі отримали випускники, їх працевлаштування та кар'єрне зростання повинні стати основними

критеріями при акредитації вищого навчального закладу, оцінюванні результативності його діяльності.

Залежно від попиту на освітні послуги необхідно проводити відповідну маркетингову стратегію на кадровому ринку, тому що слабо виражена маркетингова орієнтація призводить до втрати конкурентоспроможності вищої освіти в цілому.

Сегментацію ринку праці щодо потенційних клієнтів необхідно проводити з урахуванням географічних, психологічних, демографічних чинників.

Відсутність методичних підходів щодо визначення потреби у фахівцях з вищою освітою та належного механізму державного регулювання процесами підготовки та працевлаштування випускників є причиною нерівномірності розподілу безробітних на регіональному рівні. Про напруженість з працевлаштуванням випускників свідчить навантаження безробітних на одне вільне робоче місце службовця.

Таким чином, вищі навчальні заклади Одещини відіграють досить значну роль в забезпеченні кадрами не тільки регіону, країни, але деякі з них конкурентоспроможні і на світовому ринку праці.

Література

1. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-XII.
2. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III.
3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-XII.
4. Указ Президента України «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» від 23.01.1996 р. № 77/96.
5. Постанова Кабміну України «Про Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням» від 22.08.1996 № 992.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ*

Сьогодні Україна йде шляхом перетворень у різних життєвих сферах, в тому числі в освіті, зокрема у вищій.

Інститут вищої освіти є таким елементом суспільства, який відповідає за формування «людського капіталу». Як відомо, зміст даного поняття включає такі якісні характеристики соціального фактору як рівень освіти, професійно-кваліфікаційні особливості, стан здоров'я людей.

Категорія «капітал» не є випадковою. Інвестиції в людину, в її інтелектуальний, споживчий та трудовий потенціал вже давно розглядаються на Заході як такі, що можуть принести значний матеріальний та духовний прибуток окремій людині та суспільству в цілому.

Успішність реалізації цього важливого завдання державної соціальної та гуманітарної політики залежить не тільки від фінансового забезпечення, що найчастіше наголошується органами державної влади України.

Проблема національної вищої освіти не полягає також виключно в кількісних показниках щодо вищих навчальних закладів.

Нажаль, в управлінні вищою освітою майже не враховують дві речі:

- по-перше, невизначеність моделі вищої освіти в Україні;
- по-друге, перетворення освіти в галузь, яка здійснює освітянські послуги й функціонує в умовах ринкової конкуренції.

Зазначене вище потребує чіткого визначення ролі держави в управлінні освітою та значення ринкових законів попиту й пропозиції.

Якщо на долю держави припадає законодавча функція, контроль за якістю підготовки кадрів, то такі функції як фінансування, визначення форми власності учбового закладу стають все частіше не тільки повноваженнями держави.

Попит на освіту з боку населення визначає рівень готовності громадян фінансувати цю послугу, забезпечувати студентами освітня галузь. Тому все більшого значення набуває оцінка громадянами якості освіти, рейтинг вузів в громадській думці, а не тільки в оцінці МОН.

* Друкується по вид.: Ківалов С. В. Стратегічні напрями реформування інституту освіти в Україні // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / НУ ОЮА, Південноукр. центр. гендерних проблем. — О., 2009. — Вип. 36. — С. 3—9.

Що стосується моделі вищої освіти, то в основі її формування повинна знаходитись певна концепція. В класичній соціології ХІХ століття розроблялось три головних ідеї, які й дали життя трьом моделям з різними цілями на «виході»:

- в першій — інститут освіти розглядався як засіб просування людини вгору по соціальним сходам, як інструмент реалізації «рівних можливостей» та вертикальної мобільності, з метою забезпечення вищого статусу та позиції в соціальній ієрархії;

- в другій — освіта виступала як суспільна цінність, сфера, в якій повинні формуватися громадянські, моральні якості людини, де вона повинна всебічно розвивати свої індивідуальні якості, з тим, щоб в майбутньому стати повноцінним громадянином даної країни;

- в третій — освіта жорстко залежала від держави в економічному та ідеологічному контекстах.

Остання концепція була притаманна радянській системі. Переважно індустріально-промислова інфраструктура економіки, не розвинута сфера послуг та інформатики «диктували» свої вимоги до підготовки кадрів, які не співвідносились з науково-технічним прогресом. Досі 40 відсотків робітників промислових підприємств мають низький кваліфікаційний рівень й зайняті фізичною працею. Але держава визначала напрями підготовки та кількість спеціалістів в залежності від потреб існуючої економіки.

В інфраструктурі сучасної економіки України доля промислового виробництва утворює 57 відсотків ВВП, тоді як в країнах Західної Європи — 25 відсотків ВВП. В економічних системах постіндустріального світу сфери послуг, інформатики, управління забезпечують 75 відсотків ВВП.

Сьогодні в управлінні освітою ми спостерігаємо продовження впливу принципу «економічного детермінізму» радянського типу та слабку увагу влади до потреб й інтересів головних споживачів освітнянських послуг.

Декларуючи європейські цінності, вищі навчальні заклади імплементують в свою діяльність формальні риси європейської освіти, головним чином систему атестації (кредитно-модульну), залишаючи зміст, методи та цілі навчального процесу старими.

Все це створює додаткові незгодження, знижуючи ефективність як запозичених, так і традиційних підходів.

Відстає від європейських стандартів й державне фінансування освіти. Якщо в країнах Європи воно коливається від 5,7 % ВВП до 8 %, то в Україні докризового періоду фінансування освіти було на рівні 4,7 % ВВП, нині ще нижче. Подивимось на ці процеси через призму суспільного сприйняття.

Соціологічне дослідження громадської думки з приводу стану освіти неодноразово проводилось в Україні та в Одеському регіоні.

Одеська область займає четверте місце за рейтингом регіонів України за чисельністю студентів з розрахунку на 10 тисяч населення (585 осіб).

74,7 % випускників шкіл бажають продовжити освіту далі. 45,0 % хотіли б працювати та вчитися. Тільки 24,9 % збираються працювати. Згідно європейським стандартам, тривалість освіти в сучасному суспільстві повинна бути біля 17 років.

Орієнтація на продовження освіти в нашій країні зумовлена двома факторами. По-перше, тим, що молоді люди віддають перевагу тому вицу діяльності, який вони добре знають, тобто навчанню; по-друге, відсутністю чітких перспектив для випускників учбових закладів.

Соціологічні опитування в масштабах України та регіону свідчать, що більшість респондентів орієнтована на роботу в сфері бізнесу. При цьому робітничі професії, які є найбільше очікуваними сьогодні, не є престижними під час вибору життєвих пріоритетів.

Оцінка учнівською молоддю ефективності освіти та процесу її реформування не є одноставною, але в цілому є достатньо позитивною.

Учасники опитування дали досить високу оцінку освіті, яку вони отримують в своїх учбових закладах, при цьому вони не помітили суттєвих змін в навчальному процесі.

Хоч безумовно це лише середні показники, що різняться суттєво в розрізі окремих навчальних закладів.

Найбільш критичними є оцінки незалежного тестування за результатами минулого року. На думку випускників шкіл учні не були готові до тестування за рівнем знань. Викликає сумнів зміст тестів.

Таким чином, незалежне тестування, як вважає учнівська молодь, слабо вплинуло на створення об'єктивних умов та рівних можливостей для отримання вищої освіти.

Проведене дослідження дозволяє зробити деякі висновки щодо проблем, що існують сьогодні у сфері освіти та молодіжної політики.

Можна вважати, що слабе ознайомлення з реальним змістом європейського освітнього процесу не стимулює ефективні форми адаптації до європейських стандартів національного освітнього простору.

Залишаються старими цілі підготовки молоді в системі шкільної та вузівської освіти. Не зазнали суттєвих змін форми навчання. Реформи зачепили, головним чином, методи контролю знань.

Випускники освітніх закладів погано уявляють потреби сучасного суспільства. Вони слабо поінформовані відносно ситуації на

ринку праці, а також тих можливостей, які пропонують сьогодні соціальні служби для молоді.

За даними вчених, приблизно з 14 років молода особа починає усвідомлювати власні соціальні права, місце в суспільстві, своє призначення. До 18 років практично завершується формування основних психофізичних особливостей людини, а до 24 років припиняються процеси росту людського організму і формується соціальний статус особи, що передбачає здобуття освіти і певного фаху, проходження військової служби і набуття певного трудового та життєвого досвіду.

За результатами соціологічних досліджень, здійснених Українським інститутом соціальних досліджень разом з Центром «Соціальний моніторинг», протягом останніх трьох років у системі цінностей української молоді безперечну першість посідають цінності мікрорівня (сім'я, родичі, кохана людина, друзі).

Лише 5 % респондентів зазначили, що найважливішим для них є необхідність зробити щось вагоме для народу й країни. 62 % опитаних молодих людей турбує проблема працевлаштування.

У найбільш скрутне матеріальне становище потрапляє безробітна молодь. Наявність молоді на регіональних ринках праці коливається від 23 % до 39 % при середньому показнику молодіжного безробіття по Україні — 32 %.

Зараз приблизно 30 тис. дітей шкільного віку не відвідує школу. У більше ніж 3,5 тис. сіл взагалі немає шкіл.

За кошти юридичних та фізичних осіб навчається більше половини першокурсників вузів.

Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» визначила соціально-економічні, соціальні, культурно-освітницькі, політичні пріоритети.

В культурно-освітній сфері всі молоді люди повинні мати рівні права на отримання обов'язкової середньої освіти. Матеріальна допомога вузівській молоді здійснюється у формі кредитування освіти, стипендії, розширення кількості бюджетних місць у вузах.

В країні розробляються цільові комплексні програми з різних проблем трудового, фізичного, духовного розвитку молодих людей.

Такі програми здійснює, в першу чергу, система центрів соціальних служб для молоді. Юридично вони були затверджені Законом «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», а також Постановою Кабінету Міністрів про «Типове положення про соціальну службу для молоді». В Постанові Кабінету Міністрів України від 21 січня 1998 р. «Про подальший

розвиток мережі центрів соціальних служб для молоді та підвищення ефективності їх діяльності» визначено завдання цих установ: «Соціальні служби для молоді надають молодим людям інформаційну, правову, психолого-педагогічну, медичну та інші форми соціальної допомоги, реалізують необхідні заходи з метою запобігання негативним явищам у молодіжному середовищі та їх подоланню, здійснюють соціальну опіку окремих категорій молоді, зокрема інвалідів, дітей-сиріт».

На державному рівні функціонує Український державний центр соціальних служб для молоді (УДЦССМ).

Практично завершено формування мережі центрів соціальних служб для молоді на обласному та районному рівнях.

Реальна ж картина зайнятості молодих людей не відповідає їх намірам. Так, в структурі тих, хто шукає роботу через служби зайнятості, молодь утворює 39,4 %. Найгірше становище у осіб з середньою освітою.

Опитування показали, що серед безробітних молодь з вищою освітою утворює лише 10 %.

В сфері бізнесу зайнято лише 3,4 % молодих людей (тоді як 48,4 % опитуваних випускників шкіл мріяли стати власниками підприємств).

Якщо в 1985 році молодь утворювала 34,9 % загальної чисельності працюючих, то зараз цей показник знизився до 17,2 %. Середня заробітна плата цієї категорії складає 60 % до середньої заробітної плати по Україні і в 2 рази менше мінімального споживчого бюджету. Соціальним наслідком безробіття і низького матеріального становища молоді є зростання серед неї девіантної поведінки. Фахівці стверджують, що зниження зайнятості на 1 % веде до зростання злочинності майже на 10 %. Біля 60 % злочинів припадає на людей віком до 30 років.

Проблеми, пов'язані з цією соціальною групою, опинились в центрі молодіжної політики. Державна політика в справах молоді має певну структурну організацію в Верховній Раді та Уряді.

Все це разом узятє потребує детального аналізу проблем формування освіти, що має спиратись на можливість та потреби загальних трансформацій українського суспільства.

Саме наслідком таких реформ має бути формування молоді як специфічної соціальної страти із своїми особливими функціонально-рольовими статусами щодо держави і суспільства.

Нинішня конкуренція двох доктрин в освітній сфері, які умовно виглядають як пострадянська (традиційна) та західноорієнтована (постмодерна), нажаль, не створила прийнятне середо-

Рис. 1. Структура органів, що забезпечують механізм реалізації державної молодіжної політики

вище, в рамках якого можна знайти компроміс між позитивними ознаками обох підходів.

Ми пішли шляхом штучного поєднання, яке не задовольняє за змістовним наповненням вимог часу. Тому шлях реформ освітньої галузі — непростий, але конче необхідний для залучення молодого покоління у всі суспільно-важливі перетворення.

Література

1. Про освіту : Закон України від 23.05.1991, № 1060-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi).
2. Законодавство України про освіту : зб законів. — К. : Освіта, 2002.
3. Ціннісні орієнтації учнівської молоді // Соціологічний бюлетень. — О., 2008. — Вип. 81.
4. Дзвінчук Д. Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство. — К. : УАДУ, 2003.

THEORETICAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE PROCEDURE

Ukraine

*Sergey V. Kivalov**

Doctor of Legal Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences, Rector of the National University «Odessa Law Academy», member of the Board of Directors of the European Public Law Organization

The implementation of the administrative reform is associated with the need to reform all fields and sectors of public life in Ukraine. At the same time, the reform of public administration is caused by the need to explore the peculiarities of management of such an important field of public life such as public service. In this paper, public service management is defined as a sub-legislative, targeted, regulatory, organisational-imperative activity of the state bodies basically aiming at: *a)* definition and implementation of a unified state personnel recruitment system, *b)* training of civil servants; *c)* establishment of the state posts and definition of their status; *d)* determination of class ranks, military ranks, special ranks and procedure for granting them, definition of the order and rules of promotion in public service; *e)* evaluation of civil servants' performance; *f)* determination of social and legal guarantees for the civil servants; and *g)* determination and implementation of the prerequisites for the functioning of the public service, etc.

Public service management is first of all defined by the subjects, *i.e.* special enforcement authorities or divisions of state bodies which are competent for the definition, support and implementation of legal, organisational and procedural principles of the organisation and functioning of public service. Among them, the following should be mentioned: *1)* administrative bodies of public service (the Cabinet of Ministers of Ukraine, the central executive authorities, local authorities), *2)* public service personnel management bodies (administrative bodies of public service, local bodies of the central executive authorities, territorial divisions of the Main Department of Civil Service, personnel services).

The analysis of the legal status of the Main Department of Civil Service indicates that the current legislation does not regulate sufficiently its status, authority and accountability. It indicates the

* Доповідь, обговорена на засіданні Комітету з правових питань та питань прав людини на сесії ПАРЕ (7 січня 2014 р.).

need to clarify the authority of the body in order to increase its capabilities to perform the tasks entrusted to it. First of all, it refers to the creation of a thorough personnel management system in public authorities both at the central and the local level. This issue can be solved by introducing relevant amendments to the Law of Ukraine «On Civil Service».

One of the administrative bodies of public service is the human resources service which pertains to the entities organising the work of public service. On the one hand, the human resources service is the governing body, while on the other hand it serves as an object of control. Its main goals are as follows: 1) implementation of the state policy in the sphere of public service and personnel issues; 2) implementation of analytical and organisational duties of the personnel management; 3) meeting of the needs for qualified personnel and their effective use; 4) prediction of the personnel development, encouragement of the servants for career development, ensuring of lifelong training; 5) documenting of the process of public service and labour relations.

The principles of public service management as well as its functions derive from the principles of public administration and public service. The analysis of the theoretical and legal aspects of public service allows us to indicate the following principles of public service management: 1) legitimacy: the state bodies that are carrying out public service management, are established according to the law and exercise their powers within the limits and in the way provided by the law, whereas they can act only in a lawful field; 2) transparency: objective and comprehensive information to the public regarding the activities of the state bodies and their staff; introduction of transparent procedures for promotion based on professional achievements; publicising in the mass media of information relating to the civil servants' annual incomes; introduction of transparent mechanisms regarding civil servants vacancies record and their occupancy; public awareness of the European integration in the field of civil service; 3) unity: as long as the government in Ukraine is unitary including the system of state bodies, public service should also be a unitary public law institute, that includes certain types of public service; 4) subordination of lower level state bodies and civil servants to the higher state bodies and officials: public service is a hierarchically structured complex system where the main means of activity is subordination; 5) political independence: public service is a politically independent institute and civil servants are granted the principle of political neutrality; 6) stability: it is stipulated by the definition of

the unified state personnel recruitment policy, the legislative definition of its types and the categories of civil servants and of state offices; improvement of the legislation on civil service; clear distinction between political and administrative positions; timeliness decisions about filling the vacant posts by people with appropriate vocational training; immutability of the deputy heads of the state bodies and the heads of the structural divisions of a state body in case of replacement of the head of the body, etc.

The main guidelines for the reform of the legislation on the management of public service are: *a)* systematic and comprehensive legal regulation of all types of public service; *b)* creation of an independent state body responsible for the administration of public service focusing its activity mainly on ensuring the implementation of a unitary state policy in the field of public service management; *c)* distinction between the political and administrative positions in public authorities, introduction of the positions of heads of offices in the central public authorities as the higher administrative positions in these bodies; *d)* establishment of the classification of the posts of civil servants taking into account the level of authority of a post, the complexity of the assigned duties and the degree of responsibility; *e)* improvement of the classification of posts by categories of posts and ranks of civil servants, the order of reference of posts of civil servants to the relevant categories, the establishment of more strict requirements to the assignment of ranks of the civil servants; *f)* development of effective mechanisms in order to ensure stable activity of the civil servants and their independence from the personal opinion of the persons holding political positions; *g)* improvement of public service, in particular promotion of civil servants based on the level of their qualification, professional and moral qualities, professional achievements, taking into account the experience in public service, etc.

An important guideline for the improvement of public service management is the creation of an operative and effective Register of the state posts that will constitute a unified hierarchical list of the state posts which are divided into groups depending on one or more criteria. The Register is a statutory act approved in due order, as a rule by the head of the state, and provides a comprehensive list of the state posts. Thus, a state post becomes legitimate not from the moment it is included in the staff list of the state body, but from the moment it is included in the Register. Exclusion of a state post from the Register is always a reason to exclude this post from the staff list of the state body. At the same time, exclusion of a state post from a state body does not entail its automatic exclusion from the Register.

Thus, the exclusion of a state post from the Register should not be simply considered as its removal from the list, but as its legal termination. In case the post is not listed in the Register, it cannot be included in the staff list of the state body. It is firstly necessary to introduce the respective amendments to the Register and then to make a decision on the staff list.

Theoretical positions on the establishment of an effective legal mechanism for the prevention of and the fight against corruption were also further elaborated. Considering this, special attention was given to the issues of prohibitions and restrictions in public service.

It is determined that the legislative framework regulating the restrictions in public service is defined by: 1) the Constitution of Ukraine; 2) the Laws «On Civil Service», «On the fight against corruption», the special laws regulating certain types of public service («On militia», «On the Public Prosecutor's Office», «On the state protection of public authorities of Ukraine and officials», «On the state tax service in Ukraine», «On fire safety», «On diplomatic sendee», etc.). Certain provisions related to restrictions due to the health conditions of the administrative (civil) servants, are defined by the sub-legislative regulations, in particular, about the health condition for the appointment to the positions of heads of the central executive authorities. This provision is not laid down by the Law «On Civil Service», but only by Presidential Decree. Consequently, it can be concluded that as long as the right to civil service is a constitutional right, details on this right can only be provided by law.

The purpose of the restriction of rights is: 1) to ensure an effective professional functioning of the state bodies; 2) to establish barriers to potential abuse of power by civil servants; 3) to create the conditions for an independent professional performance; 4) to guarantee that civil servants respect the citizens' rights and freedoms.

The restriction of the rights in public service is a multi-dimensional concept with several meanings that could be described both in a broad and a narrow sense. In a broad sense, the restriction of the rights is a state-legal definition of the way in which a natural person can become a civil servant and his/her rights towards civil service. In this sense, the restrictions of the rights include requirements, criteria, prohibitions and rules. Thus, in the broad sense, the concepts «restriction of rights» and «prohibition» refer to the whole and the part respectively. In the narrow sense, the restrictions of the rights are the criteria defined by the norms of law with which the person/servant should or should not comply. The narrowest understanding of the restriction of the rights is used in the current legislation. The

narrow meaning of the restriction of the rights is not identified with the concept «prohibition» and does not absorb it.

The restriction of rights on party membership is crucial to the public service institute. The specific laws that regulate the activity of the civil servants of specialised and military service, clearly define the requirement of non-partisanship of the civil servant, *i.e.* he/she should not be a member of a political party. There is a problematic aspect of the mentioned restriction of the rights in the case of administrative civil servants who fall under the Law «On Civil Service», which does not lay down the non-partisanship principle. Following the comparison of the characteristics of the «non-partisanship» and the «political neutrality» principles, it can be concluded that the legislative consolidation of the non-partisanship principle for the administrative civil servants is quite rational.

The following changes and amendments to the current legislation are proposed:

1) Article 4, par. 1, item 3 of the Law «On the principles of preventing and combating corruption» — the phrase «enterprises or organisations» to be replaced with the phrase «legal entities»;

2) Article 4, par. 1, item 2 of the Law «On the principles of preventing and combating corruption» — to remove the phrase «overtime»;

3) Article 3 of the Law «On Civil Service» — to add the principle of non-partisanship;

4) Article 4 of the Law «On Civil Service» — to add the following phrases «reached the age of 18», «higher», «not below the level of an expert while for the heads of units — the level of a Master's degree» so that the article reads as follows: «The right to civil service is provided to the citizens of Ukraine who have reached the age of 18, regardless of origin, social and property status, race and ethnicity, gender, political views, religious beliefs, place of residence, have received the appropriate higher education, not below the level of an expert while for the heads of units — the level of a Master's degree, have vocational training and are selected in keeping with due competitive or other procedures provided by the Cabinet of Ministers of Ukraine»;

5) Article 12, par. 2 «Restrictions related to Civil Service employment» of the Law «On Civil Service» — to delete the phrase «that is incompatible with holding a civil service post» and to include it in the following wording «have a criminal record».

One of the important guidelines for the reform of the public management system is to improve antitrust regulation in the economic

field in general and to increase the efficiency of administrative liability for violation of the antitrust law in particular. Studying the problems of the administrative liability in this field has helped to indicate the main problems of its legislative regulation and theoretical guarantee. It is clear that it is necessary to improve the normative basis of the administrative liability for violation of the antitrust law. There are two types of administrative violations of the antitrust law in Ukraine under both the Code on Administrative Offences of Ukraine and the Law of Ukraine «On the protection of economic competition» whereas amenability for these violations is provided for under the Code on Administrative Offences of Ukraine. In principle, these violations are identical in many respects. At the same time, they are defined differently in the aforementioned regulatory legal acts, whereas a different procedure of prosecution, different sanctions and different financial penalties are laid down.

A natural person along with the legal entities whose administrative responsibility is provided for by particular laws, is the subject of violations of the antitrust law such as: abuse of monopoly power, illegal contracts between entrepreneurs, anti-competitive acts, violation of the procedure for the provision of information. Taking this into account, it is suggested to include in the Code on Administrative Offences of Ukraine (CAOU) the legal entities as subjects of administrative liability.

In order to clearly differentiate between such offences as «abuse of monopoly power» and «illegal contracts between entrepreneurs», it is suggested to qualify them as follows: if one or both subjects of the offence are monopolists, then the offence should be qualified as illegal contract between entrepreneurs, given that the objective part of this offence is the conclusion of the contract that is illegal and restricts or distorts competition.

In order to avoid a contradiction between the Law «On the protection of economic competition» and CAOU with regard to the offence that is called, respectively, «anti-competitive concerted actions of the economic entities» and «illegal contracts between entrepreneurs», it is suggested to use the term «anti-competitive concerted actions of the economic entities» as long as this concept has a broader meaning and absorbs the concept «illegal contracts between entrepreneurs». Furthermore, it is necessary to clearly compile the list of the acts defined as anti-competitive concerted actions of the economic entities.

According to Article 221 of the CAOU, investigation of the cases on the violation of antitrust legislation is carried out by district courts,

city district, municipal or district municipal courts. At the same time, the Law of Ukraine «On Antimonopoly Committee of Ukraine» provides that cases of administrative offences can be investigated by the Antimonopoly Committee of Ukraine, the Chairman of the territorial division of the Antimonopoly Committee of Ukraine, the state commissioner of the Antimonopoly Committee of Ukraine and by the administrative boards of the territorial divisions of the Antimonopoly Committee of Ukraine. The same offence can thus be investigated by different actors, each of them having the right to follow a special procedure. So, in order to avoid this conflict, it is suggested to provide a unified procedure for the investigation of the mentioned cases by antitrust authorities with the possibility to appeal the decision in court.

It is established that the direct intention is the subjective aspect of offences such as the abuse of monopoly power, anti-competitive concerted actions (illegal contracts), anti-competitive actions of the authorities, local governments, administrative management and control bodies (discrimination of entrepreneurs) while violation of the procedure for the provision of information to the antitrust authorities constitute both the intention and the negligence.

The description of the composition of the anti-competitive concerted actions of the economic entities (illegal contracts between entrepreneurs) defines that the subject of the anti-competitive concerted actions is the enterprise (Law «On protection of economic competition») while the subject of the illegal transactions is the entrepreneur (CAOU). The correlation of the concepts «the economic entities» and «entrepreneur» indicates that the concept «entrepreneur» is broader and absorbs the latter. Given that administrative liability for this offence is provided for by Article 166-2 of the CAOU where the concept «entrepreneur» is used, it is suggested to make the appropriate amendments to this Article which would read as follows:

Article 166-2. Anti-competitive concerted actions of economic entities.

The anticompetitive concerted actions that relate to setting prices or other conditions of procurement or sale of goods; restriction of manufacturing, commodity markets, technical and technological development, investments or establishing control over them; distribution of markets or sources of supply on an area basis, in accordance with procurement or sales turnover, circle of sellers, buyers or consumers, or otherwise; distortion of the results of bids, auctions, contests, tenders; elimination from the market or restriction of access to the market (withdrawal from the market) for other undertakings,

buyers, sellers; applying different conditions to equivalent agreements with other undertakings, which results in the creation of a disadvantage for these undertakings in terms of competition; concluding agreements provided that other undertakings assume supplementary obligations, which according to their content or in terms of trade customs and other fair customs in entrepreneurial activities do not relate to the subject of these agreements; significant restriction of the competitive ability of other undertakings on the market without objective reasons thereto; taking similar actions (inactivity) by undertakings on the commodity market, which has resulted in or may result in prevention, elimination or restriction of competition in case if the analysis of situation on the commodity market gives evidence that there are no objective reasons for taking such actions (inactivity)...»

Restrictions as well as the measures of administrative penalties form an important element of the administrative liability for violation of the antitrust law. Given that the legal entities are the main subjects of administrative liability, it is suggested to supplement CAOUE with an article «Administrative penalties applicable to legal entities» and to provide for the following sanctions: penalty, temporary termination of activity (for a period of up to 3 months), loss of licence right to engage in the activity, termination of activity, compulsory division of the monopoly.

One important area of research undertaken by the Administrative and Financial Law Department of National University «Odessa Law Academy» that helped to draw these conclusions, is the theoretical provision on administrative legal proceedings and the improvement of the Code of Administrative Procedure of Ukraine currently in force.

The rights, freedoms and legitimate interests of the man and the citizen in the field of public relations of power are an object of protection by the administrative courts. The criterion for the definition of their limits is the provision that the mentioned rights, freedoms and legitimate interests should refer to the public governmental activities of public authorities, other state bodies, local governments and their officials. Thus, the mentioned limits cover the exercise of rights, freedoms and legitimate interests such as: *a*) protection exercised by the authorised representatives of public authorities, other state bodies and their officials, *b*) relations in the field of private law that are implemented by resorting to public authorities, other state structures and local governments, *c*) in the field of direct and representative democracy, *d*) in the field of participation in the management of state or local affairs. The main political rights and freedoms refer directly to the rights and freedoms of the man and the citizen, that

can be the object of protection by administrative legal proceedings. It should be noted that other groups of rights, such as main civil, economic, social and cultural rights become the object of protection in case it is not possible to enjoy these rights and freedoms without recourse to authorised public authorities, other state bodies, local municipal bodies and their officials.

Administrative legal proceedings is one form of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens. It is a kind of judicial form of protection. The common characteristics that show the correlation between the administrative legal proceedings and other judicial forms of protection are: *a)* they are the operation of the court as holder of the judicial authority, *b)* they are performed in the procedural way that is laid down by the relevant procedural regulatory legal act as the act of the highest legal force — the legislative act, *c)* adherence to the procedural forms guarantees the adoption of the legitimate and well-founded judicial act of the case upon which the judgement is documented; hence, it means the protection of the rights, freedoms, legitimate interests of citizens, and proceedings are stated in the appropriate procedural acts-documents, *d)* their universal type allows to protect any violated law or legal interest, *e)* they ensure that the constitutional right to protection, which is specific according to its content and functions, will be implemented as the fundamental procedural way of protection.

The difference between administrative legal proceedings and other judicial forms of protection of human rights and freedoms is: *a)* they are regulated by a separate procedural act — Code of Administrative Procedure of Ukraine, *b)* the specific subject, that are the disputes related to the administrative practice of the government entities and the law enforcement field of the legal public relations, where one party to the dispute is the government authority and the officials, *c)* the particularities of the justice administration procedures, *d)* the specific nature, content and list of procedural acts-documents that support the stages of the judicial administrative process.

The search for the optimal model of organisational structure of the administrative justice bodies in Ukraine is conducted in order to implement mainly two principles — independence from the influence of the bureaucracy and the possibility to protect the human and citizen's rights and freedoms in the field of public administration. In this context, the system of administrative courts in Ukraine is the successor to the European experience of the organisation of the administrative justice system and the historical experience of its development.

In the legal relations involving the protection of the rights, freedoms and legitimate interests in the judicial administrative process, the citizen of Ukraine is the plaintiff or the third party. The characteristics of a citizen of Ukraine being a plaintiff in a judicial administrative process are the following: *a)* he/she is a party to the legal relationships arising from the legal public dispute that is caused by the violation of the rights, freedoms and legitimate interests that might have been committed by the governmental entity, *b)* he/she participates in the administrative case on its own behalf, *c)* he/she has a constitutional legal status provided for by the Law of Ukraine «On citizenship of Ukraine», *d)* he/she files petitions in the administrative court of first instance for the protection of an administrative claim in the form of a statement of claim; *e)* he/she bears all legal consequences of the decision of the administrative court, *f)* he/she bears the legal costs, *g)* procedural legal capacity assumes legal accession, *h)* he/she can participate in the case in person or through a representative.

The right of a natural person to judicial protection in an administrative court is the granting of the opportunity to file the petition with an independent and impartial administrative court by means of an administrative claim, to participate in a legal investigation, to satisfy the claim and to ensure the execution of the court decision. This right has a complicated legal structure that is defined by substantive and procedural legal factors. The structure of the right to judicial protection consists in: the right to an independent and impartial tribunal, the right to file the petition of the administrative claim with an administrative court, the right to participate in the proceedings, the right to satisfaction of the claim and the right to execute the court decision. The right of a natural person to judicial protection in an administrative court is directly related to the legal interests of the person, *i.e.* the necessity provided by the law: *a)* in obtaining protection in the form of the substantive legal satisfaction (legal benefit) in case of a positive court decision regarding the claim for protection (substantive aspect), *b)* in receiving a judicial decision as an act of justice (procedural legal aspect). It is important to note that the right to file a petition with an administrative court by means of an administrative claim is the right to request protection of the subjective right or a legal interest protected by law. The right to refer to an administrative court by means of an administrative claim is the right to an administrative process irrespective of its outcome, the right to the court operation in order to resolve the dispute about the right or interest protected by the law that means the right to decisionmaking irrespective of its nature and content. There are two aspects of the

right to file an administrative claim: 1) as an element of the right to have standing in administrative proceedings. In this case, the right to claim itself does not extend nor complete the legal scope of one group of natural persons in comparison with the others, 2) as a subjective procedural right. Not all natural persons have this right, only specific persons in specific cases under certain prerequisites and conditions.

The exercise of the right to judicial protection in the administrative court is possible under certain prerequisites and conditions. Prerequisites for this right are the circumstances that the right to the administrative claim is associated with: 1) the dispute refers to the jurisdiction of the administrative court, 2) absence of entry into force: court decisions or court rulings to refuse to initiate the proceedings in an administrative case, to terminate the proceedings due to the renunciation of the administrative claim by the plaintiff or the conciliation of the parties. The conditions for the right to an administrative claim are the circumstances that the exercise of the subjective right to an administrative claim is related to: 1) jurisdiction of this court; 2) adherence of the form and content of the administrative claim; 3) administrative procedural legal capacity; 4) the representative has the appropriate authority to conduct the case; 5) payment of court fees.

One of the main prerequisites for the right to appeal to the administrative court is the independence of the courts; this has both an objective (institutional) and a subjective (functional) aspect. The implementation of the institutional aspect means: 1) proclamation and legislative implementation of the principle of the separation of powers and its observance by the state, 2) creation of an independent, autonomous judicial system outside any state bodies and legislative and executive bodies as well as other bodies and institutes created according to the principles of judicial self-government, 3) prohibition for the other state bodies to carry out the functions inherent in judicial authority, 4) prohibition to create extraordinary and special courts, 5) prohibition for the legislator to adopt the regulatory legal acts that recall the court decision with retroactive effect. The functional aspect of judicial independence means that the procedure of the administration of justice should allow the judge to consider and resolve the dispute free from outside influence and interventions as well as to express his/her opinion in a specific case during a meeting of judges.

The wording of Article 17 par. 2 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine is defining the formulation of a subject of the

claim regarding the public service that may relate to the decisions of the head of a state body about the following: recruitment in the public service, compensation package, prosecution, granting leave, outcome evaluation, reassignment to another position, ensuring the rights to social protection during service, discharge from the post, change of the statement of the reasons for discharge from the post, reinstatement in office, deduction from salary during compelled absence and compensation of the harm caused by wrongful dismissal, etc. Thus, the plaintiff has a non-mandatory right to determine the scope of the requirements which are subject to judicial inquiry.

The research on the jurisdiction of administrative courts has shown that the rules of territorial jurisdiction does not provide for the procedural priority of the administrative court of any level over the administrative court of the same level nor an exclusive right of one or another court to legal proceedings of a certain category. In case the court finds that the judicial proceedings were initiated without following the rules of territorial jurisdiction, it can refer the dispute to another administrative court for investigation, but only until the court proceedings open. Disputes between the administrative courts concerning the jurisdiction of cases of public service are not allowed. During the investigation of the disputes regarding public service, the following criteria that will refer the person to the category of the public servant were defined: *a)* employment record about the oath, *b)* employment record on the assignment of a certain rank, *c)* payment for the rank in total salary amount. It is important to note that the combination of all these criteria is not obligatory.

Due to the fact that a significant number of administrative disputes concern public service, the university department decided to focus on this aspect of the administrative courts' activity. During the investigation of the cases of this category, priority is given to the provisions of the following laws: «On the Public Prosecutor's Office», «On militia», «On diplomatic service», «On the state executive service», etc. Thus, provisions of the labour laws can be applied only in case the provisions of the special law do not resolve the disputable legal relations and when it is directly laid down by the special law. In that case, the defendant should adhere and guarantee abidance with the provisions of the labour law.

It is suggested to introduce the following amendments to the Code of Administrative Procedure of Ukraine:

a) Chapter 5, § 1 «Members of the administrative process» should read «Persons who have a legal interest in the case» instead of «Persons involved in the case»;

b) The title of Article 47 should read «Composition of the persons having a legal interest in the case»; the content of Article 47 should read «Persons who have a legal interest in the case are parties, third parties, representatives of the parties and the third parties»;

c) Chapter 5, § 2 «Members of the administrative process» should read «Persons who have no legal interest in the case» instead of «Other members of the administrative process»;

d) The title of Article 62 should read «Persons who do not have a legal interest in the case», the content of Article 62 should read «Members of the administrative process who have no legal interest in the case are the trial secretary, the registrar, the witness, the expert, the specialist, the translator»;

e) Article 157, part 1 should be supplemented with the phrase «if the defendant has voluntarily complied with legitimate demands of the plaintiff»;

f) One of the categories of problematic cases is the dismissal of the public servants who are heads of state bodies upon decision of the local government. The analysis of the current legislation and the peculiarities of the public service and service in the local government gives grounds to state that the expression of distrust from the local government to the head of a state body can be the reason for dismissal from public service and in some cases to be the unconditional reason for dismissal;

g) The cases of deductions from the salary (cash allowance) during compelled absence or assignment of less-paid posts due to dismissal or transfer, when such requirement is not notified at the same time with the reinstatement of employment, are subject to administrative legal proceedings as long as they concern the public service. The claims for the compensation of the damage caused by illegal decisions, actions or inaction of public authority or any other violation of rights, freedoms and interests of the subjects of public law relationships are considered by the administrative courts only in case they are stated in a single proceeding with the request to resolve the public law dispute;

h) It is specified that, in some cases, it is difficult to define the deadlines of reference to the court and the consequences of the missed deadlines for the consideration of the disputes of public service. It is suggested to establish the deadline of reference to the court for examination of these cases that are provided for by special laws. In case the deadlines are not provided for by special law, it is suggested to refer to the deadlines of the reference defined by Article 233 part 1 of the Labour Code of Ukraine. Missing the deadline of reference to

the administrative court is a ground for denial of an administrative claim provided that one of the parties insists on that. Thus, it is important to note that the court is not empowered to dismiss the claim on the grounds of missing the deadline of reference to the court;

i) One of the peculiarities of the consideration of public service disputes is that the measures adopted to secure the administrative claim entail the suspension of the decision of the public authority, regarding the discharge from the duties, which actually reinstates the plaintiff for the period of the legal investigation, which means that he continues performing his duty with the corresponding consequences: performs the official duties, receives the salary that does not correspond to the purpose of legal institute that applies to secure the claim;

j) It is established that during the investigation of the dismissal of a judge for violation of oath in administering justice, the procedural documents regarding the motion on the dismissal of this judge that are cancelled in established order and deemed invalid at the moment of decision-making constitute the evidence of violation of the oath;

k) *A significant number of the cases regarding public service concerns the appeal against the decision of discharge from duty of the person to whom this penalty is imposed. The investigation of these cases is complicated with regard to the definition of the correlation of the rules governing these legal relationships, namely: a) general norms — the Labour Code of Ukraine, b) special laws, statutes that regulate the special subject, special forms of penalties, special procedures for imposing penalties and appealing against them. In considering this category of cases, administrative courts should, first of all, consider that only the laws can define the acts that constitute disciplinary offences and the ensuing responsibility and recognise that the disciplinary liability of a public servant is a subject of administrative law whereas labour law in this case is applied additionally. This is due to the fact that the public service relationships are regulated only at the legislative level in a centralised manner; therefore, there is no field for contractual relationships that are characteristic of the employment contract;*

l) The principle of formality in administrative legal proceedings grants the administrative court an active role, which means it is not a passive observer in the legal proceedings regarding public service. The burden of collecting evidence lies not only on the parties of the dispute, but also on the leading subject — as opposed to the civil legal proceedings — due to the peculiarities of the dispute regarding public service where the plaintiff — a natural person — makes demands

to the defendant — a state body, *i.e.* the plaintiff is in a worse position than the defendant regarding the possibility to collect and present the evidence. The administrative court (the leading subject) is empowered to collect the evidence not only at the request of the person participating in the case, but also on his/her initiative;

m) The plaintiffs in the disputes of public service are: *a)* people applying for public employment, *b)* public servants, *c)* people dismissed from public service, *d)* people who denied the preliminary work in public service after leaving elective office. The defendant in these disputes is a state body or a local government: *a)* for employment in the position that the person applied for, *b)* which the person has public service relationship with, *c)* from which the person was dismissed;

n) The peculiarity of this category of cases, consists in the fact that the rotation of the execution of a cancelled court decision about the adjudgement of salary payment or the adjudgement of other financial allowances, adjudgement of pensions payment or other periodic payments is allowed only in a single case, that is, if such decision has been based on obviously false data and forged documents provided by the plaintiff;

o) Abstracts / Résumés;

p) The implementation of the administrative reform is associated with the need to reform all fields and sectors of public life in Ukraine. At the same time, the reform of public administration is caused by the need to explore the peculiarities of management of such an important field of public life such as public service. Public service management is characterised, first of all, by the subjects, *Le.* special enforcement authorities or divisions of state bodies that are competent for the definition, support and implementation of legal, organisational and procedural principles of the organisation and functioning of public service;

q) La mise en œuvre de la réforme administrative est liée à la nécessité de réformer tous les domaines et les secteurs de la vie publique en Ukraine. En même temps, la réforme de l'administration publique est motivée par la nécessité d'étudier les traits de gestion d'un domaine significatif de la vie publique tel que le service public. La gestion du service public est caractérisée, surtout, par les sujets, *i.e.* les autorités chargées de l'application de la législation et les divisions des organes étatiques spéciales compétentes pour la détermination, le soutien et l'application des principes juridiques, organisationnels et procéduraux de l'organisation et du fonctionnement du service public;

r) K. Papanikolaou.

***Европейська система захисту прав людини:
пропозиції з удосконалення***

**ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СТРАСБУРГСКОГО СУДА:
СТРУКТУРНЫЕ НЕДОСТАТКИ В ГОСУДАРСТВАХ-УЧАСТНИКАХ**

*Документ № 13087
07 января 2013 г.*

*Отчет¹
Комитет по правовым вопросам и правам человека
Докладчик: г-н Сергей КИВАЛОВ, Украина, Группа европей-
ских демократов*

Резюме

Государства-участники несут «основную ответственность» за обеспечение эффективного применения Европейской конвенции о защите прав человека на национальном уровне наряду с Европейским судом по правам человека и Комитетом министров.

Комитет по правовым вопросам и правам человека сожалеет о том, что Суд «все еще перегружен большим количеством повторяющихся дел, что говорит о широкой распространенности функциональных нарушений в национальных законодательствах». Комитет упоминает девять государств (Болгария, Греция, Италия, Республика Молдова, Польша, Румыния, Российская Федерация, Турция и Украина), в которых продолжают иметь место «основные структурные проблемы» — и добавляет, что на страны, имеющие высокий процент заявлений относительно численности своего населения, также необходимо обращать особое внимание.

Комитет призывает государства-участники Конвенции разработать стратегии и планы действий по решению своих структурных проблем и внесению изменений в законы в соответствии с прецедентным правом Суда. Государства-участники должны также рассмотреть вопрос о создании национального органа, который бы нес ответственность исключительно за исполнение решений Суда. Более того, национальные парламенты должны активно вовлекаться в исполнение таких постановлений и, в частности, тех из них, которые выявляют структурные недостатки.

¹ См. документы Комитета: Дос. 12370, Ссылка 3716 от 8 октября 2010 г.

Правительства Совета Европы также призывают «усилить давление и принять более строгие меры» в случаях затягивания дел и постоянного неисполнения судебных решений.

А. Проект резолюции²

1. Парламентская Ассамблея полагает, что эффективность системы защиты прав человека основывающейся на Европейской конвенции о защите прав человека (ETS № 5, далее «Конвенция»), попадает в сферу совместной ответственности Комитета министров, обеих сторон-участников и Европейского суда по правам человека (далее «Суд»). Вместе с тем, основной обязанностью государств-участников является обеспечение эффективного применения Конвенции на национальном уровне.

2. Ассамблея отменяет свою прежнюю работу по этому вопросу, в частности, свои резолюции и рекомендации по внедрению решений Суда, в том числе Резолюции 1516 (2006 г.) и 1787 (2011 г.) и Рекомендации 1764 (2006 г.) и 1955 (2011 г.), а также Резолюцию 1856 (2012 г.) о гарантировании компетенции и эффективности Европейского суда по правам человека.

3. Ассамблея сожалеет о том, что Суд по-прежнему перегружен большим количеством повторяющихся дел, что говорит о широкой распространенности функциональных нарушений в национальных законодательствах. Большая часть таких дел связана со структурными вопросами, уже выявленными в ходе прецедентной практики, такими как чрезмерная длительность судебного производства, хроническое неисполнение судебных решений внутренних судов, смертные случаи и плохое обращение со стороны сотрудников правоохранительных органов и недостаточно эффективное расследование таких случаев, незаконное содержание в предварительном заключении и его чрезмерная продолжительность. Кроме того, имеют место и конкретные системные/структурные недостатки в государствах-участниках. Некоторые из них существуют только в одной национальной правовой системе.

4. Ассамблея подтверждает (как подчеркнуто в Резолюции 1787 (2011 г.), что Болгария, Греция, Италия, Республика Молдова, Польша, Румыния, Российская Федерация, Турция и Украина имеют большие структурные проблемы, приводящие к вызывающим беспокойство задержкам с исполнением решений Суда. Вместе с тем, для обеспечения эффективной работы Страсбургского суда, государства-участники, имеющие большой процент заявлений относительно численности своего населения, не должны исключаться из сферы изучения структурных недостатков.

5. Ассамблея настаивает на том, чтобы в случаях выявления Страсбургским судом крупных и сложных структурных недостатков в государствах-участниках был обеспечен регулярный и строгий надзор с целью ликвидации таких недостатков помимо изучения их Комитетом министров в рамках его «процедуры расширенного надзора».

6. Ассамблея глубоко обеспокоена этой ситуацией, которая снижает эффективность системы Конвенции и препятствует Суду концентрировать свои усилия на новых и важных вопросах толкования и применения Конвенции.

7. Учитывая вышесказанное, Ассамблея призывает государства-участники:

7.1. направить еще большие усилия на полное и ускоренное исполнение решений Суда, включая путем внедрения Интерлакенской декларации и Плана действий от 19 февраля 2010 г., а также Измирской декларации от 27 апреля 2011 г. и Брайтонской декларации от 20 апреля 2012 г., в частности:

7.1.1. разработать в приоритетном порядке всеобъемлющие стратегии, направленные на решение структурных проблем, и координировать эти стратегии на самом высоком политическом уровне;

7.1.2. оперативно представить планы действий в Комитет министров;

7.1.3. рассмотреть вопрос о создании национального органа, ответственного исключительно за исполнение решений Суда, с целью избежать конфликта ответственностей с агентом, представляющим правительство в Суде;

7.2. внести изменения в законодательство в соответствии со стандартами, вытекающими из прецедентного права Суда, и обеспечить внедрение Конвенции всеми соответствующими национальными властями;

7.3. упорядочить эффективные внутренние средства судебной защиты, главным образом в областях, где имеются структурные проблемы;

7.4. принять всесторонние меры для повышения информированности о стандартах Конвенции, как она толкуется Судом. В государствах-участниках, имеющих основные структурные проблемы, такие меры должны состоять, в частности, в:

7.4.1. создании доступной для общественности базы данных прецедентной практики Суда, в том числе судебных решений в сфере компетенции государства-участника и официального перевода ее;

7.4.2. совершенствовании правовых знаний с целью углубления знания Конвенции правоведами;

7.5. усилить сотрудничество национальных властей с гражданским обществом, коллегиями адвокатов, экспертами и национальными институтами защиты прав человека.

8. Предшествующий опыт работы Ассамблеи выявил потребность в повышении роли национальных парламентов в деле мониторинга эффективной реализации стандартов Конвенции на национальном уровне. С этой целью Конвенция:

8.1. повторно призывает государства-участники применить на практике основные принципы парламентского контроля в этой сфере, как это указано в Резолюции 1823 (2011 г.) о национальных парламентах — гарантах прав человека в Европе;

8.2. просит парламенты обеспечить активное участие своих комитетов, осуществляющих мониторинг соблюдения прав человека, в исполнении пилотных решений Суда и других решений, выявляющих структурные проблемы;

8.3. приглашает членов Ассамблеи, являющихся национальными парламентариями, регулярно запрашивать свои правительства об исполнении решений Суда.

В. Проект Рекомендаций³

1. парламентская ассамблея, основываясь на своей резолюции ... (2013 г.) об обеспечении эффективности Страсбургского суда: структурные недостатки в государствах-участниках, предлагает Комитету министров продолжать использовать все имеющиеся в его распоряжении меры для обеспечения эффективной работы Европейского суда по правам человека («Суда») и с этой целью рекомендует следующее:

1.1. рассмотреть вопрос о дальнейшем преобразовании базы данных Суда, касающейся прав человека, во всеобъемлющую базу данных практики Суда, включая вопросы еще не рассмотренные Судом, и свою собственную информационную базу данных, содержащую практику осуществления судебных решений; последняя база данных должна также включать в себя информацию о применении Судом процедуры «пилотных решений» и процедурах контроля, осуществляемых Комитетом министров;

1.2. продолжить приоритетное рассмотрение исполнения пилотных решений Суда и прочих решений, выявляющих структурные проблемы;

1.3. рассмотреть возможность регулярного предоставления статистических анализов, касающихся прогресса в деле ликвидации структурных недостатков, которые указаны Судом и Комитетом министров;

2. Ассамблея повторяет свой призыв, содержащийся в Резолюциях 1764 (2006 г.) и 1955 (2011 г.) об исполнении решений Европейского суда по правам человека, и предлагает усилить давление и принять более строгие меры в случаях затягивания дел и постоянного неисполнения судебных решений государствами-участниками.

С. Пояснительная записка г-на Кивалова, докладчика

1. Вступление

1.1. Сфера полномочий докладчика

1. Предложение о резолюции «Обеспечение эффективности Страсбургского суда: структурные недостатки в государствах-участниках» была передана в Комитет по правовым вопросам и правам человека 8 октября 2010 г. для составления отчета⁴. Комитет назначил меня докладчиком 17 ноября 2010 г. Важно отметить, что предлагаемый отчет связан с предшествующим отчетом г-на Христоса Пургоридеса (Кипр, Группа Европейской народной партии в Совете Европы) и действующим мандатом его преемника, г-на Класаса де Вриса (Нидерланды, Социалистическая группа), который охватывает более широкий вопрос об «Исполнении решений Европейского суда по правам человека»⁵.

1.2. Проведенная Комитетом работа

К настоящему времени Комитет по правовым вопросам и правам человека рассмотрел вопрос об эффективности Европейского суда по правам человека («Суд») применительно к нескольким случаям. В частности, он подготовил семь отчетов об исполнении решений Суда⁶. Последний отчет по этому вопросу, подготовленный г-ном Пургоридесом, показал, что структурные недостатки, относящиеся к эффективному исполнению решений Страсбургского суда, все еще имеют место в ряде стран⁷. Отчет выявил постоянно присутствующие проблемы в девяти государствах-участниках Совета Европы (Болгария, Греция, Италия, Республика Молдова, Польша, Румыния, Российская Федерация, Турция и Украина). Соответственно, Ассамблея выразила серьезную озабоченность в связи с продолжающимися иметь место важными системными недостатками, которые серьезно подрывают правопорядок в указанных государствах, и призвала упомянутые девять государств разрешить эти проблемы⁸. Однако, как подчеркнула г-жа Мари-Луиза Бемельманс-Видек в своем отчете, «очевидно, что одинаковый для всех подход к использованию национальных средств судебной защиты (например, требование о том, чтобы правовые системы государства включали в себя одинаковые законы) неприемлем. Суд признал, что государствам-участникам необходима гибкость действий в рамках своих национальных условий и правовых систем»⁹.

1.3. Цель представляемого отчета

В моей пояснительной записке я пытался определить термины «структурные/системные недостатки», «судебный прецедент» и «дело-клон/повторяющееся дело», а также указать на меры, которые предпринимались для ликвидации структурных недостатков в девяти государствах-участниках, перечисленных в отчет г-на Пургоридеса. Более того, наряду с разного рода предложениями, я буду рекомендовать и меры на национальном уровне, в том числе надзор за исполнением судебных решений национальными парламентами, чтобы обеспечить оперативное и адекватное устранение структурных недостатков с целью сохранения жизнеспособности Страсбургского суда. В рамках данного отчета я обратился к парламентским делегациям девяти вышеупомянутых государств и просил их прокомментировать те меры, которые были предприняты по устранению основных структурных недостатков; до настоящего времени лишь три делегации (Болгария, Польша и Турция) предоставили свои ответы.

2. Определение терминов

2.1. Проблема структурных/системных недостатков и процедура пилотных постановлений

4. Термин «системная» или «структурная» проблема часто встречается в документах, издаваемых Комитетом Министров, и в решениях Европейского суда по правам человека. Этот термин появился относительно недавно и выражает идею, свойственную конвенциональной системе, идею о том, что выявляемые проблемы — в случае установления факта нарушения — требуют принятия не только отдельных мер, но и мер общего характера, в случаях, когда имеется риск повторения в будущем подобных нарушений¹⁰.

5. И Европейский суд по правам человека, и Комитет министров подчеркнули важность приоритетности дел, которые выявляют структурные или системные проблемы¹¹. По состоянию на 31 марта 2011 г. Суд включил в свой регламент специальное правило — Правило 61 — о процедуре «пилотного постановления»¹². Правило 61.1 оговаривает, каким образом Суд должен применять процедуру, «когда факты заявления говорят о наличии в соответствующей стороне-участнице структурной или системной проблемы или иного подобного функционального нарушения, которое порождает или может породить подобные заявления». Отобранные для этой процедуры дела «должны рассматриваться в приоритетном порядке» (Правило 61.2.c).

6. По этой причине структурную или системную проблему можно рассматривать как «функциональное нарушение» национальной

правовой системы, которое может привести, в частности, к подаче многочисленных заявлений в Страсбургский суд. Суд определяет такую проблему в контексте конкретных обстоятельств дела. Как подчеркивал Руководящий комитет по правам человека (CDDH), структурная или системная проблема «может порождаться законодательством или отсутствием законодательства, или административной или юридической практикой, которая может противоречить Конвенции (продолжительность досудебного задержания, длительное судебное рассмотрение дела, условия содержания под стражей, неисполнение окончательных решений), нарушение прав собственности и т.п.»¹³. Вместе с тем, как свидетельствует практика Комитета министров, тот факт, что количество ожидающих исполнения судебных решений невелико, не препятствует тому, чтобы рассматривать соответствующую структурную проблему как важную¹⁴.

2.2. Судебные прецеденты и дела-клоны

7. Годовые отчеты Комитета министров проводят различие между «судебными прецедентами», «делами-клонами» или «повторяющимися» делами и «единичными» случаями¹⁵.

8. «Судебный прецедент» — это дело, которое либо Суд в одном из своих решений, либо Комитет министров признали «выявляющими новую структурную/общую проблему в государстве-ответчике, которая требует принятия новых мер общего характера (хотя, такие меры могут уж быть приняты ко времени вынесения решения), имеющих большую или меньшую важность, в зависимости от самого дела (дел)»¹⁶. Этот термин также включает в себя "пилотные решения", которые выходят за пределы конкретного дела или дел в производстве и относятся ко всем подобным делам, в основе которых лежит тот же вопрос¹⁷. Цель пилотного решения следующая: (а) «установить, имело ли место нарушение Конвенции в конкретном деле»; (б) «идентифицировать функциональное нарушение в национальном законодательстве, которое лежит в основе правонарушения»; (в) «дать четкие указания правительству относительно того, как можно ликвидировать функциональное нарушение»; (г) «способствовать выработке отечественного средства судебной защиты, которое можно применить в подобных случаях (включая те дела, которые ожидают пилотного решения Суда) или, по меньшей мере, способствовать урегулированию всех таких дел, ожидающих решения Суда»¹⁸.

9. Дела, в которых нарушение зависит от конкретных обстоятельств дела, и где маловероятно, что нарушение будет повторено, называются «единичными случаями»¹⁹.

10. «Клоны» или «повторяющиеся» дела это «дела, связанные со структурной или общей проблемой, которая уже ранее вставала перед Комитетом министров в одном или нескольких прецедентных делах; эти дела обычно группируются вместе с прецедентным делом, которое ожидает своего рассмотрения, с целью изучения его Комитетом»²⁰.

3. Обзор существенных структурных/системных недостатков

11. В Резолюции 1787 (2011 г.) об исполнении решений Европейского суда по правам человека Ассамблея отметила, что основные системные недостатки продолжают иметь место, что вызывает появление большого числа повторяющихся случаев нарушений Конвенции и серьезно подрывает правопорядок в указанных государствах. Такие наиболее распространенные системные/структурные недостатки, отражающие типичные внутренние проблемы в нескольких государствах, идентифицированы и обсуждаются в разделе 3.2 отчета.

12. Кроме того, существуют специфические системные/структурные недостатки в государствах-участниках. Некоторые из них присутствуют только в одной национальной системе правопорядка. Такая группа системных/структурных недостатков требует специального отношения со стороны национальных властей.

3.1. Выявление государств, имеющих существенные структурные/системные недостатки

13. Для выявления ряда государств с основными структурно/системными недостатками необходимо проанализировать статистику Европейского суда по правам человека²¹ и годовые отчеты Комитета министров о надзоре за решениями Суда²². Также важно отметить, что структурные/системные недостатки, возникающие внутри правовых систем государств-участников весьма сложны. В данном отчете я попытаюсь учесть все подходы и факторы, которые могут повлиять на объективную оценку имеющихся проблем.

14. Большинство государств-участников Конвенции имеют романо-германскую правовую основу, в которой прецедент рассматривается как нечто чужеродное. Очевидно, ни правительства, ни гражданское общество в так называемых «новых демократических государствах» не могли эффективно использовать практику Страсбургского суда. Трудности во внедрении стандартов Конвенции также могут возникать благодаря консервативному подходу к исполнению международных правовых актов или вследствие политического подхода к принципу суверенности государства.

15. Для выявления государств, имеющих основные структурные/системные недостатки, используют четыре статистических показателя.

16. Первым из них является показатель распределенных заявлений, ожидающих решения Суда, в том числе новые заявления, поданные в 2011 г. Полученные из Годового отчета Суда за 2011 г. данные показывают, что на 31 декабря 2011 г. от четырех государств-участников было подано свыше половины (54,3%) дел; 26,6% ожидающих производства дел были поданы из России, 10,5% из Турции, 9,1% из Италии и 8,1% из Румынии²³. Ожидающие рассмотрения заявления, поданные против Украины составили 6,8% от общего числа ожидающих рассмотрения заявлений, против Сербии — 4,5%, против Польши — 4,2%, против Республики Молдова — 2,8% и против Болгарии — 2,7%²⁴. Таким образом, в 2011 г. от следующих государств-участников Конвенции — Российская Федерация, Турция, Италия, Румыния, Украина, Сербия, Польша, Республика Молдова и Болгария — поступило наибольшее число заявлений, которые составили 75,3% всей нагрузки Суда. В соответствии со статистикой Суда за 2011 г. общее количество новых заявлений, приходящееся на Суд составило 64 547²⁵. Наибольшее число новых заявлений в 2011 г. поступило от Российской Федерации, Турции, Румынии, Польши, Италии, Украины, Сербии, Швеции, Германии и Франции²⁶.

17. Вторым важным статистическим показателем является отношение числа заявлений к количеству населения, т.е. на 10 000 жителей. Учитывая, что «государства — члены Совета Европы в общей сложности насчитывают около 819 млн жителей по состоянию на 1 января 2011 г.», среднее число заявлений, приходящееся на 10 000 жителей, составило 0,79 в 2011 г.*²⁷ Государства-участники, чьи заявления согласно показателю на 10 000 жителей были наивысшими, не обязательно являются теми, откуда было подано наибольшее число заявлений. В 2011 г. из следующих государств-участников поступило наибольшее число заявлений на 10 000 жителей: Сербия (5,10), Черногория (5,02), Республика Молдова (2,88), Хорватия (2,69), Эстония (2,58), Лихтенштейн (2,50), Румыния (2,43), Монако (2,42), Словения (2,08) и Швеция (2,02)²⁸. Приведенный выше список не включает в себя ни одно из государств-участников, откуда было подано наибольшее число заявлений в абсолютном выражении, исключая Румынию, Российскую Федерацию, Турцию, Польшу, Украину и Италию.

18. Третий показатель характеризует количество пилотных решений (и квази-пилотных решений) на государство-участник. В со-

ответствии с новыми рабочими методами, принятыми Комитетом министров в декабре 2010 г. на 1100 встрече заместителей министров²⁹, пилотные решения и прочие решения, раскрывающие выявленные Судом основные структурные или сложные проблемы, изучаются Комитетом министров в рамках «расширенной процедуры надзора», что означает, что прогресс в исполнении решений регулярно отслеживается Комитетом министров на его заседаниях, посвященных правам человека. Если мы примем квази-пилотные и пилотные решения в качестве показателей вышеуказанных проблем, то нам следует обратить внимание на наличие таких проблем в государствах, которые не входят в список государств, откуда в Суд подается наибольшее число заявлений в абсолютном выражении. Например, касательно продолжительности гражданского судопроизводства, Германия (решение Румпф против Германии³⁰), Словения (Лукенда против Словении³¹); право заключенных голосовать в Соединенном Королевстве (решение по делу Гринз и МТ против Соединенного Королевства³²). К сожалению, статистический анализ пилотных и квази-пилотных решений на государство-участник не присутствует в аналитическом отчете по статистике Европейского суда по правам человека.

19. Четвертый показатель относится к количеству судебных решений, ожидающих своего исполнения Комитетом министров. Надзор Комитета министров в последние годы основывался на «планах действий», составляемых государствами-ответчиками в соответствии с принципом подчиненности мнений на всех уровнях и широты дискреционных полномочий касательно средств исполнения³³. С 2011 г. Комитет министров изучает дела, пользуясь новой системой двойных решений, что означает, что все дела изучаются согласно «стандартной процедуры надзора» (вмешательство Комитета министров в которую ограничено), если только, вследствие специфики дела, такое дело требует рассмотрения согласно вышеупомянутой «процедуре расширенного надзора»³⁴. К сожалению, Комитет министров не проводит статистический анализ с учетом процедур расширенного надзора³⁵.

3.2. Обзор

3.2.1. Чрезмерная длительность судебных процессов

20. Проблема чрезмерной длительности судебных процессов распространена в уголовных, гражданских и административных делах, и обычно сопровождается недостатком эффективных средств защиты прав. Например, в Италии проблема усугубляется тем фактом, что исполнительная практика «компенсации Пинто» (закон, введенный в 2001 г., обеспечивающий компенсацию жертвам

чрезмерно длительных судебных процессов), создала новую структурную проблему — проблему чрезмерной длительности судебных процессов по компенсации. Почти 4 000 дел в Италии влекут за собой задержки выплаты «компенсации Пинто».

21. На 1136-м заседании в марте 2012 г. Комитет Министров потребовал принятие «дополнительных крупномасштабных мер», т.к. полагалось, что ситуация вызывала «большую тревогу», составляла «серьезную опасность для уважения норм права, и в результате — отрицание прав, предписанных Конвенцией», и создавала «серьезную угрозу для эффективности системы Конвенции»³⁶.

22. Возможные причины этой структурной/системной проблемы — это, в основном, комплекс национальных процессуальных норм и пробелов в практическом функционировании судебной системы, включая недостаток бюджетных средств.

23. Возможные общие меры, нацеленные на совершенствование процессуального законодательства, могли бы быть предприняты для устранения причин чрезмерной длительности судебных процессов, например:

- введение средств защиты прав, нацеленных конкретно на ускорение уголовного судопроизводства;

- применение «принципа концентрации», при котором показания сводятся на разбирательствах первой инстанции (Болгария³⁷, Украина);

- изменение характера разбирательств второй инстанции с разбирательств «второй первой инстанции» к должному апелляционному производству;

- ограничение оснований для дальнейшей подачи апелляции в Верховный суд;

- упрощение порядка вызова путем введения возможности вручить повестку, доставив ее в почтовый ящик или к дому (Болгария)³⁸;

- корректировка или уменьшение масштаба процедуры пересмотра в порядке надзора и связанного с ним вопроса о беспристрастности (Россия, Украина);

- введение минимальных судебных сборов, как административной меры для предотвращения заведомо безосновательных заявлений;

- упрощение определенного судопроизводства, включая гражданское судопроизводство, путем ограничения типов гражданского судопроизводства до трех (Италия)³⁹;

- рационализация и ускорение судопроизводства перед административными судами и обеспечение модернизации (Греция);

— введение «производства участия», т.е. обязательного назначения представителей, когда количество сторон в деле достигает определенного предела (например, 20).

24. Меры по распространению эффективных средств защиты прав, направленные на ускорение судебных процессов, предусматривают, что если суд не предпринимает процессуальное действие в надлежащий срок, стороны могут в любое время обратиться в верховных суд с целью установить предельный срок выполнения процессуального действия по данному вопросу. Это позволяет разработанному средству защиты прав ускорить судебные процессы⁴⁰.

25. В любом случае, меры, повышающие информированность судей и других органов власти, имеют первостепенную важность. Государствам следует организовывать перевод постановлений Европейского суда по правам человека на местные языки, их широкое распространение и официальную публикацию, возможно, на веб-сайтах компетентных органов, таких как Министерство юстиции. Дополнительные меры могут быть предприняты для совершенствования администрирования судов⁴¹, например:

— создание механизмов оценки и проверки, особенно путем сбора и анализа статистических данных (Болгария);

— сокращение длительности судебных процессов и введение упрощенных процедур судебного пересмотра;

— отцифровка архивов суда, обеспечивающая более легкий, быстрый доступ (Италия и Турция)⁴²;

— введение единого метода управления архивами гражданских дел в апелляционных судах и трибуналах (Италия, конец марта 2011 г.)⁴³;

— широкое распространение наиболее успешных практик;

— увеличение количества судей⁴⁴.

26. Также могут проводиться меры по компенсации убытков, возникших по причине чрезвычайно длинных судебных процессов. В уголовном праве есть определенные применимые формы возмещения нематериальных убытков, такие как способность смягчить взыскания в случае чрезвычайно длительных судебных процессов (Болгария). Также законодательство может обеспечить компенсацию таких убытков, вызванных слишком затянувшимися судебными процессами (Польша, Греция и Российская Федерация). В Польше, например, при рассмотрении нарушений Ст. 13, используется реформированное внутреннее средство правовой защиты при затянувшихся судебных процессах, которое вступило в силу 1 мая 2009 г. и представляет собой, помимо прочего, увеличение уровня компенсации за отсрочку. Тем не менее, остаются пробелы в применении

законов о компенсации. Например, в Италии длительность самих процессов по компенсации чрезмерно высокая⁴⁵, а в Польше количество присужденных компенсаций не всегда согласуется с требованиями Европейского суда по правам человека⁴⁶.

27. Только одно государство — Польша — пока что получило позитивную оценку Комитета Министров. Комитет Министров с интересом отметил планы действий Польши, поданные 22 и 23 ноября 2011 г.⁴⁷, «значительное количество предпринимаемых мер по данной системной проблеме» — чрезвычайно длительным процессам (примечательна «компьютеризация судебных процессов», и дальнейшая, установленная законом, модернизация, направленная на ускорение процессов) — также как и «регулярный мониторинг судебной нагрузки и поданных комплексных статистических данных»⁴⁸, проводимый властями. Комитет Министров также отметил ориентацию властей Польши на полный контроль принятия и влияния этих мер, с целью оценить их эффективность, в особенности в отношении функционирования внутренних средств защиты прав⁴⁹.

28. Я согласен с подходом Комитета Министров. То, что Государства-участники несут и выполняют свои политические обязанности по решению проблемы чрезвычайно длительных судебных процессов, а также предпринимают для этого все необходимые технические и бюджетные меры, имеет решающее значение. Я решительно поддерживаю Государства, имеющие дело с этой проблемой, в совершении междисциплинарных действий, координируемых на высшем политическом уровне, привлекающих главных судебных деятелей, с целью быстрого создания эффективной стратегии⁵⁰.

3.2.2. Постоянное неисполнение внутренних судебных решений

29. Проблема неисполнения окончательных внутренних постановлений — это одна из главных проблем Молдавской Республики⁵¹, Румынии⁵², России⁵³ и Украины⁵⁴, она затрагивает отсутствие средств защиты прав при таких нарушениях (таких как компенсация за нарушение).

30. Возможные причины этой структурной/систематической проблемы:

- недостатки в законодательной и административной практике;
- задержки в законодательных изменениях;
- неэффективность системы судебного пристава;
- недостаточная координация между органами принудительного исполнения;
- неосуществление судом четкого установления должника.

31. Следующие примеры общих мер показывают, как Государства-участники подходят к решению этой структурной проблемы:

— Правительство Молдавии предприняло конкретные меры по ликвидации данной системной проблемы посредством введения специального законодательства в июле 2011 г. относительно неисполнения окончательных внутренних постановлений и чрезвычайно длительных судебных процессов⁵⁵. Тем не менее, неисполнение является реальией системы судебного пристава Молдавии⁵⁶.

— Аналогично, власти Румынии предприняли некоторые позитивные меры в данной области. В октябре⁵⁷ и ноябре 2011 г.⁵⁸ они подали два исправленных плана действий с информацией о проведенных в ответ на постановление Страсбургского Суда реформах. В частности, указывается, что внутриминистерская группа подготовила законопроект с целью повышения эффективности процесса восстановления и компенсации, и была составлена повестка дня по данному законопроекту. На этом этапе, однако, в приведенной повестке дня не указывается, могут ли ожидаемые меры быть приняты до окончания предельного 18-месячного срока, установленного пилотным постановлением. Что касается прогресса в процессе восстановления и компенсации, поданные данные не дают четкого обзора общего количества пока еще неудовлетворенных исков, т.к. они относятся только к части законов о восстановлении, которые до сих пор регулировали данные вопросы. Вышеупомянутый отчет Г-на Пургуридеса (Pourgourides) от декабря 2012 г., Фонд Имущества (the Proprietatea Fund), подготовленный Румынией с целью рассмотреть выплату компенсации, присужденной владельцам национализированной собственности, остается не внесенным в курсовой бюллетень (мера, которая имела место в 2005 г., согласно Закону Румынии № 247/2005). Однако, Фонд выплачивает своим акционерам дивиденды с 2007 г., а с марта 2008 г. его акции могут быть проданы посредством прямых соглашений под надзором органа регулирования фондовой биржи⁵⁹.

— Комитет Министров признал запоздалым, но позитивным и эффективным средством защиты прав, принятие Российской Федерацией двух федеральных законов о новом внутреннем средстве защиты прав при чрезвычайно длительных судебных процессах и запоздалом исполнении внутренних постановлений, вынесенных против Государства («Акт о компенсации»), также как и введение российскими властями (в частности Федеральным Верховным судом, Верховным Коммерческим судом, Министерством финансов и Федеральным казначейством) мер, гарантирующих эффективность нового средства защиты права компенсации на внутреннем уровне.

К тому же, Комитет Министров одобрил комплексные меры, принятые Российской Федерацией с целью урегулирования подобных индивидуальных заявлений, поданных до пилотного постановления Бурдов против Российской Федерации (№ 2), позволяя Суду изъять 800 дел из списка дел к слушанию. Тем не менее, Комитет Министров напомнил, что обязанностью Российской Федерации остается принятие других общих мер, учитывая, что заключения Суда установлены в пилотном постановлении, с целью полностью решить вопрос неисполнения судебных постановлений, рассматриваемый в контексте группы дел Тимофеева, с которой было объединено дело Бурдова № 2⁶⁰.

— Закон о «Государственных гарантиях исполнения судебных постановлений», принятый Украинским Парламентом 5 июня 2012, предусматривает новую процедуру исполнения судебных постановлений, вынесенных против государства. Суть данной новой процедуры заключается в том, что Государство берет на себя ответственность исполнять судебные постановления за счет Государственного бюджета, если должник, т.е. Государство, местная власть или предприятие, по какой-либо причине не исполнил постановление. Если какая-либо задержка все еще имеет место, происходит автоматическая компенсация. На 1144-м июньском заседании по правам человека 2012 г. Комитет Министров одобрил принятие данного закона и поддержал власти Украины в продолжении их усилий, направленных на решение проблемы неисполнения внутренних судебных постановлений⁶¹.

3.2.3. Смерти и жестокое обращение, приписываемые правоприменительным органам и недостаток эффективных расследований в этой связи.

32. Вышеупомянутый отчет Г-на Пургуридеса (Pourgourides) установил постоянные нарушения Ст. 3 Конвенции, особенно в Турции и Российской Федерации. При последних наблюдениях в Болгарии, Комитет по предотвращению пыток и бесчеловечного или унижающего достоинства отношения (СРТ) отметил, что жестокое обращение полиции остается распространенным явлением; следовательно, власти Болгарии предприняли комплексные (правовые) меры по данной проблеме⁶². Согласно Г-ну Пургуридесу (Pourgourides), случаи смерти и жестокого обращения, приписываемые сотрудникам правоохранительных органов — это недостатки государственных процессов (некоторые из них все еще ожидают судебного разрешения) и/или расследований, проведенных в области злоупотребления полномочиями в службах безопасности, особенно жестокого обращения или смерти заявителей или их род-

ственников в обстоятельствах, привлекающих ответственность Государства. Более того, выяснено, что в большинстве этих случаев Государства не проводили эффективных расследований⁶³.

33. Европейский суд по правам человека выделил процессуальные недостатки расследований, которые привели к возможной безнаказанности работников служб безопасности, как возможные причины структурных/системных проблем. Среди данных процессуальных недостатков:

- чрезмерная длительность расследований против государственных служащих;

- недостаток независимости органов, проводивших данные расследования;

- закрытый доступ к протоколам расследования для заявителей;

- отсутствие возможности у заявителя опросить свидетелей и обвиняемых служащих;

- безнаказанность, как результат применения уставных ограничений и законов об амнистии;

- решения об отсрочке постановления или отсрочке исполнения приговора, вынесенных против обвиняемых служащих;

- не отстранение Государственных служащих с должностей, несмотря на наличие судебных разбирательств о превышении ими служебных полномочий;

- отсутствие своевременной медицинской экспертизы;

- мягкие приговоры, вынесенные служащим полиции;

- условные увольнения служащих, осужденных за превышения служебных полномочий⁶⁴.

34. К тому же, были предложены общие меры, такие как:

- Комитет Министров порекомендовал правительству Болгарии предпринять дальнейшие меры по обеспечению должного расследования определенных индивидуальных дел, процессуальных гарантий в период содержания под стражей в полиции и механизмов гражданского контроля. Также Болгарии был дан запрос на дальнейшее информирование по содержанию тренингов и повышающих информированность мер по стандартам прав человека для служащих правоохранительных органов⁶⁵. Определенные недавно принятые или дополненные директивы и другие законодательные акты⁶⁶ были восприняты как не оправдывающие стандарты Конвенции⁶⁷, и была запрошена более детальная информация относительно намеренных или уже принятых мер по обеспечению эффективности расследований⁶⁸. Комитет по предотвращению пыток подчеркнул, что проблема жестокого обращения служащими полиции продолжает существовать, и порекомендовал Министру внутренних дел

Болгарии издать решительное поручение «нулевой толерантности» к жестокому отношению всех служащих полиции, обязывающее их пройти необходимые программы подготовки⁶⁹. Согласно Парламентерской делегации Болгарии⁷⁰, Министерство внутренних дел принимает некоторые повышающие информированность меры по стандартам прав человека, в частности, через Академию, которая готовит служащих Министерства в области защиты безопасности и общественного порядка.

— Власти Молдавии предприняли ряд мер, в основном в ответ на проблемы, поставленные СРТ. К Уголовному Кодексу были введены Дополнения, и в 2006 г. Кодекс полицейской этики был одобрен правительством⁷¹.

— Новый закон Российской Федерации об органах полиции вступил в силу в марте 2011 г. В своем последнем постановлении от декабря 2010 г. Комитет Министров призвал власти России к полному использованию возможности, предложенной российской текущей комплексной реформой, гарантировать необходимую защиту от произвола и превышения полномочий полиции посредством установления правовых и регулятивных рамок ее деятельности, как этого требуют постановления Европейского суда по правам человека. Новая предложенная система в данный момент рассматривается Комитетом Министров.

— Министерство юстиции Турции организовало «Конференцию на высоком уровне и Семинар по постановлениям Европейского суда по правам человека в Турции, проблемам и решениям» в ноябре 2011. На встрече Турция сообщила участникам, что вопросы, касающиеся эффективных расследований и судебных преследований, будут пересмотрены в рамках проектов профессиональной подготовки судей и прокуроров, в сотрудничестве с Высшим советом судей и прокуроров и Академией юстиции. Власти также обратили внимание на то, что согласно положениям нового Уголовного Кодекса, давность сроков различных преступлений, связанных с жестоким обращением или пытками, в значительной степени увеличена⁷². Группа дел Баты (Batý) против Турции⁷², однако, освещает проблему безнаказанности служащих правоохранительных органов.

— Аналогично, власти Украины предприняли ряд мер по предотвращению новых, подобных нарушений. 12 января 2005 г. был издан ряд поправок к Закону о Милиции. Украина также ожидает улучшения в результате принятия последнего уголовно-процессуального кодекса, Статьи которого 176-179, 181, 203, 204, 207, 211, 212, 214 особенно нацелены на «практику незаконного задержа-

ния полицией» и «наложение административного ареста в целях уголовного расследования»⁷⁴. К тому же, были предприняты меры по усилению профессиональной и служебной подготовки служащих полиции по правам человека, с включением изучения требований Конвенции и прецедентного права по Ст. 3 в курсы обучения учебных заведений, подчиненных Министерству внутренних дел и Национальной академии прокуратуры. Проблемы жестокого обращения были также обсуждены на программах подготовки судей и правоприменительных органов, организованных Государственными агентствами и НПО.

3.2.4. Незаконное задержание и чрезмерная длительность содержания под стражей.

35. Проблема незаконного задержания и чрезмерной длительности содержания под стражей часто встречается в уголовных делах, и обычно сопровождается недостатком эффективных средств защиты прав. Проблема задержания в Молдавской Республике фигурирует в ведущем деле Брега (Brega) против Молдавии⁷⁵, которое объединяет семь дел, ожидающих разрешения. Аналогично, группа дел Трзаска (Trzaska)⁷⁶, состоящая из 151 дела, ожидающего решения, касается чрезвычайной длительности содержания под стражей в Польше. В Украине незаконное задержание и/или чрезвычайно длительное досудебное содержание под стражей также является структурным недостатком. Суд издал «квази-пилотное» постановление в феврале 2011 по делу Харченко против Украины⁷⁷. Что касается Турции, ведущая группа дел, указывающая на нарушение Конвенции в виде чрезвычайно длительного содержания под стражей как на главную проблему — это Хализе Демирель (Halise Demirel) против Турции⁷⁸, также суд издал квази-пилотное постановление в деле Кахит Демирель (Cahit Demirel) против Турции⁷⁹. Кроме того, был ряд дел против Российской Федерации, как отмечается во Временной резолюции CM/ResDH(2010)35⁸⁰, по нарушениям Ст. 5 Конвенции о незаконном задержании заявителей, чрезмерной длительности срока задержания при отсутствии для этого правомочных или достаточных оснований и недостаточно эффективным судебном пересмотре незаконности задержания.

36. Возможные причины данной структурной/системной проблемы:

- превалирующее значение менталитета, профессиональной практики в судоустройстве и недостаточная мотивация;
- невозможность предоставить «правомочные и достаточные» основания для решений внутреннего суда по задержанию или содержанию под стражей;

- издание постановлений внутренними судами без учета требований Конвенции;
- распространенная полицейская практика незаконного ареста;
- несвоевременное приведение арестованного в суд;
- непринятие альтернативных превентивных мер;
- неадекватное внутреннее законодательство;
- недостаточно четкая процедура незамедлительного пересмотра незаконного содержания под стражей;
- отсутствие внутренних средств защиты прав, позволяющих заявителям оспорить незаконное удержание под стражей;
- отсутствие права на компенсацию за незаконное удержание под стражей.

37. Участвующие Государства-члены уже ввели или планируют ввести следующие общие меры для решения данной структурной проблемы:

— Власти Польши провели значительные реформы в правовой системе Государства с целью разъяснить правила по наложению и продлению заключения, и ввести и обеспечить выполнение альтернативных мер. Например, уголовно-процессуальный кодекс был реформирован в 1997, 200 и 2007 гг. В 2011 г. помимо регулярного мониторинга общей ситуации по заключениям, власти также ввели более тщательный контроль оснований длительности заключения, а также эффективного проведения соответствующих уголовных процессов⁸¹.

— Криминально-процессуальный кодекс, Закон № 5271, вступивший в силу 1 июня 2005 г. в Турции, обеспечивает меры безопасности, которые могут предотвратить будущие нарушения такого же рода.

— 9 ноября 2011 г. власти Украины утвердили план действий, который обеспечивал стратегию применения правовых мер, также как и административных мер, направленных на изменение практики задержаний. Было подчеркнуто принятие нового уголовно-процессуального кодекса в 2012 г., который, согласно властям, должен был устранить недостатки в правовой системе в виде повторяющихся нарушений Ст. 5, параграфов 1, 3 и 4 Конвенции. Новый уголовно-процессуальный кодекс был принят в апреле 2012 г.

— Аналогично, 9 февраля 2012 план действий подали власти России⁸². Конституционный суд и Верховный суд также приняли ряд решений в попытке исправить существующую неопределенность правовых норм, регулирующих заключения перед экстрадицией⁸³. Они обеспечивали низшие суды указаниями и разъяснениями о применении общих положений к предварительно заключен-

ным подозреваемым и обвиняемым, а также к лицам, заключенным перед экстрадицией. С 2008 г. эти решения были дополнены указаниями, изданными Генеральной прокуратурой. Генеральная прокуратура также разъяснила, как прокурорам следует оценивать риск возможного жестокого обращения с задержанными в странах, требующих экстрадиции, при выдаче приказа на экстрадицию. К тому же, власти России на данный момент рассматривают необходимость дополнений в законодательстве с целью согласовать уголовно-процессуальный кодекс и требованиями Конвенции.

38. Более того, Государства-участники, в случае если они еще не применили общие меры, необходимые для изменений в практике задержания, должны применить их. Внутренним судам следует дать правомочные и достаточные основания для оправдания продолжительных заключений и рассмотреть частные обстоятельства каждого дела. Также ожидается, что внутренние суды воздержатся от принятия стереотипных решений и учтут прецедентное право Страсбургского суда.

— В Турции, например, при принятии решения о необходимости продления срока предварительного заключения, внутренние судьи должны указывать на наличие «правомочных и достаточных оснований», т.е. объяснить до какой степени освобождение заявителя может быть опасным после какого-либо периода времени, в частности, на более поздних стадиях судебного процесса⁸⁴.

— Решения Верховного судебного органа Молдавской Республики, регулирующие необходимость принятия судебных решений в соответствии с решениями Страсбургского суда — это одобренный шаг. Эти решения демонстрируют повышенное внимание Молдавского судебного общества к разрешению этого важного вопроса. Однако, для эффективных изменений в ежедневной судебной практике⁸⁵ необходимы усиленные попытки, и пока не ясно, обязательны ли указания в решениях Верховного судебного органа для судов низших инстанций. Разъяснения по этому вопросу были бы полезны. Следовательно, Кабинет Министров призвал Молдавскую Республику к подаче плана действий по реализации соответствующих постановлений Суда. Такой план действий все еще ожидается от властей Молдавии.

— На 1136-м заседании по правам человека в марте 2012 г. Комитет Министров с удовлетворением отметил прогресс, достигнутый властями Польши⁸⁶. Положительная тенденция прослеживается в недавней статистике по заключениям, и суды Польши все больше применяют альтернативные заключению методы. Комитет Министров также одобрил ориентацию властей на решение данно-

го вопроса, которая прослеживается в постоянном контроле длительности и оснований предварительного заключения, а также при проведении тренингов для судей и прокуроров. Комитет Министров призвал власти продолжить их усилия по подготовительным и повышающим информированность мерам, в особенности относительно стимулирования применения альтернативных заключению мер и дальнейшей минимизации использования заключения средней или высокой длительности. В результате достижения значительного прогресса и приверженности, показанной властями Польши, было решено, что надзор над исполнением заключений по данной группе дел будет продолжен по стандартной процедуре⁸⁷. К тому же, власти Польши предприняли шаги по повышению информированности судебной власти о постановлениях Страсбургского суда о чрезмерной длительности предварительного заключения⁸⁸. Министерство юстиции связалось со всеми председателями апелляционных судов и обеспечило анализ прецедентного права Страсбургского суда, имеющего отношение к требованиям об обосновании предварительного заключения.

— Согласно последней информации об исполнении постановления по делу Харченко против Украины⁸⁹, предоставленной Министерством юстиции Украины нашему комитету 26 апреля 2012 г., правительство Украины опубликовало, перевело постановление и направило копии в Верховный суд, Высший специализированный суд Украины по гражданским и уголовным делам, и в каждый апелляционный суд. Также оно организовало дискуссии круглого стола по данному вопросу с судьями, которые решали, осуществлять ли предварительное заключение.

3.3. Парламентский контроль.

39. Со временем, в частности, в период между изданиями Резолюции 1226 (2000 г.) и Резолюции 1787 (2011 г.) об исполнении постановлений Суда⁹⁰, обобщенные внимание и рекомендации Парламентской ассамблеи стали ориентироваться на конкретную страну. Одновременно, резолюции, предназначенные для определенной страны, как например, Резолюция 1297 (2002 г.) и Резолюция 1381 (2004 г.) для Турции, уступили место ряду резолюций, контролирующих проблемы имплементации в нескольких или во всех Государствах-участниках. Резолюции последнего ряда стали фокусироваться на системном разрешении проблем, и устранении правовых и административных структурных недостатков, которые лежат в основе данных проблем. В вопросах предварительных исследований ассамблея продолжает полагаться на Комитет по правовым вопросам и правам человека.

40. Национальная парламентская система контроля исполнения постановлений Страсбургского суда — все еще скорее исключительная, чем распространенная практика. Системы Соединенного Королевства и Нидерландов, к которым обращаются чаще всего, описаны в вышеупомянутом отчете Г-на Пургуридеса (Mr. Pourgourides).

41. Следует упомянуть достижения в сфере государственного парламентского контроля структурных недостатков четырьмя Государствами-участниками:

— В Румынии существует парламентский подкомитет, организованный в 2005 г. из Комитета по правовым вопросам, дисциплине и неприкосновенности Нижней палаты, которая контролирует исполнение неблагоприятных решений Европейского суда по правам человека. Этот подкомитет организывает общие прослушивания по законодательным средствам защиты прав с правительственной комиссией, цель которой — реализация вышеупомянутого пилотного постановления в деле Марии Атанасиу (Maria Atanasiu) и других против Румынии, проводит мониторинг исполнения других постановлений по выявлению нарушений Конвенции в Румынии, и стимулирует и помогает проводить законодательные реформы. С 2011 г. правительство по закону обязано подавать проект процессуального права в течение трех месяцев после какого-либо неблагоприятного постановления, которое требует такого проекта, и обеспечивать сопутствующий отчет соответствия Конвенции по каждому законопроекту о правах человека в Румынии, который государство предоставляет парламенту.

— В Италии существует «постоянный объединенный комитет», организованный в 2009 г., как в законодательной, так и в исполнительной ветви власти. Его цель — направлять парламент в его законодательной работе, информируя его о конкретных требованиях Конвенции или о релевантных постановлениях Страсбургского суда, и указывать парламенту на необходимость принятия или дополнения конкретных законов с целью их приведения в соответствие с Конвенцией, согласно Суду. Правительство по закону обязано постоянно информировать парламент о постановлениях Страсбургского суда, выявляющих нарушения Конвенции в Италии, и, отдельно, подавать в парламент годовой отчет о стадии исполнения этих постановлений. Задача специализированных парламентских комитетов — проверять данную информацию.

— С 2006 г. Украинский парламент рассматривает проекты процессуального права, поданные правительством и предложения по законопроектам парламента. Парламентский омбудсмен также по-

лучает информацию о неблагоприятных постановлениях Европейского суда по правам человека. Кроме того, в 2009 г. было подписано общее соглашение о взаимопонимании между Комитетом юстиции Украинского парламента и тогдашним докладчиком, Г-ном Христосом Пургуридесом (Christos Pourgourides), построенное на опыте двух законопроектов⁹¹, и подразумевающее исполнение комплексного государственного парламентского контроля над исполнением закона. Оно представило экспериментальный механизм ограниченного парламентского контроля над исполнением постановлений Страсбургского суда. Этот механизм должен был принять форму встреч Комитета юстиции с представителем правительства в Европейском суде по правам человека и представителями Министерства юстиции, и привести к проектированию процессуального права и поправок, основывающихся на информации и рекомендациях от участников данных встреч. Более того, законопроект «о поправках к Закону Украины «об исполнении постановлений и реализации практики Европейского суда по правам человека»⁹² ожидает второго чтения. В нем будет представлен новый пункт о проведении Верховным Советом парламентского контроля над реализацией постановлений Суда. Ответственные за представление Украины перед Страсбургским судом и координирующие реализацию его постановлений⁹³ будут обязаны подавать ежегодный отчет о стадии исполнения постановлений Суда в Верховный Совет, не позднее 1 марта. Они также будут обязаны вносить предложения относительно общих мер, в частности поправок к законам. Принятие этого законопроекта приведет к соответствию процессов стандартам Совета Европы.

— В Болгарии группа парламентариев (Инициатива гражданской адвокатуры Института современной политики) выдвинула законопроект, который предписывает подобные обязанности Ассамблее Болгарии⁹⁴. Поэтому было бы полезно последовать данной положительной инициативе.

4. Выводы и предложения

42. Государства-участники Европейской Конвенции по правам человека должны дополнять свое законодательство с целью отразить прецедентное право Европейского суда по правам человека, а также обеспечивать применение прецедентного права соответствующими, в частности судебными органами, путем установления приоритета Европейского суда по правам человека перед любым государственным законодательством, которое противоречит Конвенции.

4.1. Меры, которые необходимо предпринять на этапе оценки приемки заявлений

43. Подготовка данного доклада показала, что доступ к статистической информации о продвижении дел в Европейском суде по правам человека, а также статус дел как «пилотных постановлений», «квази-пилотных постановлений» или «ведущих прецедентов» закрыт или ограничен. Это означает, что на стадии «распределения дела к судебной формации» и принятия решения о его приеме, Государства-участники фактически не имеют возможности провести ранние превентивные меры по устранению структурных/системных недостатков.

44. Создание общей, полной базы данных по незаконченным процессам, заявлениям, постановлениям и информации относительно исполнения постановлений могло бы восполнить этот пробел. Такая база данных могла бы использовать комплексные статистические данные Комитета Министров, Европейского суда по правам человека, так же как и самих Государств-участников. Комитет Министров, Европейский суд по правам человека и Государства-участники должны иметь полный доступ к такой базе данных. Государствам неизвестен полный объем работы Страсбургского суда и эффективность различных предпринимаемых в связи со структурными недостатками мер. Такая база данных помогла бы усилить прозрачность в отношении структурных недостатков, квалификационных критериев Суда и статистики различных правительственных и межправительственных органов.

45. С целью снизить количество заявлений, подаваемых в Суд против определенных Государств-участников Конвенции, некоторые меры по предотвращению подачи заведомо недопустимых заявлений могли бы быть предприняты. Например:

— Открытие центров анализа заявлений, с помощью неправительственных организаций по правам человека, и в тесном сотрудничестве с Судебной канцелярией, которые оснащены лучше, чем проект «Варшавский юрист» (Warsaw lawyer)⁹⁵, и при поддержании контакта с государственными властями, такими как парламентские комитеты, омбудсмены и представители государства, с целью решения проблем, указанных в заявлениях, обеспечения свободной экспертной оценки допустимости подачи заявки в Суд, и ознакомления заявителей с судебными критериями и процедурами;

— Открытие офисов Совета Европы во всех Государствах-участниках с существенными структурными/системными проблемами и/или большим числом заявлений в Суд;

— Организация встреч гражданского общества, адвокатской коллегии, представителей научного сообщества, делегаций в Парламентскую Ассамблею Совет Европы, бывших и/или настоящих судей Суда.

46. Эффективное средство защиты прав на государственном уровне (в основном, права на компенсацию) должно быть доступным для лиц, заявляющих о факте нарушения гарантированных Конвенцией прав. Наличие такого средства защиты имеет фундаментальное значение в делах о нарушениях обоснованных временных норм уголовных, гражданских и административных процессов⁹⁶. Конституционные жалобы могли бы быть дополнительным средством защиты прав, которое должно быть исчерпано перед подачей заявления в Страсбургский суд.

4.2. Меры, которые необходимо предпринять на этапе слушаний в Страсбургском суде

47. Защищающееся правительство должно иметь возможность по существу оценить перспективу успеха в деле против него на начальном этапе представления, и разрешить дело мирным путем с выплатой возмещения, или обратиться в компетентный национальный суд для пересмотра дела. Как подчеркивается в Измирской декларации, принятой на Конференции на высоком уровне 26 и 27 апреля 2011 г., эффективность системы Конвенции снижается в пределах объема разделения ответственности между Судом и Государствами-участниками⁹⁷. В Измирской декларации Государства-участники Конвенции также были призваны «отдать приоритет разрешению повторяющихся дел мирным путем или путем односторонних заявлений, где это возможно»⁹⁸. В то время как мирное урегулирование и односторонние заявления, конечно, могут облегчить работу Суда, они не решат существенных долгосрочных проблем Государств-участников. Необходимы более строгие и комплексные меры на национальном уровне.

48. Чтобы гарантировать рассмотрение дел за обоснованный период времени, Государства-участники должны убедиться, что Судебное казначейство имеет достаточное количество кадров, и количество откомандированных соотносится с количеством поданных против Страны-ответчика заявлений. Командирования национальных судей в Судебное казначейство могут быть выгодными как для Суда, так и для внутренних правовых систем, т.к. они могут способствовать взаимопониманию и совершенствовать знания национальных судей о Конвенции. Тот факт, что опытный национальный судья какое-то время может работать в Казначействе, также имеет потенциал к укреплению операционной эффективнос-

ти последнего. Поэтому командирования национальных судей, также как и других высококвалифицированных юристов, должны поощряться в будущем, в значительной степени путем упрощения административных процедур⁹⁹. Однако, важно отметить, что командированные национальные судьи не будут получать указаний от их национальных правительств.

4.3. Меры, которые необходимо предпринять на этапе исполнения решений Суда

49. С целью упрощения исполнений судебных постановлений следует назначить компетентные органы. Я соглашаюсь с выводом доклада Г-на Пургуридеса (Mr. Pourgourides):

«Проблемы, выявленные постановлениями Суда — крупномасштабные и комплексные. Их разрешение может иногда лежать вне исполнения определенного постановления. Оно может быть достигнуто только путем принятия всесторонней стратегии, координируемой на высшем политическом уровне. Любые отсрочки в принятии такой стратегии должны подлежать полному контролю парламентом, который должен применять подходящие средства, чтобы убедить правительство решить эти вопросы в первую очередь».

50. Возможный конфликт интересов создается, когда представитель правительства по вопросам, связанным с Европейским судом по правам человека, несет ответственность и за представление правительства перед Судом, и за исполнение постановлений Суда. Во избежание таких конфликтов, можно установить новую должность представителя по исполнению постановлений Европейского суда по правам человека на национальном уровне, обязанности по которой включают:

- авторитетно систематизировать и обобщать прецедентное право Страсбургского суда;

- содействовать контролю над исполнением постановлений Суда ответственными органами, в особенности парламентскому надзору;

- анализировать и проверять причины, ведущие к нарушениям Конвенции, указанные в постановлениях Суда;

- проводить индивидуальные и общие меры, включая разработку законопроектов, нацеленных на приведение законодательства Государства в соответствие с Конвенцией и прецедентным правом Суда.

51. Странам, имеющим структурные недостатки, рекомендовано установить систему двойного парламентского контроля, с национальным парламентским надзором в качестве первичного инструмента и завершающего мониторинга Парламентской Ассамблеей.

52. Критерии оценки эффективности механизмов государственного парламентского надзора Страны будут установлены Ассамблеей для всех Государств-участников, имеющих структурные недостатки, и будут включать: регулярное информирование правительством национального парламента, предписанное законом, парламентскую оценку эффективности методов реализации, принятых исполнителем, и использование обоих источников информации в законодательной деятельности, направленной на исправление и устранение структурных недостатков.

53. Обязанности Ассамблеи включают:

- обеспечение адекватных возможностей подготовки;
- рассмотрение отчетов, предоставленных национальными делегациями, по эффективности предпринятых Государствами-участниками мер, нацеленных на устранение структурных недостатков и правовой и практической реализации Конвенции;
- предоставление консультаций по правовым нормам, устанавливающим данные механизмы национального парламентского контроля в области надзора и реализации постановлений Страсбургского суда и устранения структурных/системных недостатков, основанных на лучших признанных практиках других Государств-участников.

54. Предыдущая работа данного Комитета показала необходимость увеличения роли государственных парламентов при исполнении постановлений¹⁰⁰. Поэтому, я полагаю, что государственные парламенты, а в частности, парламентские комитеты по правовым вопросам и юстиции, должны получить полномочие контролировать деятельность исполнительных органов Государств, исполнять постановления Европейского суда по правам человека, разрабатывать особые средства, как организационные, так и правовые, оказывать влияние на правительства Государств-участников перед лицом повторяющихся нарушений, в частности, дел об отложенном исполнении постановлений Суда. Парламентские комитеты по правовым вопросам также должны нести ответственность за обеспечение правовой поддержки пилотных постановлений Суда и контроля их исполнения.

55. Любые ограничения доступа заявителей к национальным судам для пересмотра их дел после окончательных постановлений Суда должны быть исключены. А период времени такого пересмотра должен быть установлен для соответствующего уголовного и гражданского законодательства.

4.4. Меры, направленные на исключение структурных/системных недостатков в Государствах-участниках

56. Большинство мер по устранению структурных/системных проблем могут быть предприняты в рамках исполнения постановлений Европейского суда по правам человека, под руководством Комитета Министров.

57. Суд может определить структурные/системные вопросы на национальном уровне более непосредственно и объединить заявления, связанные с одной системной проблемой. Если Суд рассматривает дела по отдельности, он может стандартизировать и сократить постановления с целью экономии своих ресурсов для более трудных дел. Судья из соответствующего Государства-участника должен идентифицировать дело, поднимая важные системные правовые вопросы для того, чтобы отдать приоритеты данным делам, обеспечить своевременное рассмотрение и положить конец продолжающимся нарушениям.

58. Однако, правовые гарантии независимости судей Суда должны быть усилены. Согласно Ст. 51 Конвенции, судьи Суда имеют привилегии и иммунитет, обеспеченные Ст. 40 Устава Совета Европы (ETS № 1) и соглашениями, заключенными в соответствии с ней. Аналогично, согласно Ст. 1 Шестого протокола Генерального соглашения о привилегиях и иммунитетах Совета Европы (ETS № 162), судьи Суда и их семьи имеют привилегии, иммунитет, исключения и льготы, сходные с теми, которыми владеют дипломатические представители, согласно международному закону, кроме привилегий и иммунитета, указанных в Ст. 18 Генерального соглашения (ETS № 2). На практике, однако, некоторые вопросы остаются неурегулированными, и иногда власти действуют противоположно вышеупомянутым положениям. Таким образом, законодательство Государств-участников должно отчетливо указывать, что судьи Европейского суда по правам человека и их семьи имеют пожизненный дипломатический иммунитет, а также владеют дипломатическими паспортами, и Государства-участники должны строго соблюдать требования, связанные с дипломатическим иммунитетом, путем обеспечения судьям Европейского суда и судьям высшей инстанции иммунитета, исключений и льгот, сходных с теми, которые принадлежат дипломатическим представителям. Срок пребывания в должности судьи Европейского суда должен быть включен в трудовую книжку как юридическая или другая профессия. После замещения судьи в Суде, соответствующее Государство-участник должен обеспечить бывшему судье аналогичную должность, если он или она не достиг пенсионного возраста. Государства могут брать пример, в частности, успешной практики Соединенного Королевства, когда бывший судья назначается на должность судьи

высшей судебной инстанции или на подобную должность. Если бывший судья достигает пенсионного возраста, ему или ей должна предоставляться пенсия как судье высшей судебной инстанции или как государственному представителю подобной должности.

59. Юридическое образование и меры, повышающие информированность, также необходимы для предотвращения возможных нарушений Конвенции, особенно в Государствах-участниках, присоединившихся к Совету Европы относительно недавно, и в которых знание вопросов о правах человека остается недостаточным среди уполномоченных принимать решения и Государственных органов.

60. Недостаток системного понимания прецедентного права Европейского суда по правам человека, демонстрируемый государственными властями, особенно судами, правоприменительными органами и коллегиями адвокатов, указывает на недостаток знаний и умений в отношении осуществления прецедентного права Страсбургского суда. Как выразился Г-н Котляр на заседании Комитета в Осло 7 июня 2011 г., «необходимы коренные реформы в юридическом образовании и подготовке правовых специалистов для изменения этой долгосрочной перспективы»¹⁰¹.

61. Таким образом, Государствам-участникам рекомендовано создать особый официальный веб-сайт и доступную базу данных, содержащую официальные переводы прецедентного права Европейского суда по правам человека, в частности, наиболее применимых в данном Государстве решений, постановлений, консультативных заключений, а также указаний (может быть, даже научного исследования). Эксперты — профессиональные юристы — должны содействовать подготовке этих переводов, чтобы избежать произвольных использований юридических терминов и противоречивых интерпретаций.

Приложение 1

Общее количество новых заявлений, приходящихся
на судебное учреждение¹⁰²

№	Государство	Новые заявления, приходящихся на судебное учреждение в 2011 г.	Новые заявления в 2011 г./ население (10 000)
1	Российская Федерация	12 465	0,88
2	Турция	8 702	1,18
3	Румыния	5 207	2,43
4	Польша	5 035	1,32
5	Италия	4 733	0,78
6	Украина	4 621	1,01
7	Сербия	3 730	5,10
8	Швеция	1 899	2,02
9	Германия	1 754	0,21
10	Франция	1 600	0,25
Общее количество новых заявлений		64 547	—

Приложение 2

Перечень из 29 пилотных решений, вынесенных Судом
(по состоянию на 12 ноября 2012 г.)

№ заявления	Название дела	Государство	Орган, выносящий решение	Состояние процесса	Предмет	Дата вынесения решения
31443/96	Broniowski v. Poland	Польша	Большая палата	Завершен	Компенсация за имущество, оставленное за рекой Буг	22/06/2004
23032/02	Lukenda v. Slovenia	Словения	Палата	Завершен	Длительность гражданского процесса	06/10/2005
35014/97	Hutten-Czapska v. Poland	Польша	Большая палата	Завершен	Регулирование государственной аренды	19/06/2006
33509/04	Burdov v/ Russia (№ 2)	Россия	Палата	Завершен	Не исполнение	15/01/2009
45219/06	Kauczor v. Poland	Польша	Палата	Завершен	Длительность судебного заключения	03/02/2009
13136/07	Racu v. Moldova	Молдавия	Палата	Завершен	Не исполнение	28/07/2009
17911/08	Lungu v. Moldova	Молдавия	Палата	Завершен	Не исполнение	28/07/2009
22539/05	Gusan v. Moldova	Молдавия	Палата	Завершен	Не исполнение	28/07/2009
476/07	Olaru v. Moldova	Молдавия	Палата	Завершен	Не исполнение	28/07/2009
40450/04	Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine	Украина	Палата	Завершен	Не исполнение	15/10/2009
17885/04	Orchowski. Poland	Польша	Палата	Завершен	Условия заключения	22/10/2009
27912/02	Suljagic v. Bosnia and Herzegovina	Босния и Герцеговина	Палата	Завершен	Сбережения в Боснии и Герцеговине	03/11/2009

46344/06	Rumpf v. Germany	Германия	Палата	Завершен	Длительность гражданского процесса	02/09/2010
30767/05	Atanasiu and Poenaru v. Romania	Румыния	Палата	Завершен	Претензии на восстановление	12/10/2010
33800/06	Solon v. Romania	Румыния	Палата	Завершен	Неоплата полагающейся компенсации, восстановление прав	12/10/2010
60041/08	Greens v. the United Kingdom	Соединенное Королевство	Палата	Завершен	Право голоса заключенного	23/11/2010
60054/08	M.T. v. the United Kingdom	Соединенное Королевство	Палата	Завершен	Право голоса заключенного	23/11/2010
50973/08	Vassilios Athanasiou and others v. Greece	Греция	Палата	Завершен	Длительность административного процесса	21/12/2010
2708/09	Hamanov v. Bulgaria	Болгария	Палата	Завершен	Длительность уголовного процесса	10/05/2011
48059/06	Dimitrov v. Bulgaria	Болгария	Палата	Завершен	Длительность уголовного процесса	10/05/2011
37346/05	Finger v. Bulgaria	Болгария	Палата	Завершен	Длительность уголовного процесса	10/05/2011
42525/07	Ananyev and others v. Russia	Россия	Палата	Завершен	Условия заключения	10/01/2012
60800/08	Bashirov and Bashirova v. Russia	Россия	Палата	Завершен	Условия заключения	10/01/2012
24240/07	Ummuhan Kaplan v. Turkey	Турция	Палата	Ожидает передачу на рассмотрение	Длительность гражданского процесса	20/03/2012
54447/10	Michelioudakis v. Greece	Греция	Палата	Ожидает передачу на рассмотрение	Длительность гражданского процесса	03/04/2012
26828/06	Kuric and others v. Slovenia	Словения	Большая палата	Завершен	Отказ	26/06/2012
604/07	Manushaqe Puto and others v. Albania	Албания	Палата	Ожидает передачу на рассмотрение	Неисполнение административных решений по выплате компенсации за конфискованное имущество	31/07/2012
40150/09	Glykantzi v. Greece	Греция	Палата	Ожидает передачу на рассмотрение	Длительность гражданского процесса	30/10/2012
60642/08	Alisic and others v. Bosnia and Herzegovina Croatia, "the former Yugoslav Republic of Macedonia", Serbia and Slovenia	Босния и Герцеговина	Палата	Ожидает передачу на рассмотрение	Сбережения в иностранной валюте	06/10/2012

Примечания

1. См. документы Комитета: Дос. 12370, Ссылка 3716 от 8 октября 2010 г.
2. Проект резолюции принят единогласно Комитетом 12 ноября 2012 г.
3. Проект рекомендаций принят единогласно Комитетом 12 ноября 2012 г.
4. Дос. 12370 от 28 сентября 2010 г., Ссылочный № 3716.
5. С целью обновления статуса отчета г-н де Врис в настоящее время работает над: см. "Reports under preparation in the Committees of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe", AS/Inf (2012) 10 от 25 октября 2012 г.
6. Эти семь отчетов создали основу для семи резолюций и семи рекомендаций. См. Резолюцию 1226 (2000 г.) и Рекомендацию 1477 (2000 г.) от 14 января 2000 г.; Резолюцию 1268 (2002 г.) и Рекомендацию 1546 (2002 г.) от 22 января 2002 г.; Резолюцию 1297 (2002 г.) и Рекомендацию 1576 (2002 г.) от 23 сентября 2002 г.; Резолюцию 1381 (2004 г.) от 22 июня 2004 г.; Резолюцию 1411 (2004 г.) и Рекомендацию 1685 (2004 г.) от 23 ноября 2004 г.; Резолюцию 1516 (2006 г.) и Рекомендацию 1764 (2006 г.) от 2 октября 2006 г.; Резолюцию 1787 (2011 г.) и Рекомендацию 1955 (2011 г.) от 26 января 2011 г.
7. «Исполнение решений Европейского суда по правам человека», 7-1 отчет, г-н Христос Пургоридес (Кипр, Группа Европейской народной партии в Совете Европы), Дос. 12455 от 20 декабря 2010 г.
8. См. Резолюцию 1787 (2011 г.)
9. «Гарантирование компетенции и эффективности Европейской конвенции о защите прав человека, отчет г-жи Мари-Луизы Бемельманс-Видек (Нидерланды, Группа Европейской народной партии в Совете Европы), Дос.12811 от 3 января 2012 г., параграф 33.
10. В соответствии с практикой Комитета министров отдельные меры направлены на обеспечение прекращения нарушения и устранения его последствий для пострадавшей стороны, в то время как меры общего характера направлены на предотвращение подобных нарушений Конвенции в будущем. См., в частности, 5-й годовой отчет Комитета министров "Надзор за исполнением решений и постановлений Европейского суда по правам человека", Совет Европы, апрель 2012 г., стр. 16.
11. См. «Государства с основными структурными/системными проблемами в связи с Европейским судом по правам человека: статистические данные», AS/Jur/Inf (2011), 05 rev. 2 от 18 апреля 2011 г.
12. Правило 61 Европейского суда по правам человека, Регламент Суда от 1 мая 2012 г., стр. 33-34. Это правило было включено в ответ на адресованный Суду запрос о будущем Суда, внесенный на Интерлакенской конференции в феврале 2010 г., о «разработке четких и прогнозируемых стандартов процедуры пилотных постановлений применительно к отбору заявлений, процедуры, которой необходимо придерживаться, и работе с отложенными делами». «Новое правило, введенное в связи с работой с системными и структурными нарушениями прав человека в Европе», пресс-релиз, изданный Регистратором Суда, № 256 от 24 марта 2011 г. См. также «Пилотные постановления», справочная публикация Европейского суда по правам человека, пресс-группа, июль 2012 г.
13. «Внедрение Интерлакенской декларации», Первый отчет Руководящего комитета по правам человека, CDDH(2010)010 Addendum 1 of 18 June 2010, Appendix III, paragraph 6.
14. 5-й годовой отчет, 2011 г., там же. стр. 40.

15. Например, см. «Надзор за исполнением решений и постановлений Европейского суда по правам человека», 4-й годовой отчет 2010 г. Комитета министров от апреля 2011 г., Приложение 2, стр. 29.

16. Там же.

17. Там же.

18. «Процедура пилотного решения», Информационная записка, изданная Регистратором Европейского суда по правам человека, 2009 г., параграф 3.

19. В 5-м годовом отчете 2011 г. эти дела объединены с судебными прецедентами; см. стр. 31.

20. 4-й годовой отчет, в цитируемом источнике, говорит следующее: Комитет министров подчеркивает, что иногда может быть затруднительно установить это при первом рассмотрении дела (например, может случиться, что вначале квалифицированное как «единичное» дело впоследствии переквалифицируется в прецедентное дело в свете новой информации, подтверждающей существование общей проблемы).

21. См. статистическую информацию Европейского суда по правам человека.

22. См. Исполнение решений Европейского суда по правам человека, публикации Комитета министров.

23. Годовой отчет за 2011 г. согласно Реестру Европейского суда по правам человека, 2012 г., стр.153.

24. Там же.

25. Анализ статистических данных за 2011 г. Европейского суда по правам человека, январь 2012 г., Таблица 2: Количество заявлений по государствам-участникам и население этих государств, стр.12.

26. См. Приложение 1.

27. Годовой отчет за 2011 г., там же.

28. Анализ статистики за 2011 г., там же.

29. См., в частности, «Нерешенные вопросы касательно практических методов внедрения новой системы надзора, предусматривающей двойные решения», Информация Отдела исполнения решений Европейского суда по правам человека, CM/Inf/DH (2010)45 final от 7 декабря 2010 г., параграф 10.

30. Заявление № 46344/06, решение от 2 сентября 2010 г.

31. Заявление № 23032/02, решение от 2 сентября 2010 г.

32. Заявления №60041/08 и 60054/08, решение от 23 ноября 2010 г.

33. «Исполнение решений Европейского суда по правам человека», ответ Комитета министров на Рекомендацию Ассамблеи 1955 (2011), док. 12801.

34. Там же, параграф 2.

35. Касательно общей информации об исполнении решений см. «Исполнение решений Европейского суда по правам человека». Для проверки состояния конкретного дела см. также «Ожидающие своего решения дела: текущее состояние их исполнения», база данных дел, ожидающих решения Комитета министров.

36. Например, см. «Группа дел Четерони (Ceteroni) против Италии», Решение Депутатов на «1136 Заседании (DH), 6-8 марта 2012 г.: Аннотированный порядок разбора и принятые решения», CM/Del/Dec(2012)1136 от 13 марта 2012.

37. Согласно Ст. 266 Гражданского процессуального кодекса, «в промежуточных производствах по рассмотрению апелляций, стороны могут не указать на новые обстоятельства, не передать суду и не представить факты, на которые данные стороны могли бы сослаться и предоставить в должное время на процессе первой инстанции».

38. См. Ст. 47 Гражданского процессуального кодекса.

39. См. План действий по Группе дел Четерони (Ceteroni) против Италии (Заявление № 22461/93), DH-DD(2011)898F 25 октября 2011.

40. Например, закон Польши об исках по поводу чрезмерной длительности судебных процессов 2004 г.

41. По утверждению Польской парламентской делегации, Польские власти регулярно переводят, публикуют и распространяют постановления Суда, а также применяют некоторые дополнительные меры, упомянутые ниже. В Турции был открыт веб-сайт www.inhak.adalet.gov.tr, с целью облегчить доступ к прецедентному праву Суда на турецком языке.

42. План действий по группе дел Четерони (Ceteroni), цит. Согласно информации, полученной от делегации Турции, Турецкая правовая сеть (UYAP) - электронная сеть, связывающая суды, прокуратуры и правоприменительные органы с Министерством юстиции, обеспечивает легкий доступ к необходимым судебным документам.

43. Там же.

44. Там же.

45. www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Reports/pendingCases_en.asp?CaseTitleOrNumber=gaglione&StateCode=ITA&SectionCode=

46. Звоняк (Zwozniak) против Польши, Заявление № 25728/05, приговор от 13 ноября 2007 г.

47. Например, см. План действий по группе дел Фукс (Fuchs) против Польши (Заявление № 33870/96), DH-DD(2011)1073E от 24 ноября 2011 г.

48. «Контроль выполнения приговоров и решений Европейского суда по правам человека», Годовой отчет, 2011 г., Комитета Министров, апрель 2012, стр. 70.

49. Там же.

50. См. «Выполнение приговоров Европейского суда по правам человека о чрезвычайно длительных судебных процессах в Италии», временная резолюция Комитета Министров, CM/ResDH(2010)224 20 декабря 2010 г.

51. В ответ на ситуацию в Молдавии, относительно неисполнения местных постановлений, Страсбургский Суд издал пилотное постановление в деле Олару (Olaru) и другие против Молдовы, Заявления №№ 476/07, 22539/05, 17911/08 и 13136/07, постановление от 28 июля 2009 г.

52. Аналогично, Страсбургский Суд издал пилотное постановление в ответ на проблемы неисполнения в Румынии. См. Сабин Попеску (Sabin Popescu) против Румынии, Заявление № 48102/99, постановление от 2 марта 2004 г., и Сакалину (Sacaleanu) против Румынии, Заявление № 73970/01, постановление от 6 сентября 2005 г.

53. Важность этой проблемы в Российской Федерации была подчеркнута пилотным постановлением Бурдов против Российской Федерации (№ 2), Заявление № 33509/04, постановление от 15 января 2009 г. См. также «Исполнение постановлений Европейского суда по правам человека по 145 делам против Российской Федерации относительно серьезной задержки при ожидании окончательных внутренних судебных решений, вынесенных против Государства и его субъектов права, а также относительно отсутствия эффективного средства защиты права», временная резолюция Комитета Министров, CM/ResDH(2009)43 от 19 марта 2009 г., и «Исполнение пилотного постановления Европейского суда по правам человека в деле Бурдова № 2 против Российской Федерации относительно серьезной задержки при ожидании окончательных внутренних

судебных решений, вынесенных против Государства и его субъектов права, а также относительно отсутствия эффективного средства защиты права», временная резолюция Комитета Министров, CM/ResDH(2009)158 от 3 декабря 2009 г.

54. В октябре 2009 г. Страсбургский суд издал пилотное постановление по данному вопросу в деле Юрия Николаевича Иванова против Украины, Заявление № 40450/04, постановление от 15 октября 2009 г., в котором Суд распорядился, чтобы Украина обеспечила эффективное средство защиты права для случаев, которые определяются как структурная проблема в судебной системе страны, а именно для длительного несоблюдения окончательных внутренних постановлений и отсутствия эффективного внутреннего средства защиты права в таком случае. 21 февраля 2012 г. Страсбургский суд принял решение продолжить рассмотрение заявлений по подобным вопросам.

55. Балан (Balan) против Молдовы, постановление от 12 февраля 2012 г.: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=open&documentId=900507&portal=hbk&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>.

56. См. Также информация Заместителей Министров документ CM/Inf/DH(2010)15, 22 марта 2010, Круглый стол по теме «Эффективные средства защиты права против неисполнения или задержки исполнения внутренних судебных решений».

57. Исправленный План действий (октябрь 2011) DH-DD(2011)908F (на французском языке): <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1859303>.

58. Исправленный План действий (ноябрь 2011) DH-DD(2011)1039F (на французском языке): <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1870679>.

59. Мария Атанасиу (Maria Atanasiu) и другие против Румынии, Заявление № 30767/05, постановление от 12 декабря 2012, параграф 78.

60. Контроль исполнения постановлений 2011 г., Годовой отчет, стр. 73.

61. Постановление от 6 июня 2012 г.: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec\(2011\)1144/25](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec(2011)1144/25).

62. См., в частности, дополнения к Акту Министра внутренних дел, вступившему в силу 1 июля 2012 г. В них предложен стандарт «абсолютной необходимости» применения оружия, физической силы и дополнительных методов сотрудниками полиции.

63. Что касается Болгарии, см. Временную резолюцию CM/ResDH(2007)107 от 17 октября 2007 г.: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResDH\(2007\)107&Language=lanEnglish](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResDH(2007)107&Language=lanEnglish).

64. Приложение к группе дел Баты (Bat?): [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/OJ/DH\(2010\)1100&Language=lanEnglish&Ver=prel0019&Site=](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/OJ/DH(2010)1100&Language=lanEnglish&Ver=prel0019&Site=).

65. См. Информационные документы Заместителей Министров по группе Великовой (Velikova) против Болгарии, CM/Inf/DH(2011)23, 10 мая 2011: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1785037>; и по группе дел Начовой (Nachova) против Болгарии, CM/Inf/DH(2011)24rev, 30 мая 2011: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Inf/DH%282011%2924>.

66. Директива Болгарии о применении силы и оружия военной полицией, принятая 9 сентября 2009 и Секция 74 Акта Министерства Внутренних дел 2006 г. об использовании огнестрельного оружия полицией. Для детальной дискуссии см. в частности: www.bghelsinki.org/en/publications/objective/objectiv/2011-08/police-brutality-between-collegial-solidarity-and-public-interest/.

67. Информация от НПО и ответ правительства, DD(2011)298, 26 апреля 2011: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com/instranet/CmbBlobGet&InstranetImage=1831918&SecMode=1&DocId=1731112&Usage=2>.
68. См. постановления, относящиеся к этим двум группам дел, принятые на 1115-м (DH) заседании 7-8 июня 2011, в CM/Del/Dec(2011)1115 от 10 июня 2011 г., стр. 20 и 23: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1799029&Site=CM>.
69. Отчет CPT от 15 марта 2012 г.: www.cpt.coe.int/documents/bgr/2012-09-inf-eng.htm.
70. Послание от 10 сентября 2012, в архиве Секретариата.
71. CPT опубликовал следующий отчет от 12 января 2012: www.cpt.coe.int/documents/mda/2012-03-inf-fra.htm (на французском языке).
72. Согласно информации, сообщено делегаций Турции, "План действий по предотвращению нарушения человеческих прав" был подготовлен Министерством юстиции на следующей конференции на высоком уровне.
73. Основные дела группы Баты (Bat?) и другие подобные дела, Заявление № 33097/96, постановление от 3 июня 2004, см. DH-DD(2011)559. Количество релевантных дел: 71.
74. http://portal.rada.gov.ua/rada/control/en/publish/article/info_left?art_id=307141&cat_id=105995.
75. Брега (Brega) против Молдавии, Заявление № 52100.08, постановление от 20 апреля 2010 г.
76. Трзаска (Trzaska) против Польши, Заявление № 25792/94, постановление от 11 июля 2000 г.
77. Харченко против Украины, Заявление № 40107/02, постановление от 10 февраля 2011 г.
78. Основные дела группы Демирель (Demirel): Демирель против Турции и другие подобные дела, Заявление № 39324/98, окончательное постановление от 28 апреля 2003 г., DH-DD(2011)578, количество релевантных дел: 152.
79. Кахит Демирель (Demirel) против Турции, Заявление № 18623/03, постановление от 7 июля 2009 г., параграф 46.
80. Временная резолюция CM/ResDH(2010)35 от 4 марта 2010 г., Исполнение постановлений Европейского суда по правам человека в 31 деле против Российской Федерации, в основном по условиям содержания в следственных тюрьмах.
81. Краткое изложение мер, принятых на 2007 г., содержится во Временной резолюции CM/ResDH(2007)75, и соответствующие меры перечисляются в плане действий, поданном властями 21 ноября 2011 г.
82. DH-DD(2012)152.
83. Решение от 1 марта 2007 г. и принятое Верховным судом постановление от 29 октября 2009 г.
84. См., например, Махмед Явуз (Mehmet Yavuz) против Турции, параграфы 39 и 40.
85. См. информацию Заместителей Министров, документ CM/Inf/DH(2009)42 rev, 30 ноября 2009 г., Меры, необходимые для исполнения постановлений о предварительном задержании в Молдавии.
86. Решение от 8 марта 2012 по делам Трзаска (Trzaska) и Каужор (Kauczor) против Польши: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2047576&SecMode=1&DocId=1866074&Usage=2>.
87. www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Reports/pendingCases_en.asp?CaseTitleOrNumber=Trzaska&StateCode=POL&SectionCode=

88. Временная Резолюция CM/ResDH (2007)75 о постановлениях Европейского суда по правам человека в 44-х делах против Польши (см. Приложение 2) по чрезмерной длительности предварительного заключения на: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResDH%282007%2975&Language=lanEnglish>.

89. Заявление № 40107/02, постановление от 10 февраля 2011 г.

90. См. также Резолюцию 1516 (2006 г.) об исполнении постановлений Европейского суда по правам человека.

91. Законопроекты №№ 3472 (1999) и 3201 (2003) о базовых принципах парламентского контроля в Украине, предложенные докладчиком.

92. № регистрации 9458, 15 ноября 2011 г.

93. В настоящее время этим органом является Представитель Государства в Европейском суде по правам человека.

94. Законопроект № 254-01-41, документ в файле Секретариата (от 25 апреля 2012 г.).

95. Варшавский юрист (Warsaw Lawyer). Пилотный проект Европейского суда по правам человека Катерины Лакома (Katarzyna Lakoma), адвоката, юриста в Информационном бюро Совета Европы в Варшаве, 2004-2009, Третий неофициальный семинар для представителей правительства и других организаций по процедуре пилотных постановлений в Европейском суде по правам человека и стандартов и процедур будущего развития прав человека. Варшава, 14-15 мая 2009 г., стр. 212-225.

96. В частности, следует рассмотреть опыт некоторых стран, например, Польши, которая ввела средство защиты прав от чрезмерной длительности судебных процессов. Как указывается делегацией Турции, сейчас жители Турции имеют возможность подать жалобу о нарушении прав человека в Конституционный суд.

97. Параграф 6. Доступен на: www.coe.int/t/dghl/standardsetting/conferenceizmir/Declaration%20Izmir%20E.pdf.

98. Там же, Часть Е, параграф 1.

99. В Интерлакенской декларации от 19 февраля 2010 г., Конференция на высоком уровне, посвященная будущему Европейского суда по правам человека, Государства-участники Конвенции были призваны к рассмотрению возможности командирования национальных судей или независимых юристов высшего уровня в Судебное казначейство, как часть мер по повышению информированности государственных органов в отношении стандартов Конвенции и по реализации Конвенции на государственной уровне. Этот призыв был повторен в Измирской декларации от 27 апреля 2011 г. и в Брайтонской декларации от 19 и 20 апреля 2012 г.

100. См., в частности, отчет Г-на Пургуридеса (Mr. Pourgourides) "Государственные парламенты: гаранты прав человека в Европе", Док. 12636.

101. Текст речи в архиве Секретариата.

102. Из Судебного анализа статистики (Court's Analysis of Statistics) 2011, стр. 12.

Doc. 13087
07 January 2013

Ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in States Parties

Report¹

Committee on Legal Affairs and Human Rights
Rapporteur: Mr Serhii KIVALOV, Ukraine, European Democrat Group

Summary

States Parties bear the "primary responsibility" for ensuring the European Convention on Human Rights is applied effectively at national level, alongside the European Court of Human Rights and the Committee of Ministers.

The Committee on Legal Affairs and Human Rights deplores the fact that the Court is "still overloaded with a large number of repetitive cases revealing widespread dysfunctions in national legal orders". It lists nine States (Bulgaria, Greece, Italy, the Republic of Moldova, Poland, Romania, the Russian Federation, Turkey and Ukraine) which continue to have "major structural problems" – adding that countries with a high proportion of complaints in relation to their population should also face scrutiny.

The committee calls on States Parties to the Convention to create strategies and action plans to deal with their structural problems, and amend their laws in line with the Court's case law. States Parties should also consider establishing a national body responsible solely for the execution of the Court's judgments. Moreover, national parliaments should be actively involved in the implementation of these judgments, and in particular of those revealing structural deficiencies.

The Council of Europe governments are also called on to "increase pressure and take firmer measures" in cases of dilatory and continuous non-compliance with the Court's judgments.

1. Reference to committee: Doc. 12370, Reference 3716 of 8 October 2010.

Contents	Page
A. Draft resolution	3
B. Draft recommendation	5
C. Explanatory memorandum by Mr Kivalov, rapporteur	6
1. Introduction	6
1.1. The rapporteur's mandate.....	6
1.2. Previous work of the committee.....	6
1.3. Purpose of the present report.....	6
2. Definition of terms.....	7
2.1. Structural/systemic problem and pilot judgment procedure.....	7
2.2. Leading cases and clone cases.....	7
3. Overview of substantial structural/systemic deficiencies	8
3.1. Identifying the range of States with substantial structural/systemic deficiencies.....	8
3.2. Overview.....	10
3.3. Parliamentary control.....	17
4. Conclusion and proposals.....	18
4.1. Measures to be taken at the stage of evaluating the admissibility of applications before the Court	18
4.2. Measures to be taken at the stage of proceedings before the Strasbourg Court	19
4.3. Measures to be taken at the stage of the execution of Court judgments.....	20
4.4. Measures aimed at the elimination of structural/systemic deficiencies in States Parties	21
Appendix 1 – Total number of new applications allocated to a judicial formation.....	23
Appendix 2 – List of the 29 pilot judgments delivered by the Court (data as at 12 November 2012)	24

A. Draft resolution²

1. The Parliamentary Assembly considers that the viability of the human rights protection system based on the European Convention on Human Rights (ETS No. 5, "the Convention") falls within the scope of the shared responsibility, alongside the Committee of Ministers, of both States Parties and the European Court of Human Rights ("the Court"). However, it is the primary responsibility of States Parties to ensure that the Convention is applied effectively at national level.

2. The Assembly recalls its previous work on this subject, in particular its resolutions and recommendations on the implementation of the Court's judgments, including Resolutions 1516 (2006) and 1787 (2011) and Recommendations 1764 (2006) and 1955 (2011), and its Resolution 1856 (2012) on guaranteeing the authority and effectiveness of the European Court of Human Rights.

3. The Assembly deplores the fact that the Court is still overloaded with a large number of repetitive cases revealing widespread dysfunctions in national legal orders. Most of them relate to structural issues identified by well-established case law, such as the excessive length of judicial proceedings, chronic non-enforcement of domestic judicial decisions, deaths and ill-treatment attributable to law enforcement officials and lack of effective investigation thereof, unlawful detention on remand and its excessive length. In addition, there are specific systemic/structural deficiencies in States Parties. Some of them only exist within one national legal system.

4. The Assembly confirms (as underlined in Resolution 1787 (2011)) that Bulgaria, Greece, Italy, the Republic of Moldova, Poland, Romania, the Russian Federation, Turkey and Ukraine face major structural problems leading to worrying delays in the execution of the Court's judgments. However, in order to ensure the viability of the Strasbourg Court, States Parties which have a high proportion of complaints in relation to their population size should not be excluded from the scope of the investigation into structural deficiencies.

5. The Assembly insists on the fact that, where the Strasbourg Court has identified major and complex structural deficiencies in States Parties, regular and stringent national supervision must be ensured to adequately deal with them, in addition to their examination by the Committee of Ministers under the latter's "enhanced supervision procedure".

6. The Assembly is deeply concerned about this situation, which undermines the effectiveness of the Convention system and prevents the Court from focusing on new and important questions of interpretation and application of the Convention.

7. The Assembly therefore calls on States Parties to:

7.1. strengthen their efforts to execute fully and rapidly the Court's judgments, including through the implementation of the Interlaken Declaration and Action Plan of 19 February 2010 as well as the Izmir Declaration of 27 April 2011 and the Brighton Declaration of 20 April 2012, and in particular:

7.1.1. set up, as a matter of priority, comprehensive strategies aimed at solving structural problems, and co-ordinate these strategies at the highest political level;

7.1.2. rapidly provide action plans to the Committee of Ministers;

7.1.3. consider establishing a national body responsible solely for the execution of the Court's judgments, in order to avoid a conflict of responsibilities with the agent representing the government before the Court;

7.2. amend legislation according to standards stemming from the case law of the Court and ensure that the Convention is implemented by all relevant national authorities;

7.3. put in place effective domestic remedies, primarily in areas affected by structural problems;

7.4. take comprehensive measures with a view to raising awareness of the Convention standards as interpreted by the Court. In States Parties with major structural problems, these measures could consist, in particular, in:

7.4.1. creating a publicly available database containing the Court's case law, including judgments pertinent to the State Party concerned in official translation;

2. Draft resolution adopted unanimously by the committee on 12 November 2012.

- 7.4.2. improving legal education with a view to deepening knowledge about the Convention among legal professionals;
 - 7.5. strengthen national authorities' co-operation with civil society, bar associations, experts and national human rights institutions.
- 8. The previous work of the Assembly has shown the need for an increased role of national parliaments in monitoring the effective implementation of the Convention standards at national level. The Assembly therefore:
 - 8.1. reiterates its call on States Parties to put into practice the basic principles for parliamentary supervision in this field, as set out in its Resolution 1823 (2011) on national parliaments: guarantors of human rights in Europe;
 - 8.2. invites parliaments to ensure that their committees monitoring compliance with human rights obligations are actively involved in the execution of the Court's pilot judgments and other judgments revealing structural problems;
 - 8.3. invites the members of the Assembly, in their capacity as national parliamentarians, to question regularly their governments regarding execution of the Court's judgments.

B. Draft recommendation³

1. The Parliamentary Assembly, referring to its Resolution (2013) on ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in States Parties, urges the Committee of Ministers to continue to use all available means to ensure the viability of the European Court of Human Rights ("the Court") and to that effect recommends that it:

1.1. consider further developing the Court's HUDOC database into a comprehensive database of the Court's case law, including cases pending before the Court and its own database on information concerning the implementation of its judgments; the latter database should also include information on the Court's recourse to the "pilot judgment" procedure and supervision procedures undertaken by the Committee of Ministers;

1.2. continue to afford priority treatment to the implementation of the Court's pilot judgments and other judgments revealing structural problems;

1.3. consider the possibility of regularly providing statistical analyses with respect to progress made in the elimination of structural deficiencies, as identified by the Court and the Committee of Ministers;

2. The Assembly reiterates its call in Recommendations 1764 (2006) and 1955 (2011) on the implementation of judgments of the European Court of Human Rights, to increase pressure and take firmer measures in cases of dilatory and continuous non-compliance with the Court's judgments by State Parties.

3. Draft recommendation adopted unanimously by the committee on 12 November 2012.

C. Explanatory memorandum by Mr Kivalov, rapporteur

1. Introduction

1.1. The rapporteur's mandate

1. The motion for a resolution entitled "Ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in States Parties" was referred to the Committee on Legal Affairs and Human Rights on 8 October 2010 for report.⁴ The committee appointed me rapporteur on 17 November 2010. It is important to note that this report is connected to the previous reports of Mr Christos Pourgourides (Cyprus, EPP/CD) and the current mandate of his successor, Mr Klaas de Vries (Netherlands, SOC), who cover the more wide-ranging issue of "The implementation of judgments of the European Court of Human Rights".⁵

1.2. Previous work of the committee

2. To date, the Committee on Legal Affairs and Human Rights has reflected on the issue of the effectiveness of the European Court of Human Rights ("the Court") on several occasions. In particular, it has issued seven reports on the implementation of Court judgments.⁶ The last report on this issue, prepared by Mr Pourgourides, showed that structural deficiencies pertaining to the effective implementation of Strasbourg Court judgments still remain in a number of countries.⁷ The report highlighted persistent problems in nine member States of the Council of Europe (Bulgaria, Greece, Italy, Republic of Moldova, Poland, Romania, Russian Federation, Turkey and Ukraine). Consequently, the Assembly expressed grave concerns about the continuing existence of major systemic deficiencies, which seriously undermine the rule of law in the States concerned, and called upon the above-mentioned nine States to resolve those problems.⁸ However, as stressed by Ms Marie-Louise Bemelmans-Videc in her report, "it is obvious that a one-size-fits-all approach for improving domestic remedies (for example, requiring State legislatures to draft similar laws) is not appropriate. The Court recognises that States Parties require flexibility to operate within the bounds of their diverse national conditions and legal frameworks".⁹

1.3. Purpose of the present report

3. In my explanatory memorandum, I will strive to define the terms "structural/systemic deficiency", "leading case" and "clone/repetitive case", as well as to identify the measures taken to eliminate structural deficiencies by the nine States Parties that were listed in Mr Pourgourides' report. Furthermore, along with some general suggestions, I will recommend national measures, including supervision of the execution of judgments by national parliaments, to ensure that structural deficiencies are promptly and adequately dealt with in order to safeguard the viability of the Strasbourg Court. For the purpose of this report, I asked parliamentary delegations from the nine above-mentioned States Parties to comment on the measures that have been taken in order to deal with major structural deficiencies; to date, only three delegations, Bulgaria, Poland and Turkey, have replied.

4. Doc. 12370 of 28 September 2010, Reference No. 3716.

5. For an update on the status of the report Mr de Vries is currently working on, see "Reports under preparation in the Committees of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe," AS/Inf (2012) 10 of 25 October 2012.

6. These seven reports gave rise to seven resolutions and six recommendations. See Resolution 1226 (2000) and Recommendation 1477 (2000) of 14 January 2000; Resolution 1268 (2002) and Recommendation 1546 (2002) of 22 January 2002; Resolution 1297 (2002) and Recommendation 1576 (2002) of 23 September 2002; Resolution 1381 (2004) of 22 June 2004; Resolution 1411 (2004) and Recommendation 1685 (2004) of 23 November 2004; Resolution 1516 (2006) and Recommendation 1764 (2006) of 2 October 2006; Resolution 1787 (2011) and Recommendation 1955 (2011) of 26 January 2011.

7. "Implementation of judgments of the European Court of Human Rights", 7th Report, Mr Christos Pourgourides (Cyprus, EPP/CD), Doc. 12455 of 20 December 2010.

8. See Resolution 1787 (2011).

9. "Guaranteeing the authority and effectiveness of the European Convention on Human Rights", report by Ms Marie-Louise Bemelmans-Videc (Netherlands, EPP/CD), Doc. 12811 of 3 January 2012, paragraph 33.

2. Definition of terms

2.1. Structural/systemic problem and pilot judgment procedure

4. The term "systemic" or "structural" problem often appears in documents issued by the Committee of Ministers and in judgments of the European Court of Human Rights. It is a relatively recent expression of the idea, inherent in the Convention system, that problems revealed – when violations are established – call not only for individual, but also for general measures when there is a risk of further similar violations.¹⁰

5. Both the European Court of Human Rights and the Committee of Ministers have highlighted the importance of prioritising cases that raise major structural or systemic problems.¹¹ As of 31 March 2011, the Court inserted in its Rules of Court a special rule, Rule 61, on the "pilot-judgment" procedure.¹² Rule 61.1 specifies how the Court is to use this procedure "where the facts of an application reveal in the Contracting Party concerned the existence of a structural or systemic problem or other similar dysfunction which has given rise or may give rise to similar applications". The cases selected for this procedure "shall be processed as a matter of priority" (Rule 61.2.c).

6. Therefore, a structural or systemic problem may be considered a "dysfunction" in the national legal system which may lead, in particular, to numerous applications before the Court in Strasbourg. The Court defines such a problem in the context of the specific circumstances of a case before it. As stressed by the Steering Committee for Human Rights (CDDH), a structural or systemic problem "may originate in legislation or an absence of legislation or an administrative or judicial practice that may be contrary to the Convention (length of pre-trial detention, length of proceedings, detention conditions, non-execution of final judgments, property rights, etc.)".¹³ However, according to the Committee of Ministers' practice, the fact that a group of judgments pending execution before it is small does not prevent the underlying structural problem to be considered as important.¹⁴

2.2. Leading cases and clone cases

7. The annual reports of the Committee of Ministers make a distinction between "leading" cases, "clone" or "repetitive" cases, and "isolated" cases.¹⁵

8. A "leading case" is a case which either the Court, in one of its judgments, or the Committee of Ministers has identified "as revealing a new structural/general problem in a respondent State and which thus require[s] the adoption of new general measures (although these may already have been taken by the time the judgment is given), more or less important according to the case(s)".¹⁶ This term also includes "pilot judgments" that extend beyond the particular case or cases at hand so as to cover all similar cases raising the same underlying issue.¹⁷ The aim of a pilot judgment is: (a) "to determine whether there has been a violation of the Convention in the particular case"; (b) "to identify the dysfunction under national law that is at the root of the violation"; (c) "to give clear indications to the Government as to how it can eliminate this dysfunction"; (d) "to bring about the

10. According to Committee of Ministers' practice, individual measures are aimed at ensuring that the violation has ceased and its consequences for the injured party have been erased, whereas general measures are aimed at preventing further similar violations of the Convention. See in particular the 5th Annual Report of the Committee of Ministers on "Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights", Council of Europe, April 2012, p. 16.

11. See "States with major structural/systemic problems before the European Court of Human Rights: statistics", AS/Jur/Inf (2011) 05 rev 2 of 18 April 2011.

12. Rule 61, European Court of Human Rights' Rules of Court of 1 May 2012, pp. 33-34. This rule was inserted in response to the request addressed to the Court, at the February 2010 Interlaken Conference on the Court's future, to "develop clear and predictable standards for the pilot judgment procedure as regards selection of applications, the procedure to be followed and the treatment of adjourned cases". "New rule introduced concerning handling of systemic and structural human rights violations in Europe", press release issued by the Registrar of the Court, No. 256 of 24 March 2011. See also "Pilot Judgments", Factsheet prepared by the European Court of Human Rights Press Unit, July 2012.

13. "Implementation of the Interlaken Declaration", First Report by the CCDH, CDDH(2010)010 Addendum I of 18 June 2010, Appendix III, paragraph 6.

14. 5th Annual Report 2011, op. cit., p. 40.

15. For example, see "Supervision of the execution of judgments of the European Court of Human Rights," 4th Annual Report 2010 by the Committee of Ministers of April 2011, Appendix 2, p. 29.

16. Ibid.

17. Ibid.

creation of a domestic remedy capable of dealing with similar cases (including those already pending before the Court awaiting the pilot judgment), or at least to bring about the settlement of all such cases pending before the Court".¹⁸

9. Cases where the violation hinges on the specific circumstances of the case and where it is unlikely that the violation will be repeated are labelled "isolated cases".¹⁹

10. "Clone" or "repetitive" cases are "those relating to a structural or general problem already raised before the Committee of Ministers in one or several leading cases; these cases are usually grouped together – with the leading case as long as this is pending – for the purposes of the Committee's examination".²⁰

3. Overview of substantial structural/systemic deficiencies

11. In Resolution 1787 (2011) on the implementation of judgments of the European Court of Human Rights, the Assembly noted the continuing existence of major systemic deficiencies that cause large numbers of repetitive findings of violations of the Convention and seriously undermine the rule of law in the States concerned. These most widespread systemic/structural deficiencies, which represent common domestic problems for several States, are identified and discussed in section 3.2 of this report.

12. In addition, there are specific systemic/structural deficiencies in States Parties. Some of them only exist within one national legal system. This group of systemic/structural deficiencies requires special attention from national authorities.

3.1. Identifying the range of States with substantial structural/systemic deficiencies

13. In order to identify the range of States with major structural/systemic deficiencies, it is necessary to analyse the statistics of the European Court of Human Rights²¹ and the Committee of Ministers' annual reports on the supervision of the Court's judgments.²² It is also important to note that the structural/systemic deficiencies that arise within the legal systems of the States Parties are complex. As such, in this report, I will try to take into account all approaches and factors that may influence the objective evaluation of the problems at hand.

14. The majority of States Parties to the Convention belong to the Romano-Germanic legal family, where the role of precedent is deemed to be heterogeneous. Evidently, neither governments nor civil society in the so-called "newly democratic States" have effectively used the practice of the Strasbourg Court. Difficulties in implementing Convention standards may also be due to a conservative approach to the implementation of international legal acts, or to the political dimension of the principle of State sovereignty.

15. Four statistical indexes are used to identify the States with major structural/systemic deficiencies.

16. The first is the index of allocated applications pending before the Court, including the new applications in 2011. The data extracted from the Court's Annual Report from 2011 show that, on 31 December 2011, four States Parties accounted for over half (54.3%) of its docket: 26.6% of the pending cases concerned Russia, 10.5% – Turkey, 9.1% – Italy, and 8.1% – Romania.²³ The pending applications lodged against Ukraine constituted 6.8% of all pending applications, and those lodged against Serbia – 4.5%, against Poland – 4.2%, against the Republic of Moldova – 2.8%, and against Bulgaria – 2.7%.²⁴ Thus, in 2011 the following nine States Parties to the Convention – the Russian Federation, Turkey, Italy, Romania, Ukraine, Serbia, Poland, the Republic of Moldova and Bulgaria – accounted for 75.3% of the Court's workload. According to the Court's

18. "The Pilot-Judgment Procedure", Information note issued by the Registrar of the European Court of Human Rights, 2009, paragraph 3.

19. In the 5th Annual Report 2011, they have been grouped together with leading cases; see p. 31.

20. 4th Annual Report, op. cit. That said, the Committee of Ministers stresses that it may sometimes be difficult to establish this when the case is examined for the first time (for example, it may happen that a case initially qualified as "isolated" is subsequently re-qualified as "leading" in the light of new information attesting to the existence of a general problem).

21. See Statistical information of the European Court of Human Rights.

22. See Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, Publications of the Committee of Ministers.

23. Annual Report 2011 by the Registry of the European Court of Human Rights, 2012, p. 153.

24. Ibid.

statistics for 2011, the global number of new applications allocated to a judicial formation amounted to 64 547.²⁵ The following States Parties had the highest number of new applications in 2011: Russian Federation, Turkey, Romania, Poland, Italy, Ukraine, Serbia, Sweden, Germany and France.²⁶

17. The second important statistical index is the number of applications allocated by population, that is by 10 000 inhabitants. Given that "the Council of Europe member States had a combined population of about 819 million inhabitants on 1 January 2011", "[t]he average number of applications allocated per 10 000 inhabitants was 0,79 in 2011".²⁷ States Parties whose applications allocated by population index has been the highest are not necessarily those with the highest number of applications. In 2011, the following States Parties had the highest number of applications in relation to their population: Serbia (5.10), Montenegro (5.02), Republic of Moldova (2.88), Croatia (2.69), Estonia (2.58), Liechtenstein (2.50), Romania (2.43), Monaco (2.42), Slovenia (2.08), and Sweden (2.02).²⁸ The above list does not include any of the States Parties yielding the biggest caseload in absolute terms, with the exception of Romania, namely the Russian Federation, Turkey, Poland, Ukraine and Italy.

18. The third index discloses the number of pilot (and quasi-pilot judgments) per State Party. According to the new working methods adopted by the Committee of Ministers in December 2010 at the 1100th meeting of the Ministers' Deputies,²⁹ pilot judgments and other judgments disclosing major structural or complex problems, as identified by the Court, are examined by the Committee of Ministers under the "enhanced supervision procedure", which means that the progress of execution is regularly followed by the Committee of Ministers at its human rights meetings. If we use the quasi-pilot and pilot judgments as indicators of the above-mentioned problems, we should pay attention to the presence of these problems in the States which are not included in the list of States yielding the highest number of applications lodged before the Court in absolute terms). For example, with respect to the length of civil proceedings – Germany (judgment *Rumpf v. Germany*³⁰), Slovenia (*Lukenda v. Slovenia*³¹); the prisoners' right to vote in the United Kingdom (judgment in *Greens and MT v. the United Kingdom*³²). Unfortunately, a statistical analysis of pilot and quasi-pilot judgments per State Party is absent from the European Court of Human Rights' Analysis of Statistics.

19. The fourth index refers to the number of judgments pending execution before the Committee of Ministers. The Committee of Ministers' supervision has been based over the last years on "action plans" drawn up by the respondent States in accordance with the principle of subsidiarity, and the State's margin of appreciation as regards the means of execution.³³ Since 2011, the Committee of Ministers examines cases under a new twin-track system, which means that all cases are examined under the "standard supervision procedure" (in which the Committee of Ministers' intervention is limited) unless, because of its specific nature, a case requires consideration under the above-mentioned "enhanced supervision procedure".³⁴ Unfortunately, the Committee of Ministers does not separate statistical analysis with respect to enhanced supervision procedures.³⁵

25. Analysis of Statistics 2011 by the European Court of Human Rights, January 2012, Table 2: Applications allocated per Contracting State and population, p. 12.

26. See Appendix 1.

27. Annual Report 2011, op. cit.

28. Analysis of Statistics 2011, op. cit.

29. See notably, "Outstanding issues concerning the practical modalities of implementation of the new twin track supervision system", Information document by the Department of the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, CM/Inf/DH(2010)45 final of 7 December 2010, paragraph 10.

30. Application No. 46344/06, judgment of 2 September 2010.

31. Application No. 23032/02, judgment of 6 October 2005.

32. Applications Nos. 60041/08 and 60054/08, judgment of 23 November 2010.

33. "Implementation of judgments of the European Court of Human Rights", reply from the Committee of Ministers to Assembly Recommendation 1955 (2011), Doc. 12801.

34. Ibid, paragraph 2.

35. For general information on the execution of judgments, see "Execution of Judgments of the European Court of Human Rights". To verify the status of a particular case, see also "Pending cases: current state of execution," Database of cases pending before the Committee of Ministers.

3.2. Overview

3.2.1. Excessive length of judicial proceedings

20. The problem of the excessive length of judicial proceedings is widespread in criminal, civil, and administrative cases, and is usually accompanied by a lack of effective remedies. For example, in Italy, the problem is exacerbated by the fact that the "Pinto compensation" practice of implementation (a law which was enacted in 2001 to provide compensation for victims of unreasonably long judicial proceedings) has created a new structural problem – the problem of the excessive length of compensation proceedings. Almost 4 000 cases in Italy involve delays in paying "Pinto compensation".

21. At its 1136th meeting in March 2012, the Committee of Ministers demanded that "additional large-scale measures" be adopted, as it believed the situation was "deeply worrying", constituted "a serious danger for the respect of the rule of law, resulting in a denial of rights enshrined in the Convention", and created "a serious threat to the effectiveness of the system of the Convention".³⁶

22. Possible causes of this structural/systemic problem are, in particular, complex national procedures and deficiencies in the practical functioning of the judiciary, including lack of budgetary resources.

23. Possible general measures aimed at improving procedural laws could be taken to address the causes of the excessive length of judicial proceedings, such as:

- introducing remedies aimed specifically at speeding up criminal proceedings;
- employing the "concentration principle" whereby evidence is brought together in first instance proceedings (Bulgaria,³⁷ Ukraine);
- changing the character of second instance proceedings from "second first instance" proceedings to proper appeal proceedings;
- limiting the grounds for lodging a further appeal to the Supreme Court;
- simplifying summons arrangements by introducing the possibility of serving a summons by delivering it to a person's mailbox or affixing it to that person's front door (Bulgaria³⁸);
- modifying and reducing the scope of the supervisory review procedure and the related issue of impartiality (Russia, Ukraine);
- introducing a minimal court fee in proceedings as an administrative measure to deter manifestly ill-founded applications;
- simplifying specific procedures, including civil proceedings by limiting the types of civil proceedings to three (Italy).³⁹
- rationalising and accelerating proceedings before administrative courts and streamlining provisions (Greece);
- introducing "participative proceedings", namely the obligation to appoint a representative when the number of parties to a case reaches a certain level (20 for example).

24. Measures to expand an effective remedy to expedite proceedings provide that, if a court does not take a procedural step in due time, the parties may at any time apply to the superior court for a time-limit to be set for the taking of the procedural step in question, thus affording a remedy designed to speed up the proceedings.⁴⁰

36. For example, see "Ceteroni Group of cases v. Italy", Decisions by the Deputies in "1136th Meeting (DH), 6-8 March 2012: Annotated order of Business and decisions adopted", CM/Del/Dec(2012)1136 of 13 March 2012.

37. According to Article 266 of the Civil Procedure Code, "in an intermediate appellate review proceedings, the parties may not allege new circumstances, cite and present evidence which the said parties could have cited and presented in due time in the first-instance proceedings".

38. See Article 47 of the Civil Procedure Code.

39. See Action plan concerning the Ceteroni group of cases v. Italy (Application No. 22461/93), DH-DD(2011)898F of 25 October 2011.

40. For instance, Poland's law on complaints against excessive length of proceedings of 2004.

25. In any event, awareness-raising measures for judges and other authorities are of crucial importance. States should ensure the translation of judgments of the European Court of Human Rights into the local language, their wide dissemination and official publication, possibly on the website of the competent authority, such as the Ministry of Justice. Additional measures could be taken to improve the administration of courts,⁴¹ such as:

- establishing assessment and monitoring mechanisms, particularly through the collection and analysis of statistical data (Bulgaria);
- reducing the length of trials and introducing simplified procedures for judicial review;
- digitalising case files, allowing for easier, faster access (Italy and Turkey);⁴²
- introducing a uniform method of managing civil case files in appellate courts and tribunals (Italy, end of March 2011);⁴³
- circulating best practices widely;
- increasing the number of judges.⁴⁴

26. Measures could also be put in place to compensate for damages caused by the excessive length of judicial proceedings. In criminal law, there are certain forms of non-pecuniary damages that could be implemented, such as the ability to mitigate penalties in cases of excessively lengthy proceedings (Bulgaria). Also, legislation could provide compensation for such damages caused by overly protracted proceedings (Poland, Greece and the Russian Federation). In Poland, for instance, to deal with Article 13 violations, a reformed domestic remedy for overly long proceedings entered into force on 1 May 2009, introducing *inter alia* an increase in the level of compensation for delay. Nevertheless, flaws remain in the application of compensation laws. For example, in Italy the duration of the compensation proceedings themselves is excessively long,⁴⁵ and in Poland the amount of compensation awarded is not always in line with the requirements of the European Court of Human Rights.⁴⁶

27. Only one State, Poland, has so far received a positive evaluation from the Committee of Ministers. The Committee of Ministers noted with interest Poland's action plans submitted on 22 and 23 November 2011,⁴⁷ the "significant number of measures taken to address this systemic problem" of excessively lengthy proceedings (notably, the "computerisation of proceedings", and further legal amendments aimed at the acceleration of proceedings), as well as the authorities' "regular monitoring of courts' caseloads and the comprehensive statistics submitted."⁴⁸ The Committee of Ministers also noted the commitment of the Polish authorities to closely monitor the implementation and impact of these measures with a view to assessing their effectiveness, in particular with regard to the functioning of the new domestic remedy.⁴⁹

28. I agree with the Committee of Ministers' approach. It is crucial that States Parties uphold and fulfil their political commitment to resolving the problem of the excessive length of judicial proceedings, as well as take all necessary technical and budgetary measures to do so. I strongly encourage States dealing with this problem to undertake interdisciplinary action co-ordinated at the highest political level, involving all main judicial actors, with a view to urgently drawing up an effective strategy.⁵⁰

41. As indicated by the Polish parliamentary delegation, the Polish authorities regularly translate, publish and disseminate Court judgments and also applies some of the additional measures mentioned below. In Turkey, the website www.inhak.adalet.gov.tr was launched in order to facilitate access to the Court's case law in Turkish.

42. Action plan concerning the Ceteroni group of cases, op. cit. According to the information received from the Turkish delegation, the Turkish Judicial Network (UYAP), an electronic network connecting courts, public prosecutors' and law enforcement offices and the Ministry of Justice, allows easy access to relevant judicial documents.

43. Ibid.

44. Ibid.

45. www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Reports/pendingCases_en.asp?CaseTitleOrNumber=gaglione&StateCode=ITA&SectionCode=

46. *Zwoznik v. Poland*, Application No. 25728/05, judgment of 13 November 2007.

47. For example, see Action plan concerning the Fuchs group of cases v. Poland (Application No. 33870/96), DH-DD(2011)1073E of 24 November 2011.

48. "Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights," Annual report, 2011 by the Committee of Ministers, April 2012, p. 70.

49. Ibid.

50. See "Execution of judgments of the European Court of Human Rights concerning the excessive length of judicial proceedings in Italy", interim resolution by the Committee of Ministers, CM/ResDH(2010)224 of 2 December 2010.

3.2.2. Chronic non-enforcement of domestic judicial decisions

29. The problem of non-enforcement of final domestic judgments is a major problem in the Republic of Moldova,⁵¹ Romania,⁵² Russia⁵³ and Ukraine,⁵⁴ and concerns the absence of effective legal remedies for such violations (such as compensation for the violation).

30. Possible causes of this structural/systemic problem are:

- deficient legislation and administrative practices;
- delays in legislative changes;
- inefficiency of the bailiff system;
- lack of co-ordination between enforcement agencies;
- failure of the courts to identify the debtor clearly.

31. The following examples of general measures show how States Parties tackle this structural problem:

- The Moldovan government has taken concrete measures to eliminate this systemic problem by introducing special legislation in July 2011 regarding non-enforcement of final domestic judgments and unreasonable length of proceedings.⁵⁵ Non-enforcement nevertheless remains a reality in the Moldovan bailiff system.⁵⁶
- Similarly, the Romanian authorities have adopted some positive measures in this area. In October⁵⁷ and November 2011,⁵⁸ they submitted two revised action plans with information on the reforms carried out in response to the Strasbourg Court's judgments. It is indicated in particular that an inter-ministerial group prepared a draft law with a view to rendering the restitution and compensation process more effective, and a calendar for the adoption of the draft law was provided. At this stage, however, the calendar provided does not indicate whether the anticipated measures can be put in place before the expiry of the 18-month deadline set by the pilot judgment. As regards the progress of the restitution and compensation process, the data submitted do not afford a clear view of the overall number of claims that are yet to be satisfied, as they only concern part of the restitution laws which have governed these issues thus far. Since Mr Pourgourides' above-mentioned report of December 2010, the *Proprietatea Fund*, set up by Romania to deal with the payment of compensation awarded to owners of nationalised property, remains unlisted on the stock exchange (a measure which was due to take place in 2005, according to Romania Law No. 247/2005). The Fund has, however, been paying dividends to its shareholders since 2007, and since March 2008 its shares may be sold by means of direct transactions under the supervision of the stock exchange regulatory authority.⁵⁹

51. In response to the Moldovan situation as regards the non-enforcement of local judgments, the Strasbourg Court delivered a pilot judgment in the case of Olaru and Others v. Moldova, Applications Nos. 476/07, 22539/05, 17911/08, and 13136/07, judgment of 28 July 2009.

52. Similarly, the Strasbourg Court issued pilot judgments in response to Romania's problems with non-enforcement. See Sabin Popescu v. Romania, Application No. 48102/99, judgment of 2 March 2004, and Sacaleanu v. Romania, Application No. 73970/01, judgment of 6 September 2005.

53. The importance of this issue for the Russian Federation was underlined in the pilot judgment of Burdov v. Russian Federation (No. 2), Application No. 33509/04, judgment of 15 January 2009. See also "Execution of the judgments of the European Court of Human Rights in 145 cases against the Russian Federation relative to the failure of serious delay in abiding by final domestic judicial decisions delivered against the State and its entities as well as the absence of an effective remedy", interim resolution by the Committee of Ministers, CM/ResDH(2009)43 of 19 March 2009, and "Execution of the pilot judgment of the European Court of Human Rights in the case of Burdov No. 2 against the Russian Federation relative to the failure or serious delay in abiding by final domestic judicial decisions delivered against the State and its entities as well as the absence of an effective remedy", interim resolution by the Committee of Ministers, CM/ResDH(2009)158 of 3 December 2009.

54. In October 2009, the Strasbourg Court delivered a pilot judgment on this issue in the case of Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine, Application No. 40450/04, judgment of 15 October 2009, where the Court ordered Ukraine to introduce an effective remedy for what it identified as structural problems in the country's legal system, namely, the prolonged non-enforcement of final domestic judgments and the absence of an effective domestic remedy to deal with this situation. On 21 February 2012, the Strasbourg Court took the decision to resume the examination of applications raising similar issues.

55. *Balan v. Moldova*, judgment of 12 February 2012:

<http://cmiskp.echr.coe.int/kp197/>

view.asp?action=open&documentId=900507&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649.

- The Committee of Ministers recognised as a delayed but positive and effective remedy the Russian Federation's adoption of two federal laws providing a new domestic remedy for excessive length of judicial proceedings and delayed enforcement of domestic judgments delivered against the State ("the Compensation Act"), as well as the Russian authorities' (in particular the federal Supreme Court, the Supreme Commercial Court, the Ministry of Finance, and Federal Treasury's) implementation of measures to guarantee the effectiveness of the new compensation remedy at a domestic level. In addition, the Committee of Ministers welcomed the comprehensive measures taken by the Russian Federation with a view to settling similar individual applications lodged prior to the pilot judgment *Burdov v. Russian Federation* (No. 2), allowing the Court to strike 800 cases from its docket. The Committee of Ministers recalled nevertheless that the Russian Federation remained under the obligation to adopt other general measures, bearing in mind the Court's findings as set out in the pilot judgment, in order to fully address the issue of non-execution of judicial decisions under examination in the context of the Timofeyev group of cases, to which the *Burdov No. 2* case was henceforth joined.⁶⁰
- The law "on State guarantees concerning execution of judicial decisions", adopted by the Ukrainian Parliament on 5 June 2012 and which will come into force on 1 January 2013, provides a new procedure for the enforcement of judicial decisions delivered against the State. The essence of this new procedure would be that the State would undertake to execute a judgment at the expense of the State budget if the debtor concerned, that is the State, local body, or enterprise, failed for whatever reason to comply with the judgment. If some delay still occurred, automatic compensation would be payable. At its 1144th June 2012 human rights meeting, the Committee of Ministers welcomed the adoption of this law and encouraged the Ukrainian authorities to continue their efforts with a view to resolving the problem of non-execution of domestic judicial decisions.⁶¹

3.2.3. Deaths and ill-treatment attributable to law enforcement officials, and a lack of effective investigations thereof

32. Mr Pourgourides' above-mentioned report identified chronic violations of Article 3 of the Convention, particularly in Turkey and the Russian Federation. In its latest observations on Bulgaria, the Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), noted that ill-treatment by police remains a widespread phenomenon; consequently, the Bulgarian authorities have taken comprehensive (legislative) measures to deal with it.⁶² According to Mr Pourgourides, the cases of death and ill-treatment attributable to law enforcement officials concern the shortcomings of national procedures (some of which are still pending) and/or investigations conducted into abuses committed by security forces, particularly the mistreatment or deaths of applicants or their relatives in circumstances engaging State responsibility. Furthermore, in most of those cases, the States were found to have failed to conduct effective investigations.⁶³

33. The European Court of Human Rights pointed out procedural deficiencies of the investigations, which have resulted in virtual impunity of members of the security forces, as possible causes of this structural/systemic problem. Those procedural deficiencies are:

- the excessive length of investigations against State officials involved;
- the lack of independence of the authorities who conducted those investigations;
- the impossibility for applicants to have access to the records of the investigations;
- the impossibility for the applicants to interview witnesses and accused officers;
- impunity resulting from the application of statutes of limitations and amnesty laws;

56. See also Ministers' Deputies information document CM/Inf/DH(2010)15, 22 March 2010, Round Table on "Effective remedies against non-execution or delayed execution of domestic court decisions".

57. Revised action plan (October 2011) DH-DD(2011)908F (in French): <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1859303>.

58. Revised action plan (November 2011) DH-DD(2011)1039F (in French): <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1870679>.

59. *Maria Atanasiu and others v. Romania*, Application No. 30767/05, judgment of 12 December 2010, paragraph 78.

60. Supervision of the Execution of Judgments 2011, Annual Report, p. 73.

61. Decision of 6 June 2012: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec\(2011\)1144/25](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec(2011)1144/25).

62. See, in particular, amendments to the Minister of Interior Act, which entered into force on 1 July 2012. They introduced an "absolute necessity" standard on the use of weapons, physical force and auxiliary means by police staff.

63. Concerning Bulgaria, see Interim Resolution CM/ResDH(2007)107 of 17 October 2007: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResDH\(2007\)107&Language=lanEnglish](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResDH(2007)107&Language=lanEnglish).

- decisions of deferment of judgment or stays of execution of sentences issued against the accused officers;
 - failure to suspend State officials from their duties despite the existence of proceedings against them for abuse;
 - the lack of medical expertise prepared in good time;
 - the lenient sentences imposed on police officers;
 - conditional dismissals that applied to officers convicted of abuse.⁶⁴
34. In addition, general measures have been proposed, such as:
- The Committee of Ministers has recommended that the Bulgarian Government take further measures to ensure the proper investigation of certain individual cases, procedural safeguards during police custody and civil society monitoring mechanisms. Bulgaria has also been requested to provide further information on the content of training and awareness-raising measures on human rights standards for law enforcement officials.⁶⁵ Certain recently adopted or amended decrees and other legislation⁶⁶ were regarded as falling short of Convention standards⁶⁷ and more detailed information regarding measures envisaged or already adopted to ensure the effectiveness of investigations was requested.⁶⁸ The Committee for the Prevention of Torture stressed that the problem of ill-treatment by police officers persisted, and recommended that the Minister of Internal Affairs of Bulgaria deliver a firm message of "zero tolerance" of ill-treatment to all police staff, to be backed up by appropriate training programmes.⁶⁹ According to the Bulgarian parliamentary delegation,⁷⁰ the Ministry of Interior is taking several awareness-raising measures on human rights standards, in particular through its Academy, which trains the Ministry's staff in the area of the protection of security and public order.
 - The Moldovan authorities adopted a number of measures, notably in response to the concerns raised by the CPT. Amendments were introduced to the Criminal Code, and in 2006 the Code of Police Ethics was approved by the government.⁷¹
 - The Russian Federation's new law on police enforcement entered into force in March 2011. In its last specific decision of December 2010, the Committee of Ministers encouraged the Russian authorities to fully seize the opportunity offered by Russia's ongoing comprehensive reform to ensure that the legal and regulatory framework for police activities contains all necessary safeguards against police arbitrariness and abuses, like those found by the European Court of Human Rights in its judgments. The new system put in place is presently under examination by the Committee of Ministers.
 - Turkey's Ministry of Justice organised the "High Level Conference and Workshop on Decisions of the European Court of Human Rights on Turkey, Issues and Solutions" in November 2011. At the meeting, Turkey notified the participants that questions concerning effective investigations and prosecutions would be reconsidered in the framework of professional training projects for judges and prosecutors, in collaboration with the High Council of Judges and Prosecutors and the Academy of Justice. The authorities also noted that according to the provisions of the new Criminal Code, the prescription periods

64. Appendix for the group of cases Batý: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/I/OJ/DH\(2010\)1100&Language=lanEnglish&Ver=prel0019&Site=](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/I/OJ/DH(2010)1100&Language=lanEnglish&Ver=prel0019&Site=).

65. See Ministers' Deputies Information Documents on the Velikova group against Bulgaria, CM/Inf/DH(2011)23, 10 May 2011: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1785037>;

and on the group of cases Nachova against Bulgaria, CM/Inf/DH(2011)24rev, 30 May 2011: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Inf/DH%282011%2924>.

66. Bulgaria Decree on the use of force and arms by the military police, adopted on 9 September 2009 and Section 74 of the 2006 Ministry of Internal Affairs Act concerning use of fire-arms by the police. For a detailed discussion see in particular: www.bghelsinki.org/en/publications/obektiv/obektiv/2011-08/police-brutality-between-collegial-solidarity-and-public-interest/.

67. Communication from an NGO and reply of the government, DD(2011)298, 26 April 2011: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1831918&SecMode=1&DocId=1731112&Usage=2>.

68. See decisions concerning these two groups of cases taken at 1115th (DH) meeting on 7-8 June 2011, in CM/Del/Dec(2011)1115 of 10 June 2011, pp. 20 and 23: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1799029&Site=CM>.

69. CPT report of 15 March 2012: www.cpt.coe.int/documents/bgr/2012-09-inf-eng.htm.

70. Letter of 10 September 2012, on file with the Secretariat.

71. The CPT published its further report on 12 January 2012: www.cpt.coe.int/documents/mda/2012-03-inf-fra.htm (in French).

for different crimes linked with ill treatment and torture had been increased to a significant degree.⁷² The *Baty v. Turkey*⁷³ group of cases, however, highlights the problem of impunity of law enforcement officials.

- Similarly, the Ukrainian authorities have adopted a number of measures to prevent new, similar violations. On 12 January 2005, a number of amendments were introduced to the Law on the Militia. Ukraine is also expecting improvements stemming from the recent adoption of the new Code of Criminal Procedure, whose new Articles 176-179, 181, 203, 204, 207, 211, 212, 214 specifically target "the practice of unregistered detention by police" and "the use of administrative arrest for criminal investigation purposes".⁷⁴ In addition, measures have been taken to strengthen professional and in-service training of police officers in human rights by including the study of the Convention's requirements and the case law on Article 3 in the curriculum of educational establishments under the Ministry of Internal Affairs and the National Academy of Prosecutors. Problems of ill-treatment were also discussed during training programmes for judges and law-enforcement bodies organised by the Office of the Government Agent and NGOs.

3.2.4. Unlawful detention and excessive length of detention on remand

35. The problem of illegal detention and excessive length of detention on remand is common in criminal cases, and is usually accompanied by a lack of effective remedies. The problem of detention in the Republic of Moldova has been featured in the leading case of *Brega v. Moldova*,⁷⁵ which unites seven pending cases. Similarly, the Trzaska group of cases,⁷⁶ consisting of 151 pending cases, concerns the excessive length of detention on remand in Poland. In Ukraine, unlawful and/or excessively long pre-trial detention is also a structural deficiency. The Court delivered a "quasi-pilot" judgment in February 2011 in the case of *Kharchenko v. Ukraine*.⁷⁷ With respect to Turkey, the leading group of cases identifying violations of the Convention due to excessively long periods of detention on remand as a major problem is *Halise Demirel v. Turkey*⁷⁸ and the Court rendered a quasi-pilot judgment in *Cahit Demirel v. Turkey*.⁷⁹ Moreover, there have been numerous cases against the Russian Federation, as identified in Interim Resolution CM/ResDH(2010)35,⁸⁰ concerning violations of Article 5 of the Convention due to the unlawful detention of the applicants, its excessive length in the absence of relevant and sufficient grounds for prolonged detention and the lack of effective judicial review of the lawfulness of detention.

36. Possible causes of this structural/systemic problem are:

- the prevailing mentality, professional practice in the judiciary, and lack of motivation;
- the domestic courts' failure to provide "relevant and sufficient" grounds for their decisions ordering or prolonging detention on remand;
- the domestic courts rendering judgments without taking into consideration the Convention's requirements;
- the police's wide-spread practice of unregistered detention;
- failure to bring the arrested person before a judge promptly;
- failure to consider alternative preventive measures;
- inadequate domestic legislation;
- lack of a clear procedure allowing for the speedy review of the lawfulness of detention on remand;

72. According to the information provided by the Turkish delegation, an "Action Plan on Preventing Human Rights Abuses" was prepared by the Ministry of Justice following the high-level conference.

73. Main cases Baty group and other similar cases, Application No. 33097/96 judgment of 3 June 2004, see DH-DD(2011)559. Number of cases concerned: 71.

74. http://portal.rada.gov.ua/rada/control/en/publish/article/info_left?art_id=307141&cat_id=105995.

75. *Brega v. Moldova*, Application No. 52100/08, judgment of April 20, 2010.

76. *Trzaska v. Poland*, Application No. 25792/94, judgment of 11 July 2000.

77. *Kharchenko v. Ukraine*, Application No. 40107/02, judgment of 10 February 2011.

78. Main cases Demirel group; *Demirel v. Turkey* and other similar cases, Application No. 39324/98, judgment final on 28 April 2003, DH-DD(2011)578. Number of cases concerned: 152.

79. *Cahit Demirel v. Turkey*, Application No. 18623/03, judgment of 7 July 2009, paragraph 46.

80. Interim Resolution CM/ResDH(2010)35 of 4 March 2010, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights in 31 cases against the Russian Federation mainly concerning conditions of detention in remand prisons.

- absence of a domestic remedy letting applicants challenge the lawfulness of their detention on remand;
- absence of a right to compensation for unlawful detention on remand.

37. The States Parties concerned have implemented or plan to implement the following general measures to solve this structural problem:

- The Polish authorities have made substantial changes in their State's legal system in order to clarify the rules on the imposition and extension of detention, and to introduce and promote alternative measures. For instance, the Code of Criminal Procedure was reformed in 1997, 2000 and 2007. In 2011, in addition to their regular monitoring of the overall detention situation, the authorities also introduced closer supervision of the grounds for and length of detention, as well as of the efficient conduct of the relevant criminal proceedings.⁸¹
- The Code of Criminal Procedure, Law No. 5271, which came into force on 1 June 2005 in Turkey, provides safeguards intended to prevent future violations of the same kind.
- On 9 November 2011, the Ukrainian authorities presented an action plan that provided a strategy for taking legislative measures, as well as administrative measures aimed at changing detention practices. Emphasis was put on the adoption of a new Code of Criminal Procedure in 2012, which, according to the authorities, would eliminate the legislative shortcomings underlying the recurrent violations of Article 5, paragraphs 1, 3, and 4 of the Convention. The new Code of Criminal Procedure was adopted in April 2012.
- Similarly, on 9 February 2012, the Russian authorities submitted an action plan.⁸² The Constitutional Court and the Supreme Court also adopted a number of decisions in an effort to remedy the existing uncertainty as to the legal provisions governing detention pending extradition.⁸³ They provided the lower courts with guidelines and clarifications on how to apply the general provisions to suspects and to accused persons in detention on remand, as well as to persons detained pending extradition. Since 2008, these decisions have been supplemented by instructions issued by the General Prosecutor's Office. The General Prosecutor's Office also clarified how a detainee's risk of possible ill-treatment in countries requesting extradition should be assessed by prosecutors when issuing an extradition order. In addition, the Russian authorities are currently considering the need for legislative amendments with a view to bringing the Code of Criminal Procedure into line with the Convention's requirements.

38. Moreover, States Parties, if they have not yet done so, should take the general measures needed to change detention enforcement practices. Domestic courts must give relevant and sufficient reasons to justify continued detention, and take into consideration the particular circumstances of each case. Domestic courts are also expected to refrain from giving formulaic decisions and take into account the case law of the Strasbourg Court.

- In Turkey, for example, when deciding whether to extend detention on remand, a domestic judge should indicate the presence of "relevant and sufficient reasons" for doing so, that is explain to what extent the applicant's release would still pose a risk after the passage of some time, in particular in the later stages of the court proceedings.⁸⁴
- The decisions of the Supreme Court of Justice of the Republic of Moldova upholding the need for judicial decisions to be made in light of the Strasbourg Court's findings are a welcome step. These decisions demonstrate the increased attention paid by the Moldovan judicial community to resolving this important issue. However, increased efforts are needed to effectively change the judiciary's daily practice,⁸⁵ and it is not yet clear whether the guidelines contained in the decisions of the Supreme Court of Justice are binding on lower courts. Clarification with regard to this matter would be useful. Consequently, the Republic of Moldova was invited to submit to the Committee of Ministers an action plan on the implementation of the relevant judgments of the Court. Such an action plan is still awaited from the Moldovan authorities.

81. A summary of measures adopted up to 2007 is set out in Interim Resolution CM/ResDH(2007)75 and the subsequent measures are listed in the action plan submitted by the authorities on 21 November 2011.

82. DH-DD(2012)152.

83. Decision of 1 March 2007 and by the Supreme Court ruling of 29 October 2009.

84. See, for example, *Mehmet Yavuz v. Turkey*, paragraphs 39 and 40.

85. See Ministers' Deputies information document CM/Inf/DH(2009)42 rev, 30 November 2009, Measures required to comply with the judgments concerning detention on remand in Moldova.

- At its 1136th human rights meeting in March 2012, the Committee of Ministers noted with satisfaction the progress achieved by the Polish authorities.⁸⁶ A positive trend is visible in recent detention statistics, and Polish courts increasingly appear to be applying alternative measures to detention. The Committee of Ministers also welcomed the commitment of the authorities to resolving this issue, as shown by the continued monitoring of the length of and grounds for pre-trial detention, as well as by the training activities for judges and prosecutors. The Committee of Ministers invited the authorities to continue their efforts in relation to training and awareness-raising measures, in particular as regards the promotion of alternate measures to detention and the further reduction of the use of medium- and long-term detention. As a result of the significant progress achieved and the commitment shown by the Polish authorities, it was decided that the supervision of the execution of this group of detention cases would continue under the standard procedure.⁸⁷ In addition, Polish authorities have taken steps to improve the judiciary's awareness of the Strasbourg Court's judgments concerning the excessive length of detention on remand.⁸⁸ The Ministry of Justice has contacted all the presidents of the appellate courts, and provided an analysis of the Strasbourg Court's case law pertaining to the requirements for the reasoning behind placing individuals in detention on remand.
- According to the most recent information, concerning the execution of the judgment in the case of *Kharchenko v. Ukraine*,⁸⁹ provided by the Ministry of Justice of Ukraine to our committee on 26 April 2012, the Ukrainian government has published and translated the judgment and has sent copies to the Supreme Court, the High Specialised Court of Ukraine for civil and criminal cases, and every Court of Appeal. It has also organised round table discussions on this matter with judges who decide whether pre-trial detention should be granted.

3.3. Parliamentary control

39. Over time, particularly from Resolution 1226 (2000) to Resolution 1787 (2011) on the implementation of Court judgments,⁹⁰ the Parliamentary Assembly's focus and recommendations shifted from being generalised towards being country-specific. Concurrently, single-country resolutions, such as Resolution 1297 (2002), and Resolution 1381 (2004) regarding Turkey, have given way to cluster resolutions examining implementation problems across several or all member States. The latter breed of resolutions has come to be focused on systemic implementation problems, and the legal and administrative structural deficiencies that underlie those problems. For background research, the Assembly continues to rely on its Committee on Legal Affairs and Human Rights, which remains seized of the subject.

40. A national parliamentary supervision system of the implementation of Strasbourg Court judgments is still an exceptional rather than a widespread practice. The United Kingdom's and the Netherlands' systems, which are most often referred to, are described in Mr Pourgourides' above-mentioned report.

41. The achievements in the sphere of national parliamentary scrutiny of four States Parties with structural deficiencies need to be mentioned:

- Romania has a parliamentary subcommittee, established in 2005, of the Committee on Legal Matters, Discipline and Immunities of the Lower Chamber, which monitors the implementation of adverse judgments of the European Court of Human Rights. This subcommittee organises joint hearings on legislative remedies with the governmental commission tasked with the implementation of the above-mentioned pilot judgment in *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, monitors the implementation of other judgments finding violations of the Convention by Romania, and promotes and assists in legislative reforms. Since 2011, the government is legally obliged to submit a draft remedial law within three months

86. Decision of 8 March 2012 in the cases of *Trzaska and Kauczor v. Poland*: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2047576&SecMode=1&DocId=1866074&Usage=2>.

87. www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Reports/pendingCases_en.asp?CaseTitleOrNumber=Trzaska&StateCode=POL&SectionCode=.

88. Interim Resolution CM/ResDH(2007)75 concerning the judgments of the European Court of Human Rights in 44 cases against Poland (see Appendix II) relating to the excessive length of detention on remand at: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResDH%282007%2975&Language=lanEnglish>.

89. Application No. 40107/02, judgment of 10 February 2011.

90. See also Resolution 1516 (2006) on the implementation of judgments of the European Court of Human Rights.

of any adverse judgment that requires such a law, and to provide an accompanying statement on Romania's compliance with the Convention for each draft law affecting human rights, which it submits to parliament.

- Italy has a "joint permanent committee", established in 2009, of both the legislative and the executive branches, tasked with guiding parliament in its legislative work, by informing parliament about the specific requirements of the Convention and of relevant judgments of the Strasbourg Court, and by advising parliament on the need for the adoption or amendment of specific laws in order to comply with the Convention as interpreted by the Court. The government is legally obliged to continuously brief the parliament on Strasbourg Court judgments finding violations of the Convention by Italy, and, separately, to supply the parliament with an annual report on the state of the execution of these judgments. Specialised parliamentary committees are tasked with examining this information.
- Since 2006, the Ukrainian Parliament examines draft remedial laws tabled by the government and suggestions for the parliament's own drafting of legislation. The Parliamentary Ombudsman is also briefed on adverse European Court of Human Rights' judgments. In addition, building on the experience of two draft laws⁹¹ that purported to bring about comprehensive national parliamentary control over law enforcement, a joint memorandum of understanding between the Committee on Justice of the Ukrainian Parliament and the then rapporteur of the Assembly's Committee on Legal Affairs and Human Rights, Mr Christos Pourgourides, was signed in 2009 that introduced an experimental mechanism for limited parliamentary scrutiny of Strasbourg Court judgments' implementation. This mechanism was to take the form of Committee on Justice meetings with the Government agent at the European Court of Human Rights and representatives of the Ministry of Justice, and result in the drafting of remedial laws and amendments based on the information and recommendations provided by the participants in those meetings. Moreover, the draft law "On amendments to the Law of Ukraine 'On the execution of judgments and implementation of practice of the European Court of Human Rights'"⁹² is awaiting its second reading. It will introduce a new clause stipulating that the Verkhovna Rada exercises parliamentary control over the implementation of Court judgments. Those responsible for representing Ukraine before the Strasbourg Court and co-ordinating the implementation of its judgments⁹³ will be obliged to report to the Verkhovna Rada annually, no later than 1 March, about the state of implementation of the Court's judgments. They will also have to present proposals concerning general measures, particularly legislative amendments. The adoption of this draft law will establish procedures in line with the Council of Europe's standards.
- In Bulgaria, a Bill put forward by a group of parliamentarians (Civil Advocacy Initiative of the Institute of Modern Politics) ascribes similar obligations to the Bulgarian Assembly.⁹⁴ It will therefore be useful to follow closely this positive initiative.

4. Conclusion and proposals

42. The States Parties to the European Convention on Human Rights should amend their legislation to reflect the case law of the European Court of Human Rights, and should ensure that their relevant authorities, and in particular the judiciary, apply its case law, by giving priority to the judgments of the European Court of Human Rights over any national legislation that was found to be in contradiction with the Convention.

4.1. Measures to be taken at the stage of evaluating the admissibility of applications before the Court

43. The preparation of this report has shown that statistical information documenting a case's progression in the European Court of Human Rights, as well as a case's status as a "pilot judgment", "a quasi-pilot" judgment, or "leading case", is either not available or difficult to access. This means that at the stage of a case's "allocation to a judicial formation" and of making a decision on its admissibility, States Parties are in fact unable to take early, preventive action to eliminate structural/systemic deficiencies.

91. Draft laws Nos. 3472(1999) and 3201(2003) on the basic principles of parliamentary scrutiny in Ukraine, proposed by the rapporteur.

92. Registration No. 9458, 15 November 2011.

93. At present, this body is the Government agent at the European Court of Human Rights.

94. Bill No. 254-01-41, document on file with the Secretariat [of 25 April 2012].

44. The creation of a general, comprehensive database of pending cases, applications, judgments, and information concerning the enforcement of judgments could remedy this lacuna. Such a database could use the comprehensive statistics of the Committee of Ministers, the European Court of Human Rights, as well as of the States Parties themselves. The Committee of Ministers, the European Court of Human Rights, and States Parties should all have full access to this database. States are in the dark about the Strasbourg Court's current volume of work, and the effectiveness of the various measures employed to address structural weaknesses. This database should help increase transparency with regards to structural weaknesses, eligibility criteria of the Court, and the statistics of the various governmental and inter-governmental bodies.

45. To reduce the number of applications lodged before the Court against certain States Parties to the Convention, several measures aimed at preventing the submission of obviously inadmissible applications could be taken, such as:

- establishing centres for the analysis of applications, with the help of non-governmental human rights organisations and in close co-operation with the Court's Registry, that are better equipped than the "Warsaw lawyer" project,⁹⁵ and contact national authorities, such as parliamentary committees, Ombudspersons, and government agents, to address the issues contained in applications, provide free expert assessments of applications' admissibility to the Court, and familiarise applicants with the Court's criteria and procedures;
- opening Council of Europe offices in all States Parties with major structural/systemic problems and/or with a high number of applications before the Court;
- organising meetings with civil society, bar associations, representatives of the academic community, delegations to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, former and/or present judges of the Court.

46. An effective remedy at the national level (preferably a compensatory one) should be available for individuals alleging that their rights guaranteed in the Convention have been violated. The existence of such a remedy is primordial in cases of alleged violations of the reasonable time principle in criminal, civil, and administrative proceedings.⁹⁶ Constitutional complaints could be an additional remedy that would need to be exhausted before lodging an application to the Strasbourg Court.

4.2. Measures to be taken at the stage of proceedings before the Strasbourg Court

47. The defending government should have the possibility to assess the prospects of success of the case against it on its merits at the initial communication stage, and to resolve the case by concluding a friendly settlement, paying just satisfaction, or applying to the competent national court for a review of the case. As stressed in the Izmir Declaration adopted at the High Level Conference on 26 and 27 April 2011, the viability of the Convention system falls within the scope of the shared responsibility of both the Court and the States Parties.⁹⁷ In the Izmir Declaration, States Parties to the Convention were also invited to "give priority to the resolution of repetitive cases by way of friendly settlements or unilateral declarations where appropriate".⁹⁸ While friendly settlements and unilateral declarations may certainly relieve the Court, they will not solve the major structural problems of States Parties in the long-term. More robust and comprehensive measures are needed at the national level.

48. To ensure that cases are dealt with within a reasonable amount of time, States Parties should make sure that the Registry of the Court has sufficient staff, and that the number of secondments is related to the number of applications lodged against the respondent State. The secondment of national judges to the Registry of the Court could be beneficial both to the Court and to domestic legal systems, as it would improve mutual understanding and enhance the national judges' knowledge of the Convention. The fact that an experienced national judge could work for a certain period at the Registry also has the potential to reinforce the operational

95. The Warsaw Lawyer. A Pilot project of the European Court of Human Rights, by Katarzyna Lakoma, Advocate, lawyer at the Information Office of the Council of Europe in Warsaw, 2004-2009, Third Informal seminar for government agents and other institutions on pilot judgment procedure in the European Court of Human Rights and the future development of human rights' standards and procedures. Warsaw, 14-15 May 2009, pp. 212-225.

96. In particular, the experience of some countries, like Poland, which introduced in 2004 a remedy against excessive length of judicial proceedings, should be considered. As indicated by the Turkish delegation, it is now possible for Turkish citizens to complain about human rights violations before the Constitutional Court.

97. Paragraph 6. Available at: www.coe.int/t/dghl/standardsetting/conferenceizmir/Declaration%20Izmir%20E.pdf.

98. Ibid., Part E, paragraph 1.

efficiency of the latter. The secondment of national judges, as well as of other highly qualified lawyers, should therefore be strongly encouraged in the future, notably by simplifying administrative procedures.⁹⁹ It is important to note, however, that seconded national judges shall not receive instructions from their national governments.

4.3. Measures to be taken at the stage of the execution of Court judgments

49. Competent authorities need to be defined in order to facilitate the execution of judgments. I agree with the conclusion in Mr Pourgourides' report:

"The problems revealed by the judgments of the Court are large-scale and complex in nature. Their resolution may sometimes go beyond the execution of a particular judgment. This can only be achieved through the setting up of a comprehensive strategy co-ordinated at the highest political level. Any delays in the setting up of such a strategy should be subject to close monitoring by parliament which should have appropriate means to compel the government to solve these issues as a matter of priority."

50. A possible conflict of interest is created when the government agent for issues relating to the European Court of Human Rights is responsible both for representing the government before the Court and for the execution of the Court's judgments. To avoid such a conflict, a new position of agent for the execution of the judgments of the European Court of Human Rights could be created at the national level, mandated to:

- authoritatively systematise and generalise the Strasbourg Court's case law;
- assist in supervising the execution of the Court's judgments by the relevant authorities, in particular through parliamentary oversight;
- analyse and verify the causes leading to the violations of the Convention identified in the Court's judgments;
- implement individual and general measures, including through the elaboration of draft laws aimed at making States' legislation conform with the Convention and the Court's case law.

51. It is recommended that States with structural deficiencies establish a dual system of parliamentary control, with national parliamentary oversight as a primary instrument and the Parliamentary Assembly's monitoring as backup.

52. The criteria for assessing the efficiency of a State's national parliamentary oversight mechanism will be prescribed by the Assembly to all member States experiencing structural deficiencies, and shall include: regular information supplied by the government to the national parliament as prescribed by law, the parliament's assessment of the effectiveness of implementation measures taken by the executive, and the utilisation of both sources of information in legislative activity aimed at remedying and removing structural deficiencies.

53. The Assembly's duties would include:

- providing appropriate training opportunities;
- considering the reports provided by national delegations on the effectiveness of measures taken by States Parties to address their structural deficiencies, and the implementation of the Convention in law and in practice;
- providing advice on legislative provisions establishing these national parliamentary monitoring mechanisms in charge of overseeing the implementation of Strasbourg Court judgments and eliminating structural/systemic deficiencies, based on recognised best practices drawn from other States Parties.

99. In the Interlaken Declaration of 19 February 2010, the High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights called upon the States Parties to the Convention to consider the possibility of seconding national judges or other high-level independent lawyers to the Registry of the Court, as part of the efforts to increase the awareness of national authorities of the Convention standards and to implement the Convention at the national level. This call was repeated in the Izmir Declaration of 27 April 2011, and was repeated in the Brighton Declaration, 19 and 20 April 2012.

54. This Committee's previous work has demonstrated the need for giving national parliaments an increased role in the execution of judgments.¹⁰⁰ Therefore, I believe that national parliaments, and in particular parliamentary committees on legal issues and justice, should be granted the authority to supervise the activities of the States' executive bodies, to enforce the judgments of the European Court of Human Rights, to elaborate special means, both organisational and legal, to exert influence on States Parties' governments in the face of recurring violations, in particular in cases of delayed execution of the Court's judgments. Parliamentary committees on legal issues should also be responsible for providing legislative support to the Court's pilot judgments, and supervising their execution.

55. Any restrictions to applicants' access to national courts for the review of their case after a final judgment of the Court should be eliminated, and a time period for such a review should be established in the relevant criminal and civil legislation.

4.4. Measures aimed at the elimination of structural/systemic deficiencies in States Parties

56. Most of the measures aimed at the elimination of structural/systemic problems may be taken within the framework of the execution of judgments of the European Court of Human Rights, under the supervision of the Committee of Ministers.

57. The Court could identify structural/systemic issues at a national level more directly and join applications related to the same systemic problem. If the Court adjudicates repetitive cases separately, it could standardise and shorten judgments in order to save its resources for more challenging cases. The judge from the relevant State Party should identify the cases raising important, systemic legal issues in order to prioritise these cases, secure prompt consideration and put an end to continuing violations.

58. However, the legal guarantees for the independence of the Court's judges must be strengthened. Under Article 51 of the Convention, the judges of the Court are entitled to the privileges and immunities provided for in Article 40 of the Statute of the Council of Europe (ETS No. 1) and in the agreements made thereunder. Similarly, under Article 1 of the Sixth Protocol to the General Agreement on Privileges and Immunities of the Council of Europe (ETS No. 162), the judges of the Court and their families are granted the privileges, immunities, exemptions, and facilities accorded to diplomatic envoys in accordance with international law, in addition to the privileges and immunities specified in Article 18 of the General Agreement (ETS No. 2). In practice, however, some issues remain unsettled, and sometimes the authorities act in contravention of the above provisions. Thus, all States Parties' legislation should clearly indicate that judges of the European Court of Human Rights and their families have diplomatic immunity *ad vitam*, as well as possess diplomatic passports, and States Parties should strictly comply with requirements related to that diplomatic immunity by providing to judges of the Court immunities, exemptions, and facilities accorded to diplomatic envoys and to judges of the highest level. A judge's term of office at the Court should be included in the national employment record in judicial or other occupation. After the replacement of a judge of the Court, the relevant State Party should secure the former judge a similar position if he or she has not yet reached retirement age. States can take as a model, in particular, the good practice of the United Kingdom, where a former judge is entitled to the position of a judge of the highest court or a similar position. When the former judge reaches retirement age, he or she should be entitled to a pension equivalent to that of judges of the highest courts or of State agents of similar positions.

59. Legal education and awareness-raising measures are also necessary to avoid further violations of the Convention, particularly in States Parties that joined the Council of Europe relatively recently and where knowledge of human rights issues remains scarce amongst decision makers and State organs.

60. The lack of systemic comprehension of the European Court of Human Rights' case law demonstrated by national authorities, particularly courts, law-enforcement bodies, and bar associations, points to those authorities' lack of knowledge and skills with regard to implementing the Strasbourg Court's case law. As stated by Mr Kotlyar at the committee meeting in Oslo on 7 June 2011, "profound changes in legal education and training of legal professionals are required to alter this in a long-term perspective".¹⁰¹

100. See, in particular, Mr Pourgourides' report on "National parliaments: guarantors of human rights in Europe", Doc. 12636.

101. Text of the speech on file with the Secretariat.

61. Thus, it would be advisable for member States to create a special official website and accessible database, containing official translations of the European Court of Human Rights case law, in particular those decisions, judgments, advisory opinions as well as guidelines (maybe even academic research) which are most pertinent to the country in question. Experts – lawyers by profession – should assist in the preparation of these translations in order to avoid the arbitrary use of legal terms and conflicting interpretations.

Appendix 1 – Total number of new applications allocated to a judicial formation¹⁰²

No.	State	Applications allocated to a judicial formation in 2011	Allocated applications in 2011/ population (10 000)
1	Russian Federation	12 465	0.88
2	Turkey	8 702	1.18
3	Romania	5 207	2.43
4	Poland	5 035	1.32
5	Italy	4 733	0.78
6	Ukraine	4 621	1.01
7	Serbia	3 730	5.10
8	Sweden	1 899	2.02
9	Germany	1 754	0.21
10	France	1 600	0.25
Total number of new applications		64 547	-

102. Extract from the Court's Analysis of Statistics 2011, p. 12.

Appendix 2 – List of the 29 pilot judgments delivered by the Court (data as at 12 November 2012)

Application No.	Case title	State	Decision body	State of proceedings	Subject	Judgment delivery date
31443/96	BRONIEWSKI v. Poland	POL	Grand Chamber	finished	compensation for property left beyond the Bug River	22/06/2004
23032/02	LUKENDA v. Slovenia	SVN	Chamber	finished	civil length of proceedings	06/10/2005
35014/97	HUTTEN-CZAPSKA v. Poland	POL	Grand Chamber	finished	state rent control	19/06/2006
33509/04	BURDOV v. Russia (No. 2)	RUS	Chamber	finished	non enforcement	15/01/2009
45219/06	KAUCZOR v. Poland	POL	Chamber	finished	length of judicial detention	03/02/2009
13136/07	RACU v. Moldova	MDA	Chamber	finished	non enforcement	28/07/2009
17911/08	LUNGU v. Moldova	MDA	Chamber	finished	non enforcement	28/07/2009
22539/05	GUSAN v. Moldova	MDA	Chamber	finished	non enforcement	28/07/2009
476/07	OLARU v. Moldova	MDA	Chamber	finished	non enforcement	28/07/2009
40450/04	YURIY NIKOLAYEVICH IVANOV v. Ukraine	UKR	Chamber	finished	non enforcement	15/10/2009
17885/04	ORCHOWSKI v. Poland	POL	Chamber	finished	conditions of detention	22/10/2009
27912/02	SULJAGIC v. Bosnia and Herzegovina	BIH	Chamber	finished	savings in BIH	03/11/2009
46344/06	RUMPF v. Germany	GER	Chamber	finished	civil length of proceedings	02/09/2010
30767/05	ATANASIU and POENARU v. Romania	ROM	Chamber	finished	restitution claims	12/10/2010
33800/06	SOLON v. Romania	ROM	Chamber	finished	non-payment of compensations due, restitution laws	12/10/2010
60041/08	GREENS v. the United Kingdom	UK	Chamber	finished	prisoners' right to vote	23/11/2010
60054/08	M.T. v. the United Kingdom	UK	Chamber	finished	prisoners' right to vote	23/11/2010
50973/08	VASSILIOS ATHANASIOU AND OTHERS v. Greece	GRC	Chamber	finished	administrative proceedings length	21/12/2010
2708/09	HAMANOV v. Bulgaria	BGR	Chamber	finished	criminal length of proceedings	10/05/2011
48059/06	DIMITROV v. Bulgaria	BGR	Chamber	finished	criminal length of proceedings	10/05/2011
37346/05	FINGER v. Bulgaria	BGR	Chamber	finished	civil length of proceedings	10/05/2011
42525/07	ANANYEV AND OTHERS v. Russia	RUS	Chamber	finished	conditions of detention	10/01/2012
60800/08	BASHIROV AND BASHIROVA v. Russia	RUS	Chamber	finished	conditions of detention	10/01/2012
24240/07	UMMUHAN KAPLAN v. Turkey	TUR	Chamber	awaiting referral request	civil length of proceedings	20/03/2012
54447/10	MICHELIOUDAKIS v. Greece	GRC	Chamber	awaiting referral request	civil length of proceedings	03/04/2012
26828/06	KURIC and Others v. Slovenia	SVN	Grand Chamber	finished	the erased	26/06/2012

Application No.	Case title	State	Decision body	State of proceedings	Subject	Judgment delivery date
604/07	MANUSHAQE PUTO AND OTHERS v. Albania	ALB	Chamber	awaiting referral request	non-enforcement of administrative decisions awarding compensation for confiscated property	31/07/2012
40150/09	GLYKANTZI v. Greece	GRC	Chamber	awaiting referral request	length of civil proceedings	30/10/2012
60642/08	ALISIC and others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, "the former Yugoslav Republic of Macedonia", Serbia and Slovenia	BIH	Chamber	awaiting referral request	foreign currency savings	06/10/2012

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ: ВНУТРЕННИЙ И ВНЕШНИЙ ФАКТОРЫ*

Обеспечение эффективной деятельности (так называемой «жизнеспособности») Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ) является одной из основных задач Совета Европы на современном этапе реформирования этой организации. Между тем, особенно в последние годы, в ЕСПЧ накопилось значительное количество нерассмотренных дел (как на стадии определения приемлемости, так и на стадии рассмотрения дел по существу). Так, по состоянию на 8 декабря 2011 г. в ЕСПЧ находилось 151 600 нерассмотренных дел [1, 150]. Такое положение подрывает уверенность в эффективности защиты прав человека этим наднациональным судебным органом и нарушает важный принцип судопроизводства — рассмотрение дела в разумный срок. Вопрос об эмоциональной безупречности решений ЕСПЧ и их аполитичности [2, 24], как и вопрос о расширении круга прав и основных свобод, защищаемых Конвенцией и Судом, отходит на второй план. Основной целью перемен, по мнению российского исследователя В. А. Туманова, стала потребность в увеличении «пропускной способности» Суда, который должен разрешать больше дел при условии сокращения сроков их рассмотрения [3, 14], что в конечном результате должно обеспечить «превращение в реальность уже существующих прав» [4, 284].

В юридической науке исследование проблемы обеспечения жизнеспособности ЕСПЧ, в различных ее аспектах, осуществляют украинские ученые Т. А. Анцупова, В. Г. Буткевич, А. К. Вишняков, В. Е. Мармазов, И. С. Пиляев, П. М. Рабинович, Д. М. Супрун, С. В. Шевчук и другие; европейские ученые и практики: Х. О'Бойл, Е. Бредли, Д. Гомьен, М. Дженис, Л. Зваак, Р. Кей, Ф. Лич, К. Параскева, Х. Пургуридес, М. де Сальвиа, Д. Харрис, Э. Юргенс. Однако современная сложная ситуация, связанная с перегруженностью ЕСПЧ «делами-клонами», пока еще не нашла в отечественной научной юридической литературе адекватного анализа. Цель настоящей статьи — выявление внутренних и внешних факторов, которые могут оказать влияние на обеспечение жизнеспособности ЕСПЧ.

* Печатается по изд.: Кивалов С. В. Обеспечение эффективной деятельности Европейского суда по правам человека в современных условиях: внутренний и внешний факторы // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Вип. 64. — С. 7—15.

На протяжении многих лет Парламентская Ассамблея Совета Европы принимает резолюции, адресованные государствам-участникам, и рекомендации, адресованные Комитету министров Совета Европы, с целью обеспечения внутренней и внешней поддержки деятельности ЕСПЧ и участия в разрешении проблемы его жизнеспособности. Комитет по юридическим вопросам и правам человека Парламентской Ассамблеи Совета Европы обращался к проблеме эффективности ЕСПЧ несколько раз. В частности, проблеме имплементации решений ЕСПЧ посвящены семь докладов членов Комитета. Последний, Седьмой доклад, подготовленный Х. Пургурдесом, освещает постоянные, системные проблемы в девяти в этом смысле «проблемных» государствах — членах Совета Европы («государствах основных нарушителей»): Болгарии, Греции, Италии, Молдове, Польше, России, Румынии, Турции и Украине [5]. Этот доклад показал, что структурные недостатки в государствах — сторонах Конвенции до сих пор остаются теми же [6]. Необходимо отметить, что все государства — «основные нарушители» Конвенции являются представителями романо-германской правовой семьи. Действие прецедента в такой системе является инородным, привнесенным извне. Очевидно, что ни власти, ни гражданское общество государств так называемой «молодой демократии» еще далеко не вполне научились эффективно использовать прецедентное право Совета Европы.

Внутренним фактором, совершенствующим деятельность ЕСПЧ, несомненно, является проведение его внутренней реформы. С 1998 года эта реформа приняла широкие масштабы. Основным внешним фактором, подрывающим жизнеспособность системы «Конвенция — Суд», выступает наличие структурных/системных проблем в рамках правовых систем государств — участников Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. [7] (ЕКПЧ, Конвенция). В рамках настоящей статьи определяется термин «структурная/системная проблема» в формате государств-членов Совета Европы, которые выступают основными «нарушителями», с учетом количества повторяющихся нарушений ЕКПЧ с точки зрения ЕСПЧ. Кроме того, рассматриваются некоторые меры, направленные на уменьшение количества жалоб, поданных в ЕСПЧ по повторяющимся нарушениям Конвенции. Такие меры рассматриваются нами на двух уровнях: на стадии определения приемлемости жалоб в ЕСПЧ и на стадии исполнения решений ЕСПЧ о нарушениях Конвенции.

Термин «системная» или «структурная» проблема часто встречается в документах, принятых Комитетом министров Совета Ев-

ропы, и в решениях ЕСПЧ. Первое официальное использование этого термина имело место в Резолюции Комитета министров, принятой 12 мая 2004 года. В Резолюции Комитет министров подчеркнул необходимость оказания помощи заинтересованным государствам в определении основных проблем и осуществлении соответствующих мер, призывая ЕСПЧ «определять в своих решениях проблему, которая лежит в основе нарушения(ий) Конвенции, и источник этой проблемы, в частности, когда она приводит к многочисленным жалобам, таким образом оказывая государствам помощь в поиске подходящего решения», оставив при этом за Комитетом министров осуществление контроля за исполнением решений [8].

В Интерлакенской декларации Конференции высокого уровня в рамках Совета Европы от 19 февраля 2010 года также обращается внимание на необходимость «реализации общих мер, способных эффективно устранять структурные проблемы, порождающие повторяющиеся дела» [9]. ЕСПЧ, со своей стороны, отметил в своем первом «пилотном» решении по делу «Брониовский против Польши», что Резолюция Комитета министров от 12 мая 2004 года должна рассматриваться в контексте роста нагрузки на ЕСПЧ, в частности, в результате серии дел, возникающих по причине одного и того же структурного или системного недостатка [10].

Таким образом, системной/структурной проблемой может считаться «дисфункция» в национальной правовой системе, которая приводит к многочисленным, в т.ч. однородным, жалобам в ЕСПЧ. При этом последний определяет такие проблемы в контексте конкретных обстоятельств рассматриваемого им дела. Как подчеркнул Руководящий комитет по правам человека Комитета министров Совета Европы (РКПЧ), структурная/системная проблема может возникать в законодательстве либо по причине отсутствия законодательства, а также в административной или судебной практике, которая может противоречить Конвенции (затягивание сроков досудебного содержания под стражей, затягивание сроков судопроизводства, условия содержания под стражей, неисполнение окончательных судебных решений, нарушение права собственности) [11].

По данным РКПЧ, первой профилактической мерой для сокращения числа обоснованных повторяющихся жалоб является более эффективное осуществление Конвенции на национальном уровне; это обязательство вытекает из ст. ст. 1 и 13 Конвенции. Более того, в проекте Резолюции «Обеспечение авторитета и эффективности Конвенции о защите прав человека и основных свобод», принятом 16 ноября 2011 года, Комитет по юридическим вопросам и правам человека ПАСЕ подчеркнул, что в целях обеспечения дол-

госрочной эффективности системы Конвенции необходимо, среди прочего, «повышение эффективности внутренних средств правовой защиты в государствах с крупными структурными проблемами, и обеспечение быстрого и эффективного исполнения решений Суда» [12].

Для лиц, утверждающих, что их права, гарантированные Конвенцией, нарушены, должны быть доступны эффективные средства правовой защиты на национальном уровне (причем желательно — компенсационные). Вместе с тем, как подчеркнула в своем докладе член Комитета по юридическим вопросам и правам человека Парламентской Ассамблеи Совета Европы М. Л. Бемельманс Видек, очевидно, что один и тот же подход для улучшения внутренних средств правовой защиты (например, требование о принятии типового закона) неприемлем. Необходимо также принять во внимание, что ЕСПЧ признает, что различные национальные условия и особенности национальных правовых систем государств — участников Конвенции требуют гибкости в подходах [13].

Бесспорно, что в отношении каждого из вышеназванных государств из числа «основных нарушителей» требуются специальные меры по устранению структурных/системных недостатков. Вместе с тем до принятия специальных рекомендаций для вышеуказанных государств — участников Конвенции было бы полезным рассмотреть, какие меры могут применяться в качестве общих для всех этих государств на стадии определения приемлемости заявлений и на этапе исполнения решений ЕСПЧ.

И среди исследователей, и среди практиков ведется дискуссия относительно возможных путей повышения эффективности ЕСПЧ. В частности, предлагается упрощение процедуры приема жалоб с тем, чтобы уже на начальной стадии происходил их отсев (фильтрация) либо внедрение определенной фильтрующей инстанции при движении жалоб; предоставление на усмотрение судей выбора отдельных жалоб, которые будут рассматриваться в полном объеме [14, 83], либо полностью реформировать ЕСПЧ в некий Конституционный Суд Европы, поручив ему разрешение не индивидуальных жалоб, а узловых проблем национальных правовых систем [2, 25].

Относительно сокращения числа заявлений, поступающих в ЕСПЧ, могут быть рекомендованы в качестве мер по фильтрации на национальном уровне такие меры как, например:

— создание неправительственных центров на базе неправительственных организаций по правам человека и в тесном сотрудничестве с Секретариатом ЕСПЧ;

— открытие новых офисов Совета Европы в некоторых из вышеуказанных государств;

— создание правительственных центров в крупных административно-территориальных единицах для осуществления бесплатной экспертизы обращений в ЕСПЧ на предмет их приемлемости и ознакомления заявителя с критериями приемлемости жалоб и процедурами ЕСПЧ;

— рассмотрение вопроса о подаче коллективных жалоб в случае систематических нарушений Конвенции;

— организация встреч представителей гражданского общества, ассоциаций адвокатов и представителей научного сообщества с делегациями Парламентской Ассамблеи Совета Европы, бывшими судьями ЕСПЧ, представителями Секретариата ЕСПЧ и другими официальными лицами Совета Европы.

В соответствии с выводами, которые содержатся в вышеупомянутом Седьмом докладе Комитета по юридическим вопросам и правам человека ПАСЕ, проблемы, выявленные решениями ЕСПЧ, являются крупными и сложными по своей природе. Их разрешение может иногда выходить за рамки того или иного конкретного решения и может быть достигнуто только путем создания комплексной стратегии, координирующей на высоком политическом уровне. Любые задержки в создании такой стратегии должны быть предметом пристального контроля со стороны парламента, который должен иметь соответствующие рычаги, чтобы убедить правительство решить эти вопросы в первоочередном порядке.

С учетом вышеизложенного, представляется, что на этапе исполнения решений ЕСПЧ необходимо принять во внимание следующее. Во первых, представляется невозможным разработать единую модель эффективного исполнения решений ЕСПЧ, учитывая специфику национальных правовых систем государств — участников Конвенции, и реализовать ее в государствах-участниках, нуждающихся в этом. Тем не менее, на основе существующей практики и опыта Комитета министров Совета Европы могут быть даны рекомендации по определенным аспектам процесса имплементации решений ЕСПЧ. Прежде всего, целесообразным было бы введение расширенной процедуры исполнения решений ЕСПЧ в государствах — членах Совета Европы. Например, исполнение решений ЕСПЧ мог бы координировать уполномоченный орган исполнительной власти с расширенными полномочиями, контролируемый правительством и парламентом соответствующего государства. Данный орган в своей практике должен шире использовать институт дружественного урегулирования (Россия и Италия по

сравнению с Украиной в полтора раза больше заключают дружественные урегулирования, Польша — в два раза, а Турция — в три раза больше) [15, 9].

Кроме того, парламентским комитетам по правовым вопросам (правосудию) соответствующих государств-участников целесообразно было бы предоставить полномочия: контролировать деятельность органов исполнительной власти, ответственных за исполнение решений ЕСПЧ, разрабатывать специальные средства, организационные и правовые, оказывать давление на правительства государств-участников в связи с нарушениями, имеющими место, в частности, в случае задержки исполнения решений ЕСПЧ. При этом парламентские комитеты должны были бы нести ответственность за законодательную поддержку пилотных решений ЕСПЧ и контролировать их исполнение.

Большинство мер, направленных на устранение структурных/системных проблем, могут быть приняты в рамках исполнения решений ЕСПЧ под наблюдением Комитета министров Совета Европы. Обязательство по имплементации решений ЕСПЧ может означать для государства-ответчика обязанность принимать общие меры, которые могут заключаться в отмене/принятии законодательных актов, изменении административной или судебной практики (включая прецедентное право), распространении и публикации решений ЕСПЧ (для того, чтобы соответствующие органы были осведомлены о требованиях, вытекающих из Конвенции, могли избежать дальнейших ошибок в ее применении), подготовке должностных лиц, судей и т.п.

Очевидно, что ни правительство, ни гражданское общество так называемых государств «новой демократии» не используют эффективно практику ЕСПЧ. Трудности в имплементации стандартов Конвенции порождаются также консервативным подходом к имплементации международных договоров или особым политическим подходом к принципу государственного суверенитета.

Проблемой является также отсутствие системного понимания практики ЕСПЧ национальными органами власти (в частности, судами и правоохранительными органами). В связи с этим нельзя не согласиться с экспертным выводом Д. Котляра, высказанным на заседании Комитета по юридическим вопросам и правам человека Парламентской Ассамблеи Совета Европы 7 июня 2011 года, о том, что глубокие изменения в юридическом образовании и профессиональной подготовке специалистов в области права в состоянии в перспективе изменить создавшуюся ситуацию [16]. Необходимо подчеркнуть особую роль правового образования, правового

просвещения и повышения осведомленности, которые помогли бы избежать дальнейших нарушений Конвенции в государствах — членах Совета Европы. Существенный вклад могло бы внести использование научного потенциала. Так, размещение на сайте официального перевода документов ЕСПЧ должно было бы осуществляться при участии и рецензировании со стороны ученых ведущих юридических вузов государств-нарушителей, специально созданными исследовательскими лабораториями, что в известной мере позволило бы избежать несистемного использования терминологии и соответствующих коллизий в законодательстве.

Национальные власти (особенно национальные суды, правоохранительные органы, адвокаты) демонстрируют отсутствие системного понимания прецедентного права Совета Европы, что указывает на недостаток знаний и навыков применения прецедентов ЕСПЧ. Принципы толкования Европейской конвенции по правам человека, несмотря на их непрерывное развитие, должны обобщаться Европейским судом по правам человека и излагаться в общедоступной форме по запросу Комитета министров Совета Европы, высших национальных судов либо национальных парламентов. Подобные обобщения должны были бы обладать статусом *erga omnes*, быть адресованными всем субъектам права. Для обеспечения создания единообразного механизма исполнения решений ЕСПЧ целесообразным было бы разработать под эгидой Совета Европы соответствующий модельный закон.

Национальные правоприменители должны овладеть новыми способами толкования национального законодательства с учетом соответствующих положений международного права в области прав человека [17] и применения практики ЕСПЧ в качестве источника права [18].

В рамках Совета Европы отсутствует единая информационная система, которая объединила бы базы данных ЕСПЧ, Комитета министров Совета Европы и национальных органов, ответственных за осуществление Конвенции и практики ЕСПЧ. Было бы целесообразным Комитету министров Совета Европы создать веб-виртуальную инфраструктуру, которая включала бы: а) систему управления делами (электронная подача заявлений с отражением результатов рассмотрения их приемлемости по существу, исполнением решений по данным заявлениям; онлайн управление записями («виртуальные офисы»); настраиваемое управление процессами; всеобъемлющее отслеживание информации о зарегистрированных заявлениях и т.п.); б) мониторинг производительности системы (отражение пользовательских ключевых показателей эффективно-

сти; центральное хранилище данных; агрегирование данных, аналитика и визуализация; анализ данных и формирование пользовательских отчетов); в) система онлайн сотрудничества (для всех субъектов процесса (законодателей, правительственных чиновников, судей, ассоциации адвокатов, групп гражданского общества, исследователей, европейских чиновников, ученых и др.); прецедентное право, базы данных; правовые базы знаний; системы поддержки законотворчества; парламентского контроля за органами исполнительной власти в указанной сфере; электронная система обучения); г) общественные информационные порталы (юридический поисковой; система управления содержанием — информацией о европейской правозащитной системе, система управления документооборотом; форум, опросы общественного мнения; порталы для государств-членов). Для каждого государства — члена Совета Европы необходимым было бы создание специального официального веб-сайта, на котором размещалась бы только официальная документальная информация ЕСПЧ, а именно: все решения и постановления ЕСПЧ в официальном переводе, консультативные заключения ЕСПЧ, принципы толкования ЕКПЧ и собственные постановления (на основании Протокола № 14 к ЕСПЧ по запросу Комитета министров Совета Европы).

Полагаем также, что всеми странами — членами Совета Европы было бы целесообразным создать специальные веб-сайты, содержащие базу данных практики ЕСПЧ в официальном переводе на государственный(ые) язык(и). При этом перевод должен подвергаться юридической экспертизе для того, чтобы избежать произвольного применения терминов и противоречивого их толкования.

Целесообразно установить единый порядок исполнения решений ЕСПЧ, возложив организацию исполнения на уполномоченный орган исполнительной власти под контролем правительства и парламента страны, значительно усилив его правовой статус.

Важнейшим мероприятием была бы разработка Устава Европейского суда по правам человека, предусматривающего упрощенный механизм внесения изменений в определенные процедурные аспекты его деятельности.

Выделение бюджета Европейского суда по правам человека из общего бюджета Совета Европы, формирующегося на основании статистики Суда (по принципу — взнос пропорционален количеству поступивших жалоб). Бюджет Суда составляет порядка 60 млн евро, что составляет около 30 % от общей суммы бюджетных средств Совета Европы и, соответственно, ограничивает возможности финансирования других программ и проектов.

Весомым фактором было бы реформирование Секретариата ЕСПЧ в соответствии с предложениями, содержащимися в Интерлакенской декларации, поиск новых методов работы Секретариата ЕСПЧ с привлечением квалифицированных кадров, командированных государствами-членами.

Важную роль сыграло бы обеспечение прозрачности мониторинга Комитетом министров Совета Европы окончательных постановлений ЕСПЧ, выработка более эффективной системы штрафования либо других мер воздействия за превышение трехмесячного срока исполнения постановлений ЕСПЧ.

Учитывая негативный опыт Украины по составлению списка кандидатур на должность судьи ЕСПЧ, необходима выработка общих для всех государств-членов более конкретных критериев и четких правил проведения конкурса на замещение должностей судей ЕСПЧ. Этот вопрос необходимо закрепить в Уставе Суда.

Как подчеркивается в Параграфе 6 Измирской декларации, принятой на Конференции высокого уровня 26—27 апреля 2011 года, жизнеспособность системы Конвенции подпадает под сферу совместной ответственности как ЕСПЧ, так и государств-участников. Несмотря на то, что в Измирской декларации государства — участники Конвенции были призваны «уделять приоритетное внимание разрешению повторяющихся дел в порядке дружественного урегулирования или заявления односторонних деклараций, в случае необходимости» [19], эти меры, по нашему мнению, недостаточны. Дружественное урегулирование споров и односторонние декларации на уровне ЕСПЧ могут, безусловно, разгружать суд, но только этим путем невозможно решить серьезных структурных проблем государств-участников на долгосрочную перспективу. Более жесткие, четкие и всеобъемлющие меры на уровне национальных судебных систем могли бы сыграть в данном случае решающую роль.

На текущем этапе реформирования в рамках Совета Европы важнейшей задачей является уточнение определения, содержания и классификации «системных/структурных недостатков», порождающих значительное количество обращений в ЕСПЧ и препятствующих исполнению решений ЕСПЧ в государствах — членах Совета Европы, выделение и систематизация причин и условий таких недостатков, в том числе подгруппы причин и условий, чувствительных к воздействию со стороны ПАСЕ и национальных парламентов.

Литература

1. Annual Report 2009 of the European Court of Human Rights, Council of Europe. Registry of the European Court of Human Rights. Strasbourg, 2011. loop.
2. Терехин В. А. Реформа Европейского Суда по правам человека как фактор повышения эффективности судебной защиты // История государства и права. — 2010. — № 8. — С. 23–25.
3. Туманов В. А. Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности / В. Л. Туманов. — М., 2001.
4. Вільдгабер Л. Європейський суд з прав людини: минуле, сучасне майбутнє / Луїс Вільдгабер // Український щорічник міжнародного права. 2007. — К., 2010. — С. 273–281.
5. Resolution 1787 (2011) of 26 January 2011, Implementation of judgments of the European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/tal1/ERES1787.htm>.
6. Council of Europe. Parliamentary Assembly. Committee on Legal Affairs and Human Rights Implementation of judgments of the European Court of Human Rights 7th Report. Rapporteur: Mr Christos Pourgourides. Draft resolution and draft recommendation, 17 November 2010.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Resolution Res(2004)3 of the Committee of Ministers on judgments revealing an underlying systemic problem (adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2001, at its I I 1th Session) [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=713257&Lang=fr>
9. Параграф D Плана действий, пункт 7 (Повторяющиеся жалобы) Interlaken Declaration. 19 February 2010 (High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights) [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1591969&Site=CM>.
10. Broniowski v. Poland, judgment of 22 June 2001, application No 31113/96, paragraph 190 [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.ioktii.org/image/users/169138/ftp/my_files/Docs/Case-of-Broniowski-v-Poland-3144-3-96.pdf?id=7990145
11. CDDH(2010)010 Addendum I, CDDH First Report on Implementation of the Interlaken Declaration of 18 June 2010, Appendix III, § 6.
12. Draft Resolution adopted on 16 November 2011 on «Guaranteeing the authority and the effectiveness of the European Convention on Human Rights» [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://assembly.coe.int/t/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc12/ EDOC12811.itin>.
13. Там же. Параграф 33.
14. Кояйкевич О. Європейський суд я прав людини: здобутки та перспективи // Юридична Україна. — 2003. — № 4. — С. 80–87.
15. Литвин В. М. Україна й Європейський Суд з прав людини: витоки та проблеми взаємодії // Право України. — 2011. — № 7. — С. 6–10.
16. Solving systemic problems in States Parties: A way to ensure viability of the Strassbourg Court. Dmytro Kotliar, 7 June 2011, Oslo.

17. Кампо В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Конституційний Суд України (окремі аспекти міжнародно-конформного тлумачення Конституції України) / В. Кампо, М. Савчин, Н. Сергієнко // Право України. — 2010. — № 10. — С. 186–199.

18. Соловйов О. В. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду в Україні (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Соловйов ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2011. — 16 с.

19. Izmir Declaration adopted on 27 April 2011 at the High level Conference on the future of the European Contri of Human Rights — 26-27 April, Izmir (Turkey) [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1781937&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>.

РОЛЬ ВЕНЕЦИАНСКОЙ КОМИССИИ В РЕАЛИЗАЦИИ СУДЕБНОЙ РЕФОРМЫ В УКРАИНЕ*

Интеграция государственно-правовой системы Украины в соответствующие структуры Европейского сообщества предполагает необходимость честного сотрудничества с ними при реализации соответствующих реформ.

Серьезное внимание деятельность европейских структур оказывает на осуществление судебной реформы в Украине, осуществляемой с 1992 г. Она направлена на то, чтобы в нашей стране последовательно и неуклонно внедрялись европейские принципы судостроительства и судопроизводства. Эти принципы присущи странам с устоявшимися демократическими традициями, перенесенными на функционирование судебной власти.

Это влияние проявляется в таких формах.

Во-первых, это издание актов европейского права, определяющих параметры построения современной судебной системы и современных принципов судопроизводства, основные направления проведения их в жизнь.

Во-вторых, это деятельность межгосударственных объединений, созданных на основе добровольного членства, по выработке единых позиций, касающихся совершенствования судебной власти.

* Печатається по изд.: Кивалов С. В. Роль Венецианской комиссии в реализации судебной реформы в Украине // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : зб. наук. пр. на пошану акад. Ю. С. Шемшученка. До 75-річчя від дня народження / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2010. — С. 171–177.

В-третьих, деятельность ассоциаций, фондов, других международных общественных организаций с привлечением представителей юридической общественности и правовой науки, осуществляющих анализ тенденций развития судебной власти в отдельных государствах.

В-четвертых, Европейский суд по правам человека — орган международной юрисдикции, распространяющейся на государства — члены Совета Европы.

Все они руководствуются в своей деятельности Европейской конвенцией о защите прав человека и основоположных свобод 1950 г., в том числе и в том, что касается права на справедливое судебное разбирательство.

В последние два десятилетия Совет Европы в лице уполномоченных им органов принял ряд рекомендационных актов, касающихся функционирования органов судебной власти, особенно в связи с созданием специализированных административных судов. Это в немалой степени способствовало унификации норм законодательства в различных странах Европы, его единообразному пониманию и совершенствованию практики применения указанного законодательства.

Среди государственных объединений, проявляющих интерес к функционированию судебной власти, выделяется Парламентская ассамблея Совета Европы (ПАСЕ) и ее органы, прежде всего Европейская комиссия «За демократию через право» (Венецианская комиссия). Решение о ее создании было принято во исполнение Устава ПАСЕ Комитетом министров государств — членов Совета Европы 10 мая 1990 г. Ее соучредителями были 16 государств Европы, а сейчас их количество приблизилось к 60, включая и Украину.

Венецианская комиссия является консультативным органом ПАСЕ. В соответствии со ст. 1 ее Устава к компетенции Комиссии относятся: 1) изучение правовых систем, укрепление их понимания государствами-участниками; 2) продвижение господства закона и демократии; 3) исследование проблем, возникающих в работе демократических институтов, их укрепление и развитие.

Комиссия состоит из независимых экспертов, получивших международное признание и внесших вклад в развитие политических и правовых наук. К компетенции этой структуры относятся: рассмотрение вопросов конституционной ситуации в отдельных странах, конституционного права общего характера с применением сравнительного подхода, а также создание центров документации конституционного права.

По этим вопросам Комиссия дает заключения по запросам ПАСЕ или любого государства — члена Совета Европы. Заключения даются на основании выводов экспертов, назначенных Комиссией, после их рассмотрения на заседании Комиссии. На практике выводы одного или нескольких экспертов ложатся в основу заключений всей комиссии, что не исключает возможности субъективных оценок.

Вне сомнения, выводы Комиссии в целом являются результатом тщательного анализа правовых ситуаций. Но аргументация, положенная в основу тех или иных выводов, не всегда присутствует в ее заключениях.

Наиболее важную роль в сотрудничестве властей Украины и Венецианской комиссии в вопросах судоустройства имеет рассмотрение и дача заключений по проектам фундаментальных законов, касающихся судоустройства и статуса судей.

В 1999 г. по просьбе ПАСЕ Комиссия подготовила заключение на проект Закона Украины «О судоустройстве», по содержанию которого ею был высказан ряд замечаний. Необходимость последующей работы над законопроектом повлекла за собой появление следующего заключения Комиссии, подготовленного в 2001 г., после чего в 2002 г. был принят Закон Украины «О судоустройстве Украины».

В целом положительно Комиссией была оценена концепция совершенствования судоустройства и судопроизводства для утверждения справедливого суда в Украине в соответствии с европейскими стандартами, ряд положений которой были использованы впоследствии при принятии соответствующих законодательных актов.

В последнее время Комиссия подключалась также к обсуждению проектов новых законов «О судоустройстве» и «О статусе судей», впоследствии объединенных в единый Закон Украины «О судоустройстве и статусе судей».

Первое заключение относительно законопроекта о судоустройстве и законопроекта о статусе судей в Украине было одобрено Венецианской комиссией 20 марта 2007 г. на основе комментариев, подготовленных экспертами Д. Гамильтоном, Д. Оберто, А. Сухоцкой и А. Заларом. Соответствующие оценки, выводы и оценки в связи с этим были сделаны авторами законопроекта «О судоустройстве и статусе судей» от 8 июля 2008 г., который был внесен Президентом Украины В. Ющенко, а потом им же и заблокирован.

Новый проект под таким же названием также подвергся экспертизе Комиссией, совместное экспертное заключение которой было подготовлено 16 марта 2010 г. на основании комментариев экспертов С. Гасса, Д. Гамильтона, М. Пеллонпа и А. Сухоцкой.

При окончательной доработке законопроекта была учтена значительная часть замечаний и предложений. Как отмечено в пункте 125 Заключения, «в целом законопроект имеет немало положительных признаков и является лучшим, чем два предыдущих законопроекта, но все равно требует внесения значительных исправлений».

Как известно, проблемы, связанные с принятием указанного Закона, в значительной мере обусловлены острой политической борьбой как внутри, так и вне парламента. Предпринимаются новые попытки использовать в этой борьбе и Венецианскую комиссию. Высказываются упреки по поводу того, что Закон был принят 7 июля 2010 г. до поступления еще одного заключения Комиссии.

В связи с этим Председатель Верховной Рады Украины В. Литвин на встрече 29 сентября 2010 г. с содокладчиком Комитета ПАСЕ по вопросам соблюдения обязанностей и обязательств государствами — членами Совета Европы М. Репс не исключил, что после получения рекомендаций Комиссии они будут внимательно изучены и в случае необходимости в Закон будут внесены необходимые изменения. «Диалог с Венецианской комиссией состоится при любых обстоятельствах», — подчеркнул В. Литвин.

При этом заметим, что было бы весьма полезно услышать мнение Венецианской комиссии по поводу законопроекта «О языках в Украине», внесенного на рассмотрение Верховной Рады Украины. Расширение прав русскоязычных граждан и представителей национальных меньшинств в языковой сфере, в том числе и в судопроизводстве, давно назрело и призвано исправить перекосы в национальной политике, допущенные в первые годы независимости Украины.

Конечно, диалог с Венецианской комиссией по поводу содержания Закона «О судостроительстве и статусе судей» не может продолжаться до бесконечности, либо до тех пор, пока абсолютно все, даже самые мелкие поправки экспертов ПАСЕ не будут удовлетворены вне зависимости от того, как к ним отнесется украинский законодатель.

В связи с этим нужно в принципе решить вопрос относительно уровня императивности заключений Комиссии.

Прежде всего необходимо отметить, что эти заключения не являются юридически обязывающими — они имеют лишь консультативный характер, являются проявлением так называемого мягкого права. И не случайно соответствующие акты Комитета министров государств — членов Совета Европы называются рекомендациями.

Это обусловлено следующими причинами.

Во-первых, каждое суверенное государство имеет право имплементировать указанные положения с учетом своих традиций, предшествующего опыта, особенностей правопонимания. Это в принципе не должно препятствовать реализации базовых целей, задач и принципов судопроизводства и судоустройства в демократическом обществе. Только этим должны ограничиваться пределы усмотрения отечественного законодателя и правоприменителей, в том числе судей.

Во-вторых, нельзя забывать о том, что реформирование судебной системы — это сложный эволюционный процесс. Ведь мы не даром отказались от большевистской практики «слома старой государственной машины», в том числе судебной системы. Накопился огромный объем нерешенных задач, с которыми государственно-правовая мысль и практика не смогли справиться в течение двух десятилетий. Поэтому было бы явным упрощением налагать «европейскую кальку» на нашу израненную судебную систему, чтобы она тут же приобрела законченное совершенство.

В-третьих, в документах европейских структур отдельные положения облакаются в непривычные для нас словесные обороты. С нашей точки зрения, они могут выглядеть чрезмерно сложными и даже несколько расплывчатыми. То же самое европейские эксперты могут подумать о стиле изложения наших юридических документов. Существующие на этот счет расхождения, не имеющие принципиального значения, можно уладить путем контактов.

В-четвертых, необходимо пересмотреть бытующее среди представителей европейских структур и отдельных отечественных юристов мнение о необходимости следования в сфере судоустройства и судопроизводства так называемым европейским стандартам.

Стандарты в области права — это нормы и принципы, закрепляющие стандартизированные правила поведения субъектов международного права в тех или иных сферах. Стандарты — это не советы, рекомендации или мнения, а твердо установленные правила, такие, например, как положения Европейской конвенции о защите прав человека и основоположных свобод, а также прецедентные и пилотные решения Европейского суда по правам человека.

Заключения Венецианской комиссии при всем уважении к этой структуре такими качествами не обладают. Обязанность соответствующих органов Украины по отношению к ним видится в том, что они должны быть внимательно изучены, обсуждены с участием представителей различных точек зрения, взвешены все аргументы «за» и «против» и с учетом этого приняты соответствующие решения.

В любом случае сотрудничество с Венецианской комиссией должно носить равноправный характер и иметь демократичную направленность, как это и было до сих пор.

В связи с этим есть необходимость в том, чтобы на примере последнего заключения Комиссии от 16 марта 2010 г. проанализировать с этих позиций отдельные положения данного документа.

1. Наряду с констатацией улучшения в целом качества проекта в сравнении с предыдущим в указанном заключении отмечаются и другие положительные моменты, а именно:

- объединение законопроектов о судоустройстве и о статусе судей в единый законопроект;

- похвальная оценка закрепленных в законопроекте принципов судоустройства и судопроизводства (п. 10—12);

- отмечается большая конкретность положений ст. 3 и положение раздела II в части определения судебной системы и основ организации судебной власти (п. 15, 16);

- указание на то, что положения раздела III «Профессиональные судьи, народные заседатели и присяжные» в основном не требуют каких-либо комментариев, а текст в сравнении с предыдущими проектами стал «несколько более мощным» (п. 25);

- одобряется закрепленное в законопроекте право судей объединяться в ассоциации (п. 30);

- признано целесообразным закрепление обязанности судей представлять финансовые декларации (п. 31);

- приветствуется исключение из проекта такого основания для привлечения судей к дисциплинарной ответственности, как систематическое игнорирование позиции высших судов (п. 53);

- одобряется закрепление за судьей права иметь представителя при рассмотрении его дисциплинарного дела (п. 54);

- отмечается как положительный сдвиг, что в составе квалификационной комиссии судей большинство будут составлять судьи (п. 56);

- приветствуется попытка учреждения демократического контроля за выполнением судьями своих профессиональных обязанностей (п. 77); а также расширение полномочий собраний судей (п. 81, 82).

Отмечены также некоторые другие положительные черты законопроекта.

Ряд выводов и рекомендаций по совершенствованию законодательства о судоустройстве и статусе судей соответствует нашим представлениям о содержании судебной реформы, однако их реализация станет возможной лишь после внесения изменений в Кон-

ституцию Украины: об ограничении неприкосновенности судей, устранении парламента от процесса назначения судей и прекращения их полномочий, об изменении принципов и порядка формирования Высшего совета юстиции и др.

2. Отдельные положения, содержащиеся в заключении, не содержат оценки законопроекта, а сводятся к рассуждениям общего характера.

Например, в п. 34 отмечено: «Независимость суда означает его независимость от исполнительной власти, партий и сторон в спорах».

Судьи должны быть также независимы от законодательной власти во всем, кроме обязательного исполнения ими законов, принятых законодательным органом. Если «независимость» прежде всего является вопросом отсутствия или присутствия заложенных в систему связей между судопроизводством и другими ветвями государственной власти, «беспристрастность» обычно проявляется в свете обстоятельств конкретного дела, то есть *prima facie* независимый суд может действовать небеспристрастно. Однако, с точки зрения юриспруденции Европейского суда по правам человека, отсутствие гарантии независимости легко может производить впечатление одновременного отсутствия беспристрастности.

Поэтому, в нынешнем контексте, как и в других, может быть весьма непросто провести четкую разделительную линию между требованиями независимости и требованиями беспристрастности».

3. Возражения или сомнения по поводу отдельных положений законопроекта, получивших отражение в новом Законе.

На некоторых из них, имеющих принципиальный характер, следует остановиться подробнее.

В п. 6 обращается внимание на то, что судебная организация в демократическом обществе не должна зависеть от усмотрения исполнительной власти, а должна регулироваться законом, принимаемым Парламентом.

Указанное положение отнюдь не оспаривается в принятом Законе, тем более, что, исходя из положений Конституции, регулирование вопросов судостроительства осуществляется только законом. Создание и ликвидация Президентом Украины не носит нормативного характера, поскольку осуществляется путем издания актов индивидуального действия.

Нельзя согласиться и с высказанным в п. 19 мнением о том, что суды должны создаваться на основании принятого в каждом конкретном случае закона, поскольку законы издаются лишь по вопросам нормативного регулирования.

В п. 20 отмечается сложность судебной системы Украины. Но это вполне естественно, учитывая размеры нашего государства. К тому же судебная система некоторых других стран (Германия, Франция) еще сложнее, поскольку в них местные суды составляют не один, как в Украине, а два уровня.

Наряду с этим в заключении отмечено: «Поскольку высшие специализированные суды должны действовать как кассационные инстанции и, таким образом, будут выполнять функции, обычно принадлежащие Верховному Суду, возникает вопрос о том, не следует ли слить эти два уровня: высшие специализированные суды и Верховный Суд и таким образом хотя бы попыбовать упростить систему, лишив ее излишней бюрократии и административного процесса». В связи с этим следует напомнить, что осуществление юрисдикции в высшем эшелоне судебной системы как раз и было направлено на упрощение судебной системы, на устранение опасной и непонятной дисгармонии между общими и специализированными судами. Таким образом, указанная система стала четче и понятнее на всех ее уровнях, что обеспечило одинаковые возможности для одинакового доступа граждан к суду во всех судебных юрисдикциях. Это не привело также к созданию четырехзвенной судебной системы в связи с ограничением юрисдикционных полномочий Верховного Суда Украины.

В ряде европейских стран верховный суд или отсутствует как таковой, или рассматривает в кассационном порядке лишь часть дел. В частности, Федеральная судебная палата ФРГ является органом кассационной инстанции только по гражданским и уголовным делам. Кроме нее, функционируют также Федеральный административный суд, Федеральный суд по трудовым делам, Федеральный специальный суд и Федеральная финансовая палата. Верховного суда в привычном для нас понимании вообще не существует, а для исключительных случаев созываются Объединенный большой сенат высших судебных учреждений.

Часть полномочий в пользу высших судов перераспределена не в пользу верховных судов также в России, Франции, Финляндии, Чехии, Португалии и других странах.

Принципиальные возражения вызывает замечание, изложенное в заключении, которое следует процитировать: «С точки зрения законодательной техники нельзя не указать, что исповедуемый украинским законодателем подход к законотворчеству соответствует принципам правового позитивизма. Иными словами, законодатель стремится вспомнить или перечислить все возможные обстоятельства, могущие составлять правовую норму. Как следствие, тексты

нормативных документов, как правило, довольно объемные и содержат составляющие, которые, возможно, не являются необходимыми или, по крайней мере, могли бы содержаться в подзаконных или регуляторных актах. Указанное приводит, как минимум, к одному негативному результату: о существующих нормах трудно узнать или даже их отыскать».

Думается, что попытка как можно четче и полнее изложить ту или иную правовую норму заслуживает не критики, а одобрения. К тому же в соответствии с п. 14 части первой ст. 94 Конституции Украины вопросы судоустройства, судопроизводства и статуса судей регулируются исключительно законом, а не какими-то подзаконными и регуляторными актами. Довольно курьезно звучит упрек, что если все сосредоточить в законе, то некоторые нормативные положения трудно будет отыскать. Напротив, трудности возникают, если они будут сосредоточены в различных нормативных актах.

В п. 39 высказано мнение о том, что зачисление на должность судьи должно производиться не на пять лет, как сейчас, а только на два.

Почему именно на два, а на три, четыре или на пять? По мнению авторов заключения, «пятилетний срок обрекает назначенного судью на состояние, при котором у него не будет достаточных гарантий от внешнего давления». Возможно, но, с другой стороны, противостояние такому давлению будет способствовать гражданскому возмужанию судьи, а накопленный опыт судейской деятельности придаст ему большую уверенность в своих силах при решении вопроса об избрании бессрочно. Впрочем, высказывать по этому вопросу замечание у авторов заключения не было основания еще и потому, что этот вопрос урегулирован в действующей Конституции.

Весьма спорным является содержащийся в заключении вывод об отсутствии необходимости в том, чтобы уголовное дело в отношении судьи возбуждалось только Генеральным прокурором Украины, тем более, что никаких доводов в пользу этого утверждения не приведено. Установление такого порядка будет способствовать одновременно более принципиальному и более взвешенному принятию соответствующих решений, тем более, что Генеральный прокурор, наивысшее должностное лицо органов прокуратуры, обладает наибольшей независимостью при решении данных вопросов.

Приведение подобных примеров можно было бы продолжить.

Конечно, сотрудничество с Венецианской комиссией можно и нужно продолжать, причем не только в сфере, касающейся судебно-правовой реформы, но и по другим вопросам конституционного

и государственного строительства. При этом необходимо использовать любые возможности для сближения позиций по отдельным спорным вопросам, включая разумные компромиссы по вопросам, не имеющим особо принципиального характера.

Необходимо помнить о том, что наилучшим показателем эффективности любого законодательного акта является практика его применения. Как и любое творение человеческого разума, положения законов не могут быть абсолютно совершенными и, в случае необходимости, они могут быть скорректированы.

Важно, чтобы законы Украины не нарушали базовых принципов, на которых в европейских странах зиждется судостроительство и судопроизводство, обеспечивали соблюдение прав и свобод человека.

«ДИСФУНКЦИИ» НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРАВОВЫХ СИСТЕМ В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА*

Реформирование Европейского суда по правам человека — процесс длящийся и сложный. Результаты глобальной реформы Суда, начатой в 1998 г., еще раз подтвердили очевидность взаимной ответственности как самого Суда, так и государств, признавших его юрисдикцию, за жизнеспособность и эффективность этого уникального международного судебного органа.

По мнению известного швейцарского философа-персоналиста Дени де Ружмона, «государство не может ни дать ни отнять те права, которые предшествуют ему; но оно должно им служить, их защищать» [1, 68].

Особый характер обязательств государств — участников Конвенции о защите прав человека и основных свобод (ЕКПЧ) предполагает, что «за государствами признаются определенные дискреционные полномочия в выборе мер, которые они сочтут наиболее подходящими для того, чтобы гарантировать соответствующим образом права и свободы. И именно поэтому в толковании ЕКПЧ Европейский суд по правам человека не может не учитывать основные черты и процедуру национальной правовой системы» [2, 72].

* Печатается по изд.: Кивалов С. В. «Дисфункции» национальных правовых систем в контексте реформирования Европейского суда по правам человека // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. — О., 2012. — Т. 11. — С. 9—18.

На современном этапе реформирования Европейского суда по правам человека возникает вопрос: готовы ли государства — участники Конвенции принимать быстрые и эффективные меры по исполнению решений ЕСПЧ и устранению структурных недостатков в рамках национальных правовых систем и с какими трудностями они сталкиваются на этом пути? Трудности возникают из-за отсутствия политической воли или из-за нехватки ресурсов?

Целью настоящего исследования является освещение основных структурных/системных недостатков (дисфункций) национальных правовых систем государств — участников ЕКПЧ, влияющих на жизнеспособность и эффективность системы Конвенция — Суд и предложение мер, направленных на устранение таких дисфункций.

Данная тематика вызывает научный интерес как отечественных, так и зарубежных авторов. Наиболее существенный вклад в исследование правовых аспектов деятельности Европейского суда по правам человека и имплементации положений Конвенции о защите прав человека и основных свобод в правовую систему Украины внесли работы отечественных ученых: М. М. Антонович, В. Г. Буткевича, О. В. Буткевич, Н. Н. Гнатовского, В. Е. Мармазова, Л. А. Луць, А. А. Мережко, И. С. Пиляева, П. В. Пушкаря, П. М. Рабиновича, И. С. Чижа, С. В. Шевчука [3]. Правовым проблемам становления и развития европейского права прав человека посвящены исследования российских ученых: С. А. Глотова, Л. М. Ентина, С. Ю. Кашкина, В. А. Карташкина, Ю. М. Колосова, П. А. Лаптева, И. И. Лукашука, Р. А. Мюллерсона, А. С. Пиголкина, О. И. Тиунова, Б. Н. Топорнина, В. А. Туманова. В работах зарубежных ученых и практиков Э. Бредли, Д. Гомьена, М. Джениса, Дж. Донелли, Л. Зваака, Р. Кей, Ф. Лича, К. Параскевы, Х. Пургуридеса, М. де Сальвиа, Д. Харриса, Э. Юргенса, а также в публикациях действующих судей Европейского суда по правам человека и судей ЕСПЧ в отставке содержатся предложения по дальнейшему усовершенствованию системы Конвенция — Суд.

Более 15 лет тема имплементации решений ЕСПЧ является постоянным предметом исследования Комитета по юридическим вопросам и правам человека ПАСЕ. Седьмой по счету доклад на эту тему, в 2011 г., представил член Комитета по юридическим вопросам и правам человека ПАСЕ Христос Пургуридес [4].

Первоочередное внимание в данном исследовании необходимо уделить термину «структурные/системные недостатки» в правовых системах государств — участников ЕКПЧ.

Обращение к структурным/системным проблемам государств — участников ЕКПЧ в последнее время часто встречается в докумен-

тах Комитета министров и решениях Европейского суда по правам человека.

Первое обращение Комитета министров к этому термину было сделано в Резолюции, принятой 12 мая 2004 г. в отношении решений Суда, выявивших системную проблему. В этой Резолюции Комитет министров призвал Суд «определять в своих решениях проблему, которая лежит в основе нарушения(ий) Конвенции, и источник этой проблемы, в частности, когда она приводит к многочисленным жалобам, оказывая, тем самым, помощь государствам в поиске подходящего решения, а Комитету министров — в контроле за исполнением судебных решений» [5].

В своем первом «пилотном решении» по делу Брониовски против Польши ЕСПЧ отметил, что Резолюция Комитета министров должна рассматриваться в контексте роста его нагрузки, в частности, в результате серии дел, возникающих по причине одного и того же структурного или системного недостатка [6].

31 марта 2011 г. ЕСПЧ внес в свой Регламент специальное правило (правило 61), регулирующее применение процедуры «пилотных решений». Новое правило определяет, каким образом Суд должен использовать эту процедуру «...в тех случаях, когда факты, изложенные в жалобе, обнаруживают в Договаривающемся государстве существование структурной или системной проблемы или иную подобную дисфункцию, которая привела или может привести к возникновению аналогичных жалоб» [7].

Таким образом, структурной/системной проблемой может считаться «дисфункция» национальной правовой системы, которая приводит к многочисленным обращениям в Страсбургский суд.

Какое явление в правовой системе государства можно считать структурной/системной проблемой, а какое нет — решает Суд, исходя из конкретных обстоятельств дела.

С научной точки зрения, понимание термина «структурные/системные недостатки», влияющие на жизнеспособность системы ЕКПЧ, на наш взгляд, должно быть более широким и объективным.

Например, не является ли системной проблемой явление, которое подтверждается ежегодной официальной статистикой Суда, а именно признание судом более 90 % поступивших на рассмотрение жалоб неприемлемыми? Или, например, не является ли системной проблемой отсутствие перевода решений ЕСПЧ на государственные языки государств — сторон Конвенции?

Совершенно противоположный подход к проблеме системных проблем продемонстрировал в своем недавнем интервью извест-

ный британский адвокат Энтони Спайт. Он заявил, что «Европейский суд по правам человека отошел от нормальных принципов интерпретации международных договоров и его сверхактивная юриспруденция является «системной проблемой» [8, 91]. Эта точка зрения весьма радикальна, однако, по нашему мнению, необходимо учитывать подобные мнения и их причины, чтобы выработать правильные рекомендации.

Причиной очередного всплеска критики деятельности ЕСПЧ со стороны некоторых политиков и известных правоведов Великобритании послужило принятие Судом решения по делу Хёрст против Великобритании [9]. Этим решением было выявлено нарушение избирательных прав заключенных в соответствии со ст. 3 Протокола 1 к Конвенции. Решение по делу Хёрст было принято в 2005 г. и до сих пор является неисполненным. В феврале 2011 г., в ходе обсуждения постановления в Палате Общин, ряд парламентариев критически отзывались о Европейском суде по правам человека и его решениях, которые, по их мнению, являются чрезмерным вмешательством в вопросы, находящиеся в компетенции парламента. На указанном заседании, а также в публикации одной из уважаемых экспертных организаций [10] были озвучены такие радикальные предложения, как выход Великобритании из-под юрисдикции ЕСПЧ. По итогам указанного заседания члены Палаты Общин проголосовали за сохранение существующего запрета на голосование, распространяющегося на всех заключенных (234 против 22 голосов), то есть против исполнения постановления ЕСПЧ [11].

Структурные и системные проблемы в национальных правовых системах играют особую роль в процессе глобальной реформы ЕСПЧ. В 2010, 2011 и 2012 гг. были проведены три межправительственные конференции Совета Европы (Измирская, Интерлакенская и Брайтонская), посвященные будущему Европейского суда по правам человека. По итогам конференций были приняты декларации и планы действий, которые предполагают поэтапное реформирование Суда. Следует отметить, что дисфункциям в национальных правовых системах посвящены отдельные параграфы Брайтонской декларации: параграф А. «Имплементация Конвенции на национальном уровне»; параграф В. «Взаимодействие между Судом и органами национальной власти». Большинство рекомендованных мер в этих направлениях планируется осуществить до конца 2013 г. [12].

Если рассматривать структурные/системные недостатки в широком смысле, то именно они порождают три основные проблемы в деятельности Европейского суда по правам человека:

1. Возрастающее количество ежегодно поступающих жалоб.
2. Несоответствие большинства жалоб (более 90 %), находящихся на рассмотрении Суда, критериям приемлемости.
3. Высокий процент «дел-клонов».

Следующим логичным шагом является определение круга государств-участников, которые находятся в наиболее сложном положении и которые в наибольшей степени ответственны за развитие вышеуказанных трех основных проблем.

Сравнение и анализ статистики ЕСПЧ и данных, содержащихся в ежегодных отчетах Комитета Министров, убеждают в том, что шесть государств — участников Конвенции имеют самые высокие показатели по количеству жалоб, ожидающих рассмотрения в ЕСПЧ (по состоянию на 30 июня 2012 г.): Россия (34 800 жалоб), Турция (16 900 жалоб), Италия (14 300 жалоб), Румыния (11 900 жалоб), Украина (10 550 жалоб), Сербия (8700 жалоб) [13, 150]; по количеству неисполненных решений ЕСПЧ, находящихся на контроле Комитета министров по состоянию на 01.01.2012: Италия (2522 решения), Турция (1780 решений), Россия (1087 решений), Польша (924 решения), Украина (819 решений) и Румыния (636 решений) [14, 37—39].

Однако здесь не учитывался еще ряд статистических показателей, на которые необходимо обратить особое внимание.

Прежде всего, это показатель соотношения количества поступивших жалоб на рассмотрение в ЕСПЧ по отношению к населению соответствующих государств (из расчета на 10 000 населения). Учитывая, что население государств — членов Совета Европы составляет около 819 миллионов жителей, среднее количество жалоб на 10 000 жителей составляет 0,79. Следует отметить, что перечень государств-участников, в которых этот показатель был самым высоким, не совпадает с перечнем государств, от которых поступило наибольшее количество жалоб. В 2011 г. такие государства-участники, как, например, Черногория, Лихтенштейн, Словения, Монако, Румыния, Молдова, Хорватия, Сербия, Эстония и Швеция, имели наибольшее количество жалоб по отношению к численности населения [15].

Этот список, таким образом, не включает государства-участники (такие как Россия, Турция, Украина и Италия) с наибольшим количеством поступивших на рассмотрение жалоб в абсолютном выражении.

Как подчеркивается в Резолюции Парламентской Ассамблеи Совета Европы 1787 (2011), некоторые виды структурных проблем остаются неизменными.

Это в основном: продолжительность судебного разбирательства (Италия, Польша), неисполнение решений национальных судов (Россия и Украина), смерть или жестокое обращение, за которые ответственны сотрудники правоохранительных органов, и отсутствие эффективных средств правовой защиты (Россия и Турция) и незаконное и чрезмерно длительное содержание под стражей (Польша, Россия, Турция и Украина) [16].

Конечно, существует ряд скептиков и критиков деятельности ЕСПЧ.

Конструктивную критику в данном случае можно расценивать как повод для разработки мер по сохранению эффективности и жизнеспособности системы Конвенция — Суд как одной из основных общеевропейских ценностей и достижений.

Разработка и предложение национальных мер, направленных на уменьшение количества жалоб, поступающих в Европейский суд по правам человека, и повторяющихся нарушений Конвенции — это еще один шаг к достижению данной цели.

Такие меры можно рассматривать на двух уровнях:

- на стадии определения приемлемости жалоб в ЕСПЧ;
- на стадии имплементации решений ЕСПЧ, которыми установлены нарушения Конвенции.

На стадии определения приемлемости жалоб в ЕСПЧ основной проблемой является фильтрация неприемлемых жалоб.

До принятия специальных рекомендаций для вышеуказанных шести государств — участников Конвенции было бы полезно рассмотреть, какие меры могут применяться в качестве общих для всех из них, на стадии определения приемлемости жалоб и/или на этапе реализации решений ЕСПЧ.

Поскольку вопрос рассматривался несколько раз различными органами и лицами, в том числе членами Парламентской Ассамблеи, напомним основные идеи/предложения по улучшению ситуации.

Относительно сокращения числа заявлений, поступающих в ЕСПЧ, некоторые меры могут быть рекомендованы в качестве мер по фильтрации на национальном уровне, например:

- создание правительственных консультативных центров в крупных административно-территориальных единицах для оказания бесплатной экспертизы жалоб на предмет их приемлемости в ЕСПЧ и ознакомления заявителя с критериями приемлемости жалоб и процедурами ЕСПЧ;
- организация встреч представителей гражданского общества, ассоциаций адвокатов и представителей научного сообщества с

бывшими судьями ЕСПЧ, с делегациями Парламентской Ассамблеи Совета Европы и другими официальными лицами Совета Европы с целью обмена информацией, идеями и опытом, что может способствовать повышению квалификации;

— законодательное урегулирование прямого конституционного обжалования для физических лиц (в тех государствах — участниках ЕКПЧ, где такая возможность отсутствует) до подачи жалобы в Европейский суд по правам человека.

Введение в Украине института конституционной жалобы также может повлиять на сокращение потока жалоб в ЕСПЧ против Украины. Законодательное урегулирование этого процесса требует проведения широкой профессиональной дискуссии относительно оптимальной модели конституционной жалобы на современном этапе развития отечественного конституционализма.

Для лиц, утверждающих, что их права, гарантированные Конвенцией, были нарушены, должны быть доступны эффективные средства правовой защиты на национальном уровне (желательно компенсаторные). Однако, как подчеркивает в недавнем докладе член юркомитета ПАСЕ г-жа Бемельманс-Видек, «...очевидно, что один и тот же подход для улучшения внутренних средств правовой защиты (например, требование о принятии типового закона) не приемлем. Суд признает, что государства-участники требуют гибкости для работы в рамках их различных национальных условий и правовых систем» [17]. Эту рекомендацию следует также принимать во внимание национальным законодателям.

На стадии исполнения решений ЕСПЧ в каждом государстве важно определить компетентные органы, ответственные за исполнение решений ЕСПЧ.

Например, исполнение решений ЕСПЧ мог бы координировать уполномоченный орган исполнительной власти с расширенными полномочиями, контролируемый правительством и парламентом соответствующего государства.

Ситуация, когда Правительственный уполномоченный по вопросам Европейского суда по правам человека несет ответственность как за представление правительства в Европейском суде по правам человека, так и за выполнение решений Суда, создает конфликт обязанностей. Для устранения такого конфликта следует создать орган или должность Уполномоченного по исполнению решений ЕСПЧ или наделить существующие государственные органы такими полномочиями:

— осуществление официальной систематизации и обобщения практики Суда;

— контроль (надзор) за исполнением решений Суда государственными органами (в частности, посредством парламентского контроля);

— анализ и проверка причин, которые привели к нарушению Конвенции, установленному решением суда;

— принятие мер индивидуального и общего характера, включая разработку и подготовку законопроектов с целью приведения законодательства в соответствие с Конвенцией и практикой Суда.

Очевидна необходимость повышения роли национальных парламентов по контролю за исполнением решений ЕСПЧ. Парламентским комитетам по правовым вопросам (правосудию) соответствующих государств-участников «должны быть предоставлены полномочия: контролировать деятельность органов исполнительной власти, ответственных за исполнение судебных решений ЕСПЧ, разрабатывать специальные средства, организационные и правовые, оказывать влияние на правительства государств-участников в связи с нарушениями, происходящими, в частности, в случае задержки исполнения решений ЕСПЧ».

Также указанные парламентские комитеты должны нести ответственность за законодательную поддержку пилотных решений ЕСПЧ и контролировать их исполнение.

Комитет Верховной Рады Украины по вопросам правосудия рассмотрел законопроект № 9458 о внесении изменений в Закон «Об исполнении решений и применении практики Европейского суда по правам человека» во втором чтении и подготовил его для обсуждения в парламенте. Согласно данному законопроекту предлагается дополнить действующий Закон новой статьей, которой будет установлено, что «Верховная Рада осуществляет парламентский контроль в сфере исполнения решений и применения практики Суда в пределах полномочий, определенных Конституцией Украины».

При этом на орган, ответственный за обеспечение представительства Украины в Европейском суде по правам человека и координацию исполнения его решений (Правительственный уполномоченный по делам Европейского суда по правам человека), будет возложена обязанность информировать Верховную Раду Украины об исполнении решений и применении практики Суда, а также подавать ежегодно не позднее 1 марта отчет об исполнении решений и применении практики Суда в Украине, в том числе предложения о принятии мер общего характера путем внесения изменений в действующее законодательство [18].

В заключение важно отметить, что большинство мер, направленных на устранение структурных/системных проблем в право-

вых системах государств — участников Конвенции, могут быть приняты в рамках исполнения решений ЕСПЧ под наблюдением Комитета министров. Обязательство по имплементации решений ЕСПЧ может означать для государства-ответчика обязанность принимать общие меры, которые могут заключаться в отмене/принятии законодательных актов, изменении административной или судебной практики (включая прецедентное право), распространении и публикации решений ЕСПЧ (для того, чтобы соответствующие органы были осведомлены о требованиях, вытекающих из Конвенции, и могли избежать дальнейших ошибок в ее применении), подготовке должностных лиц, судей и т.д.

Необходимо также помнить, что большинство государств — участников Конвенции относятся к романо-германской правовой семье. Роль прецедента в этой правовой семье является неоднозначной. Проблемой является также отсутствие системного понимания прецедентного права ЕСПЧ национальными органами власти (в частности, судами и правоохранительными органами). Целесообразным для любого государства — члена Совета Европы могло бы быть создание специального веб-сайта, содержащего базу данных практики ЕСПЧ в официальном переводе на государственный язык. Перевод должен подвергаться юридической экспертизе для того, чтобы избежать произвольного использования терминов и противоречивых толкований.

Важно подчеркнуть необходимость правового образования и повышения правосознания, которые помогут избежать дальнейших нарушений Конвенции, в государствах — членах Совета Европы. Глубокие изменения в юридическом образовании и профессиональной подготовке специалистов в области права должны изменить эту ситуацию в долгосрочной перспективе.

Как подчеркивается в Измирской и подтверждается в Брайтонской декларации, жизнеспособность системы Конвенции подпадает под сферу совместной ответственности как Суда, так и государств-участников, что закреплено основополагающим принципом субсидиарности. Измирская декларация также призывает государства — участники Конвенции «уделять приоритетное внимание разрешению повторяющихся дел в порядке дружественного урегулирования или заявления односторонних деклараций, в случае необходимости» [19]. Дружественное урегулирование споров и односторонние декларации могут, безусловно, освобождать Суд, но они не решают серьезных структурных проблем государств-участников. Более жесткие и всеобъемлющие меры необходимы на национальном уровне.

Литература

1. Дені де Ружмон. Європа у грі. Шанс для Європи. Відкритий лист до європейців / *Дені де Ружмон*. — Л. : Літопис, 1998. — 273 с.
2. Michele de Salvia. European Convention on Human Rights / *Michele de Salvia*. — St. Petesburg: R. Aslanov Publishing House «Yuridichesky Center Press», 2004. — 267 p.
3. Антонович М. М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: теорія і практика / М. М. Антонович. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 384 с. ; Буткевич В. Г. Еволюція критеріїв реформування Європейського суду з прав людини (здобутки і втрати) / В. Г. Буткевич // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 верес. 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — О. : Фенікс, 2012. — С. 23—73 ; Буткевич О. В. Рішення Європейського суду з прав людини в українській правозастосовній практиці / О. В. Буткевич // Європейський суд з прав людини. Судова практика / за заг. ред. В. Г. Буткевича. — К.: Ред. журн. «Право України», 2011. — Дод. до журн. «Право України». Вип. 1, ч. 3 : у 3 ч. — С. 5—29 ; Рабінович П. Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування / П. М. Рабінович // Практика Європейського суду з прав людини: рішення, коментарі. — 1999. — № 1. — С. 358 ; Мармазов В. Є. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції: навч. посіб. / В. Є. Мармазов, І. С. Піляев. — К. : Юрид. кн., 2000. — 472 с. ; Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. — Вид. 2-ге, випр., допов. — К. : Реферат, 2007. — 848 с.
4. Committee on Legal Affairs and Human Rights. Implementation of judgments of the European Court of Human Rights. Report. Rapporteur: Mr Christos Pourgourides, Cyprus, Group of European People's Party. A. Draft AS/Jur (2010) 36 (9 November 2010) [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://www.assembly.coe.int/Communication/20101109_arretsCE_E.pdf
5. Resolution Res (2004)3 of the Committee Of Ministers on Judgments Revealing An Underlying Systemic Problem (Adopted By The Committee Of Ministers On 12 May 2004, At Its 114th Session) [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=743257&Site=CM>
6. Broniowski v. Poland, judgment of 22 June 2004, application No 31443/96, параграф 190.
7. Rules of Court (1 September 2012) Registry of the Court, Strasbourg [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/6AC1A02E-9A3C-4E06-94EF-E0BD377731DA/0/REGLEMENT_EN_2012.pdf
8. The UK and the European Court of Human Rights Human Rights / A. Donald, J. Gordon, P. Leach; Social Justice Research Institute, London Metropolitan University. — 2012. — 241 p.
9. Hirst v. the United Kingdom (no. 2) [GC], no. 74025/01, ECHR, 2005.
10. Policy Exchange, Bringing Rights Back Home: Making human rights compatible with parliamentary democracy in the UK [Електронний ресурс].

— Режим доступа : <http://www.policyexchange.org.uk/publications/publication.cgi?id=225>

11. MPs reject prisoner votes plan. BBC news. UK politics, 10 february 2011 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12409426>

12. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights. Brighton Declaration [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://hub.coe.int/20120419-brighton-declaration>

13. European Court of Human Rights. Annual report, 2011. — Council of Europe, Strasbourg, 2012. — 155 p.

14. Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights. Annual report, 2011. — Council of Europe, April 2012. — 128 p.

15. European Court of Human Rights. Annual report, 2011. — Council of Europe, Strasbourg. 2012. — 155 p.

16. Assembly Resolution 1787 (2011) and Recommendation 1955 (2011) on the Implementation of judgments of the ECtHR adopted on 26 January 2011 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/tal1/ERES1787.htm>

17. Committee on Legal Affairs and Human Rights. — Guaranteeing the authority and effectiveness of the European Convention on Human Rights. Report of Ms MarieLouise Bemelmans-Vidéc (3 January 2012) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/Working Docs/Doc 12/EDOC12811.htm>

18. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9458&skl=7

19. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights organised within the framework of the Turkish Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe, Izmir, Turkey, 26 — 27 April 2011, Declaration [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/conferenceizmir/Declaration%20Izmir%20E.pdf>

СТРУКТУРНЫЕ/СИСТЕМНЫЕ НЕДОСТАТКИ В ПРАВОВЫХ СИСТЕМАХ ГОСУДАРСТВ-УЧАСТНИКОВ И ЖИЗНЕСПОСОБНОСТЬ СИСТЕМЫ КОНВЕНЦИИ О ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ОСНОВНЫХ СВОБОД*

Системные и/или структурные недостатки в некоторых государствах-участниках Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 года (ЕКПЧ, Конвенция) легли в основу кризиса Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ, Страсбургский суд, Суд), который не был остановлен, несмотря на проведение постоянных внутренних реформ.

Таким образом, на данном этапе функционирования Европейского суда по правам человека, возникает вопрос: готовы ли государства-участники Конвенции принимать быстрые и эффективные меры по исполнению решений ЕСПЧ и устранению структурных недостатков в рамках национальных правовых систем и с какими трудностями они сталкиваются на этом пути? Трудности возникают по причине отсутствия политической воли или по причине нехватки ресурсов?

Целью настоящего исследования является освещение основных проблем, влияющих на жизнеспособность системы ЕКПЧ, в контексте структурных/системных недостатков национальных правовых систем государств-участников.

Первоочередное внимание в исследовании необходимо уделить термину «структурный/системный недостаток».

Обращение к структурным/системным проблемам государств-участников ЕКПЧ в последнее время часто встречается в документах Комитета министров и решениях Европейского суда по правам человека.

Первое обращение Комитета министров к этому термину было сделано в Резолюции, принятой 12 мая 2004 года в отношении решений Суда, выявивших системную проблему. В этой Резолюции Комитет министров призвал Суд «определять в своих решениях проблему, которая лежит в основе нарушения(ий) Конвенции, и

* Печатається по изд.: Кивалов С. В. Структурные/системные недостатки в правовых системах государств-участников и жизнеспособность системы Конвенции о защите прав человека и основных свобод // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф., 15 верес. 2012 р. / МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України, Комітет Верховної Ради з питань правосуддя. — О., 2012. — С. 13—22.

источник этой проблемы, в частности, когда она приводит к многочисленным жалобам, оказывая, тем самым, помощь государствам в поиске подходящего решения, а Комитету министров — в контроле за исполнением судебных решений» [1].

В своем первом «пилотном решении» по делу Брониовски против Польши, ЕСПЧ отметил, что Резолюция Комитета министров должна рассматриваться в контексте роста его нагрузки, в частности, в результате серии дел, возникающих по причине одного и того же структурного или системного недостатка [2].

31 марта 2011 года, ЕСПЧ внес в свой Регламент специальное правило (правило 61), регулирующее применение процедуры «пилотных решений». Новое правило определяет, каким образом Суд должен использовать эту процедуру «...в тех случаях, когда факты, изложенные в жалобе, обнаруживают в Договаривающемся государстве существование структурной или системной проблемы или иную подобную дисфункцию, которая привела или может привести к возникновению аналогичных жалоб» [3].

Таким образом, структурной/системной проблемой может считаться «дисфункция» национальной правовой системы, которая приводит к многочисленным обращениям в Страсбургский суд.

Какое явление в правовой системе государства можно считать структурной/системной проблемой, а какое нет — решает Суд, исходя из конкретных обстоятельств дела.

С научной точки зрения, понимание термина «структурные/системные недостатки», влияющие на жизнеспособность системы ЕКПЧ, на наш взгляд, должно быть более широким и объективным.

Например, не является ли системной проблемой явление, которое подтверждается ежегодной официальной статистикой Суда, а именно признание судом более 90% поступивших на рассмотрение жалоб, неприемлемыми? Или, например, не является ли системной проблемой отсутствие перевода решений ЕСПЧ на государственные языки государств-сторон Конвенции?

Совершенно противоположный подход к проблеме системных проблем продемонстрировал в своем недавнем интервью известный британский адвокат Энтони Спайт. Он заявил, что «Европейский суд по правам человека отошел от нормальных принципов интерпретации международных договоров и его сверхактивная юриспруденция является «системной проблемой» [4, с. 91]. Эта точка зрения весьма радикальна, однако, по нашему мнению, необходимо учитывать подобные мнения и их причины, чтобы выработать правильные рекомендации.

Причиной очередного всплеска критики деятельности ЕСПЧ со стороны некоторых политиков и известных правоведов Великобритании послужило принятие Судом решения по делу Хёрст против Великобритании [5]. Этим решением было выявлено нарушение избирательных прав заключенных в соответствии со ст. 3 Протокола 1 к Конвенции. Решение по делу Хёрст было принято в 2005 г. и до сих пор является неисполненным. В феврале 2011 года, в ходе обсуждения постановления в Палате Общин, ряд парламентариев критически отзывались о Европейском суде по правам человека и его решениях, которые, по их мнению, являются чрезмерным вмешательством в вопросы, находящиеся в компетенции Парламента. На указанном заседании, а также в публикации одной из уважаемых экспертных организаций [6] были озвучены такие радикальные предложения, как выход Великобритании из-под юрисдикции ЕСПЧ. По итогам указанного заседания члены Палаты Общин проголосовали за сохранение существующего запрета на голосование, распространяющегося на всех заключенных (234 против 22 голосов), то есть против исполнения постановления ЕСПЧ [7].

Структурные и системные проблемы в национальных правовых системах играют особую роль в процессе глобальной реформы ЕСПЧ. В 2010, 2011 и 2012 гг. были проведены три межправительственные конференции Совета Европы (Измирская, Интерлакенская и Брайтонская), посвященные будущему Европейского суда по правам человека. По итогам конференций были приняты Декларации и Планы действий, которые предполагают поэтапное реформирование Суда. Если рассматривать структурные/системные недостатки в широком смысле, то именно они порождают три основные проблемы в деятельности Европейского суда по правам человека:

1. Возрастающее количество ежегодно поступающих жалоб.
2. Несоответствие большинства жалоб (более 90%), находящихся на рассмотрении Суда, критериям приемлемости.
3. Высокий процент «дел-клонов».

Следующим логичным шагом является определение круга государств-участников, которые находятся в наиболее сложном положении и которые в наибольшей степени ответственны за развитие вышеуказанных трех основных проблем.

Сравнение и анализ статистики ЕСПЧ и данных, содержащихся в ежегодных отчетах Комитета министров, убедили меня в том, что шесть государств-участников Конвенции имеют самые высокие показатели по количеству жалоб, ожидающих рассмотрения в ЕСПЧ (по состоянию на 30 июня 2012 г.): Россия (34800 жалоб), Турция

(16900 жалоб), Италия (14300 жалоб), Румыния (11900 жалоб), Украина (10550 жалоб), Сербия (8700 жалоб) [8, с. 150]; по количеству неисполненных решений ЕСПЧ, находящихся на контроле Комитета министров по состоянию на 1.01.2012: Италия (2522 решений), Турция (1780 решений), Россия (1087 решений), Польша (924 решения), Украина (819 решений) и Румыния (636 решений) [9, с. 37–39].

Однако здесь не учитывался еще ряд статистических показателей, на которые необходимо обратить особое внимание.

Прежде всего, это показатель соотношения количества поступивших жалоб на рассмотрение в ЕСПЧ по отношению к населению соответствующих государств (из расчета на 10 000 населения). Учитывая, что население государств-членов Совета Европы составляет около 819 миллионов жителей, среднее количество жалоб на 10 000 жителей составляет 0,79. Следует отметить, что перечень государств-участников, в которых этот показатель был самым высоким, не совпадает с перечнем государств, от которых поступило наибольшее количество жалоб. В 2011 году такие государства-участники как, например, Черногория, Лихтенштейн, Словения, Монако, Румыния, Молдова, Хорватия, Сербия, Эстония и Швеция имели наибольшее количество жалоб по отношению к численности населения [10].

Этот список, таким образом, не включает государства-участники (такие как: Россия, Турция, Украина и Италия) с наибольшим количеством поступивших на рассмотрение жалоб в абсолютном выражении.

Как подчеркивается в Резолюции Парламентской Ассамблеи Совета Европы 1787 (2011), некоторые виды структурных проблем остаются неизменными.

Это в основном: продолжительность судебного разбирательства (Италия, Польша), неисполнение решений национальных судов (Россия и Украина), смерть или жестокое обращение, за которые ответственны сотрудники правоохранительных органов, и отсутствие эффективных средств правовой защиты (Россия и Турция) и незаконное и чрезмерно длительное содержание под стражей (Польша, Россия, Турция и Украина) [11].

Конечно, существует ряд скептиков и критиков деятельности ЕСПЧ.

Конструктивную критику, в данном случае, можно расценивать как повод для разработки мер по сохранению эффективности и жизнеспособности системы Конвенция — Суд как одной из основных общеевропейских ценностей и достижений.

Разработка и предложение национальных мер, направленных на уменьшение количества жалоб, поступающих в Европейский суд по правам человека и повторяющихся нарушений Конвенции — это еще один шаг к достижению данной цели.

Такие меры мною рассматриваются на двух уровнях:

- на стадии определения приемлемости жалоб в ЕСПЧ;
- на стадии имплементации решений ЕСПЧ, которыми установлены нарушения Конвенции.

На стадии определения приемлемости жалоб в ЕСПЧ основной проблемой является фильтрация неприемлемых жалоб.

До принятия специальных рекомендаций для вышеуказанных шести государств-участников Конвенции было бы полезно рассмотреть, какие меры могут применяться в «качестве общих для всех из них, на стадии определения приемлемости жалоб и/или на этапе реализации решений ЕСПЧ.

Поскольку вопрос рассматривался несколько раз различными органами и лицами, в том числе членами Парламентской Ассамблеи, напомним основные идеи/предложения по улучшению ситуации.

Относительно сокращения числа заявлений, поступающих в ЕСПЧ, некоторые меры могут быть рекомендованы в качестве мер по фильтрации на национальном уровне, например:

- создание правительственных консультативных центров в крупных административно-территориальных единицах для оказания бесплатной экспертизы жалоб на предмет их приемлемости в ЕСПЧ и ознакомления заявителя с критериями приемлемости жалоб и процедурами ЕСПЧ;

- рассмотрение вопроса о подаче коллективных жалоб в случае системных нарушений Конвенции;

- организация встреч представителей гражданского общества, ассоциаций адвокатов и представителей научного сообщества с бывшими судьями ЕСПЧ, с делегациями Парламентской Ассамблеи Совета Европы и другими официальными лицами Совета Европы.

Для лиц, утверждающих, что их права, гарантированные Конвенцией, были нарушены, должны быть доступны эффективные средства правовой защиты на национальном уровне (желательно компенсаторные). Однако, как подчеркивает в недавнем докладе член юркомитета ПАСЕ г-жа Бемельманс-Видек: «...очевидно, что один и тот же подход для улучшения внутренних средств правовой защиты (например, требование о принятии типового закона) не приемлем. Суд признает, что государства-участники требуют гибкости для работы в рамках их различных национальных условий и

правовых систем» [12]. Эту рекомендацию следует также принимать во внимание национальным законодателям.

На стадии исполнения решений ЕСПЧ в каждом государстве важно определить компетентные органы, ответственные за исполнение решений ЕСПЧ.

Например, исполнение решений ЕСПЧ мог бы координировать уполномоченный орган исполнительной власти с расширенными полномочиями, контролируемый правительством и парламентом соответствующего государства.

Очевидна необходимость повышения роли национальных парламентов по контролю за исполнением решений ЕСПЧ. Парламентским комитетам по правовым вопросам (правосудию) соответствующих государств-участников «должны быть предоставлены полномочия: контролировать деятельность органов исполнительной власти, ответственных за исполнение судебных решений ЕСПЧ, разрабатывать специальные средства, организационные и правовые, оказывать влияние на правительства государств-участников в связи с нарушениями, происходящими, в частности, в случае задержки исполнения решений ЕСПЧ».

Также указанные парламентские комитеты должны нести ответственность за законодательную поддержку пилотных решений ЕСПЧ и контролировать их исполнение.

Комитет Верховной Рады Украины по вопросам правосудия рассмотрел законопроект № 9458 о внесении изменений в Закон «Об исполнении решений и применении практики Европейского суда по правам человека» во втором чтении и подготовил его для рассмотрения в Парламенте. Согласно данному законопроекту предлагается дополнить действующий Закон новой статьей, которой будет установлено, что «Верховная Рада осуществляет парламентский контроль в сфере исполнения решений и применения практики Суда в пределах полномочий, определенных Конституцией Украины».

При этом на орган, ответственный за обеспечение представительства Украины в Европейском суде по правам человека и координацию исполнения его решений (Правительственный уполномоченный по делам Европейского суда по правам человека), будет возложена обязанность информировать Верховную Раду Украины об исполнении решений и применении практики Суда, а также подавать ежегодно не позднее 1 марта отчет об исполнении решений о применении практики Суда в Украине, в том числе предложения о принятии мер общего характера путем внесения изменений в действующее законодательство [13].

В заключение важно отметить, что большинство мер, направленных на устранение структурных/системных проблем в правовых системах государств-участников Конвенции, могут быть приняты в рамках исполнения решений ЕСПЧ под наблюдением Комитета министров. Обязательство по имплементации решений ЕСПЧ может означать для государства-ответчика обязанность принимать общие меры, которые могут заключаться в отмене/принятии законодательных актов, изменении административной или судебной практики (включая прецедентное право), распространении и публикации решений ЕСПЧ (для того, чтобы соответствующие органы были осведомлены о требованиях, вытекающих из Конвенции, и могли избежать дальнейших ошибок в ее применении), подготовке должностных лиц, судей и т.д.

Необходимо также помнить, что большинство государств-участников Конвенции относятся к романо-германской правовой семье. Роль прецедента в этой правовой семье является неоднозначной. Проблемой является также отсутствие системного понимания прецедентного права ЕСПЧ национальными органами власти (в частности, судами и правоохранительными органами). Целесообразным для любого государства-члена Совета Европы могло бы быть создание специального веб-сайта, содержащего базу данных практики ЕСПЧ в официальном переводе на государственный(ые) язык(и). Перевод должен подвергаться юридической экспертизе для того, чтобы избежать произвольного использования терминов и противоречивых толкований.

Как подчеркивается в Измирской декларации, принятой 26–27 апреля 2011 года, жизнеспособность системы Конвенции подпадает под сферу совместной ответственности как Суда, так и государств-участников. Измирская декларация также призывает государства — участники Конвенции «уделять приоритетное внимание разрешению повторяющихся дел в порядке дружественного урегулирования или заявления односторонних деклараций, в случае необходимости» [14]. Дружественное урегулирование споров и односторонние декларации могут, безусловно, освобождать Суд, но они не решают серьезные структурные проблемы государств-участников. Более жесткие и всеобъемлющие меры необходимы на национальном уровне.

Важно подчеркнуть необходимость правового образования и повышения правосознания, которые помогут избежать дальнейших нарушений Конвенции в государствах — членах Совета Европы. Глубокие изменения в юридическом образовании и профессиональной подготовке специалистов в области права должны изменить эту ситуацию в долгосрочной перспективе.

Источники

1. Resolution Res (2004)3 of the Committee Of Ministers on Judgments Revealing An Underlying Systemic Problem (Adopted By The Committee Of Ministers On 12 May 2004, At Its 114th Session) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=743257&Site=CM>
2. Broniowski v. Poland, judgment of 22 June 2004, application No 31443/96, параграф 190.
3. Rules of Court (1 September 2012) Registry of the Court, Strasbourg [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/6AC1A02E-9A3C-4E06-94EF-E0BD377731DA/0/REGLEMENT_FN_2012.pdf
4. A. Donald, J. Gordon, P. Leach. The UK and the European Court of Human Rights. — Social Justice Research Institute, London Metropolitan University, 2012. — 241p.
5. Hirst v. the United Kingdom (no. 2) [GC], no. 74025/01, ECHR, 2005.
6. Cm. Policy Exchange, Bringing Rights Back Home: Making human rights compatible with parliamentary democracy in the UK [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.policyexchange.org.uk/publications/publication.cgi?id=225>
7. MPs reject prisoner votes plan. BBC news. UK politics, 10 february 2011 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12409426>.
8. European Court of Human Rights. Annual report, 2011. — Council of Europe, Strasbourg, 2012. — 155 p.
9. Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights. Annual report, 2011. — Council of Europe, April 2012. — 128 p. ; European Court of Human Rights. Annual report, 2011. — Council of Europe, Strasbourg, 2012. — 155 p.
10. Assembly Resolution 1787 (2011) and Recommendation 1955 (2011) on the Implementation of judgments of the EOHR adopted on 26 January 2011 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://assembly.coe.int/Main.asp?Hnk=/Documents/AdoptedText/tall/ERES1787.htm>
11. Committee on Legal Affairs and Human Rights. — Guaranteeing the authority and effectiveness of the European Convention on Human Rights. Report of Ms Marie-Louise Bemelmans-Videc (3 January 2012) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/Working Docs/Doc12/F.r\)OC12811.htm](http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/Working Docs/Doc12/F.r)OC12811.htm)
12. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9458&skl=7
13. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights organised within the framework of the Turkish Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe, Izmir, Turkey, 26 — 27 April 2011, Declaration [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/conferenceizmir/DedaraUon%20Izmir%20E.pdf>

**РОЛЬ ВЕРХОВНИХ СУДІВ ДЕРЖАВ — УЧАСНИЦЬ
КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ
СВОБОД У ПОДОЛАННІ СТРУКТУРНИХ/СИСТЕМНИХ НЕДОЛІКІВ
НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ***

Європейський суд з прав людини (далі — Європейський суд, ЄСПЛ) є однією з найавторитетніших міжнародних установ у сфері захисту прав людини, однак у ньому на сьогодні накопичилася значна кількість нерозглянутих справ (як на стадії визначення прийнятності індивідуальних звернень, так і на стадії розгляду справ по суті), що підриває впевненість в ефективності усієї європейської системи захисту прав людини, заснованої на Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі — Конвенція), і до того ж порушує важливий принцип судочинства — розгляд справи в розумний строк. Станом на 31 жовтня 2012 р. в ЄСПЛ знаходилося 135 350 нерозглянутих справ [1]. У зв'язку з цим забезпечення життєздатності ЄСПЛ є одним із основних завдань Ради Європи на сучасному етапі.

Результати розпочатої у 1998 р. глобальної реформи Європейського суду ще раз підтвердили очевидність взаємної відповідальності як самого ЄСПЛ, так і держав, що визнали його юрисдикцію, за життєздатність і ефективність цього унікального міжнародного судового органу. Протягом багатьох років Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалює резолюції, адресовані державам-учасницям, і рекомендації, адресовані Комітету Міністрів Ради Європи, з метою забезпечення внутрішньої та зовнішньої підтримки і участі у вирішенні проблеми життєздатності ЄСПЛ. На сьогодні Комітет з юридичних питань і прав людини Парламентської Асамблеї звертався до проблеми ефективності ЄСПЛ кілька разів. Зокрема, проблемі імплементації рішень ЄСПЛ присвячено сім доповідей. Остання доповідь з цього питання, підготовлена паном Пургурідесом, показала, що структурні недоліки в державах — сторонах Конвенції дотепер залишаються тими ж. У доповіді були висвітлені постійні та системні проблеми в дев'яти державах — членах Ради Європи (Болгарії, Греції, Італії, Молдові, Польщі, Росії, Румунії, Туреччині та Україні) [2].

* *Друкється по вид.:* Ківалов С. В. Роль верховних судів держав — учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у подоланні структурних/системних недоліків національних правових систем // Право України. — 2012. — № 11/12. — С. 63—72.

Основним зовнішнім чинником, що підриває життєздатність системи «Конвенція — Суд», є наявність структурних/системних проблем у рамках правових систем держав — учасниць Конвенції. У своїй доповіді Комітету ПАРЕ з юридичних питань та прав людини «Забезпечення життєздатності Страсбурзького суду: структурні недоліки в державах-учасниках» ми погоджуємося з тим, що незалежно від обраного підходу до обчислення частки рішень, ухвалених Європейським судом проти конкретної держави — учасниці Конвенції, усі держави залишаються відповідальними за функціонування європейської системи захисту прав людини та «...мають внести зміни у своє законодавство з урахуванням прецедентного права Європейського суду з прав людини і повинні забезпечити, щоб їх відповідні органи і, зокрема, судова система застосовували його прецедентне право шляхом приділення пріоритетної уваги постановам Європейського суду з прав людини щодо національного законодавства, яке знаходиться в суперечності з положеннями Конвенції» [3, 42]. Особливий характер зобов'язань держав — учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод припускає, що «за державами визнаються певні дискреційні повноваження у виборі заходів, які вони вважатимуть найбільш підходящими для того, щоб гарантувати відповідним чином права і свободи. І саме тому в тлумаченні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейський суд з прав людини не може не враховувати основні риси та процедуру національної правової системи» [4, 72].

На сучасному етапі реформування ЄСПЛ постають питання: чи готові держави — учасниці Конвенції вживати швидкі та ефективні заходи для виконання рішень ЄСПЛ і усунення структурних недоліків в рамках національних правових систем і з якими труднощами вони стикаються на цьому шляху? Такі труднощі виникають унаслідок відсутності політичної волі або з причини браку ресурсів? Яка роль верховних судів держав-учасниць у виконанні рішень ЄСПЛ і усуненні структурних недоліків у національних правових системах?

Метою цього дослідження є висвітлення основних структурних/системних недоліків (дисфункцій) національних правових систем держав — учасниць Конвенції, що впливають на життєздатність і ефективність системи «Конвенція — Суд» і з'ясування ролі верховних судів держав — учасниць Конвенції у реалізації заходів, спрямованих на усунення таких дисфункцій.

Проблема функціонування системи «Конвенція — Суд» викликає науковий інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних авторів.

Найбільш істотний внесок у дослідження правових аспектів діяльності Європейського суду з прав людини та імплементації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у правову систему України внесли праці вітчизняних вчених: М. Антонович, В. Буткевича, О. Буткевич, Н. Зелінської, М. Гнатовського, В. Мармазова, І. Лукашука, Л. Луць, О. Мережка, П. Рабіновича, І. Чижа, С. Шевчука. Правовим проблемам становлення та розвитку європейського права прав людини присвячені дослідження іноземних вчених (Е. Бредлі, Д. Гомьєна, М. Дженіса, Дж. Донеллі, Л. Ентіна, Л. Зваака, С. Кашкіна, В. Карташкіна, Р. Кей, Ф. Ліча, К. Параскеви, Б. Топорніна, В. Туманова, Х. Пургурідеса, М. де Сальвія, Д. Харріса та ін.), а також публікації діючих суддів ЄСПЛ та суддів ЄСПЛ у відставці, в яких також містяться пропозиції щодо подальшого удосконалення системи «Конвенція — Суд».

Першочергову увагу в цьому дослідженні необхідно приділити терміну «структурні/системні недоліки» в правових системах держав — учасниць Конвенції, який останнім часом часто згадується в документах Комітету Міністрів та рішеннях Європейського суду.

Перше звернення Комітету Міністрів до цього терміна було зроблено в Резолюції, прийнятій 12 травня 2004 р. щодо рішень Суду, що виявили системну проблему. У цій Резолюції Комітет Міністрів закликав Суд «визначати у своїх рішеннях проблему, яка лежить в основі порушення (порушень) Конвенції, і джерело цієї проблеми, зокрема, коли вона призводить до численних скарг, надаючи тим самим допомогу державам у пошуку відповідного рішення, а Комітетові Міністрів — у контролі за виконанням судових рішень» [5].

У першому «пілотному» рішенні у справі Бронівські проти Польщі ЄСПЛ зазначив, що Резолюція Комітету Міністрів повинна розглядатися в контексті зростання його навантаження, зокрема в результаті серії справ, що виникають з причини одного і того ж структурного або системного недоліку [6].

31 березня 2011 р. ЄСПЛ вніс до свого Регламенту спеціальне правило (правило 61), що регулює застосування процедури «пілотних рішень». Нове правило визначає, що Суд повинен використовувати цю процедуру «...у тих випадках, коли факти, викладені у скарзі, виявляють в Договірній Державі існування структурної або системної проблеми або іншу подібну дисфункцію, яка призвела чи може призвести до виникнення аналогічних скарг» [7].

Всього на цей момент Європейським судом ухвалено 30 так званих «пілотних рішень», одне з яких стосується України — постанова у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (заява № 40450/04), у п. 84 перераховано відповідні, встановлені ЄСПЛ

структурні недоліки національної правової системи України: «...причина затримок у виконанні остаточних рішень національних судів — в існуванні низки різних дисфункцій у правовій системі України... а саме — що затримки у виконанні рішень, винесених на користь заявника, були спричинені поєднанням певних факторів, таких як брак бюджетних коштів, бездіяльність з боку державних виконавців та недоліки в національному законодавстві... В інших справах, в яких порушуються аналогічні питання, заявники не мали змоги домогтися вчасної виплати присудженого судом відшкодування через невжиття органами влади певних бюджетних заходів або через запровадження заборони на арешт і продаж майна, що належить підприємствам, які перебувають у державній власності або контролюються державою». Викладене дозволяє дійти висновку про складну та багаторівневу природу структурних/системних недоліків, існування між ними детермінаційних та кореляційних зв'язків.

Таким чином, структурною/системною проблемою може вважатися «дисфункція» національної правової системи, яка призводить до численних звернень до Європейського суду. Останній визначає такі проблеми в контексті конкретних обставин справи, що ним розглядається. Як підкреслив Керівний комітет з прав людини Комітету Міністрів Ради Європи, структурна/системна проблема «може виникати в законодавстві або за відсутності законодавства чи адміністративної або судової практики, яка може суперечити Конвенції (затягування термінів досудового тримання під вартою, затягування термінів судочинства, умови утримання під вартою, невиконання остаточних судових рішень, порушення права власності...)» [8].

За даними Керівного комітету з прав людини Ради Європи, першим профілактичним заходом для скорочення кількості обґрунтованих повторюваних скарг є більш ефективне здійснення Конвенції на національному рівні. Таке зобов'язання випливає зі статей 1 та 13 Конвенції. Більше того, у проекті Резолюції «Забезпечення авторитету й ефективності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», прийнятої 16 листопада 2011 р.. Комітет з юридичних питань та прав людини підкреслив, що з метою забезпечення довгострокової ефективності системи Конвенції необхідне, серед іншого, «підвищення ефективності національних засобів захисту в державах зі значними структурними проблемами і забезпечення швидкого та ефективного виконання рішень Суду» [9].

Для осіб, які твердять, що їх права, гарантовані Конвенцією, порушені, повинні бути доступні ефективні засоби правового захисту на національному рівні (бажано компенсаційні). Однак, як підкреслює у недавній доповіді пані Бемельманс-Відек: «...очевид-

но, що один і той же підхід для поліпшення внутрішніх засобів правового захисту (наприклад, вимога про прийняття типового закону) неприйнятний. Суд визнає, що держави-учасниці вимагають гнучкості для роботи в рамках їх особливостей національних умов і правових систем» [9]. Цю рекомендацію слід також брати до уваги національним законодавцям.

З наукової точки зору, розуміння терміна «структурні/системні недоліки», що впливають на життєздатність системи Конвенції, на нашу думку, має бути більш широким і об'єктивним.

Наприклад, чи не є системною проблемою явище, яке підтверджується щорічною офіційною статистикою ЄСПЛ, а саме визнання судом більш як 90 % індивідуальних звернень, що надходять до Європейського суду, неприйнятними? Або, наприклад, чи не є системною проблемою відсутність перекладу рішень ЄСПЛ державною мовою держав — сторін Конвенції?

Абсолютно протилежний підхід до проблеми системних проблем продемонстрував у своєму недавньому інтерв'ю відомий британський адвокат Е. Спіайт. Він заявив, що «Європейський суд з прав людини відійшов від нормальних принципів інтерпретації міжнародних договорів та його надактивна юриспруденція є «системною проблемою» [10, 91]. Ця точка зору досить радикальна, однак, на нашу думку, необхідно враховувати подібні думки і їх причини, щоб виробити правильні рекомендації. Наприклад, причиною чергового сплеску критики діяльності ЄСПЛ з боку деяких політиків і відомих правознавців Великої Британії стало прийняття Судом рішення у справі Херст проти Великої Британії [11], яким було встановлено порушення виборчих прав ув'язнених, гарантованих ст. 3 Протоколу № 1 до Конвенції. Рішення у справі Херст було прийнято в 2005 р. і до цього часу є невиконаним. У лютому 2011 р. під час обговорення постанови в Палаті громад ряд парламентаріїв критично відгукувалися про ЄСПЛ та його рішення, які, на їхню думку, є надмірним втручанням у питання, що знаходяться в компетенції Парламенту. На зазначеному засіданні, а також у публікації однієї з шанованих експертних організацій [12] були озвучені такі радикальні пропозиції, як вихід Великої Британії з-під юрисдикції ЄСПЛ. За підсумками зазначеного засідання члени Палати громад проголосували за збереження існуючої заборони на голосування, поширюваної на всіх ув'язнених (234 проти 22 голосів), тобто проти виконання постанови ЄСПЛ [13].

Структурні та системні проблеми в національних правових системах відіграють особливу роль у процесі глобальної реформи ЄСПЛ. У 2010, 2011 і 2012 рр. були проведені три міжурядові

конференції Ради Європи (Ізмірська, Інтерлакенська і Брайтонська), присвячені майбутньому ЄСПЛ. За підсумками конференцій були прийняті Декларації та Плани дій, які припускають поетапне реформування ЄСПЛ. Очевидно, що реформування Європейського суду покликане забезпечити його ефективне функціонування в нових умовах стрімкого зростання кількості індивідуальних звернень на тлі відносно повільного реагування національних влад з усунення структурних/системних недоліків у національних правових системах, які фактично спонукають осіб звертатися до ЄСПЛ. Слід зазначити, що дисфункціям у національних правових системах присвячені окремі параграфи Брайтонської декларації: § А «Імплементация Конвенції на національному рівні»; § В «Взаємодія між Судом та органами національної влади». Більшість рекомендованих заходів у цих напрямках планується здійснити до кінця 2013 р. [14].

Якщо розглядати структурні/системні недоліки в широкому сенсі, то саме вони породжують три основні проблеми в діяльності ЄСПЛ: 1) зростаючу кількість індивідуальних звернень, що щорічно надходять до Європейського суду; 2) невідповідність більшості таких звернень (понад 90 %) критеріям прийнятності; 3) високий відсоток «справ-клонів». Причому, лише останній, третій пункт стосується дисфункцій національних правових систем у контексті Конвенції. Перші два пункти вказують на загальний стан незадоволеності осіб рівнем функціонування національних правових систем, зокрема, національних засобів ефективного правового захисту (незалежно від того, чи гарантоване відповідне право чи свобода Конвенцією). Фактично більшу частину діяльності суддів ЄСПЛ сьогодні становить вирішення питання про прийнятність численних індивідуальних звернень до суду, а «величезний обсяг індивідуальних, що вимагають уваги в Страсбурзі, призвели до неприйнятних затримок, які заважають Європейському суду зосередитися на своєму основному завданні судового розгляду справ, які заслуговують на першочергову увагу» [15, § 6].

Не вдаючись до аналізу проблеми визначення кола держав-учасниць, які знаходяться у найбільш складному становищі і які найбільшою мірою відповідальні за розвиток вказаних вище трьох основних проблем (про це див. [16, 12–13]), звернемося до дослідження питання про те, як можуть державні органи, зокрема верховні суди, сприяти усуненню вказаних дисфункцій.

В інших публікаціях нами вже пропонувався ряд заходів, спрямованих на зменшення кількості індивідуальних скарг, що надходять до Європейського суду з прав людини, щодо повторюваних порушень Конвенції. Зокрема зазначалося, що вказані заходи мо-

жуть вживатися у процесі визначення прийнятності таких скарг відповідно до вимог статей 34, 35 Конвенції та під час імплементації рішень ЄСПЛ, якими вже були встановлені порушення Конвенції, при цьому особлива роль нами відводиться посиленню парламентського контролю за цією сферою [15, 13]. Такі пропозиції були підтримані учасниками Міжнародної науково-практичної конференції «Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», що відбулась у Національному університеті «Одеська юридична академія» 15 вересня 2012 р. [17, 41–47].

З іншого боку, слід звернути увагу на необхідність узгодження практики національних (внутрішньодержавних) судів з практикою ЄСПЛ, які мають принципово змінити характер своєї діяльності у процесі захисту прав людини і основоположних свобод. Для того щоб таку практику можна було узгодити, її необхідно спочатку створити відповідно до європейських стандартів.

ЄСПЛ, зважаючи на великий обсяг його практики, напрацьованої з 1958 р., повинен дати чіткі орієнтири щодо його прецедентного права.

Заслужовує на увагу також пропозиція, закріплена в Ізмірській Декларації від 27 квітня 2011 р., про те, що Комітет Міністрів Ради Європи має вивчити можливість запровадження процедури звернення національних судів до ЄСПЛ за консультативними висновками з питань застосування та тлумачення Конвенції, що допоможе прояснити положення Конвенції та прецедентне право ЄСПЛ.

Такий судовий механізм подолання структурних/системних недоліків уявляється навіть більш ефективним порівняно з традиційним підходом до усунення недоліків національного законодавства чи практики його застосування шляхом прийняття нових законів, оскільки дозволяє більш оперативно, більш гнучко реагувати на встановлені Європейським судом порушення Конвенції та таким чином попереджати нові індивідуальні звернення до ЄСПЛ. Той факт, що більше половини порушень Конвенції, встановлених постановами Європейського суду, стосується повторюваних порушень або так званих «справ-клонів» [15, § 7], вказує не лише на інертність законодавчої гілки влади з усунення причин та умов таких порушень, а й на відсутність належної активності з боку судової влади щодо застосування відповідної практики ЄСПЛ.

Уявляється, що зважаючи на субсидіарний характер ЄСПЛ особливу роль в подоланні системних/структурних недоліків національних правових систем мають відігравати верховні (вищі) суди держав (у розумінні судів, які очолюють судову систему держави).

Необхідно пам'ятати, що більшість держав — учасниць Конвенції належать до романо-германської правової сім'ї. Роль прецеденту в цій правовій сім'ї є неоднозначною. Проблемою є також відсутність системного розуміння прецедентного права ЄСПЛ національними органами влади (зокрема судами та правоохоронними органами). У зв'язку з цим керівні органи кожної гілки влади, а для судової — верховні (вищі) суди мають давати більш чіткі та послідовні орієнтири застосування норм Конвенції та практики Європейського суду, що має полягати не лише у здійсненні відповідної підготовки професійних суддів, а й наданні відповідних роз'яснень та формувань відповідних правових позицій щодо імплементації судами рішень ЄСПЛ.

Як правило, функції верховних (вищих) судів держав полягають у забезпеченні однакового застосування матеріального та процесуального права, а також у забезпеченні єдності судової практики шляхом перегляду судових рішень нижчестоящих судів (як правило, шляхом касаційного провадження). В окремих державах верховні (вищі) суди виконують функції конституційного контролю — перевірки конституційності законів (США, Велика Британія та ін.), а конституційні суди мають каузальну юрисдикцію, здійснюють перевірку міжнародних договорів, контроль за виборами тощо (наприклад, Австрія) [18, 21–25].

Відповідно до ч. 2 ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [19] Верховний Суд України, найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, крім іншого, по-перше, переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом; по-друге, переглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; по-третє, звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

При цьому відповідно до процесуальних законів, Верховний Суд України у мотивувальній частині ухвали, якою визнається незаконним судове рішення у справі, яка переглядається у зв'язку з неоднаковим застосуванням судом касаційної інстанції одних і тих же норм матеріального закону, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень, має викласти обґрунтування помилковості висновків суду касаційної інстанції з цього питання, а у резолютивній частині нового судового рішення має міститися висновок

про те, як саме має застосовуватися відповідна норма матеріального закону щодо подібних правовідносин (див., наприклад, ч. 2 ст. 455 КПК України або ч. 2 ст. 456 КПК України щодо ухвал, якими відмовляється у задоволенні заяви про перегляд судового рішення [20]), що з урахуванням обов'язковості для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України висновків Верховного Суду України, викладених у його ухвалях у вказаних вище випадках, дозволяє вченим стверджувати про запровадження в Україні судового прецеденту.

Крім того, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» [21] процесуальні кодекси України доповнено положеннями, що передбачають обов'язок суду першої інстанції при застосуванні тієї чи іншої норми матеріального права враховувати позицію Верховного Суду України, викладену в його рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд рішень у зв'язку з неоднаковим застосуванням одних і тих самих норм матеріального права.

Таким чином, Верховний Суд України, зважаючи на опубліковану практику Європейського суду з прав людини та керуючись ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [22], спроможний формувати відповідну судову практику нижчестоящих судів шляхом зайняття певної правової позиції.

Крім того, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вищі спеціалізовані суди України надають методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики, а також дають спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції. Таким чином, вищі спеціалізовані суди України шляхом узагальнення рішень ЄСПЛ щодо України можуть надавати конкретні рекомендаційні роз'яснення з питань застосування норм Конвенції та практики Європейського суду при вирішенні судових справ, що в кінцевому підсумку має призвести до створення певного каталогу правових позицій ЄСПЛ, адаптованих до застосування судами України.

Викладене дозволяє дійти висновку, що державам — учасникам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. необхідно продовжувати докладати серйозних зусиль для втілення

у життя як самої Конвенції, так і практики ЄСПЛ, оскільки без національних реформ неможливе ефективне реформування Європейського суду, проблеми не можуть бути вирішеними виключно на наднаціональному рівні. Таким чином, авторитет та ефективність Європейського суду в більшій мірі знаходяться в руках держав-учасниць, а не залежать власне від самого ЄСПЛ.

Уявляється, що особливу роль у подоланні системних/структурних недоліків національних правових систем мають відігравати верховні (вищі) суди держав (у розумінні судів, які очолюють судову систему держави).

Доцільним для будь-якої держави — члена Ради Європи могло б бути створення спеціального веб-сайту, що містить базу даних практики ЄСПЛ в офіційному перекладі на державні мови. Переклад повинен піддаватися юридичній експертизі для того, щоб уникнути довільного використання термінів і суперечливих тлумачень.

Верховний Суд України та вищі спеціалізовані суди України мають давати більш чіткі та послідовні орієнтири застосування норм Конвенції та практики Європейського суду, що полягає у здійсненні відповідної підготовки професійних суддів, наданні методичних роз'яснень та формування відповідних правових позицій щодо імплементації судами рішень ЄСПЛ.

Слід пам'ятати про «допоміжний» (субсидіарний) характер страсбурзького наглядового механізму, тому що держави несуть відповідальність за ефективне застосування Конвенції і практики Європейського суду, і це є загальним обов'язком усіх державних органів, у тому числі — судових для запобігання або усунення порушень прав людини і основоположних свобод на національному рівні.

Використані матеріали

1. Statistics of European Court of Human Rights : 1/1-31/10/2012 (compared to the same period 2011) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fwww.echr.coe.int%2FNR%2Frdonlyres%2F5E03F01F-E899-4C56-A6E0-9ED85F8FAB10%2F0%2FCMS_31102012_EN.pdf.

2. Resolution 1787 (2011) of 26 January 2011, Implementation of judgments of the European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/tall/ERES1787.htm>.

3. Ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in States Parties : Report (Provisional version). Rapporteur : Mr Serhii Kivalov [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://assembly.coe.int/Communication/pressajdoc29_2012rev.pdf.

4. Michele de Salvia. European Convention on Human Rights. — St. Petesburg, 2004. — 267 p.
5. Resolution Res (2004)3 of the Committee Of Ministers on Judgments Revealing An Underlying Systemic Problem (Adopted By The Committee Of Ministers On 12 May 2004, At Its 114th Session) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=743257&Site=CM>.
6. Broniowski v. Poland, judgment of 22 June 2004, application № 31443/96, § 190.
7. Rules of Court (1 September 2012) Registry of the Court, Strasbourg [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/6AC1A02E-9A3C-4E06-94EF-EOBD377731DA/O/REGLEMENT_EN_2012.pdf.
8. CDDH(2010)010 Addendum I. CDDH First Report on Implementation of the Interlaken Declaration of 18 June 2010, Appendix III, § 6.
9. Draft Resolution adopted on 16 November 2011 on «Guaranteeing the authority and the effectiveness of the European Convention on Human Rights» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc 12/EDOC12811 .htm>.
10. Donald A., Gordon J., Leach P. The UK and the European Court of Human Rights Human Rights. — Social Justice Research Institute, London Metropolitan University, 2012. — 241 p.
11. Hirst v. the United Kingdom (№ 2) [GC], № 74025/01, ECHR, 2005.
12. Policy Exchange, Bringing Rights Back Home : Making human rights compatible with parliamentary democracy in the UK [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.policyexchange.org.uk/publications/publication.cgi?id=225>.
13. MPs reject prisoner votes plan. BBC news. UK politics, 10 february 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12409426>.
14. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights. Brighton Declaration [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hub.coe.int/20120419-brighton-declaration>.
15. The future of the Strasbourg Court and enforcement of ECHR standards: reflections on the Interlaken process : Conclusions of the Chairperson, Mrs Herta Daubler-Gmelin. of the hearing held in Paris on 16 December 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20100121_ajdoc06%202010.pdf.
16. Кивалов С. В. «Дисфункції» національних правових систем в контексті реформування Європейського суду по правах человека // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / редкол.: С. В. Кивалов (гол. ред.) [та ін.] ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. — О., 2012. — Т. XI. — 488 с.
17. Резолюція Міжнародної науково-практичної конференції «Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, 15.09.2012 р.) // Майбутнє Європейського суду з прав людини (Інтерлакенська, Ізмірська, Брайтонська декларації). — Л., 2012. — 56 с. — (Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місце-

вого самоврядування Національної академії правових наук України / редкол.: П. М. Рабінович (гол. ред.) та ін. Серія П. Коментарі прав та законодавства; вип. 12).

18. Судебные системы европейских стран : справочник / пер. с фр. Д. И. Васильева и с англ. О. Ю. Коблякова. — М., 2002. — 336 с.

19. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41—42, 43, 44—45. — Ст. 529.

20. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Голос України. — 2012. — 19 трав.

21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України : Закон України від 20 жовт. 2011 р. № 3932-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 22. — Ст. 221.

22. Про виконання рішення та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 30. — Ст. 260.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ОРГАН НАДНАЦІОНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ*

Поняття «наднаціональність» з'явилося у міжнародно-правовій літературі у зв'язку із створенням і функціонуванням європейських співтовариств. У зв'язку з розглядом поняття «наднаціональність» постає питання про ознаки цього явища, що використовуються для характеристики правової природи міжнародних організацій чи об'єднань держав, окремі органи яких можуть приймати обов'язкові для держав-членів рішення, які діють на їх території поряд із внутрішнім законодавством без додатково вираженої на таку дію волі держави. Зокрема, це питання може бути поставлено у контексті характеристики Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ, Суд).

Поняття, сутність і критерії наднаціональності досліджували В. А. Василенко, О. К. Вишняков, Д. 1. Кулеба, В. І. Муравйов, Т. Н. Нешатаєва, А. М. Талалаєв, Є. О. Шибаєва, О. М. Шпаков та ін.

Серед ознак наднаціональності європейських співтовариств В. А. Василенко виділяє наступні:

* *Друкється по вид.:* Ківалов С. В. Європейський суд з прав людини як орган наднаціональної юрисдикції // Права человека и наднациональная юрисдикция : материалы Междунар. науч. семинара, посвящ. основанию Нац. ун-та «Одес. юрид. акад.», 165-летию Одесской школы права, 29 марта 2012 г. — О., 2012. — С. 5—13.

1. Володіння органами співтовариств виключною компетенцією у сферах, які визначені в установчих актах і які раніше належали до суверенних прерогатив держав-членів.

2. Правоздатність головного представницького органу співтовариств, в якому держави-члени мають нерівну кількість голосів, розширювати їхню компетенцію.

3. Право органів співтовариств, які діють у рамках своєї компетенції, зобов'язувати своїх членів без їхньої згоди та проти їхньої згоди шляхом ухвалення обов'язкових постанов більшістю голосів.

4. Право органів співтовариств, які діють у рамках своєї компетенції, укладати від імені співтовариств договори з третіми державами, котрі є обов'язковими для держав-членів.

5. Право органів співтовариств, які діють у рамках своєї компетенції, зобов'язувати та уповноважувати своїми постановами та міжнародними договорами фізичних і юридичних осіб або органи держав-членів безпосередньо без трансформації цих постанов та міжнародних договорів у національні правовпорядки.

6. Наділення непередставницьких органів співтовариств, тобто органів, до складу яких входять міжнародні чиновники, повноваженнями ухвалювати обов'язкові для держав-членів постанови щодо суттєвих питань, та які діють подібно до згаданих у п. 5 постанов представницьких органів [1, с. 169].

Формально-юридичні ознаки, що характеризують поняття «наднаціональність», були названі й А. М. Талалаєвим. «Наддержавність, — пише він, — має, на наш погляд, низку ознак: 1) право даного органу, організації або співтовариства зобов'язувати своїх членів без їх згоди і проти їх згоди, шляхом прийняття обов'язкових рішень більшістю голосів; 2) право своїми рішеннями зобов'язувати і уповноважувати фізичні або юридичні особи або державні органи держав-членів безпосередньо без трансформації цих рішень до національного права держав; 3) наділення правом приймані рішення, зазначені в пунктах 1 і 2, непередставницькими органами, тобто органами, які складаються з незалежних від держав міжнародних чиновників; 4) право органу та організації на втручання у важливі питання, які стосуються внутрішньої компетенції держав» [2, с. 370].

Сучасні вчені-міжнародники розглядають «наднаціональність», з одного боку, як принцип міжнародного права, з іншого — як правове явище. Найпоширенішою є думка про те, що наднаціональність постійно еволюціонує, сприяючи подальшому розвитку інтеграційних процесів [3, с. 134].

Що стосується функціонування Європейського суду з прав людини, питання наднаціональності постає у контексті впливу остан-

нього на національні правові системи держав-членів Ради Європи, у володінні цим правом «...зобов'язувати та уповноважувати своїми постановами та міжнародними договорами фізичних і юридичних осіб або органи держав-членів безпосередньо без трансформації цих постанов та міжнародних договорів у національні правовпорядки» [1, с 169]. Таке питання постає в межах вирішення більш загальної проблеми забезпечення ефективності діяльності Європейського суду з прав людини — забезпечення його життєздатності у зв'язку з прогресією структурних/системних недоліків в державах-членах.

Протягом багатьох років Парламентська Асамблея Ради Європи приймає резолюції, адресовані державам-учасникам, та рекомендації, адресовані Комітету Міністрів Ради Європи, з метою забезпечення внутрішньої і зовнішньої підтримки та участі у вирішенні проблеми життєздатності Європейського суду з прав людини.

Комітет з юридичних питань та прав людини Парламентської Асамблеї Ради Європи регулярно звертається до проблеми ефективності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Станом на 2012 р., проблемі імплементації рішень Європейського суду і прав людини присвячено більше п'яти доповідей Комітету. Серед них доповідь, що підготовлена у 2011 р. паном Пургурідесом, яка свідчить, що структурні недоліки в державах-сторонах Конвенції досі залишаються тими самими. Здебільшого це: тривалість судового розгляду (Італія, Польща), невиконання рішень національних судів (Росія й Україна), смерть або жорстоке поводження, за які відповідальні співробітники правоохоронних органів, і відсутність ефективних засобів правового захисту (Росія і Туреччина), незаконне та надмірно тривале утримання під вартою (Польща, Росія, Туреччина та Україна) [4].

Очевидно, що на ефективність та життєздатність Європейського суду з прав людини впливають внутрішні і зовнішні чинники. Основним внутрішнім чинником є триваюча реформа Суду, яка з 1998 р. радикально змінила устрій і порядок діяльності Суду.

Під час Головування Швейцарії в Комітеті міністрів Ради Європи в м. Інтерлакен (Швейцарія) 18—19 лютого 2010 р. було проведено Конференцію високого рівня з реформи Європейського суду з прав людини. За результатами Конференції було ухвалено План дій з реформи Суду. На підставі цього документу Комітет Міністрів Ради Європи звернувся до структурних підрозділів Ради Європи з метою підготовки до червня 2012 р. пропозицій стосовно заходів, які вимагають внесення змін до Європейської конвенції з прав людини.

У рамках другої Конференції високого рівня щодо питання про майбутнє Європейського суду з прав людини (26–27 квітня 2011 р.), організованою під час головування Туреччини в Комітеті Міністрів Ради Європи, було схвалено План подальших дій з процесу реформи Європейського суду.

Структурні та системні проблеми в національних правових системах відіграють особливу роль у процесі глобальної реформи Європейського суду з прав людини. У 2010, 2011 роках відбулися дві міжурядові конференції Ради Європи (їзмірська, Інтерлакенська), присвячені майбутньому Європейського суду з прав людини. У квітні 2012 року заплановано проведення третьої — Брайтонської конференції. За підсумками конференцій було прийнято Декларації та Плани дій, які припускають поетапне реформування Страсбурзького суду. Очевидно, що реформування Європейського суду з прав людини покликане забезпечити його ефективне функціонування у нових умовах стрімкого зростання кількості індивідуальних звернень на тлі відносно повільного реагування національних влад з усунення структурних/системних недоліків в національних правових системах, які фактично спонукають осіб звертатися до цієї міжнародної судової установи.

В Інтерлакенській декларації від 19 лютого 2010 р. звернуто увагу на необхідність «реалізації спільних заходів, здатних ефективно усувати структурні проблеми, що породжують повторювані справи» [5, § D (7)].

В Ізмірській декларації (п. 6), прийнятій на Конференції високого рівня, що відбувалася протягом 26–27 квітня 2011 р., підкреслюється, що «життєздатність системи Конвенції підпадає під сферу спільної відповідальності як Суду, так і держав-учасниць». Держави-учасниці Конвенції також були покликані «приділяти пріоритетну увагу вирішенню повторюваних справ у порядку дружнього врегулювання або заяви односторонніх декларацій, у разі необхідності» [6]. Очевидно, що ці заходи не вичерпують проблеми структурних недоліків у державах-учасницях Конвенції. Дружнє врегулювання спорів та односторонні декларації можуть, безумовно, зменшити навантаження Суду, але вони не вирішать серйозних структурних проблем держав-учасниць у довгостроковій перспективі. Більш жорсткі і всеосяжні заходи є необхідними на національному рівні.

На сучасному етапі реформування Європейського суду з прав людини постають питання: чи готові держави-учасниці Конвенції вживати швидких та ефективних заходів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини і усунення структурних недоліків

в рамках національних правових систем та з якими труднощами вони стикаються на цьому шляху? Такі труднощі виникають унаслідок відсутності політичної волі чи з причини браку ресурсів? Також постає питання, чи готові держави-члени визнавати більш широкі повноваження ЄСПЛ, зокрема такі, що виходять на рівень наднаціонального характеру?

Для з'ясування причин необхідності посилення впливу ЄСПЛ на національні правові системи держав-членів першочергову увагу необхідно приділити терміну «структурні/системні недоліки» у правових системах держав — учасниць Конвенції, який останнім часом часто згадується в документах Комітету Міністрів та рішеннях Європейського суду з прав людини.

Перше звернення Комітету Міністрів до цього терміну було зроблено в Резолюції, прийнятій 12 травня 2004 р. щодо рішень Суду, які виявили системну проблему. У цій Резолюції Комітет Міністрів закликав Суд «визначати у своїх рішеннях проблему, яка лежить в основі порушення (порушень) Конвенції, і джерело цієї проблеми, зокрема, коли вона призводить до численних скарг, надаючи, тим самим, допомогу державам у пошуку відповідного рішення, а Комітетові Міністрів — у контролі за виконанням судових рішень» [7].

У першому «пілотному» рішенні у справі Броніовські проти Польщі ЄСПЛ зазначив, що Резолюція Комітету Міністрів повинна розглядатися у контексті зростання його навантаження, зокрема, в результаті серії справ, що виникають із причини одного і того ж структурного або системного недоліку [8, § 190].

31 березня 2011 р. Європейський суд з прав людини вніс до свого Регламенту спеціальне правило (Правило 61), що регулює застосування процедури «пілотних рішень». Нове правило визначає, що Суд повинен використовувати цю процедуру «...у тих випадках, коли факти, викладені у скаргі, виявляють у Договірній Державі існування структурної або системної проблеми або іншу подібну дисфункцію, яка призвела чи може призвести до виникнення аналогічних скарг» [9].

Відповідно до Меморандуму Секретаріату Європейського суду з прав людини від 24 лютого 2009 р. [10] зміст процедури «пілотного рішення» полягає в такому:

1. Процедура застосовується у тому разі, якщо суд отримує істотну кількість скарг, причиною яких є один і той же системний недолік у правовій системі держави-сторони Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З метою його усунення Європейський суд з прав людини обирає одну або більше скарг

для пріоритетного розгляду по суті, остаточне рішення по яких є спільним рішенням проблеми для всіх подібних скарг;

2. Приймаючи таке рішення, Європейський суд з прав людини має на меті:

- визначити, у чому полягає порушення Конвенції в рамках справи, що розглядається;

- ідентифікувати дисфункцію в національному праві, яка стала причиною такого порушення;

- надати чіткі вказівки уряду щодо можливості усунення цієї дисфункції;

- запропонувати перелік національних заходів, застосування яких дозволить надалі працювати з подібними скаргами, включаючи ті, які вже надійшли до Європейського суду з прав людини, або, як мінімум, надати перелік усіх подібних справ, що надійшли до Суду.

Таким чином, пілотне рішення призначене допомогти національним владам усунути системну або структурну проблему в національній правовій системі, виявлену Європейським судом з прав людини в результаті «показового» розгляду справи.

Важливою особливістю застосування процедури пілотного рішення є можливість відстрочки або «заморожування» експертизи усіх, пов'язаних з «пілотним», порушень протягом певного періоду. Ця можливість є засобом заохочення і мотивації національної влади. Така відстрочка надається для того, щоб держава-порушник вжила необхідних заходів, приписаних у пілотному рішенні. Однак, Європейський суд з прав людини зберігає за собою право у будь-який час відновити експертизу будь-якої справи, якщо того вимагають інтереси правосуддя.

Основна ідея застосування процедури пілотного рішення полягає в тому, що заявники, в основі порушення прав яких лежить одна і та ж системна проблема, зможуть скоріше її вирішити за наявності ефективних національних засобів, ніж за допомогою індивідуального розгляду в Європейському суді з прав людини. Процедура пілотного рішення не може бути застосована у кожному випадку повторюваних порушень, так само, як не кожне пілотне рішення призводить до відстрочення («заморожування») розгляду подібних справ, особливо, якщо це стосується порушень фундаментальних прав, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Проти України Європейським судом з прав людини було прийнято одне пілотне рішення «Юрій Миколайович Іванов проти України» (Заява № 40450/04). У п. 84 цього рішення перелічено струк-

турні недоліки національної правової системи України, встановлені Судом: «...причина затримок у виконанні остаточних рішень національних судів — в існуванні низки різних дисфункцій у правовій системі України... а саме — що затримки у виконанні рішень, винесених на користь заявника, було спричинено поєднанням таких певних факторів, як брак бюджетних коштів, бездіяльність з боку державних виконавців та недоліки в національному законодавстві... В інших справах, в яких порушуються аналогічні питання, заявники не мали змоги домогтися вчасної виплати присудженого судом відшкодування через невжиття органами влади певних бюджетних заходів або через запровадження заборони на арешт і продаж майна, що належить підприємствам, які перебувають у державній власності або контролюються державою» [11]. Викладене дозволяє дійти висновку про складну та багаторівневу природу структурних/системних недоліків, існування між ними де-термінаційних та кореляційних зв'язків.

Таким чином, структурною/системною проблемою може вважатися «дисфункція» національної правової системи, яка призводить до численних звернень до Європейського суду. Останній визначає такі проблеми у контексті конкретних обставин справи, що ним розглядається. Як підкреслив Керівний комітет з прав людини Комітету Міністрів Ради Європи, структурна/системна проблема «може виникати в законодавстві або за відсутності законодавства чи адміністративної або судової практики, яка може суперечити Конвенції (затягування термінів досудового тримання під вартою, затягування термінів судочинства, умови утримання під вартою, невиконання остаточних судових рішень, порушення права власності ...)» [12, § 6].

За даними Керівного комітету з прав людини Ради Європи, першим профілактичним заходом для скорочення числа обґрунтованих повторюваних скарг є більш ефективне здійснення Конвенції на національному рівні. Таке зобов'язання впливає із статей 1 та 13 Конвенції. Більш того, в проекті Резолюції, прийнятої 16 листопада 2011 р., серед іншого, є необхідним «Забезпечення авторитету й ефективності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». Комітет з юридичних питань та прав людини підкреслив, що з метою забезпечення довгострокової ефективності системи Конвенції необхідне, серед іншого, «підвищення ефективності національних засобів захисту в державах зі значними структурними проблемами, і забезпечення швидкого та ефективного виконання рішень Суду» [13].

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що необхідність подолання в державах-членах Ради Європи т.зв. «системних/

структурних» недоліків спонукає їх до зміцнення ролі Європейського суду з прав людини в європейському механізмі захисту прав людини, зокрема, шляхом надання ЄСПЛ права ухвалювати пілотні рішення. Однією з ключових особливостей процедури ухвалення ЄСПЛ пілотного рішення є надання чітких вказівок уряду щодо того, як він може усунути цю дисфункцію, а також пропонування переліку національних заходів, застосування яких дозволить надалі працювати з подібними скаргами, включаючи ті, які вже надійшли до Європейського суду з прав людини, або, як мінімум, надати перелік усіх подібних справ, що надійшли до Суду. Поява в Суду таких повноважень свідчить про подальше посилення ролі ЄСПЛ саме як наднаціонального органу.

На нашу думку, Європейський суд з прав людини, ухвалюючи рішення у справах фізичних або юридичних осіб проти держав — сторін Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, виступає у якості наднаціонального органу, який відповідає всім вищепереліченим на початку цієї статті критеріям наднаціональності. Суть наднаціональності Європейського суду з прав людини в тому, що він приймає рішення прямої дії, які стосуються не тільки урядів держав-сторін Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а й фізичних та юридичних осіб, що знаходяться під юрисдикцією цих держав.

Список використаних джерел

1. Василенко В. А. Основы теории международного права / В. А. Василенко. — Киев : Вища школа, 1988. — 288 с.
2. Талалаен А. Н. Право международных договоров. Общие вопросы. — М., 1980.
3. Шпакович О. Н. Наднациональность в праве международных организаций / О. Н. Шпакович // Вестник международных организаций. — 2012. — № 2 (37). — С. 133—143.
4. Resolution 1787 (2011) of 26 January 2011, Implementation of judgments of the European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/tall/EKHS1787.htm>
5. Interlaken Declaration, 19 February 2010, (High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1591969&Site=CM>
6. Izmir Declaration adopted on 27 April 2011 at the High level Conference on the future of the European Court of Human Rights — 26-27 April, Izmir (Turkey) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1781937&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=E5D383>.

7. Resolution Res (2004)3 of the Committee Of Ministers on Judgments Revealing An Underlying Systemic Problem (Adopted By The Committee Of Ministers On 12 May 2004, At Its 114th Session) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://wcd.coe.int/View1oc.jsp?id=743257&Site=CM>
8. Broniovski v. Poland, judgment of 22 June 2004, application N 31443/96.
9. Rules of Court(1 May 2013) Registry of the Court, Strasbourg [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/6AC1A02E-9A3C-4E06-94KF-E0BD377731DA/0/Rules_Court_ENG.pdf.
10. The Pilot-Judgment Procedure. Information note issued by the Registrar [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/1b'4E8456-77B3-4E67-8944-908143A7E2C/0/Information_Note_on_the_PJP_for_Website.pdf.
11. Юрій Миколайович Іванов проти України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства юстиції України. — Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19612>.
12. CDDH(2010)()10 Addendum I, CDDH First Report on Implementation of the Interlaken Declaration of 18 June 2010, Appendix III.
13. Draft Resolution adopted on 16 November 2011 on «Guaranteeing the authority and the effectiveness of the European Convention on Human Rights» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2011/ajdoc44_2011.pdf.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ: НОВІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ*

Положення Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини отримують тлумачення Європейським судом з прав людини протягом кількох десятиліть, завдяки чому Конвенція стала основою формування найбільш широкого і докладного зведення судових рішень порівняно з будь-якими іншими міжнародними судовими інституціями. Ключем до розуміння Конвенції є прецедентне право Європейського суду з прав людини. Із цього приводу професор П. М. Рабінович зазначає, що практика Суду розвивається за «відверто прецедентним принципом»¹.

Система «Конвенція — Суд» є найунікальнішою у всьому світі. Масштаби діяльності Європейського суду з прав людини виходять за межі Європи. Суддя Європейського суду з прав людини у відставці професор В. Г. Буткевич зазначає, що «рішення ЄСПЛ вплинули на демократизацію країн Центральної і Східної Європи, на діяльність ООН (де його рішення стали предметом серйозного аналізу), на судові установи інших регіонів (наприклад, Міжамериканський суд з прав людини), на десятки країн поза європейським континентом, в яких практика посилення на рішення ЄСПЛ стала майже правилом»².

Якщо порівнювати практику ЄСПЛ з міжнародно-правовою судовою практикою, то впевнено можна сказати, що немає такої міжнародної судової установи, де відбувалася б така складна і напружена робота, як у Європейському суді з прав людини. Один лише факт говорить сам за себе: впродовж останніх років до Європейського суду з прав людини надходить понад шістдесят тисяч скарг

* Друкується по вид.: Ківалов С. В. Європейський суд з прав людини: нові виклики і перспективи // Правова доктрина України. У 5 т. Т. 2. Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка ; НАПрН України. — Х. : Право, 2013. — Підрозд. 4.4. — С. 731–754.

¹ Рабінович П. М. Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування // Практика Європ. суду з прав людини: рішення, коментарі. — 1999. — № 1. — С. 358.

² Буткевич В. Г. Еволюція критеріїв реформування Європейського суду з прав людини (здобутки і втрати) // Правове забезпечення ефективного виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 верес. 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — О. : Фенікс, 2012. — С. 67.

про порушення прав людини на рік³, що свідчить про довіру європейців до цієї міжнародної судової установи.

Однак ця статистика має й інший бік. У Європейському суді з прав людини накопичилася значна кількість нерозглянутих справ (як на стадії визначення прийнятності, так і на стадії розгляду справ по суті), це підриває впевненість в ефективності системи та порушує важливий принцип судочинства — розгляд справи у розумний термін. Станом на 31 грудня 2012 р. в Європейському суді з прав людини очікували свого розгляду 128 100 справ. Порівняно з 2011 р. (151 600 нерозглянутих справ станом на 31 грудня 2011 р.) цей показник уперше з 1998 р. знизився на 16 %⁴.

Такі значні зміни стали можливими завдяки зусиллям усіх статутних органів Ради Європи, тому що забезпечення життєздатності Європейського суду з прав людини є одним із основних завдань Ради Європи на сучасному етапі реформування організації. Протягом багатьох років Парламентська Асамблея Ради Європи приймає резолюції, адресовані державам-учасницям, та рекомендації, адресовані Комітету міністрів Ради Європи, з метою забезпечення внутрішньої і зовнішньої підтримки та участі у вирішенні проблеми життєздатності Європейського суду з прав людини. Комітет з юридичних питань та прав людини Парламентської Асамблеї Ради Європи регулярно звертається до проблеми ефективності Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. Станом на 2013 р. проблемі імплементації рішень Європейського суду з прав людини присвячено вісім доповідей Комітету. Серед них доповідь, підготовлена у 2011 р. паном Пургурідесом, яка свідчить, що структурні недоліки в державах — сторонах Конвенції досі залишаються тими самими. Здебільшого це: тривалість судового розгляду (Італія, Польща), невиконання рішень національних судів (Росія й Україна), смерть або жорстоке поводження, за які відповідальні співробітники правоохоронних органів, і відсутність ефективних засобів правового захисту (Росія і Туреччина), незаконне та надмірно тривале утримання під вартою (Польща, Росія, Туреччина та Україна)⁵.

³ Annual Report 2012 of the European Court of Human Rights, Council of Europe. Registry of the European Court of Human Rights. — Strasbourg, 2013. — P. 149.

⁴ ECHR — Analysis of Statistics 2012, p. 4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/9113BE4E-6682-41D4-9F8B-0B29950C8BD4/0/Analysis_Statistics_2012_ENG.pdf.

⁵ Resolution 1787 (2011) of 26 January 2011, Implementation of judgments of the European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/tall/ERES1787.htm>.

Очевидно, що на ефективність та життєздатність Європейського суду з прав людини впливають внутрішні і зовнішні чинники. Основним внутрішнім чинником є триваюча реформа Суду, яка з 1998 р. радикально змінила устрій і порядок діяльності Суду.

Сучасний етап реформи Суду — це реалізація змін, внесених до роботи Суду Додатковим протоколом № 15 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁶. Слід звернутися до аналізу причин та історії його розробки. Під час головування Швейцарії в Комітеті міністрів Ради Європи в м. Інтерлакен (Швейцарія) 18—19 лютого 2010 р. було проведено Конференцію високого рівня з реформи Європейського суду з прав людини. За результатами Конференції було ухвалено План дій з реформи Суду. На підставі цього документа Комітет міністрів Ради Європи звернувся до структурних підрозділів Ради Європи з метою підготовки до червня 2012 р. пропозицій стосовно заходів, які вимагають внесення змін до Європейської конвенції з прав людини.

У рамках другої Конференції високого рівня щодо питання про майбутнє Європейського суду з прав людини (26—27 квітня 2011 р.), організованою під час головування Туреччини в Комітеті міністрів Ради Європи, було схвалено План подальших дій з процесу реформи Європейського суду.

За підсумками цих двох конференцій Комітет міністрів Ради Європи доручив Керівному комітету з прав людини (CDDH) та його допоміжним органам у дворічний термін — 2012—2013 рр. — підготувати пропозиції, що вимагають внесення поправок до Конвенції. Разом з підготовкою відповідної доповіді на запит Комітету міністрів CDDH здійснив вагомий внесок у підготовку матеріалів до дискусії в рамках Брайтонської конференції високого рівня з питання про майбутнє Європейського суду з прав людини, що відбулася у квітні 2012 р. під час головування Великої Британії у Комітеті міністрів Ради Європи.

Зі свого боку, Європейський суд з прав людини також підготував свої пропозиції для обговорення під час Брайтонської конференції. З метою реалізації окремих положень Брайтонської декларації, прийнятої на згаданій Конференції, Комітет міністрів Ради Європи згодом доручив CDDH підготувати проект протоколу про внесення поправок до Конвенції. Ця робота відбувалася спочатку

⁶ Draft Protocol No. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=19723&lang=EN>.

протягом двох засідань робочих груп обмеженого складу (DH-GDR), після чого розроблений проект було розглянуто і схвалено CDDH на його 76-му засіданні (27–30 листопада 2012 р.) та подано на розгляд Комітету міністрів Ради Європи.

Парламентська Асамблея на квітневій сесії 2013 р. ухвалила висновок щодо проекту цього Протоколу, а 16 травня 2013 р. Комітет міністрів РЄ в рамках свого міністерського засідання схвалив цей документ у цілому.

Протоколом № 15 покликано реалізувати частину рішень Брайтонської декларації, спрямованих на реформу переобтяженого скаргами Страсбурзького суду. Найбільш важливим положенням нового Протоколу є, звичайно, скорочення терміну подання скарги до Суду, передбаченого п. 1 ст. 35 Конвенції, з шести до чотирьох місяців⁷. З другого боку, необхідно звернути увагу на те, що одночасно зі зменшенням терміну для подання скарги до Суду Брайтонська декларація закликає розглянути питання про можливість подання скарги до Страсбурзького суду он-лайн, через Інтернет (із збереженням при цьому традиційного способу звернення поштою). Більше того, зменшення терміну для подання скарги до Суду в принципі пояснювалося розвитком цифрового суспільства і швидких засобів комунікації. У будь-якому разі саме на це Страсбурзький суд посилався у своєму висновку, що стосувався проекту Брайтонської декларації, погоджуючись «значно зменшити термін» для подання скарги⁸. Хоча швидкість засобів зв'язку на сьогодні жодним чином не впливає на перебіг строку для подання скарги в Європейський суд з прав людини: якщо мова йде про комунікації із самим Страсбурзьким судом, то термін рахується з моменту відправлення скарги, а не з моменту, коли вона отримана Секретаріатом Суду. Якщо ж мається на увазі швидкість отримання заявниками остаточного внутрішньодержавного рішення по справі, то строк на подання скарги до Страсбурзького суду може (а іноді повинен) обчислюватися не з дня винесення такого рішення, а з дня отримання його копії заявником або його представником, що прямо визнано у практиці Європейського суду з прав людини.

⁷ Draft Protocol No. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=19723&lang=EN>.

⁸ High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights. Brighton Declaration [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hub.coe.int/20120419-brighton-declaration>.

Не можна не зазначити, що зміна підходу до обчислення строку на звернення зі скаргою до Суду не вимагає зміни Конвенції і в принципі — відповідно до ст. 32 Конвенції — повністю знаходиться в руках самого Страсбурзького суду⁹. У будь-якому разі зменшення терміну на подання скарги навряд чи можна вітати. Два місяці навряд чи можна порівняти з тим часом, протягом якого сам Страсбурзький суд розглядає скарги (хоча він і планує поступово звести його до трьох років: один рік для комунікації скарги і ще два роки з моменту її комунікації до прийняття остаточного рішення у справі, ймовірно, не рахуючи випадків передачі справи на розгляд Великої палати).

Слід звернути увагу на істотну зміну нового критерію прийнятності скарги, введеного у підп. В п. 3 ст. 35 Конвенції Протоколом № 14 до Конвенції: «Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, якщо він вважає, що заявник не зазнав значних збитків, якщо тільки принцип поваги прав людини, як визначено у Конвенції та протоколах до неї, не вимагає розгляду заяви по суті й за умови, що на цій підставі не може бути відмовлено у розгляді жодної справи, яку не було належним чином розглянуто внутрішньодержавним судом»¹⁰. З нового критерію прийнятності виключається заборона на відмову у продовженні розгляду скарги на порушення, в результаті якого заявник не зазнав значного збитку, якщо справу не було належним чином розглянуто національним судом. Сенс цієї гарантії полягав у тому, що особа має отримати доступ до правосуддя або на національному рівні, або на європейському рівні. Це положення, на думку Суду, є співзвучним з принципом субсидіарності, відображеним у ст. 13 Конвенції, що вимагає наявності ефективного внутрішньодержавного засобу правового захисту від передбачуваного порушення конвенційного права на національному рівні.

А ось що відображає інший бік субсидіарності, так це елемент нового критерію прийнятності, який, навпаки, виключається з Конвенції. З 1 червня 2012 р. право застосовувати нові критерії прийнятності отримали одноособово судді Європейського суду з прав людини (див. п. 2 ст. 20 Протоколу № 14 до Конвенції)¹¹, швидкість

⁹ Конвенция о защите прав человека и основных свобод, 1950 г. // Право Совета Европы: схемы, таблицы, определения и комментарии : учеб. пособие / М. А. Дамирли, Т. А. Анцупова ; ОНЮА. — О. : Фенікс, 2007. — С. 149.

¹⁰ Протокол № 14 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод // Бюл. Европ. суда по правам человека. — М., 2005. — № 3.

¹¹ Там само.

прийняття рішень якими (звичайно, рішень про неприйнятність скарг, оскільки інших вони не приймають) є незрівнянно вищою за швидкість розгляду справ комітетами та палатами Суду.

Як показує практика, внутрішніх реформ виявляється недостатньо, щоб забезпечити життєздатність Європейського суду з прав людини. Основним зовнішнім чинником, що підриває життєздатність системи «Конвенція — Суд», є наявність структурних/системних проблем у рамках правових систем держав — учасниць Конвенції. У своїй доповіді «Забезпечення життєздатності Страсбурзького суду: структурні недоліки в державах-учасниках», Комітет ПАРЕ з юридичних питань та прав людини зазначив, що незалежно від обраного підходу до обчислення частки рішень, ухвалених Європейським судом проти конкретної держави — учасниці Конвенції, усі держави залишаються відповідальними за функціонування європейської системи захисту прав людини та «...мають внести зміни до свого законодавства з урахуванням прецедентного права Європейського суду з прав людини і повинні забезпечити, щоб їх відповідні органи і, зокрема, судова система, застосовували його прецедентне право шляхом приділення пріоритетної уваги постановам Європейського суду з прав людини щодо національного законодавства, яке знаходиться у суперечності з положеннями Конвенції»¹². Особливий характер зобов'язань держав — учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що «за державами визнаються певні дискреційні повноваження у виборі заходів, які вони вважатимуть найбільш підходящими для того, щоб гарантувати відповідним чином права і свободи. І саме тому у процесі тлумачення Конвенції Європейський суд з прав людини не може не враховувати основних рис та процедур національної правової системи»¹³.

На сучасному етапі реформування Європейського суду з прав людини постають питання: чи готові держави — учасниці Конвенції вживати швидких та ефективних заходів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини і усунення структурних недоліків у рамках національних правових систем та з якими труднощами

¹² Ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in States Parties : Committee on Legal Affairs and Human Rights, Rapporteur : Mr. Serhii KIVALOV, Ukraine, EDG, Report. — Doc. 13087. — 07 January 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=19245&lang=EN>.

¹³ Michele de Salvia. European Convention on Human Rights [Text]. — St. Petersburg : R. Aslanov Publishing House «Yuridicheskyy Center Press», 2004. — P. 72.

вони стикаються на цьому шляху? Чи виникають такі труднощі унаслідок відсутності політичної волі чи з причини браку ресурсів?

Першочергову увагу у дослідженні цих питань необхідно приділити терміну «структурні/системні недоліки» у правових системах держав — учасниць Конвенції, який останнім часом часто згадується в документах Комітету міністрів та рішеннях Європейського суду з прав людини.

Перше звернення Комітету міністрів до цього терміна було зроблено в Резолюції, прийнятій 12 травня 2004 р. щодо рішень Суду, які виявили системну проблему. У цій Резолюції Комітет міністрів закликав Суд «визначати у своїх рішеннях проблему, яка лежить в основі порушення (порушень) Конвенції, і джерело цієї проблеми, зокрема, коли вона призводить до численних скарг, надаючи, тим самим, допомогу державам у пошуку відповідного рішення, а Комітету міністрів — у контролі за виконанням судових рішень»¹⁴.

У першому «пілотному» рішенні у справі Броньовські проти Польщі ЄСПЛ зазначив, що Резолюція Комітету міністрів має розглядатися у контексті зростання його навантаження, зокрема, в результаті серії справ, що виникають із причини одного і того ж структурного або системного недоліку¹⁵.

31 березня 2011 р. Європейський суд з прав людини вніс до свого Регламенту спеціальне правило (Правило 61), що регулює застосування процедури «пілотних рішень». Нове правило визначає, що Суд повинен використовувати цю процедуру «...у тих випадках, коли факти, викладені у скаргі, виявляють у Договірній Державі існування структурної або системної проблеми або іншу подібну дисфункцію, яка призвела чи може призвести до виникнення аналогічних скарг»¹⁶.

Відповідно до Меморандуму Секретаріату Європейського суду з прав людини від 24 лютого 2009 р.¹⁷ зміст процедури «пілотного

¹⁴ Resolution Res (2004)3 of the Committee Of Ministers on Judgments Revealing An Underlying Systemic Problem (Adopted By The Committee Of Ministers On 12 May 2004, At Its 114th Session) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=743257&Site=CM>.

¹⁵ Broniowski v. Poland, judgment of 22 June 2004, application No 31443/96, § 190.

¹⁶ Rules of Court (1 May 2013) Registry of the Court, Strasbourg [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/6AC1A02E-9A3C-4E06-94EF-E0BD377731DA/0/Rules_Court_ENG.pdf.

¹⁷ The Pilot-Judgment Procedure. Information note issued by the Registrar [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/DF4E8456-77B3-4E67-8944-908143A7E2C/0/Information_Note_on_the_PJP_for_Website.pdf.

рішення» полягає в такому: процедура застосовується у тому разі, якщо суд отримує істотну кількість скарг, причиною яких є один і той же системний недолік у правовій системі держави — сторони Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З метою його усунення Європейський суд з прав людини обирає одну або більше скарг для пріоритетного розгляду по суті, остаточне рішення з яких є спільним рішенням проблеми для всіх подібних скарг.

Приймаючи таке рішення, Європейський суд з прав людини має на меті: а) визначити, у чому полягає порушення Конвенції в рамках справи, що розглядається; б) ідентифікувати дисфункцію в національному праві, яка стала причиною такого порушення; в) надати чіткі вказівки уряду щодо того, як він може усунути цю дисфункцію; г) запропонувати перелік національних заходів, застосування яких дозволить надалі працювати з подібними скаргами, включаючи ті, які вже надійшли до Європейського суду з прав людини, або, як мінімум, надати перелік усіх подібних справ, що надійшли до Суду.

Таким чином, «пілотне рішення» призначене допомогти національним владам усунути системну або структурну проблему в національній правовій системі, виявлену Європейським судом з прав людини в результаті «показового» розгляду справи.

Важливою особливістю застосування процедури пілотного рішення є можливість відстрочення або «заморожування» експертизи усіх пов'язаних з «пілотним» порушень протягом певного періоду. Ця можливість є засобом заохочення і мотивації національної влади. Таке відстрочення надається для того, щоб держава-порушник вжила необхідних заходів, приписаних у пілотному рішенні. Однак Європейський суд з прав людини зберігає за собою право у будь-який час відновити експертизу будь-якої справи, якщо того вимагають інтереси правосуддя.

Основна ідея застосування процедури «пілотного рішення» полягає в тому, що заявники, в основі порушення прав яких лежить одна і та ж системна проблема, зможуть швидше її вирішити за наявності ефективних національних засобів, ніж за допомогою індивідуального розгляду в Європейському суді з прав людини. Процедура «пілотного рішення» не може бути застосована у кожному випадку повторюваних порушень, так само, як не кожне пілотне рішення призводить до відстрочення («заморожування») розгляду подібних справ, особливо якщо це стосується порушень фундаментальних прав, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Проти України Європейським судом з прав людини (станом на 1 травня 2013 р.) було прийнято одне пілотне рішення «Юрій Миколайович Іванов проти України» (Заява № 40450/04). У п. 84 цього рішення перелічено структурні недоліки національної правової системи України, встановлені Судом: «...причина затримок у виконанні остаточних рішень національних судів — в існуванні низки різних дисфункцій у правовій системі України... а саме — що затримки у виконанні рішень, винесених на користь заявника, було спричинено поєднанням таких певних факторів, як брак бюджетних коштів, бездіяльність з боку державних виконавців та недоліки в національному законодавстві... В інших справах, у яких порушуються аналогічні питання, заявники не мали змоги домогтися вчасної виплати присудженого судом відшкодування через невжиття органами влади певних бюджетних заходів або через запровадження заборони на арешт і продаж майна, що належить підприємствам, які перебувають у державній власності або контролюються державою»¹⁸. Викладене дозволяє дійти висновку про складну та багаторівневу природу структурних/системних недоліків, існування між ними детермінаційних та кореляційних зв'язків.

Таким чином, структурною/системною проблемою може вважатися «дисфункція» національної правової системи, яка призводить до численних звернень до Європейського суду. Останній визначає такі проблеми у контексті конкретних обставин справи, що ним розглядається. Як підкреслив Керівний комітет з прав людини Комітету міністрів Ради Європи, структурна/системна проблема «може виникати в законодавстві або за відсутності законодавства чи адміністративної або судової практики, яка може суперечити Конвенції (затягування термінів досудового тримання під вартою, затягування термінів судочинства, умови утримання під вартою, невиконання остаточних судових рішень, порушення права власності...)»¹⁹.

За даними Керівного комітету з прав людини Ради Європи, першим профілактичним заходом для скорочення числа обґрунтованих повторюваних скарг є більш ефективне здійснення Конвенції на національному рівні. Таке зобов'язання впливає зі статей 1 та 13 Конвенції. Більше того, у проєкті Резолюції, прийнятої 16 листопада 2011 р., серед іншого, є необхідним «Забезпечення автори-

¹⁸ Юрій Миколайович Іванов проти України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства юстиції України. — Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19612>.

¹⁹ CDDH(2010)010 Addendum I, CDDH First Report on Implementation of the Interlaken Declaration of 18 June 2010, Appendix III, § 6.

тету й ефективності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», Комітет з юридичних питань та прав людини підкреслив, що з метою забезпечення довгострокової ефективності системи Конвенції необхідне, серед іншого, «підвищення ефективності національних засобів захисту в державах зі значними структурними проблемами, і забезпечення швидкого та ефективного виконання рішень Суду»²⁰.

Для осіб, які твердять, що їх права, які гарантовані Конвенцією, порушено, мають бути доступними ефективні засоби правового захисту на національному рівні (бажано компенсаційні). Однак, як підкреслює у своїй доповіді пані Бемельманс-Відек: «...очевидно, що один і той же підхід для поліпшення внутрішніх засобів правового захисту (наприклад, вимога про прийняття типового закону) не прийнятний. Суд визнає, що держави-учасниці вимагають гнучкості для роботи в рамках особливостей їх національних умов і правових систем»²¹. З наукової точки зору, розуміння терміна «структурні/ системні недоліки», що впливають на життєздатність системи ЄКПЛ, має бути більш широким і об'єктивним. Наприклад, чи не є системною проблемою явище, яке підтверджується щорічною офіційною статистикою Європейського суду з прав людини, а саме визнання судом більш як 90 % індивідуальних звернень, що надходять до Європейського суду, неприйнятними? Або, наприклад, чи не є системною проблемою відсутність повного перекладу усіх рішень Страсбурзького суду на державні мови держав — сторін Конвенції?

Абсолютно протилежний підхід до проблеми системних порушень продемонстрував у своєму інтерв'ю відомий британський адвокат Ентоні Спіайт. Він зазначив, що «Європейський суд з прав людини відійшов від нормальних принципів інтерпретації міжнародних договорів, і його надактивна юриспруденція є «системною проблемою»²². Ця точка зору є досить сміливою, однак такі думки

²⁰ Draft Resolution adopted on 16 November 2011 on «Guaranteeing the authority and the effectiveness of the European Convention on Human Rights» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2011/ajdoc44_2011.pdf.

²¹ Draft Resolution adopted on 16 November 2011 on «Guaranteeing the authority and the effectiveness of the European Convention on Human Rights» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2011/ajdoc44_2011.pdf.

²² Donald A. The UK and the European Court of Human Rights Human Rights [Text] / A. Donald, J. Gordon, P. Leach. — Social Justice Research Institute, London Metropolitan University, 2012. — P. 91.

та їх причини необхідно враховувати з метою вироблення ефективних рекомендацій. Наприклад, причиною чергового сплеску критики діяльності Європейського суду з прав людини з боку деяких політиків та відомих правознавців Великої Британії стало прийняття Судом рішення у справі Херст проти Великої Британії²³, яким було встановлено порушення виборчих прав ув'язнених, гарантованих ст. 3 Протоколу 1 до Конвенції. Рішення у справі Херст було прийнято у 2005 р. і до цього часу є невиконаним. У лютому 2011 р. під час обговорення рішення в Палаті громад ряд парламентаріїв виступили з критикою Європейського суду з прав людини та його рішень, які, на їхню думку, є надмірним втручанням у питання, що належать до компетенції Парламенту. На зазначеному засіданні, а також у публікації однієї з шанованих експертних організацій²⁴ було озвучено такі радикальні пропозиції, як вихід Великої Британії з-під юрисдикції ЄСПЛ. За підсумками зазначеного засідання члени Палати громад проголосували за збереження існуючої заборони на голосування, поширюваної на всіх ув'язнених (234 проти 22 голосів), тобто проти виконання рішення Європейського суду з прав людини²⁵.

Суддя Європейського суду з прав людини Девід Бйоргвінсон вважає, що «рішення Страсбурзького суду час від часу натрапляють на опір і критику. Вищі суди в усіх державах-учасницях мали свої висновки, що стосується захисту прав людини, які було «відхилено» Європейським судом з прав людини, а іноді і в тих випадках, коли вони мали найважливіше юридичне й політичне значення у відповідній державі. Це час від часу породжує негативні почуття щодо Страсбурзького суду. Національні судді, професори права, політики та інші звинувачують Суд у тому, що він приймає рішення, не розуміючи ситуації в державі належним чином і не знаючи про історичні, соціальні та політичні умови, в яких коріниться причина випадку, тощо. Дехто ставить під сумнів здатність суддів повністю зрозуміти ситуацію в далекій державі. Так, наприклад, я впевнений, що дехто буде стверджувати, що судді з Ісландії, далекого острова у Північній Атлантиці, матимуть труднощі у повному

²³ Hirst v. the United Kingdom (no. 2) [GC], no. 74025/01, ECHR, 2005.

²⁴ Policy Exchange, Bringing Rights Back Home: Making human rights compatible with parliamentary democracy in the UK [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.policyexchange.org.uk/publications/publication.cgi?id=225>.

²⁵ MPs reject prisoner votes plan. BBC news. UK politics, 10 february 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12409426>.

детальному розумінні історичної, економічної та правової ситуації в Україні. Це, звичайно, правда, так само як суддя з України матиме труднощі з розумінням ситуації в Ісландії. Але, незважаючи на всі наші відмінності, ми домовилися між собою дотримуватися Конвенції, щоб спробувати знайти загальний стандарт для захисту основних прав людини від Рейк'явіку до Одеси та у всіх містах, розташованих між ними. Це роль Суду виявити та консолідувати універсальний загальний стандарт для всіх Договірних Сторін. Це, звичайно, ніколи не буде зроблено так, щоб викликати симпатію усіх сторін»²⁶.

Структурні та системні проблеми в національних правових системах відіграють особливу роль у процесі глобальної реформи Європейського суду з прав людини. У 2010, 2011 і 2012 рр. відбулися три міжурядові конференції Ради Європи (Ізмірська, Інтерлакенська і Брайтонська), присвячені майбутньому Європейського суду з прав людини. За підсумками конференцій було прийнято Декларації та Плани дій, які припускають поетапне реформування Страсбурзького суду. Очевидно, що реформування Європейського суду з прав людини покликане забезпечити його ефективне функціонування у нових умовах стрімкого зростання кількості індивідуальних звернень на тлі відносно повільного реагування національних влад з усунення структурних/системних недоліків у національних правових системах, які фактично спонукають осіб звертатися до цієї міжнародної судової установи.

В Інтерлакенській декларації від 19 лютого 2010 р. звернуто увагу на необхідність «реалізації спільних заходів, здатних ефективно усувати структурні проблеми, що породжують повторювані справи»²⁷. В Ізмірській декларації (п. 6), прийнятій на Конференції високого рівня, що відбулася 26–27 квітня 2011 р., підкреслюється, що «життєздатність системи Конвенції підпадає під сферу спільної відповідальності як Суду, так і держав-учасниць». Держави — учасниці Конвенції також були покликані «приділяти пріори-

²⁶ David Thor Bjurgvinsson Reflections on the Interplay Between The Domestic Courts and the European Court of Human Rights // Правове забезпечення ефективного виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 16 верес. 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — О. : Фенікс, 2012. — С. 76.

²⁷ Параграф D Плану дій, пункт 7 (Повторювані скарги) Interlaken Declaration, 19 February 2010 (High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1591969&Site=CM>.

тетну увагу вирішенню повторюваних справ у порядку дружнього врегулювання або заяви односторонніх декларацій, у разі необхідності»²⁸. Очевидно, що ці заходи не вичерпують проблеми структурних недоліків у державах — учасниках Конвенції. Дружнє врегулювання спорів та односторонні декларації можуть, безумовно, зменшити навантаження Суду, але вони не вирішать серйозних структурних проблем держав-учасниць у довгостроковій перспективі. Більш жорсткі і всеосяжні заходи є необхідними на національному рівні.

Слід зазначити, що дисфункціям у національних правових системах присвячено і відповідні параграфи Брайтонської декларації, це зокрема: § А «Імплементация Конвенції на національному рівні»; § В «Взаємодія між Судом та органами національної влади». Більшість рекомендованих заходів у цих напрямках планується здійснити до кінця 2013 р.²⁹

Якщо розглядати структурні/системні недоліки у широкому сенсі, то саме вони породжують три основні проблеми в діяльності Європейського суду з прав людини: а) зростаючу кількість індивідуальних звернень, що щорічно надходять до Європейського суду; б) невідповідність більшості таких звернень критеріям прийнятності; в) високий відсоток «справ-клонів». При цьому лише останній, третій пункт стосується дисфункцій національних правових систем у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Перші два пункти вказують на загальний стан незадоволеності осіб рівнем функціонування національних правозахисних механізмів, зокрема, національних засобів ефективного правового захисту (незалежно від того, чи гарантоване відповідне право чи/або свобода Конвенцією). Фактично більшу частину роботи Європейського суду з прав людини, на сьогодні, становить вирішення питання про прийнятність численних індивідуальних звернень, таким чином «величезний обсяг індивідуальних заяв, що вимагають уваги у Страсбурзі, призвели до неприйнятних затримок, які заважають Європейському суду зосередитися на своєму основному зав-

²⁸ Izmir Declaration adopted on 27 April 2011 at the High level Conference on the future of the European Court of Human Rights — 26-27 April, Izmir (Turkey) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1781937&Site=CM&Back>.

²⁹ High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights. Brighton Declaration [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hub.coe.int/20120419-brighton-declaration>.

данні судового розгляду справ, які заслуговують на першочергову увагу»³⁰.

Не вдаючись до аналізу критеріїв визначення кола держав-учасниць, які знаходяться у найбільш складному становищі та які найбільшою мірою відповідальні за розвиток зазначених трьох основних проблем³¹, слід зазначити лише, що до першої дев'ятки таких держав входять: Болгарія, Греція, Італія, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Туреччина і Україна.

Слід звернутися до дослідження питання: як можуть держави — учасниці Конвенції сприяти усуненню зазначених дисфункцій? Безперечно, щодо кожної із названих держав — «основних порушників» потрібні спеціальні заходи щодо усунення структурних/системних недоліків. З другого боку, цікаво, які заходи можуть застосовуватися як загальні для всіх цих держав, на стадії прийнятності заяв та/або на етапі виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Щодо скорочення кількості заяв, які надходять до Європейського суду з прав людини, деякі заходи можуть бути рекомендовані як заходи з фільтрації на національному рівні, наприклад: створення експертних центрів на базі неурядових організацій або юридичних клінік з прав людини у тісній співпраці із Секретаріатом Європейського суду з прав людини; відкриття нових офісів Ради Європи у деяких із зазначених держав; організація зустрічей представників громадянського суспільства, асоціацій адвокатів і представників наукової спільноти з делегаціями Парламентської Асамблеї Ради Європи, колишніми суддями Страсбурзького суду, представниками секретаріату Європейського суду з прав людини та іншими офіційними особами Ради Європи.

На етапі виконання рішень Європейського суду з прав людини необхідно враховувати таке. Відповідно до висновку, що міститься у доповіді пана Пургурідеса, «проблеми, виявлені рішеннями Суду, є великими і складними за своєю природою. Їх рішення може іноді

³⁰ The future of the Strasbourg Court and enforcement of ECHR standards: reflections on the Interlaken process: Conclusions of the Chairperson, Mrs Herta Daubler-Gmelin, of the hearing held in Paris on 16 December 2009, § 6 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// assembly.coe.int/ CommitteeDocs/2010/20100121_ajdoc06%202010.pdf](http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20100121_ajdoc06%202010.pdf).

³¹ *Детальніше про це див.:* Кивалов С. В. «Дисфункции» национальных правовых систем в контексте реформирования Европейского суда по правам человека // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». — Т. XI / редкол.: С. В. Кивалов (голов. ред.) [та ін.]; відп. за вип. В. М. Дрьомін. — О. : Юрид. л-ра, 2012. — С. 12–13.

виходити за рамки виконання певного рішення. Це може бути досягнуто лише шляхом створення комплексної стратегії, що координується на високому політичному рівні. Будь-які затримки у створенні такої стратегії мають бути предметом пильного контролю з боку парламенту, який повинен мати відповідні важелі, щоб переконати уряд вирішити ці питання у першочерговому порядку»³².

Важлива роль парламентського контролю щодо виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини.

Забезпечення парламентського контролю щодо виконання рішень та застосування практики Страсбурзького суду в державах — учасницях Конвенції може стати ефективним демократичним засобом забезпечення життєздатності Суду.

У Парламентській Асамблеї Ради Європи контроль за дотриманням рішень Європейського суду з прав людини входить до мандату доповідачів Моніторингового комітету ПАРЕ, однак їх мандат охоплює меншу частину з дев'яти зазначених держав, де виявлено структурні недоліки.

Що стосується контролю на рівні національних парламентів, традиційно зразками є системи, що склалися в Нідерландах, Великій Британії та Швейцарії.

Слід відмітити досвід таких чотирьох держав щодо парламентського контролю. У Румунії діє парламентський підкомітет з моніторингу імплементації рішень Європейського суду з прав людини, заснований Комітетом з юридичних питань, питань імунітетів і дисципліни Нижньої Палати з 2005 р., який здійснює моніторинг імплементації рішень Страсбурзького суду. Цей підкомітет організовує спільні (з урядовою комісією з імплементації пілотного рішення у справі «Атанасіу та інші проти Румунії») слухання з питання про законодавчі заходи, необхідні для виконання рішення Страсбурзького суду, здійснює моніторинг імплементації інших його рішень, сприяє і допомагає здійсненню законодавчих реформ Парламенту. Починаючи з 2011 р., уряд Румунії зобов'язаний законом протягом 3 місяців після набуття рішенням статусу остаточного, якщо воно того вимагає, вносити законопроект щодо усунення відповідної проблеми. Будь-який інший свій законопроект, який може впливати на права людини, уряд Румунії зобов'язаний супроводжувати

³² Resolution 1787 (2011) of 26 January 2011, Implementation of judgments of the European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/tall/ERES1787.htm>.

адресованим Парламенту висновком про його відповідність положенням Європейської конвенції з прав людини³³.

В Італії існує «спільний постійний комітет» законодавчої і виконавчої влади, заснований у 2009 р., завданням якого є надання інформаційної підтримки законодавчого процесу в Парламенті щодо конкретних вимог Конвенції та рішень Європейського суду з прав людини і консультування Парламенту щодо того, які саме нові закони мають бути прийняті, а діючі — змінені, щоб досягти відповідності з Європейською конвенцією, оскільки її тлумачить Страсбурзький суд у своїх рішеннях. Уряд зобов'язаний постійно надавати Парламенту коротку інформацію про рішення Суду проти Італії, а також щорічно направляти Парламенту доповідь про стан їх виконання. Вся ця інформація має розглядатись і перевірятися профільними парламентськими комітетами³⁴.

У 2006 р. Український Парламент перевіряє законопроекти, подані Урядом, і власні пропозиції законотворчості. Парламентський Омбудсмен також ознайомлений з несприятливими для України рішеннями Європейського суду з прав людини. Крім того, спираючись на досвід двох законопроектів, що пропонують ввести системний парламентський контроль за правозастосуванням, у 2009 р. було підписано спільний меморандум про взаєморозуміння між Комітетом з питань правосуддя Верховної Ради України та Комітетом з юридичних питань та прав людини ПАРЕ, яким було введено експериментальний механізм контролю парламентського комітету за імплементацією рішень Страсбурзького суду. Цей механізм передбачає засідання Комітету з питань правосуддя за участю урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, представників Міністерства юстиції, із затвердженням рекомендацій урядовим органам; підготовки відповідних законопроектів, заснованих на інформації та рекомендаціях, запропонованих учасниками цих засідань.

Більше того, проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» очікує на друге читання. Цей проект Закону вводить нову норму, яка передбачатиме здійснення

³³ Ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in States Parties: Committee on Legal Affairs and Human Rights, Rapporteur: Mr Serhii KIVALOV, Ukraine, EDG, Report. — Doc. 13087. — 07 January 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=19245&lang=EN>.

³⁴ Там само.

Верховною Радою України парламентського контролю з імплементації рішень Європейського суду з прав людини. При цьому Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, який несе відповідальність за представлення України в Суді та координацію імплементації його рішень, буде зобов'язаний інформувати Верховну Раду України про стан імплементації рішень Суду щорічно не пізніше 1 березня. Він також повинен вносити пропозиції, що стосуються загальних заходів шляхом внесення змін до законодавства³⁵. Прийняття зазначеного законопроекту забезпечить законодавчу базу для Верховної Ради щодо введення процедури відповідно до стандартів Ради Європи. При цьому на орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень (Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини), буде покладено обов'язок інформувати Верховну Раду України про виконання рішень та застосування практики Суду, а також подавати щороку не пізніше 1 березня звіт про виконання рішень та застосування практики Суду в Україні, у тому числі пропозиції щодо вжиття заходів загального характеру шляхом внесення змін до чинного законодавства³⁶.

У Болгарії проект закону, висунутий групою парламентарів (Громадянська ініціатива пропаганди інституту сучасної політики) містить аналогічні зобов'язання Болгарської асамблеї (законопроект передбачає введення зобов'язання для уряду представляти парламенту щорічний звіт про кількість і характер рішень, винесених у Страсбурзькому суді стосовно Болгарії, із зазначенням законодавчих та адміністративних заходів, які мають бути прийняті).

У доповіді Комітету з юридичних питань та прав людини ПАРЕ «Забезпечення життєздатності Страсбурзького суду: структурні недоліки в державах-учасниках» пропонується також розширення повноважень Парламентських комітетів із правових питань (правосуддя) відповідних держав-учасниць, а саме — надати їм право «контролювати діяльність органів виконавчої влади, відповідаль-

³⁵ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pb`eb2/webproc4_2?id=&pf3516=9458&skl=7.

³⁶ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9458&skl=7.

них за виконання рішень Європейського суду з прав людини, розробляти спеціальні засоби (організаційні та правові), впливати на уряди держав-учасниць у зв'язку з порушеннями, що відбуваються, зокрема у разі затримки виконання рішень Страсбурзького суду»³⁷.

Зазначені парламентські комітети можуть також нести відповідальність за законодавчу підтримку пілотних рішень Страсбурзького суду та контролювати їх виконання.

Неможливо розробити єдину модель ефективного виконання рішень Європейського суду з прав людини, що враховує специфіку правових систем держав — учасниць Конвенції й реалізувати її в державах-учасницях, які потребують цього. Однак рекомендації щодо деяких аспектів процесу імплементації рішень може бути зроблено на основі існуючої практики та досвіду Комітету міністрів.

Перш за все, має бути введено розширену процедуру виконання рішень Страсбурзького суду в державах — членах Ради Європи. Наприклад, виконання рішень Страсбурзького суду міг би координувати уповноважений орган виконавчої влади з розширеними повноваженнями, контрольований урядом і парламентом відповідної держави.

Більшість заходів, спрямованих на усунення структурних/системних проблем, може бути прийнято в рамках виконання рішень Європейського суду з прав людини під наглядом Комітету міністрів. Зобов'язання з імплементації рішень Суду може означати для держави-відповідача обов'язок вживати спільних заходів, які можуть полягати у скасуванні/прийнятті законодавчих актів, зміні адміністративної чи судової практики (включаючи прецедентне право), поширенні та публікації рішень Страсбурзького суду (для того, щоб відповідні органи були обізнані про вимоги, що впливають із Конвенції, могли уникнути подальших помилок у її застосуванні), підготовці посадових осіб, суддів та ін.

Необхідно підкреслити особливу роль правового просвітництва та підвищення обізнаності, які допоможуть уникнути подальших порушень Конвенції в державах — членах Ради Європи. Очевидно, що ні уряд, ні громадянське суспільство так званих держав «нової демократії» не використовують ефективно практику Європейсько-

³⁷ Ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in States Parties: Committee on Legal Affairs and Human Rights, Rapporteur: Mr Serhii KIVALOV, Ukraine, EDG, Report. — Doc. 13087. — 07 January 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=19245&lang=EN>.

го суду з прав людини. Труднощі в імplementації стандартів Конвенції можуть також полягати в консервативному підході до імplementації міжнародних договорів або політичному вимірі принципу «державного суверенітету». Проблемою є також відсутність системного розуміння практики Європейського суду з прав людини національними органами влади (зокрема, судами та правоохоронними органами). Доцільно запропонувати низку заходів, спрямованих на зменшення кількості індивідуальних скарг, що надходять до Європейського суду з прав людини, щодо повторюваних порушень Конвенції. Такі заходи можуть вживатись у процесі визначення прийнятності скарг відповідно до вимог статей 34, 35 Конвенції та під час імplementації рішень Європейського суду з прав людини, якими вже було встановлено порушення Конвенції. Такі пропозиції було підтримано учасниками Міжнародної науково-практичної конференції «Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», що відбулась у Національному університеті «Одеська юридична академія» 15 вересня 2012 р.³⁸

Водночас слід звернути увагу на необхідність узгодження практики національних (внутрішньодержавних) судів із практикою Європейського суду з прав людини, які мають принципово змінити характер своєї діяльності у процесі захисту прав людини і основоположних свобод.

Європейський суд з прав людини, зважаючи на великий обсяг його практики, напрацьованої починаючи з 1959 р., повинен дати чіткі орієнтири щодо принципів і методів формування його прецедентного права.

Заслуговує на увагу також і пропозиція, закріплена в Ізмірській декларації від 27 квітня 2011 р., про те, що Комітет міністрів Ради Європи має вивчити можливість запровадження процедури звернення національних судів до Європейського суду з прав людини за консультативними висновками з питань застосування та тлумачення Конвенції, що допоможе прояснити положення Конвенції та прецедентне право Суду.

³⁸ Резолюція міжнародної науково-практичної конференції «Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, 15.09.2012 р.) // Майбутнє Європейського суду з прав людини (Інтерлакенська, Ізмірська, Брайтонська декларації) : пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина Наук.-дослід. ін-ту держ. буд-ва та місц. самоврядування / Нац. акад. прав. наук України ; редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. — Серія II. Коментарі прав та законодавства. — Вип. 12. — Львів : СПОЛОХ, 2012. — С. 41–47.

Такий судовий механізм подолання структурних/системних недоліків уявляється навіть більш ефективним порівняно з традиційним підходом до усунення недоліків національного законодавства чи практики його застосування шляхом прийняття нових законів, оскільки дозволяє більш оперативно, більш гнучко реагувати на встановлені Європейським судом порушення Конвенції і таким чином попереджати нові індивідуальні звернення до ЄСПЛ. Той факт, що більше половини порушень Конвенції, установлених рішеннями Європейського суду, стосується повторюваних порушень або так званих «справ-клонів»³⁹, указує не лише на інертність законодавчої гілки влади з усунення причин та умов таких порушень, але й на відсутність належної активності з боку судової влади щодо застосування відповідної практики Європейського суду з прав людини.

Особливу роль у подоланні системних/структурних недоліків національних правових систем мають відігравати верховні (вищі) суди держав (у розумінні судів, які очолюють судову систему держави).

Доцільним для будь-якої держави — члена Ради Європи могло б бути створення спеціального веб-сайту, що містить базу даних практики Страсбурзького суду в офіційному перекладі на державні мови держав — учасниць Конвенції. Переклад має піддаватися юридичній експертизі для того, щоб уникнути довільного використання термінів і суперечливих тлумачень.

Верховний Суд України та вищі спеціалізовані суди України мають давати більш чіткі та послідовні орієнтири застосування норм Конвенції та практики Європейського суду, що полягає у здійсненні відповідної підготовки професійних суддів, наданні методичних роз'яснень та формуванні відповідних правових позицій щодо імплементації судами України рішень Страсбурзького суду. На думку професора О. В. Буткевича, «Україна часто не дотримується своїх міжнародних зобов'язань. Проголошення формального примату міжнародного права та нехтування міжнародно-правовими нормами на практиці, неврегульованість співвідношення норм міжнародного та внутрішньодержавного права, суперечність між положеннями Конституції та законів України про дію норм міжнародного права, невизначеність із місцем норм міжнародних договорів Ук-

³⁹ The future of the Strasbourg Court and enforcement of ECHR standards: reflections on the Interlaken process: Conclusions of the Chairperson, Mrs Herta Däubler-Gmelin, of the hearing held in Paris on 16 December 2009, § 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// assembly.coe.int/ CommitteeDocs/2010/20100121_ajdoc06%202010.pdf](http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20100121_ajdoc06%202010.pdf).

раїни в ієрархії її законодавства, неврегульованість питання про місце недоговірних норм міжнародного права в національній правовій системі та багато інших проблем можна назвати в основі такої ситуації. Одним з проблемних аспектів тут є виконання рішень Європейського суду з прав людини на національному рівні. І це, незважаючи на існування спеціального Закону, котрий мав би знімати усі питання в даній сфері. Проте, і вчені, і практики звертають увагу на те, що зазначений Закон (Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини») після його прийняття породив ще більше проблем та неузгодженостей, і у першу чергу для національної судової практики»⁴⁰.

Слід пам'ятати про «допоміжний» (субсидіарний) характер Страсбурзького наглядового механізму, тому що держави несуть відповідальність за ефективне застосування Конвенції і практики Європейського суду з прав людини, і це є загальним обов'язком усіх державних органів, у тому числі — судових для запобігання або усунення порушень прав людини і основоположних свобод на національному рівні.

Викладене дозволяє дійти висновку, що державам — учасникам Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. необхідно продовжувати докладати серйозних зусиль для втілення в життя як положень Конвенції, так і практики Європейського суду з прав людини, оскільки без національних реформ є неможливим ефективне реформування Європейського суду з прав людини. Таким чином, авторитет та ефективність Європейського суду з прав людини здебільшого залежить від дій держав — учасниць Конвенції, аніж від його внутрішніх реформ.

⁴⁰ Буткевич О. В. Рішення Європейського суду з прав людини в українській правозастосовчій практиці // Європейський суд з прав людини. Судова практика: дод. до журн. «Право України». — Вип. 1, ч. 3: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3 ч. — К. : Ред. журн. «Право України», 2011. — С. 5—29.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК НАЗВ ОСНОВНИХ ПРАЦЬ

- Административная ответственность за повреждение автомобильных дорог 465
Административное право України 26, 27, 35, 44, 55, 63
Адміністративістика як об'єкт наукових пошуків : запрошення до обговорення 518
Адміністративна дієздатність 212
Адміністративна і судова реформи в Україні: взаємозв'язок і перспективи 246
Адміністративна правоздатність 213
Адміністративна юрисдикція 214
Адміністративне законодавство 215
Адміністративне право України 22, 36, 45, 56, 64, 69, 76, 77, 85, 102, 114, 216
Адміністративне право України в умовах реформування 113
Адміністративне провадження 217
Адміністративне процесуальне (судове) право України 70
Адміністративне процесуальне право: предмет, джерела, правовідносини 204
Адміністративне процесуальне право: проблеми категоріального апарату 218
Адміністративне судочинство в Україні: теорія, правове регулювання, практика 117
Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом 115
Адміністративний процес 219
Адміністративний суд 220
Адміністративний суд як учасник адміністративного судочинства 247
Адміністративні правовідносини 221
Адміністративно-правова норма 222
Адміністративно-правова природа відносин у сфері проходження служби в органах прокуратури 321
Академія — це шалена робота 574
Актуальні проблеми протидії правопорушенням в економічній сфері 154, 155
Актуальні проблеми судового захисту прав людини в Україні і міжнародні стандарти 173
Базові принципи формування верифікованих описів системи освіти 428
Без порядку в законах неможлива стабільність 553
Боротьба з тероризмом: міжнародно-правові принципи 156
Брильянт науки весьма деликатный 575
В журналістах ціную, перш за все, об'єктивність, правдивість, лаконічність, незалежність та етичність 512
В основе нашей идеологии — развитие морской отрасли 593
Важливий етап реформи кримінальної юстиції: про нове кримінально-процесуальне законодавство 345
Введение в украинское право 57, 86
Венецианская комиссия — это высшая школа европейской демократии 696
Вердикт експертів «Transparency International»: медлит з реформою судової системи України більше нельзя 617
Виборчий спір як різновид публічно-правового спору 346
Визначальні напрямки правової політики сучасної держави 347

Виконавча влада і адміністративне право 29
 Використання історичного досвіду роботи Одеської митниці для підвищення ефективності здійснення митної справи в Україні 507, 508
 Вища рада юстиції 224
 Вища юридична освіта на півдні України: вчора, сьогодні, завтра 142, 473
 Вопрос об исполнении Украиной решений Европейского суда по правам человека является первоочередным! 686
 Вплив еволюції європейського суду з прав людини на ефективне виконання рішень та застосування його практики 429
 Вплив міжнародного кримінального правосуддя на світовий правопорядок 349
 Высший совет юстиции — не карающая дубина 576
 Гармонизация уголовного права в Европе и украинское законодательство 174
 Господарське право 96
 Господарське процесуальне право 103
 Господарський кодекс України : науково-практичний коментар 71
 Гражданский процессуальный кодекс Украины : научно-практический комментарий 78, 87
 Даже маленькая практика стоит большой теории 554
 Дальше консервировать проблемы судебной власти мы не имеем морально-го права 660
 Действительный хозяйственный суд — залог экономического развития Украины 305
 Дело Змеиноного — урок для украинской власти 646
 Демократия дорогого стоит 509
 Держава не забезпечує належне фінансування судової влади 610
 Державна служба в Україні 37, 104
 Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства 118
 Державне управління 226
 Державне управління: теорія і практика 16
 Державний контроль в Україні 136
 Дефініція публічної служби та її адитивні ознаки 323
 Деякі аспекти судового захисту прав людини в Україні в європейському вимірі 164
 Деякі аспекти сучасного розвитку економіки і митне право 143
 Деякі питання судово-правової реформи 479
 Джерела митного права 493
 Динаміка сучасної професійної освіти 227
 «Дисфункции» национальных правовых систем в контексте реформирования Европейского суда по правам человека 378
 Дисциплинарная и материальная ответственность должностных лиц таможенных органов 140
 Дисциплінарна відповідальність державного службовця в Україні: питання теорії і правового регулювання 119
 До питання про проект Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» 165
 До 350-річчя Переяславської ради 648

До питання про співвідношення категорій «адміністративна юстиція», «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство» 546

Дослідження станів розвитку системи освіти: бази даних та їх правовий зміст 379

Духовное обеспечение развития украинского права 228

Если рухнет судебная система, то рухнет и все государство 623

Європейський суд з прав людини як орган наднаціональної юрисдикції 380

Жизнь по Основному Закону 649

Забезпечення одеського регіону кадрами вищої кваліфікації як головна функція вищих навчальних закладів 250

Закон — для всех закон 577

Закон України «Про вибори Президента України» — новий етап реформи виборчого права 158

Закон України «Про вибори Президента України» : науково-практичний коментар 46

Закон України «Про державну службу» : науково-практичний коментар 72, 79, 88

Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» : науково-практичний коментар 105

Закон хорош, когда он действует 555

Законодательное регулирование противодействия организованной преступности 183

Заохочувальні адміністративні процедури 106

Захисники прав людини потребують захисту 510

Захист Конституційним Судом України прав та свобод людини і громадянина: можливості та проблеми 352

Избегать ошибок намного дешевле, нежели их исправлять 559

Изучение римского права в Украине как часть исследования украинской традиции частного права 184

Испытание законом 89

Истины ради. Судебная реформа должна получить государственный приоритет 567

Інноваційні положення Закону «Про державну службу» 381

К истории становления конституционализма в Украине 468

Как защитить Человека и Природу? 578

Какой быть муниципальной милиции? 550

Какой мы видим морскую доктрину Украины 494

Категорія кримінальних проступків у контексті доктрин кримінального та кримінального процесуального права 432

Кафедра адміністративного і фінансового права 540

Качество правосудия — наш приоритет 676

Кодекс адміністративного судочинства України : науково-практичний коментар 65, 73, 80, 90

Кодекс судебной чести 495

Компетенція адміністративного суду: проблеми правового регулювання 306

Кому возглавлять совет? 551

Конституція может быть несовершенной. Но это не значит, что ее можно не выполнять 651

Концептуальні засади розвитку сучасної юридичної освіти 185

Короткий нарис становлення та розвитку Національного університету «Одеська юридична академія» 382

Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар 120

Кримінологічна політика у сфері боротьби з організованою злочинністю 487

Кто не подчиняется законам, тот лишается их защиты 560

Куда ведет нас Болонский процесс? 611

Международное и национально-правовое регулирование противодействия терроризму 186

Международное сотрудничество и проблемы реформирования законодательства в сфере борьбы с экономической преступностью 150

Международно-правовые принципы борьбы с терроризмом 159

Межі та процедура конституційних перетворень в Україні 527

Методика визначення якості професійної підготовки 277

Методологічний зміст ефективності управління системою освіти 459

Митна політика та національна безпека 488

Митна політика України 23

Митна політика як важлива складова державної політики 167, 489

Митне законодавство зарубіжних країн 496, 584

Митне право 17

Митне право: система та динаміка розвитку 497

Митне право у системі адміністративного права 469

Митне розслідування 470

Митниця України — минуле і сучасність 501

Міжнародне кримінальне правосуддя: від Нюрнберзького військового трибуналу до Міжнародного кримінального суду 529

Міжнародний гуманітарний університет на шляху до Болонського процесу 197

Міжнародно-правові та національні механізми удосконалення виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини 433

Місце і роль Вищої ради юстиції в правовій системі України та проблеми підготовки юридичних кадрів 175

Моделювання як метод дослідження системи вищої освіти 434

Мы имеем обязательства перед СЕ и стараемся их выполнять 687

На вирішальному етапі реформування судоустрою, судочинства і прокуратури 530

На захисті національних інтересів держави 520

На полпути осталось формирование судейского корпуса 579

На шляху до європейських стандартів незалежності службовців Феміди 678

На шляху до побудови громадянського суспільства 688

Навчання студентів теорії та історії конституціоналізму на державно-конституційних традиціях 137

Наукова діяльність Одеської національної юридичної академії в 2000 році 168

Наукова діяльність Одеської національної юридичної академії в 2001 році 176

Наукові трактовки моделювання як методу дослідження та його застосування для аналізу процесу розвитку системи освіти 383

Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України 81
 Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України 82
 Национальный авторитет может быть основан только на интересах народа и при его поддержке 570
 Национальний університет «Одеська юридическа академия» — лидер юридической науки и образования Украины 541
 Наш законопроект «О прокуратуре» на экспертизе в Венецианской комиссии 700
 Наша академія є провідним вищим навчальним закладом у галузі юридичної освіти 528
 Наша роль и место на Балканах 561
 Наши кадры — наше богатство 480
 Независимость государства измеряется свободой и независимостью каждого гражданина 624
 Нельзя построить словом, если разрушаешь делом 513
 Необхідно підвищувати авторитет судової влади 435
 Нова редакція ст. 10 Кримінального кодексу України: до питання про узгодженість із Кримінальним процесуальним кодексом України 436
 Новая вежа прокуратуры 571
 Новый судострой — очікувані надії 585
 Новые факультеты — новые возможности 681
 О дорогах и дорожниках 466
 О координации деятельности республиканских органов управления дорожным хозяйством 131
 Об'єднати зусилля в ім'я якісного проведення судової реформи 598
 Об'єднати зусилля в ім'я якісного проведення судової реформи 502
 Обґрунтування щорічних планів Програми розвитку державної служби на 2005–2010 роки 58
 Обеспечение эффективности деятельности Европейского суда по правам человека в современных условиях: внутренний и внешний факторы 384
 Обеспечение эффективности Страсбургского суда: структурные недостатки в государствах-участниках 463
 Обжалование постановлений таможенного органа о наложении административного взыскания 471
 Одесса — центр становления юридической науки 481
 Одеська школа теорії адміністративного реформування 177
 Одеська юридична академія — її буття і прагнення 147
 Окреме провадження в цивільному процесі України 97, 107
 ОНЮА была, есть и будет! 482
 Оптимизация работы Европейского суда по правам человека позволит улучшить качество рассматриваемых дел 689
 Организационно-правовые основы таможенного дела в Украине 9, 13, 14
 Організація державної служби в Україні 30
 Основи морської доктрини України підготовлено 511
 Основи правознавства 19, 24, 38, 47, 59, 91
 Основи правознавства України 31, 39, 48, 60, 66, 74, 83, 92, 108, 119, 121
 Основні завдання реформування адміністративного права 169

Основні напрямки реформування адміністративного права 187
 Основні питання щодо удосконалення Кодексу адміністративного судочинства України 278
 Основні принципи митної політики України в сучасний період 498
 Основні тенденції трансформації освіти 160
 Основні форми та методи проведення митної політики 490
 Основы государства и права 7, 8, 9
 Основы правоведения 20, 40, 49, 93
 Основы правоведения Украины 25, 32, 41, 50, 61, 67, 75, 84, 98, 109, 122
 Особливі публічно-правові спори, що належать до юрисдикції адміністративних судів 385
 Особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування у судовому порядку 123
 От Нюрнбергского военного трибунала к Международному уголовному суду: позиция Украины должна быть последовательной 613
 Парламентский контроль и государственно-правовая реформа 562
 Парламентское право Украины и Азербайджана: достижения и просчеты. 1917–1920 21
 Парламентський контроль в Україні: законопроектні обґрунтування 170
 Парламентський контроль в умовах державно-правової реформи в Україні 476
 Парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади в Україні 51
 Перед украинским правосудием открываются новые перспективы 702
 Перспективи судово-правової реформи 94
 Перспективы совершенствования системы уголовной юстиции и судебная реформа 338
 Під час кризи верховенство права особливо важливе 706
 Підсудність та підвідомчість справ щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування 446
 Понятие и виды таможенного режима 138
 Понятие и основные черты таможенного дела в Украине 144
 Понятие таможенного дела и таможенной политики Украины и их правовое обеспечение 532
 Посадова особа 240
 Поступ судової реформи в Україні 703
 Потенціал юридичної науки — на відновлення морської галузі України 547
 Правила примирення. У цивілізованій державі суди діють для людей, а не навпаки 628
 Правильна класифікація — основа боротьби з контрабандою 151
 Правильная квалификация — основа борьбы с контрабандой 477
 Правничий довідник для професійних суддів 42, 62
 Право должно служить людям, а не обслуживать власть 641
 Право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом: проблеми теорії і правового регулювання 361
 Право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом: матеріально-правова і процесуально-правова сутність 447
 Право физического лица на судебную защиту в административном суде 533

- Правова доктрина України. Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. Судова реформа України: ретроспектива і перспектива 125
- Правова доктрина України. Публічно-правова доктрина України. Європейський суд з прав людини: нові виклики і перспективи 124
- Правова доктрина України. Публічно-правова доктрина України. Теоретико-правові засади адміністративного судочинства: проблеми і перспективи 124
- Правове регулювання митної справи 152
- Правове регулювання оскарження рішень суб'єктів владних повноважень в адміністративних судах 362
- Правове регулювання принципів, функцій та форм митної політики 491
- Правовий конфлікт в діяльності органів виконавчої влади: сутнісна характеристика 363
- Правовий статус Головного управління державної служби України 190
- Правовий статус державного секретаря міністерства 178
- Правовое положение производственного управления строительства и эксплуатации автомобильных дорог 132
- Правовой режим автомобильных дорог в условиях перестройки народнохозяйственного комплекса 4
- Правовой режим автомобильных дорог в условиях перестройки народнохозяйственного комплекса 134
- Правознавство: час змін 563
- Практикум зі спецкурсу «Організація державної служби в Україні» 33
- Предметна підсудність в адміністративному судочинстві 116
- Предметна підсудність в адміністративному судочинстві: сутність та права природа 450
- Предупреждение коррупции в таможенных органах 503
- Предупреждение морского терроризма и пиратства 179
- При Международном гуманитарном университете открылся Одесский медицинский институт 664
- Принципи адміністративного судочинства України як основоположні засади формування адміністративної юстиції 209
- Принципи державної служби у новому Законі «Про державну службу» 418, 455
- Приоритеты обновления судебной власти 587
- Про європейський вибір нашої країни 588
- Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України : науково-практичний коментар 126
- Проблеми підготовки кадрів в системі професійно-технічної освіти 192
- Проблеми правового регулювання провадження у справах про видворення іноземців та осіб без громадянства 419
- Проблеми регіональної політики в суспільній думці 242
- Проблемы правового регулирования торгового мореплавания 243
- Проблемы развития системы финансового права на современном этапе 318
- Проблемы функционирования Европейского суда по правам человека в контексте структурных системных недостатков национальных правовых систем государств-участников 456

Провадження у державній службі 193
 Провадження у справах щодо видворення іноземців та осіб без громадянства в адміністративному суді 127
 Проведення адміністративної реформи та реформи адміністративного права України потребує прискорення 521
 Проект КПК України: проблеми та перспективи прийняття 537
 Происшествия на закрытых территориях 467
 Прокуратура початку третього тисячоліття 483
 Проходження служби в органах прокуратури: адміністративно-правове регулювання 110
 Прохождение службы должностными лицами таможенных органов 145
 Процесуальні форми перегляду судових рішень адміністративними судами України 128
 Процесуальні форми у діяльності адміністративних судів: правова природа і правове регулювання 420
 Пряма мова 52
 Публічна служба в Україні 95, 111
 Пути совершенствования законодательства о морском и речном транспорте Украины 484
 Пути усовершенствования конституционных основ судоустройства и судопроизводства 643
 Путь Украины в Европу лежит через Венецию 548
 Рассмотрение дел в судах будет существенно ускорено 665
 Регіональні особливості державної політики в галузі освіти (аналіз досвіду Одеської області) 201
 Реформа судової системи України в контексті міжнародно-правових стандартів правосуддя 244
 Реформы — это не единовременный акт 682
 Розвиток та становлення Одеської школи морського та митного права 522
 Розгляд рішень виборчих спорів в адміністративному судочинстві: проблеми правового регулювання 421
 Роль Венецианской комиссии в реализации судебной реформы в Украине 341
 Роль верховних судів держав — учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у подоланні структурних/системних недоліків національних правових систем 543
 Роль производственной практики студентов в учебном процессе 135
 Роль Центральной избирательной комиссии в организации избирательного процесса в Украине 422
 Сильна прокуратура по-європейськи — вимога часу 544, 692
 Система нарушений таможенных правил 141
 Систематизация морского и таможенного законодательства 153, 485
 Скарбниця історії митної справи 504
 Служба в таможенных органах 472
 Советское административное право (Общая и Особенная часть) 5
 Соединяя традиции и современность: Путешествие в страну «Академия» 589
 Состояние и развитие законодательства Украины о морском транспорте 171
 Спеціальні адміністративні режими: сутність та правове регулювання 180

Справедливе правосуддя має бути гарантовано кожному громадянину 545
 Средства осуществления таможенной политики Украины 11
 Статuti Великого князівства Литовського 34, 43, 53, 54
 Стратегічні напрями реформування інституту освіти в Україні 319
 Структурные/системные недостатки в правовых системах государств-участников и жизнеспособность системы Конвенции о защите прав человека и основных свобод 423
 Ступенева освіта в Україні: досвід Одеської національної юридичної академії 161
 Судебная реформа в Украине: проблемы юридической регламентации 630
 Судебная реформа в Украине: разочарования и надежды 99
 Судебная реформа. Шаг за шагом 599
 Суди і право — на службу людині 181
 Судова реформа в Україні: проблеми правової регламентації 268
 Судові новації в дії 538
 Судоустрій України 112
 Судочинство, насамперед, справа відповідальна 600
 Сутнісна характеристика державної служби 342
 Суть і структура митної справи 139
 Сучасна система та структура митних органів України 523
 Сучасні тенденції розвитку права України 269
 Сьогодні ми не маємо часу на плавні еволюційні процеси 524
 Таможенная политика и таможенное право в Украине 68
 Таможенное право: административная ответственность за нарушение таможенных правил 15
 Таможенное право в Украине: национальное и международное 486
 Таможенное право России 12
 Таможенное право Украины (служба в таможенных органах) 18
 Теоретико-методологические основы реформирования высшего образования в Украине 172
 Теоретико-правові засади адміністративного судочинства: проблеми і перспективи 549
 Теоретичний аспект інституту підсудності в адміністративному судочинстві 424
 Теоретичні аспекти поняття посадової особи у державній службі 195
 Теоретичні питання державного контролю як засобу забезпечення законності у сфері державного управління 203
 Технології професійної підготовки як інструмент впливу на ефективність професійної діяльності 366
 Тлумачення Конституційним Судом України правоположень про діяльність Вищої ради юстиції 500
 Торговое мореплавание: проблемы и перспективы правового регулирования 478
 У пастці реформ. Судова влада не повинна стати незалежною від народу 632
 Уголовный процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. комментарий 129
 Украина должна отстаивать свои экономические интересы на Балканах 564
 Украинская юстиция на пути к европейским стандартам 614

Українська юстиція на шляху до європейських стандартів 516
 УМ-партия поможет Украине стать великой морской державой 580
 Університетська автономія передбачає відповідальність за рівень освіти
 випускника ВНЗ 705
 Управление автомобильными дорогами как субъект административного пра-
 ва 133
 Управление автомобильными дорогами общего пользования в РСФСР (ад-
 министративно-правовые вопросы) 1, 2
 Цивільне право України (традиції та новації) 100
 Цивільний процес України 130
 Человек в судейской мантии не должен калечить судьбы людей 590
 Чи відповідає українська судова система європейським стандартам? 517
 Чим активніше ми контролюємо діяльність судової системи, тим активніша
 критика в наш бік 591
 Шляхи зміцнення кадрового потенціалу прокуратури 525
 Шляхи реформування судоустрою в Україні 301
 Щодо проблеми визначення предметної підсудності в адміністративному
 судочинстві 371
 Юридична наука Одеси: доба формування і становлення 536, 539
 Юридична освіта і Болонський процес 271
 Юридична освіта та її реформування очима фахівців 474
 Юридична школа півдня України : виклики ХХІ ст. (про діяльність Півден-
 ного регіонального центру Національної академії правових наук Украї-
 ни) 457
 Юридичний інтерес у змісті права фізичної особи на захист в адміністратив-
 ному суді 372
 Юрисдикція та підсудність адміністративних судів: питання теорії та право-
 вого регулювання 458
 Якцо не поставити заслін, за кілька років правосуддя в Україні здійснюва-
 тимуть спритні посередності 592
 Ensuring the Viability of the Strasbourg Court: Structural Deficiencies in
 States Parties. Reference to committee 464
 Fundamentals of Ukrainian law 101
 Legal Policy of EU Countries: Comparative Aspects 462
 Theoretical and Legal Foundations of Administrative law and Administrative
 Procedure: Ukraine 344, 373

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Аверочкина Т. В. 276, 885
 Авер'янов В. Б. 16, 28, 35, 36, 44, 45, 55, 56, 63, 69, 85, 152, 193, 492, 785, 834
 Александрова А. 21
 Андреев В. 696
 Андрійко О. Ф. 341
 Анисимова М. 620
 Аракелян М. М. 1024
 Аракелян М. Р. 42, 62, 65, 127, 827, 944
 Багрій-Шахматов Л. В. 724, 736–738, 747, 749, 753
 Баймуратов М. О. 793, 794
 Балобанова Д. А. 298, 411, 872, 953, 954
 Балух В. С. 746, 1008
 Батлер У. Е. 456, 970
 Бахрах Д. Н. 12, 465
 Бачеріков О. В. 113, 115, 1019
 Бедний О. І. 70, 998
 Безкоровайный В. 494
 Бекерська Д. А. 46, 732
 Березовський А. А. 922, 923, 947, 948
 Берназ В. Д. 126, 922, 923, 947, 948
 Битяк Ю. П. 16, 28, 45, 69, 124
 Біла Л. Р. (Біла-Тіунова Л. Р.) 19, 20, 22, 24, 26, 27, 29, 30, 33, 37, 38, 40, 46, 47, 49, 59, 64, 70, 72, 76, 77, 79, 88, 91, 93, 95, 102, 104, 106, 111, 113, 114, 117, 118, 119, 123, 124, 130, 177, 540, 965, 989, 1025
 Білуга С. В. 116, 1026
 Бондар Л. 43, 782
 Бондаренко К. В. 113
 Борисов В. І. 125
 Вакарчук І. О. 194, 202, 211
 Василенко М. Д. 58
 Васильев А. С. (Васильев А. С.) 7, 8, 10, 715, 726, 756, 766, 783, 804
 Вашук О. П. 430
 Вишняков О. К. 1006
 Вітман К. М. 46
 Вовк П. В. 1009
 Волосатый Г. С. 267, 299
 Гаверський В. В. 991
 Гаврилюк Ю. О. 1027
 Гасанова А. К. 1020
 Глиняна К. М. 107
 Голубева Н. Ю. 294
 Гонгало Р. Ф. 107
 Гончаренко В. О. 294
 Горбатенко В. П. 341
 Гресько И. П. 430
 Дамирли М. А. 21
 Делинский А. А. 725
 Денисов В. Н. 341
 Денисюк В. В. 234
 Деркач Л. 572
 Джабурия О. В. 1031
 Додін Є. В. (Додин Е. В.) 19, 35, 36, 44, 55, 62, 63, 68, 166, 171, 241, 259, 260, 262, 265, 276, 317, 339, 359, 364, 486, 515, 713, 720, 722, 740, 755, 885
 Додіна Є. Є. 995
 Долежан В. В. 94, 112, 290, 890, 928
 Дрьомін В. М. (Дремін В. Н.) 183, 186, 191, 233, 244, 273, 351, 359, 360, 365, 368, 370, 375, 381, 382, 397, 399–401, 404–407, 413, 415, 421, 441, 443, 447, 451, 454, 487, 781, 951, 1014
 Зелінська Н. А. (Дремина Н. А.) 725, 1005
 Дудченко В. В. 42, 62, 100
 Ермолаева В. О. 78, 87, 267, 299
 Єленич С. І. 239, 263, 290, 332, 333, 351, 397, 407, 443, 951
 Ємельянов С. Л. 210
 Завальнюк В. В. 348, 944
 Загородний В. Е. 926, 967
 Зайчук В. О. 903
 Залюбовська І. К. 51, 996
 Зубов К. М. 104
 Івакін О. А. 360
 Іванійчук Т. Ю. 263, 315, 316
 Іванський А. Й. 1010

- Казанський П. Є. 369
 Калитенко О. М. 182, 189, 199
 Калініченко М. П. 967
 Картузов М. Ю. 103
 Касімова А. Г. 397, 951
 Ківалова Т. С. 100
 Кібік О. М. 414
 Кобилянський К. М. 1015
 Коваленко М. П. 196, 197
 Коваль В. М. 1028
 Ковальова С. 43, 53, 54, 782, 801, 802
 Козаченко О. В. 269, 295, 301, 363, 367, 920, 925
 Козачук Д. А. 106
 Козій І. С. 123
 Козінцев І. 552
 Колмаков В. П. 274, 368, 370, 426, 430, 526
 Комарова А. І. 724, 733, 736–738, 740, 747–749, 751–753, 763
 Колейчиков В. В. 194, 202, 211, 245, 288, 329, 340, 392
 Кормиш Л. І. 748, 751, 752, 763
 Кормиш Б. А. 23, 167, 488, 490
 Корнута Л. М. 119
 Коссак В. М. 266
 Косюта М. В. 94, 112, 890, 928
 Кравець В. Р. 999
 Кравченко О. О. 534
 Крестовская Н. Н. (Крестовська Н. М.) 25, 31, 32, 39, 41, 48, 50, 60, 61, 66, 67, 74, 75, 83, 84, 92, 98, 108, 109, 121, 122
 Крумаленко М. 43, 782
 Крыжановский А. Ф. (Крижанівський А. Ф.) 25, 31, 32, 39, 41, 48, 50, 60, 61, 66, 67, 74, 75, 83, 84, 92, 98, 108, 109, 121, 122
 Кузнецов С. А. 166, 276, 714, 720, 722, 755, 885
 Кузьмин А. 494
 Куратченко В. 494
 Куций О. А. 1000
 Лазарева Г. Я. 557
 Латковська Т. А. 927
 Лепська Л. 697
 Литвин В. М. 903
 Лукавецька О. М. 294
 Лук'янець Д. 42
 Максименко В. С. 162
 Маслова Я. І. 1016
 Матійко М. В. 260, 314
 Медведь С. 685, 702
 Мирошниченко Н. А. 331
 Мізецька В. Я. 302
 Мінченко Р. М. 97, 107, 130а
 Міщенко С. М. (Мищенко С. Н.) 120, 129
 Мкртчян А. А. 260
 Музыченко П. П. (Музиченко П. П.) 21, 25, 31, 31, 32, 34, 39, 41, 42, 43, 48, 50, 53, 54, 60, 61, 62, 66, 67, 74, 75, 83, 84, 92, 98, 108, 109, 121, 122, 765, 782, 801, 802
 Недбайло П. О. 194, 202, 211, 245, 288, 329, 340, 392
 Неугодніков А. О. 116, 130, 1003
 Нечипоренко С. І. 110, 1021
 Оборотов Ю. М. (Обороты Ю. Н.) 57, 86, 212–217, 219–222, 224, 226–228, 235–237, 239, 240, 245, 248, 249, 259, 261, 263, 264, 275, 287, 288, 290, 293, 296, 300, 303, 315, 316, 320, 322, 329–333, 335, 337, 377, 392, 410, 448, 449, 814, 831, 833, 846, 884
 Овчиннікова А. П. 333
 Оліфер В. І. 88
 Орехова І. С. 1011
 Орзіх М. П. (Орзих М. Ф.) 7, 8, 10, 16, 19, 20, 21, 24, 38, 40, 45, 47, 49, 59, 69, 91, 93, 163, 183, 191, 208, 223, 233, 244, 248, 273, 334, 476, 535, 562, 734, 735, 750, 754, 779, 800, 818, 832, 846, 986
 Осадчий А. Ю. 1001
 Осауленко С. В. 1017
 Павлов А. 501
 Панова Н. С. 1007
 Панфілов О. Є. 1030
 Паньков А. 34, 43, 53, 54, 765, 782, 801, 802
 Пасенюк О. М. 65, 73, 80, 827
 Пахомов С. І. 990

- Пашковський М. І. (Пашковский Н. И.) 369, 380, 394, 398, 417
Писаренко Г. М. 1004
Пищемуха В. Г. 900, 921
Подцерковний О. П. 96, 103, 414
Полянский Ю. Е. 7, 8, 10, 20, 24, 38, 40, 47, 49, 59, 91, 93, 94, 112, 443, 890, 928
Притула А. М. 126
Пузанова Г. И. 7, 8, 10
Рабінович П. М. 194, 202, 211, 329
Разводовський В. Й. 992
Самсін І. Л. 1012
Сафончик О. І. 238
Семенов Д. 690
Серебреннікова Н. І. 900, 921
Сирота І. М. 261
Скурихин С. Н. 926
Солодихіна М. М. 263, 315, 316, 331–333, 351, 360, 397, 407, 443, 951
Спотар Т. 34, 765
Стахурський М. Ф. 997
Степановський О. Є. 234
Стефанчишена Т. М. 261, 360
Стець О. М. 1022
Стрельніков А. В. 128
Стрельцов Є. Л. 105, 918
Сурилов А. А. 746
Сурилов О. В. 194, 202, 211, 245, 288, 329, 340, 377, 392
Таран Л. А. 223, 235, 259, 331, 332, 334, 359, 397, 831, 832, 951
Тасій В. Я. 125, 919
Терентьев В. І. 269, 295, 301
Тищенко В. В. (Тіщенко В. В.) 274, 407, 430
Тодошак О. В. 33, 130, 994
Толкованов В. В. 385
Туляков В. О. (Туляков В. А.) 101, 248, 298, 332, 340, 363, 367, 411, 846, 872, 920, 925, 953, 954
Усенко І. Б. 945
Федоров А. Ф. 276
Федоров О. П. 262
Федюк Т. 52
Фесенко Л. І. 1023
Фоміч Г. В. 104, 1018
Фрицький О. Ф. 23
Харитонов Є. О. (Харитонов Е. О.) 71, 90, 100, 182, 189, 199, 225, 238, 266, 291, 294, 297, 315, 336, 393, 408, 409, 445
Харитонova О. І. 65, 71, 73, 80, 90, 100, 238, 266, 289, 297, 391, 827, 847, 864, 1002
Цуркан М. І. 1013
Чанишева А. Р. 234, 260, 292, 314
Чанишева Г. І. 228, 236, 316, 444
Червоный Ю. С. (Червоный Ю. С.) 78, 81, 82, 87, 263, 267, 299
Черкес М. Е. 149, 239
Чорний М. Г. 967
Шамша І. В. 360
Шаповал В. М. 28
Шаров І. 181
Шевченко В. М. 993
Шемшученко Ю. С. 456, 715, 726, 756, 766, 783, 804, 970
Шеренін Ю. Л. 128, 1029
Шерешевський І. В. 408, 409
Шульга М. М. 351
Якимчук М. 30
Ясинский Г. М. 7, 8, 10
Alexeev N. E. 101, 904
Bailo I. Y. 101, 904
Dudchenko V. V. 101
Mizetskaya V. Y. 101
Oborotov Yu. N. 904
Orzikh M. Ph. 805
Tulyakov V. A. 904
Vareshkina N. V. 101, 904
Vyshnyakov O. 373
Zavalnyuk V. V. 101
Yulinetskaya Y. V. 101, 373, 904

ПОКАЖЧИК ПЕРІОДИЧНИХ ТА ПРОДОВЖУВАНИХ ВИДАНЬ

Автомобильные дороги	Москва (Росія)
Адвокат	Київ
Актуальні проблеми держави і права	Одеса
Актуальні проблеми політики	Одеса
Актуальные проблемы государства и права	Одеса
Альманах Киевской городской ассоциации ветеранов-подводников	Київ
Альманах международного права	Одеса
Альянс правовой	Одеса
Боротьба з організованою злочинністю і корупцією	Київ
Бюлетень Вищої атестаційної комісії України	Київ
Вестник Днепропетровского университета.	Дніпропетровськ
Правоведение	Сімферополь
Весы Фемиды	Київ
Вища освіта України	Київ
Відомості Верховної Ради України	Київ
Вісник Верховного Суду України	Київ
Вісник вищого адміністративного суду України	Київ
Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів	Київ
Вісник Конституційного Суду України	Київ
Вісник Національної академії правових наук України	Одеса
Вісник Одеського державного університету	Одеса
Вісник Одеського державного університету (гуманітарні науки)	Одеса
Вісник прокуратури	Київ
Вісник Центральної виборчої комісії	Київ
Віче	Київ
Горожанин	Одеса
Губернатор	Київ
Джерело	Київ
Журналіст України	Київ
За безопасность движения	Свердловськ (Росія)
Закон и жизнь	Кишинів (Молдова)
Збірник наукових праць Харківського юридичного інституту	Харків
Золота фортуна	Київ
Компаньон	Київ
Международный морской бюллетень	Одеса
Митна справа	Львів
Митний брокер	Київ
Народний депутат	Київ
Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету	Одеса

Наукові праці Національного університету	
«Одеська юридична академія» = Наукові праці	
Одеської національної юридичної академії	Одеса
Офіційний вісник України	Київ
Пассаж	Одеса
Персонал	Київ
Політика і час	Київ
Порты Украины	Одеса
Право України	Київ
Публичные люди	Київ
Советская милиция	Москва (Росія)
Стратегічні пріоритети	Київ
Судоходство	Одеса
Суспільство, держава, право	Одеса
Торговое мореплавание	Одеса
Трибуна	Київ
Часопис адміністративістики	Одеса
Часопис Київського університету права	Київ
Часопис цивілістики	Одеса
Человек и закон	Київ
Юридический вестник	Одеса
Юридичний вісник	Одеса
Юридичний реферативний журнал	Одеса
Юридичний журнал	Київ
European Review of Public Law	(ЕС)
Foreign affairs chronicles	Київ

Газети

Аргументы и факты в Украине	Київ
Вестник региона	Одеса
Вечерняя Одесса	Одеса
Голос України=Голос Украины	Київ
2000	Київ
Деловая жизнь	Київ
Деловая Одесса	Одеса
День	Київ
Думська площа	Одеса
Жизнь в Одессе	Одеса
Журналіст	Одеса
Закон і бізнес = Закон и бизнес	Київ
Зоря регіона	Одеса
Зеркало недели	Київ
Знамя коммунизма	Одеса
Известия в Украине	Київ
Киевские ведомости	Київ
Комсомольская правда в Украине	Київ
Митна газета	Львів
Міграція	Одеса

Морякъ	Одеса
Одесские известия = Одеські вісті	Одеса
Одесский вестник	Одеса
Окна	Одеса
Освіта	Київ
Освіта України	Київ
Педагогічна газета	Київ
Петровна	Київ
Порто-Франко	Одеса
Региональный вестник	Одеса
Реклама	Одеса
Реклама Порто-Франко	Одеса
Рекламный курьер	Одеса
Сегодня	Київ
Слово	Одеса
Столичные новости	Київ
Судовий випуск. Юридична практика	Київ
Судовий вісник	Одеса
Таможенная газета	Львів
Украина и мир сегодня	Київ
Урядовий кур'єр	Київ
Факты и комментарии	Київ
Чорноморські новини	Одеса
Юг	Одеса
Юридическая практика	Київ
Юридична газета	Київ
Юридичний вісник України	Київ

ПОКАЖЧИК АБРЕВІАТУР

АПН	— Академія педагогічних наук України
АПрН	— Академія правових наук України
БАК	— Вища атестаційна комісія України
ВР	— Верховна Рада України
ВРЮ	— Вища рада юстиції України
ВСЮ	— Высший совет юстиции Украины
ЄС	— Європейський Союз
ЗМІ	— Засоби масової інформації
ЛНУ	— Львівський національний університет ім. І. Франка
МГУ	— Міжнародний гуманітарний університет
МО	— Міністерство освіти України
МО	— Министерство образования Украины
МОН	— Міністерство освіти та науки України
НАН	— Національна академія наук України
НАПрН	— Національна академія правових наук України
НДІ	— Науково-дослідний інститут
НУ ОЮА	— Національний університет «Одеська юридична академія»
ОАО	— Открытое акционерное общество
ОГУ	— Одесский государственный университет им. И. И. Мечникова
ОГЮА	— Одесская государственная юридическая академия
ОДУ	— Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова
ОДЮА	— Одеська державна юридична академія
ОНЮА	— Одеська національна юридична академія
ООН	— Организация Объединенных Наций
РСФСР	— Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика
РФ	— Российская Федерация
СБУ	— Служба безпеки України
СМІ	— Засоби масової інформації
СНТ	— Студентське наукове товариство
СОТ	— Світова організація торгівлі
СССР	— Союз Советских Социалистических Республик
США	— Соединенные Штаты Америки
ТОВ	— Товариство з обмеженою відповідальністю
УК	— Уголовный кодекс Украины
ЦВК	— Центральна виборча комісія України
ЦИК	— Центральная избирательная комиссия Украины
УМ	— Украинская морская партия
ЧМП	— Черноморское морское пароходство
ЮВУ	— газета «Юридичний вісник України»
ЮП	— газета «Юридическая практика»
UNCLOS	— United National Convention on the Law of the Sea (Конвенція ООН по морському праву)

ЗМІСТ

Біографічний нарис	7
Основні віхи громадської, політичної та наукової діяльності	
С. В. Ківалова у документах	22
<i>Офіційні документи</i>	22
<i>Загальні матеріали</i>	27
<i>Бібліографічні видання</i>	36
<i>Веб-сайти</i>	40
<i>Законотворча діяльність</i>	41
<i>Нагороди, почесні звання та відзнаки</i>	73
Хронологічний показник основних праць С. В. Ківалова	81
<i>Окремі видання</i>	81
<i>Публікації в книгах та збірниках наукових праць</i>	96
<i>Публікації в журналах</i>	132
<i>Публікації в газетах</i>	139
С. В. Ківалов — укладач, редактор, член наукових рад та редакційних колегій	152
С. В. Ківалов — науковий керівник та науковий консультант ..	181
Вибрані праці С. В. Ківалова з актуальних проблем сучасної юриспруденції	187
<i>Актуальні питання розвитку юридичної науки та освіти</i>	187
<i>Європейська система захисту прав людини: пропозиції з удосконалення</i>	238
Алфавітний показник назв основних праць	379
Показник імен	389
Показник періодичних та продовжуваних видань	392
Показник абревіатур	395

- К382 **Ківалов** Сергій Васильович — вчений, державний діяч, політик, людина : біобібліографічний покажчик / уклад.: С. І. Єленич, Т. Ю. Іванійчук, Т. М. Стефанчишена ; пер. на англ. М. Е. Алексеев, Н. І. Зубченко ; наук. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; НУ ОЮА, наук. б-ка. — 3-тє вид., переробл. і допов. — Одеса : Юрид. л-ра, 2014. — 400 с. — (Серія «Вчені Національного університету “Одеська юридична академія”» ; вип. 22).
ISBN 978–966–419–178–1.

Покажчик продовжує серію «Вчені Національного університету “Одеська юридична академія”» і присвячується науковій, професійній, педагогічній та громадсько-політичній діяльності президента Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України та Академії педагогічних наук України, заслуженого юриста України, народного депутата України, голови Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя С. В. Ківалова.

Підготовка покажчика проводилася за фондами наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» та бібліотек м. Одеси. Усі виявлені публікації описано за існуючими правилами, систематизовано та сформовано за хронологічним принципом. Відбір документів закінчено 20 квітня 2014 року.

Матеріали, не переглянуті *de visu*, відмічені астериском (*).

Допоміжний апарат складається з алфавітного покажчика назв друкованих праць, покажчика імен, покажчика періодичних та продовжуваних видань, покажчика абревіатур.

Для науковців, студентів, юридичної громадськості та широкого кола читачів.

УДК 347.96(477.7)(092)(01)+378.634(477.7-25Щд)
(092)(01)+340(477)+341.231.14
ББК 67(4Укр)я1+74.58(4Укр-2Од)я1+67.412.1

- К382 **Кивалов** Сергей Васильевич — ученый, государственный деятель, политик, человек : биобиблиографический указатель / сост.: С. И. Еленич, Т. Ю. Иванийчук, Т. М. Стефанчишена ; пер. на англ. Н. Э. Алексеев, Н. И. Зубченко ; науч. ред.: В. Н. Дрёмин, М. Н. Солонухина ; НУ ОЮА, науч. б-ка. — 3-е изд., перераб. и доп. — Одесса : Юрид. л-ра, 2014. — 400 с. — (Серия «Ученые Национального университета “Одесская юридическая академия”» ; вып. 22). ISBN 978–966–419–178–1.

Указатель продолжает серию «Ученые Национального университета “Одесская юридическая академия”» и посвящается научной, профессиональной, педагогической и общественно-политической деятельности президента Национального университета «Одесская юридическая академия», доктора юридических наук, профессора, академика Национальной академии правовых наук Украины и Академии педагогических наук Украины, заслуженного юриста Украины, народного депутата Украины, председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам верховенства права и правосудия С. В. Кивалова.

Подготовка указателя проводилась по документам из фонда научной библиотеки Национального университета «Одесская юридическая академия» и библиотек г. Одессы. Все выявленные публикации описаны по существующим правилам, систематизированы и сформированы по хронологическому принципу. Отбор документов закончен 20 апреля 2014 года.

Материалы, не пересмотренные *de visu*, отмечены астериском (*).

Вспомогательный аппарат состоит из алфавитного указателя названий печатных трудов, указателя имен, указателя периодических и продолжающихся изданий, указателя аббревиатур.

Для научных работников, студентов, юридической общественности и широкого круга читателей.

УДК 347.96(477.7)(092)(01)+378.634(477.7-25Щд)
(092)(01)+340(477)+341.231.14
ББК 67(4Укр)я1+74.58(4Укр-20д)я1+67.412.1

- K382 Kivalov** Sergey Vasilievich — scientist, statesman, politician, person :
biobibliographical index / comp.: S. I. Elenich, T. Yu. Ivaniichuk,
T. M. Stefanchishena ; translation into English: N. E. Alekseev,
N. I. Zubchenko ; scientific editors: V. N. Dryomin, M. N. Solodukhina. —
3-rd ed., revised & enlarged. — O. : Yuryd. l-ra , 2014. — 400 p. , sh. incl. —
(Series «Scientists of National University “Odessa Law Academy”» ;
issue 22).
ISBN 978–966–419–178–1.

The index continues the series «Scientists of National University “Odessa Law Academy”» and dedicated to the scientific, professional, pedagogical and sociopolitical activity of the President of National University «Odessa Law Academy», Doctor of Law, Professor and Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine and of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, People’s Deputy of Ukraine, Head of the Committee of Verkhovna Rada of Ukraine on the Rule of Law and Justice S. V. Kivalov.

The preparation of index was carried out based on the fund of scientific documents from the library of the National University «Odessa Law Academy» and libraries in Odessa. All identified publications described under the existing rules, systematized and formed in chronological order. The selection of documents completed on the 20th of April, 2014.

Materials that do not amended de visu, marked by Asterisk (*).

Accessory apparatus consists of an alphabetical index of names of printed works, index of names, and index of periodicals and publications, index of abbreviations.

For researchers, students, the legal community and the general public.

УДК 347.96(477.7)(092)(01)+378.634(477.7-25Щд)
(092)(01)+340(477)+341.231.14
ББК 67(4Укр)я1+74.58(4Укр-20д)я1+67.412.1

Бібліографічне видання

Серія
«Вчені Національного університету
“Одеська юридична академія”»
Випуск 22

**Сергій Васильович
КІВАЛОВ**

ВЧЕНИЙ, ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ,
ПОЛІТИК, ЛЮДИНА

Біобібліографічний покажчик

Третє видання,
перероблене і доповнене

Укладачі:
С. І. Єленич,
Т. Ю. Іванійчук,
Т. М. Стефанчишена

Редактор *Н. І. Крилова*
Технічний редактор *Т. В. Іванова*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 23,25.
Тираж 50 прим. Зам. № 84(11).

Видавництво і друкарня «Юридична література»
65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 7. Тел. (048) 777-48-79
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4284 від 23.03.2012 р.